

Research Science and
Innovation House

SYNAPSES:

Insights Across the Disciplines

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

editor@universalpublishings.com

universalpublishings.com

zenodo

ISSN

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

SYNAPSES: INSIGHTS ACROSS THE DISCIPLINES

ilmiy-uslubiy jurnali: 31.12.2024-yil.

Ushbu to'plamda « **SYNAPSES: INSIGHTS ACROSS THE DISCIPLINES**» ilmiy-uslubiy jurnali 2024-yil 1-soni 5-qismiga qabul qilingan maqolalar nashr etilgan.

Jurnal tarkibidagi barcha maqolalarga **DOI** unikal raqami biriktirilib, **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar** xalqaro ilmiy bazalarida indekslandi.

OAK tomonidan dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan jurnallar ro'yxatidagi milliy jurnallarda chiqarilgan maqolalar sifatida rasman tan olinadi.

Asos: O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiyasi komissiyasining dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxati 3-sahifasi. – Toshkent: 2019. – 160 b.

Jurnal materiallaridan professor-o'qituvchilar, mustaqil izlanuvchilar, doktorantlar, magistrantlar, talabalar, litsey-kollejlar va maktab o'qituvchilari, ilmiy xodimlar hamda barcha ilm-fanga qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“RESEARCH SCIENCE AND
INNOVATION HOUSE” MCHJ

TAHRIRIYAT

Bosh muharrir, Eshqarayev Sadridin Chorievich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti tibbiyot va tabiiy fanlar kafedrası mudiri, kimyo fanlari falsafa doktori, dotsent Termiz, O‘zbekiston.

Mas’ul kotib: Boboyorov Sardor Uchqun o‘g‘li Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali magistranti

Nashrga tayyorlovchi: Eshqarayev Samariddin Sadridin o‘g‘li Termiz muhandislik-texnologiya instituti magistranti

TAHRIR KENGASHI A‘ZOLARI

Texnika fanlari muharriri, Eshqarayev Ulug‘bek Chorievich – Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası dotsenti, texnika fanlari nomzodi, Denov, O‘zbekiston.

Texnika fanlari muharriri Babamuratov Bekzod Ergashevich – Termiz davlat universiteti fizik kimyo kafedrası dotsenti, falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Kimyo fanlari muharriri Mirabbos Xojamberdiev Ikromovich- Berlin Technische Universität dotsenti, kimyo fanlari doktori, Berlin, Germaniya

Kimyo fanlari muharriri, Eshqurbonov Furqat Bozorovich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, kimyo fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Iqtisodiyot fanlari muharriri Otamurodov Shavkat Tillayevich – Termiz iqtisodiyot va servis universiteti prorektori, iqtisod fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Ijtimoiy va gumanitar fanlar muharriri, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich – Termiz muhandislik-texnologiya instituti, ijtimoiy-gumanitar fanlar doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali direktori, Termiz, O‘zbekiston tibbiyot fanlari falsafa doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Biologiya fanlari muharriri Nurova Zamira Annakulovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali. Termiz, O‘zbekiston, biologiya fanlari doktori, dots., Termiz, O‘zbekiston.

Tibbiyot fanlari muharriri Turabayeva Zarina Kenjabekovna Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali, tibbiyot falsafa fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Sotsiologiya fani muharriri Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa sotsiologiya fanlari doktori, Termiz, O‘zbekiston.

Filologiya fanlari muharriri Jo‘rayeva Ramziya Abdurahimovna Qo‘qon davlat pedagogika instituti. Qo‘qon, O‘zbekiston filologiya fanlari fanlari doktori (PhD), katta o‘qituvchi.

Fizika-matematika-fanlari muharriri Bobamuratov Ulug‘bek Erkinovich Termiz muhandislik-texnologiya instituti, falsafa fanlari doktori, fizika-matematika-fanlari, Termiz, O‘zbekiston.

THE HISTORY OF STUDYING PALEOLITHIC SITES IN THE QIZILQUM REGION

Pardayev Lazizjon Ahmad o'g'li

Master's student at the
Department of Archaeology
Samarkand State University

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qizilqum hududidan topilgan paleolit davri yodgorliklaridan biri bolgan Ko'kayoz yodgorligining topilishi va undagi arxeologik topilmalar haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Qizilqum, nukleus, uchirindi, bifas, qirg'ich, kvarsit, kremniy, levallua, Selet madaniyati, Markaziy Yevropa , A.V. Vinogradov , Yesen 2.

Abstract: This article discusses the discovery of the Kokayoz monument, one of the Paleolithic monuments found in the Kyzylkum region, and the archaeological findings in it.

Keywords: Kyzylkum, nucleus, uchirindi, biface, kergich, quartzite, silicon, levallois, Selet culture, Central Europe, A.V. Vinogradov, Yesen 2.

In the autumn of 1999, the Uzbek-French geographical-archaeological international expedition conducted research in the Kokayoz depression, located in the northeastern part of the Central Kyzylkum. As a participant in this expedition, M.M. Khojanazarov, a senior scientific staff member at the Institute of Archaeology of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, collected nearly 100 stone artifacts from three points along the northern shores of the Kokayoz depression. The Kokayoz 1 site, discovered in 1999, is located on the northwestern shore of the depression, 1.5 kilometers west of the Kokayoz village. Materials gradually decrease as one moves uphill along the cliff, eventually disappearing altogether. The upper layer of the site is covered by sands up to 50 cm deep. The large part of the hill is disrupted by ravines, making it partially eroded. Among the stone artifacts collected from this site, 20 were identified, including nuclei, flakes, one bifacial point, and a scraper.

The Kokayoz 1 collection contains three nuclei, one of which is a multi-strike type, one is a Levallois core intended for flake production, and one is a bi-face nucleus with two strike platforms. Among the other items, there are 15 flakes, of which 7 are complete (2 large, 4 medium-sized, and 1 small flake), 2 Levallois-type flakes, and 6 proximal fragments.

The stone tools from the Kokayoz 1 complex include one bifacial tool and scrapers. The bifacial tool measures 143x39x18 mm, made of gray quartzite, with edge retouching and bilateral retouching along its sides. The second stone tool, a large flake, measures 109x106x26 mm. Its striking platform is flat and tilted 125° towards the back. The scraper, also made of gray quartzite, features a prominent left lateral edge that was initially flaked and thinned, then further retouched with notched retouching. The angle of the working edge relative to the support is 68°. The working surface of the scraper is raised, and the edge is irregular.

The second site, Kokayoz 2, was discovered in 1999 on the northern shore of the depression, 15 km east of the Kokayoz village. A total of 67 artifacts were collected from this site, including nuclei, flakes, blades, bifaces, a grinding stone, and stone fragments. The collection contains only 4 nuclei, which include multi-strike and spiral-shaped cores.

At the Kokayoz 2 site, the nuclei were struck in an unipolar, less frequently bipolar, and radial-central fashion. Occasionally, radial striking evolved into the Levallois technique. The dorsal characteristics of the flakes fully correspond to the types of nuclei found. The stone tools from the Kokayoz 2 complex consist of two bifacial flakes and one bifacial tool with a handle, all made of gray quartzite. According to the published materials and images, the bifacial flakes from Kokayoz 2 were correctly identified by the authors, with the bifacial tools being characteristic of the Paleolithic period.

Moreover, the discovery of bifacial tool series in the Kokayoz collection marks the second occurrence of such finds in Central Asian Paleolithic studies, after the Yesen 2 site, and, as A.V. Vinogradov emphasized, these are bifacial points typical of the Paleolithic.¹

The Yesen 2 site, located on the southern borders of the Borsa-Kelmes lowland shores in the Ustyurt Plateau, was discovered in 1977 by Ye.B. Bijanov² and A.V. Vinogradov. This site yielded rich archaeological material.³

The Kokayoz 3 site is located on the northern shore of the depression, 5 km east of the second point. The collection from this site contains 15 artifacts, one of which is

¹ Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы среднеазиатского междуречья. М., 1981.-С. 56-57.

² 4. Бижанов Е. Находки памятников палеолита на юго-восточном Устюрте // Вестник КФАН Узб.ССР, № 72. Ташкент, 1979

³ 6. Виноградов А.В., Бижанов Е.Б. Первые палеолитические находки с Юго-Восточного Устюрта // АО, 1977. М., 1978.

made of brown flint, while the others are made of gray quartzite. Among the collected materials are nuclei, blades, flakes, and fragments of bifacial tools.

The Kokayoz 3 industry includes 6 blades, of which 3 are flakes and 3 are blades. These correspond to the nuclei found at the site. One of the blades was struck from the upper part of a nucleus, with a faceted striking platform and unipolar negatives on its dorsal side. The second blade has a unipolar dorsal character and a flat striking platform. The third blade is a proximal fragment with parallel-unipolar dorsal marks and a linear striking platform. A small notch is found on the left lateral edge of this blade. Among the flakes from Kokayoz 3, two have faceted striking platforms, and one has a flat striking platform. Two of these flakes are centripetal, and one has an orthogonal appearance.

At the Yesen 2 workshop, most of the 15 completed stone tools are large and thinned almond-shaped bifacial tools (projectile points). The majority of them are bifacial tool fragments, which characterizes the site as a workshop. The only complete bifacial tool found in the 1977 collection allows us to infer the shape and size of these tools.

Regarding the raw material used to produce the stone tools, both the Kokayoz sites and Yesen 2 primarily used lake quartzite, not silicified limestone, as previously assumed. Lake quartzites are formed from the accumulation of sand along calm water bodies. It is evident that both sites utilized quartzite rocks found along the shores of the depressions.

The Selet culture, known for working lake quartzites in its workshops, presents a challenge when dating these sites, as many unfinished bifacial tools are found, complicating the chronological determination. This description also applies to the Kokayoz sites. The Selet culture, divided into three phases, has its lower phase dating back to around 41,700–37,700 years ago, corresponding to the interglacial period. The later development of this culture in the Buky Mountains is marked by the emergence of late Paleolithic elements in their stone tools.

In Selet Thus, industries with bifacial tools and scrapers made from quartzite, similar to those found in ancient lake shore sites like Kokayoz, are common in Central Europe. Examples from Selet culture, such as the Boxunich and Bobinich sites, support this comparison. Researchers suggest that the Selet culture, which emerged at the end of the Middle Paleolithic, gradually transitioned to the Late Paleolithic stage under external influences while maintaining local traditions, such as bifacial tool

production. In Central Europe, open-air sites with quartzite bifacial tools, like those at Kokayoz, have been recognized as workshops where these bifacial tools were produced.

culture industries, the flake production index is very low (8.3-10.3%), which is also characteristic of the Kokayoz sites. Despite the presence of nuclei intended for flake production, the percentage of flakes is low, and no properly edged blade-like flakes are found.

The presence of stone tools at various stages of processing at Kokayoz complicates the task of determining their chronological typology. The collection includes tools that range from rough, unmodified pieces to highly refined ones, demonstrating a wide spectrum of technological skill. The monotony of their external patina indicates that they belong to the same period.

The genesis of the Kokayoz industries is even more complex than the origin of the Selet culture industries. This is because similar industries are not found in other regions of Central Asia. Therefore, the issue remains open for future investigation. Nonetheless, the discovery of Kokayoz industries signifies that another remarkable culture thrived in Central Asia during the Late Paleolithic.

List of used literature

1. VALOCH K., 1976. Die altsteinzeitliche Fundstelle in Brno-Bohunice. Prague.
VALOCH K., 1982. Neue palaolithische Funde von Brno-Bohunice. Casopis Moravkeho Muzea
2. Бижанов Е. Находки памятников палеолита на юго-восточном Устюрте // Вестник КФАН Узб.ССР, № 72. Ташкент, 1979.
3. Виноградов А.В. Древние охотники и рыболовы среднеазиатского междуречья. М., 1981.
4. Виноградов А.В., Бижанов Е.Б. Первые палеолитические находки с Юго-Восточного Устюрта // АО, 1977. М., 1978.

AFROSIYOBNING MUDOFAA DEVORLARI.

Tursunov Ulug‘bek Ismoil o‘g‘li
Samarqand davlat universiteti
Arxeologiya kafedrasi magistranti

Annatsiya: Afrosiyob shaxri boy tarixga ega bo‘lib, undgi qurilish ishlari o‘z davri uchun yuksak mahorat bilan ishlangan. Xususan, bu ko‘xna shaharning mudofa devoorlari va uning qurilish bosqichlari haqida bu maqolada so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Afrosiyob, topografik xarita, paxsa, kontrfors, G.V. Shishkina, lumbaz, antik, fundament, Baqtriya, Qiziltepa, monolit paxsa, mudofaa vali.

Zamonaviy topografik xaritalarda Afrosiyobning to‘rtta mudofaa devorlari bo‘lganligi aniq ko‘rinib turadi. Ulardan birinchi va to‘rtinchi devorlar eng qadimiy hisoblanadi. Ikkinchi va uchinchi devorlar so‘ngi antik va ilk o‘rta asrlarga oidligi aniqlangan.

Keyingi yillarda birinchi devor tarkibiga kiruvchi guvalasimon g‘ishtli devorlar aniqlandi. Bunday topilmalar to‘rtinchi devordan ham topilgan. Bunday g‘ishtli devorlar ahmoniylar davri devorlari ostidan topilgan. Bunday guvalasimon g‘ishtlarning keyinchalik ahmoniylar davrida standart g‘ishtlarga o‘sib o‘tganligini Afrosiyobda kuzatish mumkin¹.

Afrosiyobdagi mudofaa devorlarini o‘rganishning yangi bosqichi 1989-yilda O‘zbek Fransuz ekspeditsiyasi tomonidan boshlandi. Bunga akademik P.Bernar boshchilik qildi.

Afrosiyob mudofaa devorlarining shimoliy chekkasida S.K.Kabanov paxsa devorlarining mavjudligini ta’kidlagan edi. Ammo, u bu paxsa asosiy devor tagini tekislash uchun qilinganligini sezmagani. Keyingi tadqiqotlar ushbu paxsaning 12 qazishmadagi mudofaa devori bilan bir vaqtda hukm surgan devor qoldig‘i ekanligini ko‘rsatdi. Bu yerdagi yo‘lak galereya tipidagi so‘ngi ellinistik va paxsa devorlar 18,8 m uzunlikda kuzatiladi. Ellinistik va ahmoniylar davri devorlari yo‘lak galereyalari 2,30-2,10 m kenglikda qurilgan. Bu devorlar shimoliy tomondan 1 m qalinlikda va 1,30 m balandlikdagi kontrfors yordamida mustahkamlangan.

1990-yilda M.I.Filanovich tomonidan amalga oshirilgan qazishma tozalandi va bu yerdan ham ahmoniylar davri paxsa devorlari aniqlandi.

Shunday qilib, yangi va eski qazishmalardan ancha qadimgi devorlar, paxsali qurilmalar aniqlandiki, ular er.av. I ming yillikning o‘rtalariga oiddir.

¹ Иневаткина О.Н. Северное укрепление древнего Самарканда // [ИИД](#) Международной конференции: Культура древнего и средневекового Самарканда и исторические связи Согда. Ташкент. 1990. С. 43-45.

“Buxoro darvoza”sidagi qazishmalar. Bu yerda dastlab G.V. Shishkina qazish ishlari olib borgan va uning qazishmalarida bir nechta yo‘llar kesishganligiga qarab, u “Buxoro darvozasi” aynan shu yerda joylashgan degan fikrga kelgan.

Ammo, u ushbu darvozaning aniq joyini aniqlamagan edi. 1991-yilda M.X.Isomiddinov va K.Rapenlar bu yerdagi qadimiy devorlarning shahar mudofaa tizimidagi o‘rnini aniqlashga kirishdilar. Ma’lum bo‘lishicha, Buxoro darvozasi o‘rnida qadimda jarlik bo‘lgan va bu yerdan Siyob arig‘iga yomg‘ir suvlari oqib tushib turgan. Bu yerda Afrosiyobning qadimgi aholisi lumboz tipidagi primitiv mudofaa inshootini barpo etganlar. Aynan ana shu tabiiy qiyalikdan qadimgi aholi darvoza sifatida foydalangan.

Ahmoniyalar va undan oldingi davrlarda bu yerdagi tik qiyalik tekislangan va darvozaning har ikkala chekkasiga to‘rtburchak g‘ishtlardan devor terilgan. Darvozaning eni 2 m bo‘lgan. Bu yerdan ahamoniylargacha bo‘lgan devorlar topilmagan, balki faqat ellinistik davr devorlari qoldiqlari aniqlangan.

Ekspeditsiya 1977-yilda Sh.S.Toshxo‘jayevning 27-qazishmasida ham ish olib bordi. Natijada uning eng quyi qismidan loy bo‘laklaridan qilingan (lumboz) val aniqlandi. Bu devor 3 m gacha balandlikda saqlanib qolgan. Bu yerdan ilgari aniqlanmagan usti yumaloq g‘ishtlar topildi. Ularning ustki qismida qo‘lda chizilgan belgilar mavjud. Ushbu devor 6 m balandlikgacha saqlanib qolgan. Bu yerdagi 5 qatlam qisman val bilan qoplangan va bu ushbu qatlamning mudofaa vali bilan bir vaqtda hukm surganligidan dalolat beradi. So‘ngra, ushbu usti yumaloq qadimgi g‘ishtli devor to‘rtburchak g‘ishtlar bilan ta‘mirlangan. Devorning ichki tomonida 2 m dan oshadigan qalinlikdagi madaniy qatlamlar hosil bo‘lgan. Bu yerdagi madaniy qatlamlar ilk temir davridan er.av. VI-V asrlarga oiddir.

O‘zbek-Fransuz ekspeditsiyasigacha hech kim Afrosiyobdagi qadimgi mudofaa devorlarini davrlashtirmagan, ya‘ni qurilish davrlariga ajratmagan.

Qazishmalardagi o‘rganilgan devorning katta ta‘mirlash ishlari aftidan ahmoniyalar davrida amalga oshirilgan. Bunday ta‘mirlash ishlari ikki marta amalga oshirilgan. Birinchi ta‘mirda 50x25 va 28x10 sm keladigan to‘rtburchak g‘ishtlardan foydalanilgan. Ikkinchi bosqichda devor 0,5 m keladigan paxsa bilan qoplangan.

Shunday qilib, M To‘rabekovning bu yerda olib borgan qazishmalaridan lumboz uslubida qurilgan mudofaa vali aniqlandi. Oradan ancha vaqt o‘tgandan keyin ushbu devorning ichki tarafidan 2 m keladigan madaniy qatlamlar paydo bo‘la boshlagan. Bu devorning ustidan 7 m balandlikdagi monolit devor qurilgan. Qadimgi mudofaa devorining yumaloq g‘ishtlari O.N. Inevatkina tomonidan 28, 27 va 44-qazishmalarni tozalash ishlari mobaynida ham aniqlangan.

Bu g‘ishtlarning uzunligi 56 dan 63 sm gacha. Ular asosan yupqa, biroq yon tomonlari silliqlangan va usti bo‘rtib chiqqan. Ular orasida kaltalari ham bo‘lib

(46x24x6 va 48x35x8 sm), ularning ustki qismi ko'proq bo'rtib chiqqan va yumaloq shaklda. G'ishtlar oraslig'idagi loyning qalinligi 2 3 sm dan 15 20 sm gacha yetadi. Bu usti bo'rtib chiqqan g'ishtlarning nostandart shakli oqibatidandir. Bu g'ishtlar devor uzunasiga ko'ndalang tarzda terilgan.

Uchinchi qurilish davrining devori birinchi qurilish davrining nurab tushgan qismi ustiga qurilgan. So'ngra uning ustidan ellinistik davr devori qurilgan.

Shunday qilib, Afrosiyobda lumbaz tipidagi primitiv mudofaa devorlari qoldiqlari aniqlandi va uning balandligi 3 m ga yetadi. Ammo, bu devorning eni aniqlanganicha yo'q. Uning eni 6-7 m dan kam bo'lmagan bo'lishi kerak. Negaki, undan keyin qurilgan to'rtburchak g'ishtli devorning eni shuncha. Afrosiyobda mudofaa devorlari jarliklarning yoqasiga qurilgan².

Ma'lum vaqt o'tganidan keyin monolit paxsa devor, so'ngra yo'lakli galereyali devor paydo bo'lgan.

Afrosiyobning yumaloq yuzali g'ishtlari yumaloq yuzasi yuqoriga qaratilgan holda terilgan.

So'g'd ahamoniylar imperiyasi tarkibiga kirganidan keyin bu yerda shahar qurilishi va uning muhim elementi bo'lgan mudofaa devorlari bunyod etish ishlari ham o'zgargan. Aftidan, aynan shu davrdan yo'lakli galereyali hamda tuynakli mudofaa devorlari qurilishi boshlangan. Bu davrga oid minoralar Afrosiyobda aniqlanmagan. Ammo, shimoliy Baqtriyada ular Qiziltepa yodgorligida aniqlangan va ular to'g'ri to'rtburchak shaklli. Ushbu shahar xuddi Afrosiyob singari uch tomondan tabiiy jarliklar bilan va bir tomondan ulkan botiq bilan o'ralgan.

Afrosiyobning fortifikatsiya tizimida er. av. 1 ming yilliklarning o'rtalarida uchta katta bosqich bo'lgan. Eng qadimgi val bo'lib, u shaharning turli chekkalarida turlicha barpo qilingan. Tabiiy baland joylar biroz ishlov berilgan va devorga aylantirilgan. Tabiiy tekis joylarga esa loy bo'laklaridan lumboz uslubida qurilgan. Afrosiyobning shimoliy qismi baland jarlik bilan qoplangan va bu qismida devor qurilmagan. Bu davrning devorlarini xarakteri va ularning tagidan topilgan chaplama sopol buyumlari qoldiqlariga ko'ra ilk temir davri bilan sanalash mumkin. Ammo, 27-qazishmaning 1-qatlamidan topilgan val qoldiqlari er.av. VIII asrning o'rtalari yoki oxirlari bilan sanalash mumkin. Bu haqda bu yerdan topilgan charxda ishlangan silindr konus shaklidagi hamda chaplama naqshli sopol idishlar qoldiqlari guvohlik beradi.

Afrosiyobdagi mudofaa sistemasining ikkinchi bosqichida yumaloq yuzali g'ishtlardan qurilgan devorlar xarakterlaydi. Bunday qurilish uslubi va g'ishtlarning o'zi O'rta Osiyoning shimoli sharqiy rayonlarida ilk temir davri bilan sanalangan.

² Кабанов с.К. Стратиграфический раскоп на северной части городища Афрасиаб //Афрасиаб вып. 2. Ташкент. 1973. С. 16-84.

Afrosiyob mudofaa inshootlarining ikkinchi qurilish davrida bir tomondan eski an'analar saqlanib qolsa, ikkinchi tomondan qator yangiliklar qilinadi.

Yangi devor avvaldan mavjud bo'lgan val ustiga xuddi o'sha qalinlikda quriladi va endi guvalaklardan foydalaniladi.

Afrosiyobning fortifikatsiyasi talqinidan ko'rinib turibdiki, uning to'rtala aylana devorlari ham to'liq yumaloq g'ishtlardan qurilgan. Uning birinchi aylanasi Afrosiyobning shimoli g'arbiy burchagidan Siyob arig'ining shimoli sharqiy burchagigacha arkning janubiy qismini to'g'ri chiziq bo'ylab o'rab olgan.

Biroq, Afrosiyobning shimoliy qismida bu devor hech qayerda qayd qilinmagan. Nima uchun arkning butun shimoliy qismi devor bilan o'ralmagan degan savol tug'iladi. Bu qismda yaxshi saqlangan paxsa devorlar qayd qilingan va stratigrafik jihatdan bu devor ahmoniylar davriga oiddir.

Ellinistik davrda fortifikatsiya sistemasi hali qadimgi so'g'd davrlarida paydo bo'lgan yo'lak galereya tipida qurilishi davom ettirilgan. O'zbek Fransuz ekspeditsiyasi boshlangan davrlardan oq Afrosiyobning fortifikatsiyasini o'rganish ishlari olib borildi. Natijada, ellinistik davrning ichida bir nechta fortifikasion bosqichlarni ajratish imkoni tug'ildi. Hozirda Aleksandr Makedonskiy davridagi eng qadimgi devor qoldiqlari Buxoro darvozasi atrofidan topilgan. Bu yerda hali devorlar qurilishida tabiiy relef bilan hisoblashishgan. Qadimgi so'g'dlar davrida bu yerdagi ikkita tepalik yaxshilab yo'nilib, darvoza sifatida foydalanilgan. Eni 2 m keladigan ushbu darvozaga ikki tomondan mudofaa devorlari kelib tutashgan.

Buxoro darvozasi hududida mudofaa devorlarining ikkita qurilish bosqichi aniqlangan. Ushbu ellinistik devor qurilishining ikkinchi bosqichida er.av. II asrlarga kelib, deyarli yangidan qurilgan. Yangi devorni qurish uchun eski devor kapital ta'mirdan chiqarilgan. Qalinligi 50-70 sm va eni 8-10 m bo'lgan galka aralash paxsa fundament qilingan. Ushbu fundamentning ustidan yo'lak galereya tipidagi yangi mudofaa devori bunyod etilgan. Ushbu har ikkala devor o'rtalig'ida ko'chma narvon orqali o'tilgan. Tashqariga bo'rtib chiqqan bastionli bunday devorlarning O'rta Osiyoda o'xshashi yo'qdir³.

Bu devordagi maxfiy kirish joyining xojsimon shakli va uning markazida qaroulxonalarning bo'lishi biroz shahar darvozasini eslatadi. Janub va shimol taraflardagi kirish joylari oralig'idagi pol sathi deyarli 1 m gacha chuqurroqdir. Bu mahalliy relefning oqilona foydalanilishi bo'lib, qurilish oldindan planlashtirilgan reja asosida amalga oshirilgan.

³ Соколовская Л.Ф. Некоторые итоги изучения керамики Афрасиаба XII века [ИИД](#) молодых ученых ИА АН РУз. Самарканд. 1993. С. 46-47.

O'rta Osiyodagi boshqa shaharlardagi kabi darvozalarning Afrosiyobda ham himoya funksiyalari juda kuchli bo'lgan. Shuning uchun ham, bu yerda antik davr fortifikatsiyasi kuchli bo'lgan.

Shimoliy darvozaning qoravulxonasi er. av. III asrda vayron bo'lgan va bu aftidan, yuqori qatlamdagi galereya vaznining og'irligidan buzilgan (ustiga qulab tushgan). Qoravulhonadan yuqoridan qulab tushgan tuproq va chiqitlar saqlangan. Biroq, bu yerda boy sopol idishlar to'lami topilgan.

Shunday qilib, Afrosiyobda ellinistik devorlarning paydo bo'lishidan oldin ham, Aleksandr Makedonskiy bosqinidan keyingi devorlar qoldiqlari ham saqlanib qolgan. Ammo, bu qadimgi devor qoldiqlari Afrosiyobda faqat Buxoro darvozasi atrofida kuzatiladi.

Hozirda Afrosiyobdagi mudofaa sistemasining stratigrafiyasi ikkinchi ellinistik devorni sanalash imkonini beradi. Ushbu devorni S.K. Kabanov Afrosiyobning shimoli sharqidan topib o'rgangan va er.av. II asrlar bilan sanalagan.

Buxoro darvozasida olib borilgan qazishmalarda devorning faqat fundamentigina saqlanib qolgan va u loy hamda galkalar aralashmasidan ishlangan. Bu yerdagi fundamentning yo'nalishiga ko'ra galereyaning shaklini aniqlash imkoni tug'ildi.

Oxirgi devor avvalgilaridan nimasi bilan farq qiladi? Keyingi devorning asosiy farqi avvalgi devorlar uchun xarakterli bo'lgan yirik minoralar, bastionlar va boshqa yirik qurilmalarining yo'qligidadir.

Mudofaa inshootlariga, moddiy madaniyatga va aholining maishiy hayotiga kirib kelgan ellinistik va boshqa o'zgarishlar qadimgi so'g'dning shaharlari hamda qishloqlari mudofaa tizimini yanada mustahkamladi.

Ko'pgina shaharlarning, jumladan, Samarqandning qurilish ishlarida grek ustalari mehnat qildi. Bu holat ayniqsa, mudofaa devorlari qurilishida ko'rinib turadi: devorlar aniq simmetriya va har bir g'isht mohirlik bilan teriladi.

Shunday qilib, O'rta Osiyo Aleksandr Makedonskiy tomonidan egallanganidan keyin bu yerlarda ellinistik ta'sir doirasi kengaydi. Ellinistik ta'sir natijasida alohida arxitektura elementlari paydo bo'ldi. Xususan, so'g'd hududida aynan Aleksandr Makedonskiy yurishlari boshlangan vaqtdagi greklar arxitekturasi uchun xos bo'lgan to'g'ri burchakli minoralar kirib keldi.

O'rta Osiyo hududlarining yirik imperiyalar tarkibiga, dastlab Ahamoniylar, so'ngra Aleksandr Makedonskiy tuzgan imperiya tarkibiga va keyinchalik Salavkiylar va Grek Baqtriylar davlatlari tarkibida bo'lishi o'zaro madaniyatlarning aralashuvi uchun qulay zamin hozirladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Гулямов Я.Г., Буряков Ю.Ф. Об археологических исследованиях на городище Афрасиаб в 1967-1968 гг. [\Афрасиаб-1](#). Ташкент. 1969.
2. Гулямов Я.Г., Буряков Ю.Ф. Археологические раскопки на Афрасиабе в 1969 г. [\СГСАК](#). Ташкент. 1970.
3. Исамиддинов М.Х. Истоки городской культуры Самаркандского Согда. Ташкент. 2002.
4. Иневаткина О.Н. Северное укрепление древнего Самарканда [\ТД](#) Международной конференции: Культура древнего и средневекового Самарканда и исторические связи Согда. Ташкент. 1990.
5. Кабанов с.К. Стратиграфический раскоп на северной части городища Афрасиаб [\Афрасиаб](#) вып. 2. Ташкент. 1973.
6. Соколовская Л.Ф. Некоторые итоги изучения керамики Афрасиаба XII века [\ТД](#) молодых ученых ИА АН РУз. Самарканд. 1993.

FUNCTIONS AND USAGE OF METAPHOR

Scientific supervisor: Gofurova Sarvara

Student: Qurbonaliyeva Gulrukh

Andijan state institute of foreign languages

English language and literature faculty

Annotation: This thesis explores the classification of stylistic devices, focusing on lexical stylistic devices, particularly the metaphor. Metaphor, as a figure of speech, holds a central position in linguistic studies due to its pervasive use in both everyday language and literary texts. The paper examines its types, functions, and significance in various communicative contexts.

Keywords: Stylistic devices, metaphor, lexical stylistics, figurative language, comparative linguistics, literary analysis

Stylistics, as a branch of linguistics, studies the expressive means and stylistic devices used in language. Among these, lexical stylistic devices stand out for their ability to enhance the richness and emotional depth of communication. This article focuses on the metaphor, a key lexical stylistic device, highlighting its role in shaping meaning and its application across disciplines.

A metaphor is a figure of speech where a word or phrase is applied to an object or action to which it is not literally applicable, creating implicit comparisons. Aristotle described metaphors as giving "things a name that belongs to something else," signifying the ability of metaphor to bridge different conceptual domains.

Classification of Metaphors

1. Dead Metaphors

These are metaphors that have become so common that they are no longer recognized as figurative. Example: "Time is running out."

2. Extended Metaphors

Extended metaphors are developed over several sentences or even an entire text, creating an overarching figurative framework.

3. Mixed Metaphors

These combine elements of different metaphors, often leading to humorous or illogical results.

4. Original Metaphors

These are created by the speaker or writer, often standing out for their novelty and imaginative power.

Cognitive Function: Facilitates understanding by linking unfamiliar concepts with familiar ones.

Aesthetic Function: Enhances the beauty of language, particularly in poetry and literature.¹ **Persuasive Function:** Used in rhetoric and advertising to influence thought and behavior.

Metaphors are a powerful tool in literature, capable of evoking emotions, painting vivid imagery, and shaping thematic narratives. In everyday communication, metaphors simplify complex ideas, making them accessible and engaging. Metaphors serve as a powerful linguistic and cognitive tool, fulfilling various functions in language, literature, and communication.² By comparing seemingly unrelated concepts, metaphors enhance understanding, expression, and creativity. Below are the key functions of metaphors:

Metaphors help us understand abstract or complex ideas by relating them to familiar concepts.³ **Simplification:** They make difficult concepts easier to grasp by using everyday language.

Example: "***The brain is a computer***" simplifies the understanding of how the brain processes information.

Structuring Thought: Metaphors shape how we conceptualize the world. For instance, the metaphor "***Time is money***" influences how we value and manage time.

Metaphors evoke emotions and create a deeper connection with the audience.

Eliciting Empathy: By framing experiences in relatable ways, metaphors stir emotional responses.

Example: "***Her voice was a warm blanket on a cold night***" evokes comfort and affection. **Amplifying Impact:** They add emotional weight to arguments or descriptions, making them more memorable. In literature and art, metaphors enhance beauty, depth, and creativity. **Imagery Creation:** Metaphors paint vivid mental images, enriching the reader's experience.

Example: "***The stars were diamonds scattered across the night sky.***"

Artistic Expression: Poets and writers use metaphors to convey profound meanings in condensed forms.

Metaphors influence opinions and behavior by presenting arguments in an engaging way. **Rhetoric and Speeches:** Politicians and leaders use metaphors to inspire

¹ Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press

² Aristotle. *Poetics*. Translated by S.H. Butcher.

³ Black, M. (1962). *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Cornell University Press.

and persuade. Example: “*We stand at a crossroads*” suggests a critical decision point, urging action.

Advertising: Metaphors create strong associations between products and desirable qualities. Example: “*Red Bull gives you wings*” metaphorically suggests energy and freedom. Metaphors enhance clarity and engagement in communication.

Relating to the Audience: They make communication relatable and accessible.

Example: “*Breaking the ice*” conveys the idea of overcoming initial awkwardness.

Encouraging Dialogue: Metaphors invite interpretation and discussion, fostering interaction.

Methodology

The study employs a comparative analysis of metaphors across literary texts, advertisements, and everyday speech to understand their functions and effects. The **methodology of morphology** refers to the systematic processes and approaches used to study the structure, form, and patterns of words in a language. Morphology focuses on how words are formed, their internal structure (morphemes), and how they relate to other words within a linguistic system. The data is collected from classical and contemporary sources, categorized by type, and analyzed for their communicative purposes.

Steps:

1. Selection of texts (literary and non-literary). The selection of texts, both literary and non-literary, is crucial in linguistic or stylistic studies, as the choice influences the insights gained into morphology, syntax, semantics, or discourse. Below are some guidelines and considerations for selecting such texts, tailored for different research purposes.

2. Identification and categorization of metaphors. The identification and categorization of metaphors is a systematic process used in linguistics, literature, and cognitive studies to uncover how metaphorical language shapes meaning and thought. Below is a guide on how to approach this task.⁴ Metaphors involve understanding one concept in terms of another (e.g., time is money). Identifying metaphors requires recognizing figurative rather than literal language.⁵

3. Analysis of metaphorical expressions for cognitive, aesthetic, and persuasive effects. The identification and categorization of metaphors is an essential part of analyzing language, as metaphors shape the way we understand abstract

⁴ Richards, I. A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford University Press.

⁵ Black, M. (1962). *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Cornell University Press

concepts, emotions, and experiences. Metaphor analysis is particularly significant in fields like linguistics, literature, cognitive science, and communication studies.

Conclusion

Metaphors are a cornerstone of lexical stylistics, enriching language by linking abstract ideas with tangible experiences. Their ability to convey complex thoughts in accessible terms makes them indispensable in both artistic and practical contexts. Understanding metaphors provides deeper insights into human cognition and creativity. In summary metaphor is an efficient linguistic device that encapsulates broader concepts or experiences through vivid, familiar comparisons. It's widely used in literature, rhetoric, and everyday speech to simplify, evoke emotion, and communicate complex ideas effectively.

Bibliography

1. Aristotle. *Poetics*. Translated by S.H. Butcher.
2. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.
3. Leech, G. N. (1969). *A Linguistic Guide to English Poetry*. Longman.
4. Black, M. (1962). *Models and Metaphors: Studies in Language and Philosophy*. Cornell University Press.
5. Richards, I. A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford University Press.

FUNCTIONS OF SYNTACTICAL STYLISTIC DEVICE OF INVERSION

Scientific supervisor: G'ofurova Sarvaraxon

Student: Matkarimova Odina Ulug'bek qizi

Andijan state institute of foreign languages

Abstract: *The purposes of syntactical stylistic devices—with an emphasis on inversion—in the context of language expression are examined in this essay. This research seeks to clarify the importance of inversion as a potent instrument in the hands of writers and speakers by a thorough examination of cases, ultimately enhancing our comprehension of linguistic stylistic variety.*

Key words: *syntactic and stylistic devices, significance of inversion, gradation, ellipsis, inversion.*

Reversing the typical subject-verb word order in a sentence is known as inversion. In formal English, inversion is a useful tool for adding emphasis. For instance, it is frequently used in political speeches due to its powerful and convincing impact. The reversal of words inside a phrase or sentence is known as inversion. There are multiple methods for achieving this. It is possible to place the noun before the preposition, the verb before the subject, or the adjective after the noun. Inversion can occur spontaneously at times. When someone says, "What a terrible turn of events," for instance. Writers occasionally employ inversion in meter. Although it is a much less frequent application of the term, it is nonetheless relevant. For example, one might say that a line of meter is inverted if it starts out in iambic pentameter one unstressed and one stressed beat and then changes to trochaic pentameter one stressed and one unstressed beat. This can also be known as substitution.

Poetry, dramas, novels, short stories, and prose poetry can all use inversion. It can also be found in ordinary speech. To make their words sound a certain manner, people frequently alter the conventional sentence structure. When discussing someone else's choice, for instance, one can say, "A surprising decision you made there," as opposed to, "You made a surprising decision there." If used appropriately, the first one sounds more intriguing and can distinguish the speaker [1;97].

Inversion is a technique used by authors to highlight specific sentence components. Both the aforementioned instances and the one that examines Yoda's speech demonstrate this. The use of inversion alters the language's natural flow. This could surprise the reader and change their perspective on a line. Alternatively, it could give a seemingly ordinary line a more poetic sense. The approach is employed in poetry

to preserve metrical patterns and rhyme schemes. In order to achieve a specific tone or stress in one area of the sentence, the writer may employ inversion.

In linguistics, inversion is any of several grammatical constructions where two expressions switch their canonical order of appearance, that is, they invert. There are several types of subject-verb inversion in English: locative inversion, directive inversion, copular inversion, and quotative inversion. The most frequent type of inversion in English is subject auxiliary inversion in which an auxiliary verb changes places with its subject; it often occurs in questions, such as *Are you coming?*, with the subject *you* is switched with the auxiliary *are*. In many other languages, especially those with a freer word order than English, inversion can take place with a variety of verbs (not just auxiliaries) and with other syntactic categories as well. Inversion as a stylistic device is always sense motivated. There is a tendency to account for inversion in poetry by rhythmical considerations. Inverted word-order is one of the forms of emphatic constructions. What is generally called traditional word-order is nothing more than unemphatic construction. Emphatic constructions have been regarded as nontypical structures and are considered as violations of the regular word-order in the sentence. But in practice these structures are as common as the fixed or traditional word order structures. Therefore inversion must be regarded as an expressive means of the language having typical structural models. Word-order is a crucial syntactical problem in many languages. Stylistic inversion aims at attaching logical stress or additional emotional colouring to the surface meaning of the utterance. There foreore a specific intonation pattern is the inevitable satellite of inversion [2;24].

Syntactic stylistic techniques based on the characteristics of the oral form of speech. Stylistic inversion i.e. sentences that have become a picture for modern English are often not a syntactic stylistic tool, according to the author sometimes you can change the position of words in sentences. As a result, this syntactic device expresses emphasis and takes on a good mood. It is known that the main task of the appeal is to add additional information to the information in the proposal. The syntax of the artistic style is characterized by a wide range of reverse (subjective) order in word order. Inversion does not violate the norms of the literary language, is a practical expression of the capabilities of the language and is subject to certain rules for using the language. The stylistic inversion in English is manifested in the following structures: 1. when the placeholder comes at the beginning of the sentence; 2. the identifier arrives after detection; 3. the arrival of horse-riding in front of the owner. If the horse is standing in front of the boat, and both in front of the owner; 4. precedes possessive in a sentence; 5. if the cut comes in front of the owner; 6. addition comes at the beginning of the

sentence; 7. in the following compound sentences, stress is formed at the beginning of the next sentence [3;14].

This is not at all typical of English grammar. Any change in the order of words in a sentence also changes the syntactic relations in it and affects the content of the sentence. However, the following sentences use semantic inversion rather than syntactic inversion: When a man wants to kill a tiger, he calls it sport, when a tiger wants to kill a man it is ferocity. Sometimes changes in syntactic relations affect to the grammatical meaning: “Had I known it?” As a result of the change in the order of words, an interrogative sentence appeared (inversion in grammar). Inversion types can be found in many poetic works. For example, Bliss was it in that dawn to be alive, But to be young was very heavy. Another type of syntactic change is the appearance of expressive content in a sentence. In modern English, inversion is a logical part of speech. In some cases, inversion is used to indicate speed, agility, performance. Separated structures are formed by separating the secondary parts of speech. This separation is indicated by an accent or a comma. From a grammatical point of view, the secondary parts of speech are associated with the main part. Thus, there is a conflict between the structural meaning of the sentence and the general content. Under the influence of these devices, the secondary parts of speech are separated from the main parts in terms of ordinary syntactic relationships [4;86].

In conclusion, inversion is a syntactical stylistic device that greatly improves the expressiveness and dynamism of language. By changing the typical word order, inversion enhances the text's overall aesthetic appeal while also highlighting specific parts of a sentence. By using this strategy, authors can more successfully engage the reader by evoking a sense of surprise, urgency, or focus. Among its many uses are emphasizing crucial details, establishing rhythm and flow, and expressing subtle emotional undertones. By using speech patterns to convey personality qualities or social standing, it can also aid in the construction of characters in dialogue. Furthermore, inversion is a useful technique in both poetry and prose, enabling writers to play with language and organization to elicit particular reactions from their readers.

REFERENCES

1. Chung 2002 – Chung Ch. Mixed Functional Properties in English Stylistic Inversion. Dongseo University, 2002. – <http://csli-publications.stanford.edu/HPSG/>
2. Chung-inv1-pn.pdf 7. Culicover P.W., Levine R.D. Natural Language & Linguistic Theory. Kluwer Academic Publishers, 2001.
3. Boboxonova L.T. English Stylistics Tashkent: O., qituvchi, 1995. –110 p.
4. William W. The French Revolution. –Washington, 1807. –496 p.

5. The Book of Nursery Rhymes 1925. -165 p.

6. Jonathan C. Oxford Advanced Learner`s Dictionary.-Oxford University press,
1995. - pp. 106

THE TRIANGULATION METHOD USING FOR THE DISTANCE TO THE OBJECT MEASUREMENT IN A COLLABORATIVE ROBOT WORKSPACE

Vladyslav Yevsieiev¹, Svitlana Maksymova¹, Dmytro Gurin¹, Ahmad Alkhalaileh²

¹Department of Computer-Integrated Technologies, Automation and Robotics, Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

²Senior Developer Electronic Health Solution, Amman, Jordan

Abstract: The article examines the triangulation method for accurately measuring the distance to objects in a Collaborative Robot Workspace. The effectiveness of using HC-SR04 ultrasonic sensors is analyzed, one of which has a blocked TRIG pin, which allows you to focus on receiving reflected signals to calculate the distance. The results of the experiments demonstrate the high accuracy of the measurements, as well as the speed of the system's response to changes in the position of the object. The importance of this approach for improving robotic systems within the concept of Industry 5.0 is highlighted.

Key words: Triangulation, Collaborative Robot, Ultrasonic Sensors, Hc-Sr04, Distance Measurement, Industry 5.0

Introduction

In the era of Industry 5.0, which focuses on the close interaction of humans and robots, the issue of accurate and safe positioning of objects in the working areas of collaborative robots becomes extremely relevant [1]-[16]. This environment involves the adaptation of robotic systems to rapidly changing conditions and the ability to work in close proximity to a person, which requires high accuracy in detecting objects, their sizes and locations [17], [18]. This necessitates the use of different methods and approaches [19]-[36]. One of the effective approaches to solving this problem is the triangulation method, which allows you to calculate the distance to objects with high accuracy using data from several sensors. The application of the triangulation method for collaborative robots creates prerequisites for improving the quality of security systems, navigation accuracy, and also for the formation of a safer and more comfortable environment for the cooperation of humans and robotics [37]-[41]. Since Industry 5.0 is aimed at the development of human-centered technologies that take into account the needs of safety and effective interaction, the triangulation method makes

it possible to achieve significant progress in the creation of intelligent monitoring and control systems. Research on the application of triangulation in robotic systems is promising not only for industrial purposes, but also for the development of integrated cyber-physical production systems, where safety and adaptation to human needs are priorities.

Related works

In the modern world, with the ever-widening spread of the Industry 5.0 concept, human safety issues come to the fore. This creates the need to determine the distance to objects, including humans. There are many methods for solving this problem, to which scientists devote their works. Let's consider several such works.

Article [42] considers the problem of underwater observations. Here there is reviewed some key sensing technologies such as underwater acoustic sensing, underwater optical sensing, underwater magnetic sensing, and underwater bionic sensing.

Scientists in [43] analyze multi-object tracking techniques and their application in navigation tasks of assistive mobile robots, with the aim to increase the mobility and autonomy of people suffering from mobility decay, or severe motor impairments, due to muscular, neurological, or osteoarticular decay.

Liu, W., & et al. [44] propose a multimodal flexible sensory interface for interactively teaching soft robots to perform skilled locomotion using bare human hands. And they propose a distance control method that enabled humans to teach soft robots movements via bare hand-eye coordination.

Mavsar, M., & Ude, A. in [45] present a method, capable of predicting human motion during a handover process by utilizing a state-of-the-art pose estimation framework, a single RGB-D camera and a recurrent neural network.

The paper [46] propose to combine Vision-Language Models (VLMs) for object detection, navigation primitives for movement, and grasping primitives for object manipulation. Based on this OK-Robot offers an integrated solution for pick-and-drop operations without requiring any training.

Reserchers in [47] propose MoMa-LLM, a novel approach that grounds language models within structured representations derived from open-vocabulary scene graphs, dynamically updated as the environment is explored. They tightly interleave these representations with an object-centric action space. Given object detections, the resulting approach is zero-shot, open-vocabulary, and readily extendable to a spectrum of mobile manipulation and household robotic tasks.

The study [48] proposes a learned collision model that accepts scene and query object point clouds and predicts collisions for 6DOF object poses within the scene. The model is trained on a synthetic set of 1 million scene/object point cloud pairs and 2 billion collision queries.

Thus, we see that the variety of tasks related to determining distances to an object is enormous. Later in this article, we will present a solution to this problem using the triangulation method.

Mathematical model for the distance to the object measurement taking into account the error based on the triangulation method

Triangulation is a mathematical approach to the distance to an object measurement by measuring angles and distances from two or more observation points. For collaborative robots that work in close proximity to humans and other objects, triangulation provides the ability to accurately estimate the spatial position of objects in the working area, which is critical for ensuring safety and precision of movements. In this method, at least two sensors or sensors are used, placed at a known distance from each other, which are simultaneously directed at the object to read the reflected signals and determine the time of their passage. Using geometric relationships, you can calculate the distance to the object, taking into account the obtained angles and distances. In collaborative robots, the triangulation method allows for accurate data on the location of objects in real time, which helps robots adapt their movements and avoid collisions, increasing safety and efficiency when working with humans. Figure 1 shows the structural diagram of the study of the use of the triangulation method to determine the distance to the object within the framework of the manipulator robot.

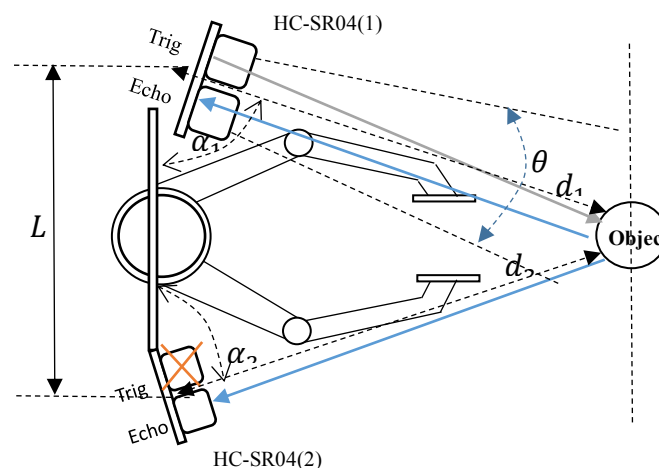

Figure 1: Study scheme of using the triangulation method to determine the distance to the object for the collaborative robot

We will describe the geometry of the system presented in Figure 1: L is the distance between the sensors; α_1 and α_2 are angles from sensor axes to the object; d_1 and d_2 - distances from each of the sensors to the object. Description of system parameters: HC-SR04 (1) and HC-SR04 (2) – ultrasonic sensors with the following technical characteristics: signal frequency ($f = 40kHz$) - frequency of the ultrasonic signal used by the sensors; resolution ($d_{res} = 3mm$) - the minimum distance that the sensor can determine; pulse width ($t_{pulse} = 10\mu s$) - the duration of the TRIG signal, which activates the sensor to start measurement; viewing angle ($\theta = 15^\circ$) - coverage angle at which the sensor works.

Let us assume that the speed of sound in air (v) at a temperature of about $20^\circ C$ is approximately 343 m/s. Then the signal transit time (t) is measured by the HC-SR04(1) sensor and converted into distance according to the formula:

$$d_1 = \frac{v \cdot t_1}{2} \quad (1)$$

t_1 - pulse transit time from active to receiving sensor HC-SR04(1).

Formula 1 will be similar for the second sensor HC-SR04(2):

$$d_2 = \frac{v \cdot t_2}{2} \quad (2)$$

t_2 - pulse transit time from active to receiving sensor HC-SR04(2).

To calculate the distance to the object by the triangulation method, we will use the law of cosines, which will make it possible to find the distance (D) to the object from the midpoint between the two sensors:

$$D = \sqrt{\frac{d_1^2 + d_2^2 - 2 \cdot d_1 \cdot d_2 \cdot \cos \theta}{2}} \quad (3)$$

d_1 and d_2 - calculated distances to the object from each sensor;

θ - the angle between the directions of both sensors (which is approximately 15°).

To estimate the error, it is not necessary to take into account the following factors:

- resolution error d_{res} adds uncertainty to d_1 and d_2 ;
- deviation in the viewing angle can lead to inaccuracy in the measurement θ .

Based on this, the total error (ΔD) can be estimated using the derivative:

$$\Delta D \approx \sqrt{\left(\frac{\partial D}{\partial d_1} \cdot \Delta d_1\right)^2 + \left(\frac{\partial D}{\partial d_2} \cdot \Delta d_2\right)^2 + \left(\frac{\partial D}{\partial \theta} \cdot \Delta \theta\right)^2} \quad (4)$$

Δd_1 and Δd_2 - distance errors due to sensor resolution (3 mm);

$\Delta \theta$ - angle error (set error of the viewing angle in $1-2^\circ$).

The proposed mathematical model allows you to calculate the distance to the object, taking into account measurement errors.

To check the validity of the developed mathematical model to calculate the distance to the object, taking into account measurement errors, a prototype was assembled, the photo of which is presented in Figure 2.

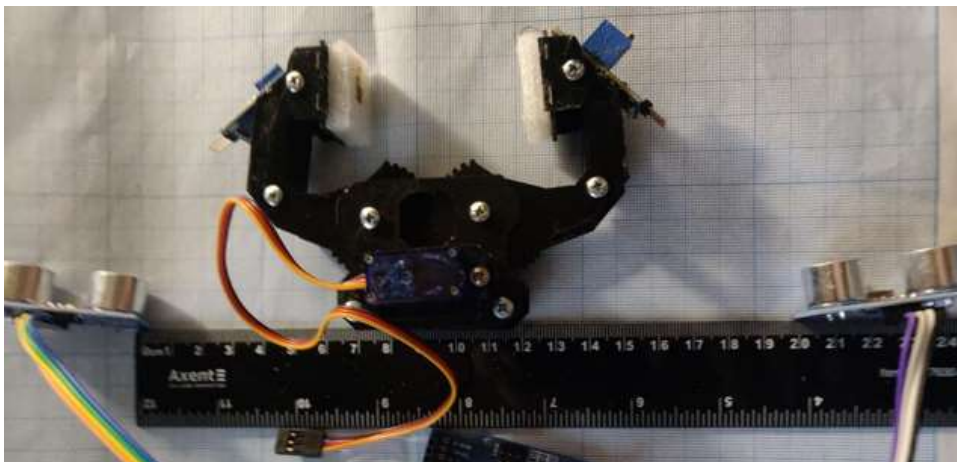

Figure 2: General prototype for research using the triangulation method to determine distance to an object

Development of a program for testing the calculation of the distance taking into account the error to the object by the method of triangulation

The Arduino IDE is the preferred development environment for creating distance-to-object triangulation programs due to its simplicity, broad hardware support,

and large user community. This environment offers an intuitive interface and functionality that allows rapid testing and debugging of code, which is essential when working with sensors such as the HC-SR04 for distance and error estimation. Arduino IDE supports direct compilation and loading of programs to microcontrollers, providing a fast development cycle and instant verification of results on real hardware. In addition, the availability of a large number of libraries for working with various sensors and a simple syntax contribute to the effective implementation of algorithms for triangulation calculations.

We will give an example of a software implementation of distance calculation models taking into account the error to the object by the method of triangulation, which was developed in the Arduino IDE environment based on the similar programming language C.

```
const float speedOfSound = 343.0; // Speed of sound in air (m/s)
const float sensorDistance = 0.2; // Distance between sensors (m)
```

This piece of code sets the constants needed for calculations in the program using ultrasonic sensors. The speedOfSound constant specifies the speed of sound in air, which is used to calculate the distance based on the signal's transit time. The constant sensorDistance specifies the distance between two sensors, which is necessary for triangulation calculations, allowing to determine the exact position of the object relative to the sensors.

```
float distance1 = (time1 * speedOfSound) / 2.0;
float distance2 = (time2 * speedOfSound) / 2.0;
```

This piece of code calculates the distance to the object for each of the two ultrasonic sensors using the measured sound pulse travel times (time1 and time2). Each distance is calculated by multiplying the time by the speed of sound and dividing by two, since the pulse travels twice the distance to the object and back. These calculations provide baseline distances that are used to further determine the object's position by triangulation.

```
float theta = radians(15); // Кут нахилу між датчиками (15°)
float D = sqrt((pow(distance1, 2) + pow(distance2, 2) - 2 * distance1 * distance2
* cos(theta)) / 2);
```

This piece of code is used to calculate the distance to the object using the triangulation method, taking into account the angle of inclination between the two ultrasonic sensors. First, the 15° angle is converted to radians for use in trigonometric functions. Then the distance to the object (D) is calculated using the law of cosines, which takes into account the values of the distances from each sensor to the object and

the angle between them. This allows you to more accurately determine the position of the object in the robot workspace.

```
float resolutionError = 0.003;  
float deltaD = sqrt(pow(resolutionError, 2) + pow(sensorDistance * sin(theta),  
2));
```

This piece of code calculates the possible error in measuring the distance to the object, which occurs due to the limitations of the resolution of the sensors and the geometry of their location. The `resolutionError` value defines the base error in the distance measurement for each sensor, while the additional term takes into account the effect of the tilt angle between the sensors. The final error `deltaD` is calculated using the square root of the sum of the squares of these errors, which allows for a more accurate estimate of the total measurement error in the system.

We will conduct a number of experiments to assess the accuracy and speed of distance measurement, taking into account the error to the object by the triangulation method:

- the first experiment is an assessment of the accuracy of distance measurement. The purpose of the experiment is to determine the accuracy of triangulation measurements at different distances to the object and to estimate the error. Experiment procedure:

1. Set the object at different distances (for example, from 10 to 100 cm in steps of 10 cm) from the sensors.
2. For each distance, make 10 measurements, calculate the average value and the error.
3. Display the results as a graph of the average measured value of the distance to the object with an error interval for each point.

- the second experiment is an assessment of the speed of measurement at a variable distance. The purpose of the experiment is to investigate the response time of the system to a change in distance and to evaluate its ability to quickly respond to moving objects. Experiment procedure:

1. Place the object at a distance of 50 cm and quickly move it from 50 to 100 cm.
2. Measure the time required for each data update and plot a graph showing the distance to the object over time.
3. To analyze how quickly the system reacts to a change in distance and how stable the measurements are.

The obtained results of the conducted experiments are shown in Figures 3 and 4.

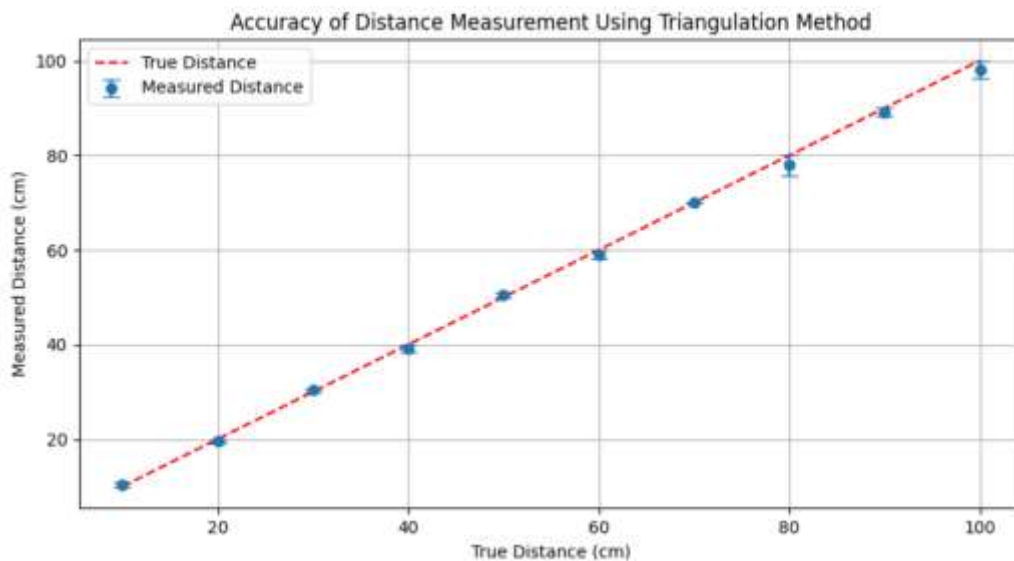

Figure 3: Graph for the first experiment obtained results

As can be seen from Figure 3, the measured values are in good agreement with the real values, although the presence of error is noticeable, especially at long distances. The maximum difference between the real and measured values remains within the margin of error, which indicates the acceptable accuracy of the triangulation method. It can be concluded that the method taking into account the error provides stable results, although with the increase in the distance, some increase in the error may occur, which may be related to the peculiarities of the propagation of sound waves over longer distances.

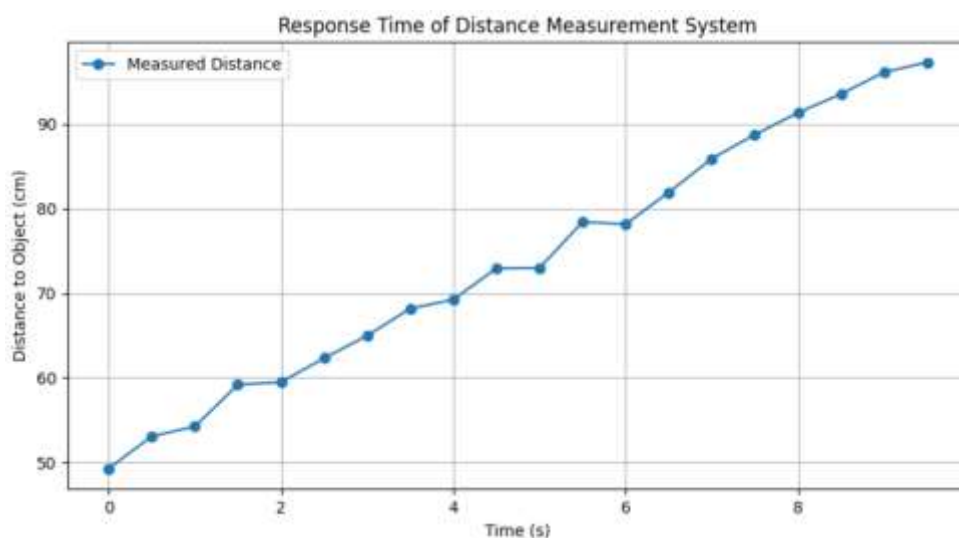

Figure 4: Graph for the second experiment obtained results

As can be seen from the graph of the second experiment, the distance increases approximately linearly with time, which corresponds to the gradual distance of the object. The presence of minor deviations from the main line indicates a random error, which can be caused by both external factors and hardware features of the sensors. The graph demonstrates the stability of the measurements and the prompt response of the system, which indicates the suitability of this approach for tracking dynamic changes in the distance to the object in real time.

Conclusion

The research considered the triangulation method as an effective approach for determining the distance to an object in a collaborative robot workspace. The results of the experiments confirmed that the use of two HC-SR04 ultrasonic sensors allows for high measurement accuracy, even in the presence of errors, which indicates the reliability of this method in dynamic work conditions. The analysis of the obtained data showed that a clear correspondence between real and measured values provides the possibility of successful application of triangulation for tasks of navigation and positioning of robots. In addition, the speed of response of the measurement system to changes in distance confirmed its effectiveness in real conditions, which is an important factor for ensuring the safety and productivity of collaborative robots. The use of triangulation opens up new opportunities for improving robotics algorithms, especially in the context of the concept of Industry 5.0, where interaction between people and machines becomes key. Therefore, this study emphasizes the importance of the development and implementation of new technologies to improve the efficiency and accuracy of collaborative manipulator robots.

References:

1. Gurin, D., & et al. (2024). Using the Kalman Filter to Represent Probabilistic Models for Determining the Location of a Person in Collaborative Robot Working Area. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(8), 66-75.
2. Maksymova, S., & et al. (2024). Comparative Analysis of methods for Predicting the Trajectory of Object Movement in a Collaborative Robot-Manipulator Working Area. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(10), 38-48.
3. Samoilenko, H., & et al. (2024). Review for Collective Problem-Solving by a Group of Robots. *Journal of Universal Science Research*, 2(6), 7-16.

4. Chala, O., & et al. (2024). Switching Module Basic Concept. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(7), 87-94.
5. Gurin, D., & et al. (2024). Using Convolutional Neural Networks to Analyze and Detect Key Points of Objects in Image. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(9), 5-15.
6. Abu-Jassar, A. T., Al-Sharo, Y. M., Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2021). Some Features of Classifiers Implementation for Object Recognition in Specialized Computer systems. *TEM Journal: Technology, Education, Management, Informatics*, 10(4), 1645-1654.
7. Sotnik, S., Mustafa, S. K., Ahmad, M. A., Lyashenko, V., & Zeleniy, O. (2020). Some features of route planning as the basis in a mobile robot. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(5), 2074-2079.
8. Nevliudov, I., & et al.. (2020). Method of Algorithms for CyberPhysical Production Systems Functioning Synthesis. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(10), 7465-7473.
9. Mustafa, S. K., Yevsieiev, V., Nevliudov, I., & Lyashenko, V. (2022). HMI Development Automation with GUI Elements for Object-Oriented Programming Languages Implementation. *SSRG International Journal of Engineering Trends and Technology*, 70(1), 139-145.
10. Nevliudov, I., Yevsieiev, V., Lyashenko, V., & Ahmad, M. A. (2021). GUI Elements and Windows Form Formalization Parameters and Events Method to Automate the Process of Additive Cyber-Design CPPS Development. *Advances in Dynamical Systems and Applications*, 16(2), 441-455.
11. Maksymova, S., Matarneh, R., Lyashenko, V. V., & Belova, N. V. (2017). Voice Control for an Industrial Robot as a Combination of Various Robotic Assembly Process Models. *Journal of Computer and Communications*, 5, 1-15.
12. Ahmad, M. A., Baker, J. H., Tvoroshenko, I., & Lyashenko, V. (2019). Modeling the structure of intellectual means of decision-making using a system-oriented NFO approach. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 7(11), 460-465.
13. Lyashenko, V., Abu-Jassar, A. T., Yevsieiev, V., & Maksymova, S. (2023). Automated Monitoring and Visualization System in Production. *International Research Journal of Multidisciplinary Technovation*, 5(6), 9-18.
14. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Lyashenko, V., Amer, A., Sotnik, S., & Solyman, A. (2023). Access control to robotic systems based on biometric: the

- generalized model and its practical implementation. *International Journal of Intelligent Engineering and Systems*, 16(5), 313-328.
15. Al-Sharo, Y. M., Abu-Jassar, A. T., Sotnik, S., & Lyashenko, V. (2023). Generalized Procedure for Determining the Collision-Free Trajectory for a Robotic Arm. *Tikrit Journal of Engineering Sciences*, 30(2), 142-151.
 16. Ahmad, M. A., Sinelnikova, T., Lyashenko, V., & Mustafa, S. K. (2020). Features of the construction and control of the navigation system of a mobile robot. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(4), 1445-1449.
 17. Basiuk, V., & et al. (2024). Command system for movement control development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(6), 248-255.
 18. Abu-Jassar, A., & et al. (2024). The Optical Flow Method and Graham's Algorithm Implementation Features for Searching for the Object Contour in the Mobile Robot's Workspace. *Journal of Universal Science Research*, 2(3), 64-75.
 19. Vasiurenko, O., Lyashenko, V., Baranova, V., & Deineko, Z. (2020). Spatial-Temporal Analysis the Dynamics of Changes on the Foreign Exchange Market: an Empirical Estimates from Ukraine. *Journal of Asian Multicultural Research for Economy and Management Study*, 1(2), 1-6.
 20. Mustafa, S. K., Ayaz, A. M., Baranova, V., Deineko, Z., Lyashenko, V., & Oyouni, A. A. A. (2020). Using wavelet analysis to assess the impact of COVID-19 on changes in the price of basic energy resources. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(7), 2907-2912.
 21. Lyashenko, V. V., Lyubchenko, V. A., Ahmad, M. A., Khan, A., & Kobylin, O. A. (2016). The Methodology of Image Processing in the Study of the Properties of Fiber as a Reinforcing Agent in Polymer Compositions. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 7(1), 15-18.
 22. Lyubchenko, V., & et al.. (2016). Digital image processing techniques for detection and diagnosis of fish diseases. *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, 6(7), 79-83.
 23. Lyashenko, V. V., Matarneh, R., Kobylin, O., & Putyatin, Y. P. (2016). Contour Detection and Allocation for Cytological Images Using Wavelet Analysis Methodology. *International Journal*, 4(1), 85-94.
 24. Kuzemin, O., & Lyashenko, V. Microsituation Concept in GMES Decision Support Systems/A. Kuzemin, V. Lyashenko. *Intelligent Data Processing in*

- Global Monitoring for Environment and Security (pp. 217–238).–2011.–P, 217-238.
25. Lyashenko, V., Laariedh, F., Ayaz, A. M., & Sotnik, S. (2021). Recognition of Voice Commands Based on Neural Network. *TEM Journal: Technology, Education, Management, Informatics*, 10(2), 583-591.
 26. Orobinskyi, P., Deineko, Z., & Lyashenko, V. (2020). Comparative Characteristics of Filtration Methods in the Processing of Medical Images. *American Journal of Engineering Research*, 9(4), 20-25.
 27. Sotnik S., & et al.. (2022). Key Directions for Development of Modern Expert Systems. *International Journal of Engineering and Information Systems (IJEAIS)*, 6(5), 4-10.
 28. Sotnik S., & Lyashenko V. (2022). Prospects for Introduction of Robotics in Service. *International Journal of Academic Engineering Research (IJAER)*, 6(5), 4-9.
 29. Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2022). Overview of Innovative Walking Robots. *International Journal of Academic Engineering Research (IJAER)*, 6(4), 3-7.
 30. Baranova, V., Orlenko, O., Vitiuk, A., Yakimenko-Tereschenko, N., & Lyashenko, V. (2020). Information system for decision support in the field of tourism based on the use of spatio-temporal data analysis. *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9(4), 6356-6361.
 31. Sotnik, S., & et al.. (2022). Modern Industrial Robotics Industry. *International Journal of Academic Engineering Research*, 6(1),. 37-46.
 32. Lyashenko, V., Kobylin, O., & Baranchykov, Y. (2018, October). Ideology of Image Processing in Infocommunication Systems. In *2018 International Scientific-Practical Conference Problems of Infocommunications. Science and Technology (PIC S&T)* (pp. 47-50). IEEE.
 33. Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2020). Analysis of Basic Principles for Sensor System Design Process Mobile Robots. *Journal La Multiapp*, 1(4), 1-6.
 34. Lyashenko V, Matarneh R, Sotnik S. Modeling of Machine Design with Numerical Control in UG NX 7.5 System. *The International Journal of Engineering and Science (IJES)*, 2018, 7(7), pp. 28-37.
 35. Matarneh, R., Sotnik, S., & Lyashenko, V. (2018). Search of the molding form connector plane on the approximation basis by the many-sided surface with use of the convex sets theory. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*, 8(1), 977-988.

36. Babker, A. M., Suliman, R. S., Elshaikh, R. H., Boboyorov, S., & Lyashenko, V. (2024). Sequence of Simple Digital Technologies for Detection of Platelets in Medical Images. *Biomedical and Pharmacology Journal*, 17(1), 141-152.
37. Maksymova, S., & et al. (2024). Balancing System For A Zoomorphic Spot Type Mobile Robot Development Using An Accelerometer MPU 6050 (GY-521). In *2024 IEEE 19th International Conference on the Perspective Technologies and Methods in MEMS Design (MEMSTECH)*, IEEE, 39-42.
38. Gurin, D., & et al. (2024). Effect of Frame Processing Frequency on Object Identification Using MobileNetV2 Neural Network for a Mobile Robot. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(8), 36-44.
39. Kuzmenko, O., & et al. (2024). Robot model for mines searching development. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(6), 347-355.
40. Maksymova, S., & et al. (2024). Constructing an optimal route for a mobile robot using a wave algorithm. *Journal of Natural Sciences and Technologies*, 3(1), 282-289.
41. Gurin, D., & et al. (2024). MobileNetv2 Neural Network Model for Human Recognition and Identification in the Working Area of a Collaborative Robot. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(8), 5-12.
42. Cong, Y., & et al. (2021). Underwater robot sensing technology: A survey. *Fundamental Research*, 1(3), 337-345.
43. Pereira, R., & et al. (2022). Sort and deep-SORT based multi-object tracking for mobile robotics: Evaluation with new data association metrics. *Applied Sciences*, 12(3), 1319.
44. Liu, W., & et al. (2022). Touchless interactive teaching of soft robots through flexible bimodal sensory interfaces. *Nature communications*, 13(1), 5030.
45. Mavsar, M., & Ude, A. (2022). RoverNet: Vision-based adaptive human-to-robot object handovers. In *2022 IEEE-RAS 21st International Conference on Humanoid Robots (Humanoids)*, IEEE, 858-864.
46. Liu, P., & et al. (2024). Ok-robot: What really matters in integrating open-knowledge models for robotics. *arXiv preprint arXiv:2401.12202*.
47. Honerkamp, D., & et al. (2024). Language-grounded dynamic scene graphs for interactive object search with mobile manipulation. *IEEE Robotics and Automation Letters*.
48. Danielczuk, M., & et al. (2021). Object rearrangement using learned implicit collision functions. In *2021 IEEE International Conference on Robotics and Automation (ICRA)*, IEEE, 6010-6017.

TURIZM SOHASIDA OVQATLANISH XIZMATINING O‘RNI VA AHAMIYATI.

Mamarajabov Adham

Sattorova Zahro

Mamatmurodova Mahliyo

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

7 TU 24 guruh talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm sohasida ovqatlanish xizmati muhim tarkibiy qism sifatida ko‘rib chiqiladi. Ovqatlanish xizmati nafaqat sayyohlarning asosiy ehtiyojlarini qondirishda, balki ma’lum bir hududning gastronomik merosini va madaniy xususiyatlarini namoyish etishda ham muhim rol o‘ynaydi. Tadqiqotda ovqatlanish xizmatining sifatiga ta’sir etuvchi asosiy omillar, jumladan, mijozlar qoniqishi, xodimlarning professionalligi, menyu xilma-xilligi hamda gigiyena va xavfsizlik standartlariga rioya etish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada ovqatlanish xizmatining iqtisodiy ahamiyati va uning barqaror turizmni rivojlantirishdagi o‘rni yoritilgan. Turli mamlakatlar tajribasini o‘rganish asosida ovqatlanish xizmatlarini takomillashtirish va sayyohlar uchun yanada jozibador qilish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, ovqatlanish xizmati, mijozlar qoniqishi, gastronomik meros, barqaror turizm.

Turizm sohasida ovqatlanish xizmati sayyohlik tajribasining ajralmas qismidir. Sayyohlarning safar davomida muayyan hududning an’anaviy taomlarini tatib ko‘rishi ularning umumiy taassurotlariga katta ta’sir ko‘rsatadi. Ovqatlanish xizmatlari faqatgina sayyohlarning ovqatlanish ehtiyojlarini qondirish bilan cheklanmay, balki ularning hudud haqida ijobiy fikr shakllantirishiga hissa qo‘shadi. Ayniqsa, gastronomik turizm so‘nggi yillarda tez rivojlanib, ko‘plab mamlakatlar uchun iqtisodiy manfaatdor yo‘nalishga aylangan.

Ovqatlanish xizmatining sifatiga ta’sir etuvchi omillar

Ovqatlanish xizmatining sifatini belgilovchi asosiy omillar quyidagilardir:

1. Mijozlar qoniqishi – Sayyohlar ovqatning mazasi, xizmat ko‘rsatish tezligi va xodimlarning muloyimligi kabi omillarga katta e’tibor qaratadilar.

2. Menyu xilma-xilligi – Turli milliy taomlar, dietik ovqatlar va xalqaro oshxonaga oid taomlarning mavjudligi sayyohlarning ehtiyojlarini qondirishda muhim ahamiyatga ega.

3. Gigiyena va xavfsizlik standartlari – Sayyohlar ovqatlanish joylarining tozaligi va oziq-ovqat xavfsizligiga oid talablarning bajarilishini qadrlaydilar.

4. Xodimlarning professionalligi – Tajribali va mehmondo‘st xodimlar mijozlar tajribasini yaxshilaydi va xizmat sifatini oshiradi.

Ovqatlanish xizmatlarining iqtisodiy ahamiyati

Ovqatlanish xizmati turizm sohasining muhim iqtisodiy segmenti hisoblanadi. Restoranlar, kafe va boshqa ovqatlanish maskanlari mahalliy aholini ish bilan ta‘minlash, soliq tushumlarini oshirish va hududning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Bundan tashqari, gastronomik turizm orqali hududning madaniy va tarixiy qadriyatlari dunyo bo‘ylab tanilib, mamlakatning xalqaro obro‘cini oshiradi.

Barqaror turizmda ovqatlanish xizmatlarining o‘rni

Barqaror turizmni rivojlantirishda ovqatlanish xizmatlari muhim ahamiyatga ega. Hududiy mahsulotlardan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va ekologik toza usullarni qo‘llash orqali turizm sohasida barqarorlikni ta‘minlash mumkin. Mahalliy oshxona va an‘anaviy taomlarni targ‘ib qilish sayyohlarni jalb qilishning samarali usullaridan biridir.

Xulosa

Ovqatlanish xizmati turizm sohasida faqat ehtiyojni qondirish vositasi bo‘lib qolmay, balki hududning gastronomik merosi va madaniy o‘ziga xosligini dunyo miqyosida namoyish etish imkoniyatini beradi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, sifatli va barqaror ovqatlanish xizmatlari sayyohlarning qoniqishini oshirish bilan birga turizm sohasining rivojlanishiga ham sezilarli hissa qo‘shadi. Shunday ekan, ovqatlanish xizmatlarini takomillashtirish turizmni rivojlantirish strategiyalarining muhim qismidir.

Xulosa

Mazkur tadqiqotda turizm sohasida ovqatlanish xizmatining ahamiyati, uning mijozlar qoniqishiga, iqtisodiy rivojlanishga va hududning madaniy imidjiga ta‘siri o‘rganildi. Ovqatlanish xizmati turizmning ajralmas qismi bo‘lib, sayyohlar uchun unutilmas taassurotlar yaratadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mijozlar

ehtiyojlarini qondirish, gigiyena standartlariga rioya qilish va menyuni xilma-xil qilish turizm sohasida muvaffaqiyatga erishishning muhim omillaridir. Shuningdek, ekologik va barqaror usullardan foydalanish nafaqat turizmning barqaror rivojlanishiga, balki hududning iqtisodiy va ekologik ahvolini yaxshilashga xizmat qiladi.

Ovqatlanish xizmatini takomillashtirish bo'yicha strategik choralar ko'rish turizm sohasida raqobatbardoshlikni oshirish va hududni xalqaro miqyosda targ'ib qilish imkonini beradi. Shu bois, ushbu yo'nalishda tadqiqotlar olib borish hamda innovatsion yondashuvlarni qo'llash dolzarb ahamiyatga ega.

References

1. Buhalis, D., & Costa, C. (2006). *Tourism Business Frontiers: Consumers, Products and Industry*. Elsevier.
2. Okumus, B., & Karamustafa, K. (2005). Impact of Gastronomy on Destination Marketing: A Conceptual Model. *International Journal of Hospitality Management*.
3. Hjalager, A.-M., & Richards, G. (2002). *Tourism and Gastronomy*. Routledge.
4. UNWTO (2021). *Gastronomy Tourism: Sustainability and Development Opportunities*. Madrid: World Tourism Organization.
5. Hall, C. M., & Gössling, S. (2013). *Sustainable Culinary Systems: Local Foods, Innovation, and Tourism & Hospitality*. Routledge.

БУЙРАК ВА БУЙРАК КАСАЛЛИКЛАРИ

Зиёева Фарангиз Чори кизи
Саидов Жасур Бахтиярович
Бекмирзаев Эшқувват Рўзиевич

Термиз иқтисод ва сервис университети Тиббиёт факультети ўқитувчилари
Термиз иқтисод ва сервис университети Тиббиёт факультети талабаси
e-mail: ziyoyevafarangiz7@gmail.com

Аннотация Ушбу мақолада буйракнинг тузилиши ва асосий функциялари, буйрак етишмовчилигининг пайдо бўлиш сабаблари ва унинг турлари – ўткир ва сурункали ҳолатларда юзага келадиган ўзгаришлар кўриб чиқилган. Шунингдек, буйрак касалликларини даволашнинг асосий дори воситалари ва инновацион терапевтик усуллари ҳақида маълумот берилган.

Калит сўзлар: буйрак, буйрак етишмовчилиги, олигурия, гломерулонефрит, умумий сийдик таҳлили, постренал.

ПОЧКИ И ЗАБОЛЕВАНИЯ ПОЧЕК

Зиёева Фарангиз Чори кизи
Саидов Жасур Бахтиярович
Бекмирзаев Эшқувват Рўзиевич

Преподаватели медицинского факультета Термезского университета экономики
и сервиса
Студент медицинского факультета Термезского университета экономики и
сервиса
e-mail: ziyoyevafarangiz7@gmail.com

Аннотация В данной статье рассмотрены строение и основные функции почек, причины возникновения почечной недостаточности и её виды – острые и хронические состояния, а также изменения, происходящие при этих состояниях. Кроме того, описаны основные лекарственные препараты и инновационные терапевтические методы лечения заболеваний почек.

Ключевые слова: почки, почечная недостаточность, олигурия, гломерулонефрит, общий анализ мочи, постренальный.

KIDNEYS AND KIDNEY DISEASES

Ziyoyeva Farangiz Chori qizi
Saidov Jasur Bakhtiyarovich
Bekmirzayev Eshquvvat Ruziboyevich

Lecturers at the Faculty of Medicine, Termez University of Economics and Service
Student at the Faculty of Medicine, Termez University of Economics and Service
e-mail: ziyoyevafarangiz7@gmail.com

Abstract

This article examines the structure and main functions of the kidneys, the causes of kidney failure, and its types – acute and chronic conditions, as well as the changes that occur during these conditions. Additionally, it describes the main drugs and innovative therapeutic methods used in the treatment of kidney diseases.

Keywords: kidneys, kidney failure, oliguria, glomerulonephritis, general urinalysis, postrenal.

Кириш

Буйраклар – организмнинг ҳаёт фаолиятида муҳим рол ўйновчи жуфт аъзо. Улар қон филтрацияси, сув-туз мувозанатини таъминлаш, токсинларни чиқариш ва қон босимини бошқаришда иштирок этади. Ҳар бир буйрак 1-1,5 миллион нефрондан ташкил топган бўлиб, улар бу функцияларни бажарувчи асосий тузилма ҳисобланади.

Буйрак етишмовчилиги – бу буйрак функцияларининг бузилиши билан намоён бўлувчи жиддий патология. Унинг ўткир ва сурункали шакллари мавжуд бўлиб, улар турли сабаблар ва патофизиологияга эга.

Материаллар ва Усуллар

Мазкур тадқиқотда замонавий тиббий адабиётлар ва клиник тадқиқотлар таҳлил қилинди. Асосий эътибор буйрак етишмовчилигига сабаб бўлувчи омиллар, ташхислаш технологиялари ва даволашнинг янги усулларига қаратилди. Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (ЖССТ) тавсиялари асосида беморларнинг ҳолати ҳақида маълумотлар ўрганилди.

Натижалар

Буйрак етишмовчилигининг турлари ва сабаблари

1. Ўткир буйрак етишмовчилиги (ЎБЕ):

- Преренал сабаблар: Қон оқимининг бузилиши (гипотензия, қон йўқотиш, шок ҳолатлари).
- Ренал сабаблар: Буйрак тўқимасидаги илтиҳоб (гломерулонефрит, токсик шикастланишлар).
- Постренал сабаблар: Сийдик чиқиш йўлларида тўсқинликлар (ўсмалар, тошлар).

2. Сурункали буйрак етишмовчилиги (СБЕ):

- Генетик касалликлар (поликистоз буйраклар).
- Узоқ муддатли метаболик касалликлар (диабет, подагра).
- Сийдик чиқариш тизимидаги тўсқинликлар ва инфекциялар.

Симптомлар

- ЎБЕ:
 - Олигурия (кундалик сийдик ҳажмининг 400 млдан кам бўлиши).
 - Қон босим пасайиши, нафас қисиши, электролит бузилишлари.
- СБЕ:
 - Аввалги босқичларда симптомлар сезилмайди. Кейинчалик токсиклик, гипертензия ва амиакли нафас пайдо бўлади.

Ташхис қўйиш усуллари

- Умумий сийдик таҳлили: оксилурия, лейкоцитурия ва эритроцитурия аниқланади.
- Қон таҳлили: мочевина ва креатинин концентрациясининг ошиб кетиши.
- Ультратовуш: буйрак тузилишларининг ўзгаришларини аниқлаш.

Даволаш усуллари

1. **Преренал ҳолатлар:** Қон айланишини тиклаш учун инфузион терапия, гипотензияни бартараф этиш учун вазопрессорлар қўллаш.
2. **Ренал ҳолатлар:** Глюкокортикоидлар, нефропротекторлар, гемодиализ.
3. **Постренал ҳолатлар:** Жарроҳлик амалиёти, тошларни йўқ қилиш ва эндоскопик усуллар.

Инновацион усуллар

- **Гемофилтрация:** Буйрак функцияларини қўллаб-қувватлаш учун ҳозирги замонавий технологиялар.
- **Биомаркерлар асосида диагностика:** Оғирлик даражасини аниқлаш учун инновацион тестлар.

Муҳокама

Буйрак касалликлари нафақат шахсий саломатликка, балки жамоат саломатлигига ҳам жиддий таъсир кўрсатади. Уларни эрта ташхислаш сурункали касалликларнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади. Замонавий даволаш усулларини қўллаш, масалан, нефропротектор препаратлар ёки сунъий буйрак технологиялари, беморларнинг умр кўриш давомийлигини узайтиради.

Хулоса

Буйрак етишмовчилиги жиддий патология бўлиб, унинг олдини олиш ва даволашда замонавий технологиялар муҳим аҳамиятга эга. Беморларнинг саломатлигини яхшилаш учун мунтазам текширувлар ўтказиш, тўғри овқатланиш ва соғлом турмуш тарзини қўллаш муҳим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. World Health Organization (WHO). Chronic Kidney Disease Guidelines. Geneva: WHO, 2024.
2. National Kidney Foundation. Clinical Practice Guidelines for Chronic Kidney Disease Evaluation and Management. New York: NKF, 2023.
3. Мамедов, А.Ш. Патология почек. Учебное пособие для медицинских вузов. Москва: ГЭОТАР-Медиа, 2022.
4. MyMedik. Саломатлик ва гўзаллик сирлари. Интернет манбаи. URL: <https://mymedik.uz>.
5. Johnson, R.J., Feehally, J. Comprehensive Clinical Nephrology. 6th Edition. Elsevier, 2019.
6. Камалов, Ю.М. Острые и хронические заболевания почек. Руководство для врачей. Москва: Литтерра, 2021.
7. Kovesdy, C.P., Kalantar-Zadeh, K. Innovations in the Treatment of Kidney Diseases. Journal of Nephrology, 2023.
8. Давронов, Р. Урология: Ташхис ва даволашдаги замонавий ёндашувлар. Тошкент: O‘zbekiston Medical Publisher, 2022.

AXMAT YASSAVIYNING FALSAFAGA QOSHGAN HISSASI

Nosirov Alimardon Musojon o`g`li

DTPI Pedagogika fakulteti
Jismoniy madaniyat talabasi:

ANNOTATSIYA: Ya. zikri jahriyga asoslanilgan. Tasavvuf ta'limotiga ko'ra, insonning asl vatani mutlaq borliq. Inson shu borliqda paydo bo'lgan, o'sha muqaddas borliqqa qaytmog'i muqarrar. Nazariy jihatdan Yassaviy ta'limoti qalb, xohish va ilhom yo'li orqali ma'rifat va botinlikka qaratilgan. Ya'ni, uning ta'limoti ma'naviy va nafsga to'la bo'lsa, karmatiylar butunlay siyosiy bo'lsa, tabiatan aqida (aqida) bo'lsa, Yassaviy tariqati butunlay ma'naviyatdir.

Kalit so'zlar: Ya, Bag'dod, Ya'ni, Halloj, Nazariy, Oltin O'rda, shayx, Yassaviy;

АБСТРАКТНЫЙ:

Да. Зикр основан на джахри. Согласно суфизму, изначальная родина человека – абсолютное существование. Неизбежно, что человек вернется к тому святому существованию, из которого он появился. Теоретически учение Яссави направлено на просветление и самопознание через путь сердца, желания и вдохновения. То есть, если его учения духовны и полны вожеления, тогда как карматы полностью политичны, и если они являются акыдой (верой).) по своей природе, то секта Яссави является полностью духовной.

Ключевые слова: Да, Багдад, то есть Халлой, Назари, Золотая Орда, Шейх, Яссави;

ABSTRACT:

Yes. dhikr is based on jahri. According to Sufism, the original homeland of a person is absolute existence. It is inevitable that a person will return to that holy existence from which he appeared. Theoretically, the teachings of Yassavi are aimed at enlightenment and inwardness through the path of the heart, desire and inspiration. That is, if his teachings are spiritual and full of lust, while the Karmatians are completely political, and if they are aqidah (belief) in nature, then the Yassavi sect is entirely spiritual.

Key words: Ya, Baghdad, Ya'an, Hallaj, Nazari, Golden Horde, sheikh, Yassavi;

Kirish

Yassaviylik — tasavvufdagi tariqatlardan biri. Asoschisi Ahmad Yassaviy. 12-asrda O'rtasiyoda paydo bo'lgan. Ya. ta'limotiga ko'ra, komil murshid (shayx)ning zimmasidagi birinchi vazifa oliy insoniy sifatlarni o'zida mujassam etish, shariat ilmini mukammal egallab, so'ng muridlarni ortidan ergashtirishga erishishdir. Ya.ka ko'ra, murid quyidagi talablarga rioya qilishi zarur: biror kishini o'z murshididan ustun qo'ymasligi va unga mutlaq ehtirom bilan bog'lanishi; zikr va idrok sohibi bo'lishi, ustozining ramzi va ishoratlarini oson ilg'ashi; so'zda to'g'ri, va'daga vafodor bo'lishi; ustozining amr, taklif, va'z va nasihatlarini nazardan soqit etmay kamolga intilishi. Haziniyning "Javohir ulabror" asarida Ya.ning asoslari quyidagicha qayd qilingan: tavidga asoslangan tasavvufiy tushunchalar; shariat va payg'ambarning sunnatiga mutlaq bog'liqlik; shariatga tayangan tariqat; riyozat va mushohada; xilvat va zikr. Ya.da ilm ma'rifat egallash, himmat va saxovat tuyg'ularini kamol toptirish, nafsga qarshi kurashda sobit bo'lish, halol mehnat bilan rizq topishga alohida ahamiyat berilgan. Ya. zikri jahriyga asoslanilgan. Tasavvuf ta'limotiga ko'ra, insonning asl vatani mutlaq borliq. Inson shu borliqda paydo bo'lgan, o'sha muqaddas borliqqa qaytmog'i muqarrar. Shu bois haqiqiy sufiy vatan va vatanparvarlik borasida tor tushunchaga berilmasligi kerak. Ya. ko'plab olim, shoir va davlat arboblari qalbini zabt aylagan. U faqat Movarounnahrda emas, balki Xuroson, Ozarbayjon, Turkiyada ham keng tarqalgan.

. Bu tariqatning shakllanishi Abbosiyilar xalifaligidan mustaqil bo'lgan alohida siyosiy hokimiyatlarning shakllanishi bilan bir vaqtga to'g'ri keladi. Ikkinchi davr - Turkistonda so'fiylik dunyoqarashi va tariqatlarining Yassaviy hayotidan Oltin O'rda davlati tashkil topishigacha bo'lgan davr. Yassaviy tariqatining shakllanishining dastlabki shartlari haqida turlicha qarashlar mavjud. Yassaviy tariqatining asosi "Mubayyadun" va "Karmat" ta'limotlaridan boshlanadi, degan xulosa Bag'dod va Xurosonning tasavvufning shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaganligidan kelib chiqadi. Ya'ni Turkiston o'lkasidagi dualistik manixiylik ta'limoti va an'anaviy tariqatlar asosida shakllangan mubayyadlar ta'limotining tabiiy davomi sifatida qaraladi. Turk tarixchisi Z. Validiy To'g'on Yassaviy ta'limoti manixiylik va shofe'iylik asosida shakllanganligini, u qoraxoniylar sulolasidan chiqqanligini aytadi.

Nazariy jihatdan Yassaviy ta'limoti qalb, xohish va ilhom yo'li orqali ma'rifat va botinlikka qaratilgan. Ya'ni, uning ta'limoti ma'naviy va nafsga to'la bo'lsa, karmatiylar butunlay siyosiy bo'lsa, tabiatan aqida (aqida) bo'lsa, Yassaviy tariqati butunlay ma'naviyatdir. Yassaviy tariqatini Halloj al-Mansur yo'lining davomi deb ta'kidlaganlar qatorida fransuz sharqshunos olimi Msignon Lui ham bor. Uning "Alloj

al-mansur” asarida Hallojning turkiy islomdagi o‘rni keng muhokama qilinadi. Yassaviy Hallojni islom avliyolaridan biri deb tan olgan. Isbatiyya so‘fiylik mazhabi vakili Mansur al- Halloj so‘fiylik dunyoqarashi toifalarining ("fana fi Alloh" (Allohga ergashish), "muhabbatulloh" (Allohga ishq), "tark-i dunyo" ("tark-i dunyo") ("Allohga ergashish"), "muhabbatulloh" ("Muhabbatulloh") (Allohga ishq), "tark-i dunyo" ("Allohga ergashish") kabi so‘fiylik dunyoqarashining asosiy belgilarini ajratib ko‘rsatdi. Allohdan yuz o‘girish), "hikmat" (hikmat), "sevgi (ochiq)", "murakaba" (o‘z-o‘zini tanqid qilish), "tasfiyya-i kalb" (qalbni poklash). Ayrim istisnolar bo‘lmasa, Yassaviy ta’limotining mazmuni Halloj ta’limotiga mos keladi. Biroq, bu ta’limotning nazariy asosiga ko‘ra, malamiya sektasining xususiyatlari isbatiyadan ustun turadi. Shunga qaramay, Yassaviy donishmandlarida Mansur nomi va yo‘li ko‘p tarannum etilgan. Malamiya ta’limoti (asoschisi Boyazid Bistamiy) odatda an’anaviy turkiy dunyoqarashga asoslanadi. Inson ruhiyati holatini o‘rganishga qaratilgan malamit dunyoqarashi sezgi va sezgi orqali xudoga bo‘lgan “orzu”, “rag‘bat” va “istig‘roq” holati bilan bog‘langan. Bu Xudoga itoat qilishning yo‘lidir.

Malamiyada haqiqatga xizmat qilish xalqqa xizmat qilish ekan, insonni sevish asosiy talabdir. Yassaviy ta’limotining zamirida Malamiyadagi so‘fiylar ruhiyati yotadi. Asosiysi, insonning jinsiy, hayvoniy tabiatini yo‘q qilish; sakr-ochiq (kuchli ishq) va wird (zikir) arkshi fana (ozodlik maqomi) maqomiga erishish; nafas olmoq, zavq olmoq; satr - insonning ibodat va amallarini yashirish; Uajd – insonning “men”ni yo‘qotishi, Haqni topishi va Allohga yuzlanishi kabi ruhiy holat va maqomdir. Malamiya tabiatining barcha xususiyatlarini “Divoni hikmat” va “Miratul kulub”da ko‘rish mumkin. Bu yerda malamizm so‘fiylik falsafiy ta’limot bo‘lib, uni keyingi asrlarda sekta sifatida paydo bo‘lgan malamizm bilan aralashtirib yubormaslik kerak. Haziniy o‘zining “Javohir ul Abror min Amuaj-il Bihor” (“Dengiz to‘lqinlarida ezgulik gavharlari” yoki “Sirlari”) asarida Yassaviy tariqatining asosiy xususiyatlari, komillik yo‘lida shogirdlarga qo‘yiladigan talablar haqida ko‘p yozgan. Haq yo‘lidagi azizlarning”).

1) O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi munosabatlar:

murid (shogird) hech kimni shayxidan (ustozidan) ortiq hisoblamasligi va unga itoat qilishi kerak (chunki tariqatga, ma’naviy kamolot yo‘liga kirgan shogird ustozdan ajralib, mustaqil yursa, uning ma’naviy kamolot yo‘li yopiladi.);

shayxining ahvolini va ishoralarini tushuna olishi uchun aqlli va sezgir bo‘lsin;

shayxning so‘z va ishlariga e’tibor berish ;

sadoqat bilan xizmat qilishi, yolg‘on gapirmasligi, yashirin bo‘lishi kerak;

zarurat tug'ilsa, murid shayxning ehtiyojlari uchun o'zi bilan birga butun mol-mulkini berishga tayyor bo'lishi kerak, chunki aks holda " ichki (ichki) manba"ni ochib bo'lmaydi;

shayx sirlarini saqlashi, barcha targ'ibot, va'z va ko'rsatmalarga amal qilishi;

Haq yo'lida shayx uchun jon berib, uning do'stiga do'st, dushmaniga dushman bo'lishi kerak (bu shartlar psixologik).

2) Oxirgi 6 jumla (ahkam):

Xudoni tan olish;

saxiylik;

haqiqiy halollik;

yakinning to'yinganligi (cheksiz bilish);

xavf ;

tafakkul (chuqur fikr).

3) Shayx bo'lmoq: din ilmi bilan to'yingan bo'lmoq, muloyim sabrli, diqqatli bo'lmoq, haqiqatga qanoat qilmoq, haqiqatga yaqin bo'lmoq.

4) Mazhabning 6 ta vazifasi (majburiy):

mukammallikka intilish;

Haqiqatga yaqinlashishga urinish;

Haqiqatga intilish;

Haqiqat yo'lida xavf va umidda bo'lish;

doimiy xotira;

doimo Haqiqat haqida gapiradi.

5) Mazhabning 6 xil an'anaviy usuli (sunnat):

ko'p odamlar bilan ibodat qilish;

ertalab hushyor turing;

muntazam ichak harakatlari, tozalik;

doimo Xudoning qudratida his qilish;

Allohni hech qachon unutma ;

oqilona va yetuk kishilarga, hukmron hukmdorga itoatkor bo'lish.

6) Mazhabning 6 ta maxsus sifati (mustahab):

mehmondo'stlik;

mehmonxona holatiga qarab;

mehmonning tez-tez qo'nishi yaxshi ekanligini bilish;

mehmonlar soniga e'tibor bering;

mehmonning xohishini bajarish;

Xoja Ahmad Yassaviy va zamonasi shayxi uchun duo qilish.

7) Mazhabning 6 ta axloqiy qoidalari:

tiz cho'kib, sodda, muloyim;
o'zini hammadan past his qilish;
har kimni o'zidan ustun deb bilish;
o'qituvchilarga hurmat;
shayxlar oldida ruxsatsiz gapirmaslik;
maslahatlarini unutmang.

8) Mazhabga kirgan shogirdning yetukligi uchun 4 ta shart:

joy (bo'sh joy),
omon qolish (vaqt),
mihuan (birodarlik - o'zaro hamkorlik),
rabt-i Sulton (davlat rahbariga fidokorona ixlos).

9) Yassaviy tariqati baland ovozda qiroat qiluvchi “zahriy tariqat”dir. Ayrim olimlar Xoja Ahmad Yassaviyni jahriy tariqatning asoschisi deb hisoblaydilar. Yassaviy tariqati qo'llagan zikr turi so'fiylik adabiyotida ko'pincha “ara zikr” deb ataladi

10) Yassaviy tariqatining amali, ixlosmandning diqqatini muayyan maqsadga qaratish va muridning ruhiy holatini tashqi dunyodan uzoqda joylashgan qorong'u joyda, ya'ni yerdan qazilgan joyda, ma'lum muddatga tarbiyalashdan iborat vaqt davri. XII asrda Yassaviy tariqati Mauroannahr, Turkiston, Farg'ona, ya'ni hozirgi Qozog'iston, O'zbekiston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Tojikiston hududlariga tarqaldi. Bu yerda Yassaviy ta'limoti, ma'naviy qadriyatlari izdoshlari o'z izlarini qoldirdilar. Shuningdek, turkiy madaniyatga asoslangan barcha tariqatlar ham shu tariqat asosida shakllangan. Buni Naqshbandiya va Kubroiya (Najmiddin Kubro) turkumidagi Xoja Ahmad Yassaviy shogirdlarining uchrashuvida ko'rish mumkin. [1]

Foydalangan adabyotlar:

1. Отырар. Энциклопедия. – Алматы. «Арыс» баспасы, 2005
2. Ushbu maqolada O'zbekiston milliy ensiklopediyasi (2000-2005) ma'lumotlaridan foydalanilgan.
3. Orif Usmon. “Vahdat sharbatin ichtim”. Muallif – tuzuvchi Z. Jo'rayev. To'plam. G'oyiblar xaylidan yongan chiroqlar. T.: “O'zbekiston”
4. Rustamov Ergash. Yassaviy hikmatlarida tarix va hayot sadosi. To'plam. Xoja Ahmad Yassaviy hayoti, ijodi va an'analari. To'plovchi va nashrga tayyorlovchilar: Ibrohim Haqqul va boshq. O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi. –T., 2001.
5. Mo'minov. I.M. Tanlangan asarlar. –T.: “Fan”. 1969.
6. Sbornik Turkestanskaya vostochnogo instituta, Tashkent, 1923.

7. Karimov S. Sharq ijtimoiy tafakkuri tarixidan. –T.: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2016.
8. Qodirov Pirmqul. Til va el. –T.: “Ma’naviyat”, 2010.
9. Ibrohim Haqqul. Ijod iqlimi. –T.: “Fan”, 2009.
10. Hoshimxonov M va boshq. Nur Sharqdandir. – T.: “Yangi asr avlodi”, 2003.
11. Ibrohim Xaqqul. Tasavvuf va she’riyat. –T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Nashriyot matbaa birlashmasi. 1991.
12. Mallayev N. M. O‘zbek adabiyoti tarixi. T.: “O‘qituvchi”, 1965.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI IJTIMOIIY O‘ZGARISHLAR

Boyto'rayev Sirojiddin Usmonovich
Muhammadov Xosilbek Ergashali o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti
Jismoniy madaniyat talabasi
Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

O'zbekiston Respublikasidagi ijtimoiy o'zgarishlarga bag'ishlangan bo'lib, so'nggi yillarda mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy islohotlarni o'rganadi. O'zgarishlar milliy va global kontekstda tushuntiriladi, shuningdek, ularning aholi hayotiga ta'siri tahlil etiladi. O'zbekistonning ijtimoiy o'zgarishlari, zamonaviy dunyoqarash va innovatsion yondashuvlarning ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy o'zgarishlar, O'zbekiston, Islohotlar, Iqtisodiy rivojlanish, Jamiyat, Ta'lim, Sog'liqni saqlash

АБСТРАКТНЫЙ:

Он посвящен социальным изменениям в Республике Узбекистан и изучает социальные, экономические и политические реформы, реализованные в стране за последние годы. Изменения объясняются в национальном и глобальном контекстах, анализируется их влияние на жизнь людей. Рассмотрены социальные изменения в Узбекистане, важность современного мировоззрения и инновационных подходов.

Ключевые слова: Социальные изменения, Узбекистан, Реформы, Экономическое развитие, Общество, Образование, Здравоохранение

ABSTRACT:

This article analyzes the historical basis of the ideas of independence in Uzbekistan, examines their origin and significance today. The article focuses on historical events, cultural elements and social changes that influenced the process of formation of ideas of independence. Also, the article shows the processes related to the independent politics and economic development of Uzbekistan at the present time

Key words: Social changes, Uzbekistan, Reforms, Economic development, Society, Education, Health care

Kirish

O'zbekiston Respublikasi 1991 yilda mustaqil bo'lganidan buyon ijtimoiy va iqtisodiy hayotda ko'plab o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Mustaqillik davrida mamlakatda keng ko'lamli islohotlar amalga oshirildi; ularning asosiy maqsadi aholi farovonligini oshirish, ijtimoiy muammolarni hal etish va demokratik prinsiplar asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashdir. Bugungi kunda O'zbekiston ijtimoiy o'zgarishlar bosqichida turibdi, bu jarayonda ta'lim, sog'liqni saqlash, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy himoya kabi sohalar alohida e'tiborni jalb etadi. O'zbekiston ijtimoiy strukturasiidagi o'zgarishlar, aholining o'zligini rivojlantirish va mamlakat taraqqiyotiga qo'shilish niyatida, turli chaqiruvlarga javob berishga qaratilgan. Ushbu maqolada O'zbekistondagi ijtimoiy o'zgarishlarga ijobiy va salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar, shuningdek, kelajak istiqbollari tahlil qilinadi.

Ijtimoiy o'zgarishlar va ularning tahlili

1. Ta'lim tizimidagi o'zgarishlar: O'zbekiston ta'lim tizimi so'nggi yillarda zamonaviy talablar va standartlarga mos ravishda yangilanmoqda. Maktablar va universitetlarda o'qitish metodlari, ta'lim dasturlari va texnologiyalari jadal rivojlanmoqda. Bu jarayon, yoshlar uchun yanada kengroq imkoniyatlar yaratadi.
2. Sog'liqni saqlash: Sog'liqni saqlash sohasidagi o'zgarishlar ham aholi salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Hozirgi kunda ko'plab kasalxonalarda yangilanishlar, yangi tibbiy texnologiyalar va xizmatlar mavjud bo'lib, aholi sog'lig'ini yaxshilashga yordam bermoqda.
3. Iqtisodiy islohotlar: O'zbekiston iqtisodiy islohotlar orqali o'zgarishlar kiritmoqda. Xususiy lashuv, investitsiyalar va sanoatni rivojlantirish borasidagi yangi tashabbuslar aholi farovonligini oshirishga xizmat qilmoqda.
4. Ijtimoiy himoya: Ijtimoiy himoya tizimida amalga oshirilgan o'zgarishlar kam ta'minlangan va ijtimoiy xavf ostida bo'lgan aholi qatlamlarini qo'llab-quvvatlashga kirishmoqda. Tashkil etilgan dasturlar orqali bu sohada qator ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Aholini jamoat va davlat ishlarini boshqarishga faol jalb etish fuqarolarning huquqiy madaniyati va yuridik savodxonligini oshirish, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari faoliyatining ochiqligini ta'minlash, tegishli sohalarda davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirishda samarali qarorlar qabul qilishning g'oyat muhim sharti hisoblanadi.

Shu bilan birga, mamlakatni sotsial-iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy rivojlantirishning jadal sur'atlari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda fuqarolar,

nodavlat notijorat tashkilotlari hamda fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining ishtirok etishlaridagi rolini oshirish, xalqaro huquqning umum e'tirof etilgan tamoyillari va normalarini inobatga olgan holda ushbu yo'nalishdagi ularning faoliyatini avj oldirish uchun qo'shimcha shart-sharoitlar yaratish zarurligini taqozo etmoqda.

Jamoatchilik fikrini tahlil etish, fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarini boshqarishdagi ishtirokini kengaytirish, davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining yanada ochiqligini ta'minlash asosida boshqaruv qarorlari qabul qilinishini sifat jihatdan yangi darajaga ko'tarish maqsadida, shuningdek, 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha [Harakatlar strategiyasiga](#) muvofiq:

1. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining quyidagi tartibni o'rnatish to'g'risidagi taklifi ma'qullansin, unga muvofiq ishlab chiquvchi-tashkilotlar tomonidan O'zbekiston Respublikasining Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida joylashtiriladigan normativ-huquqiy hujjatlarning loyihalarini jamoatchilik tomonidan muhokama qilish natijalari Adliya vazirligiga (huquqiy ekspertiza uchun) va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga (ko'rib chiqish uchun) kiritiladi, bunda, qoida tariqasida, kelib tushgan takliflarni ko'rib chiqish natijalari ko'rsatilishi majburiydir.

2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasiga uch oy muddatda O'zbekiston Respublikasining "Jamoatchilik nazorati to'g'risida"gi [Qonunini](#) qayta ko'rib chiqish tavsiya etilsin, bunda shu jumladan quyidagilar nazarda tutilsin:

xalqaro amaliyotda keng tarqalgan jamoatchilik nazoratining ta'sirchan shakllarini joriy etish;

jamoatchilik nazorati shakllarini amalga oshirish mexanizmlarini batafsil reglamentatsiya qilish, ularni amaliyotda samarali qo'llash;

davlat organlari va tashkilotlari huzuridagi jamoatchilik kengashlari faoliyati, tegishli sohalardagi ishlarning holatini yaxshilashda ularning roli va samarali ishtiroki masalalari.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi (R.S. Qosimov) ikki hafta muddatda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti faoliyatini tubdan takomillashtirish va moliyalashtirishni ko'zda tutuvchi qarori loyihasini kiritsin, unda, jumladan quyidagilar nazarda tutilsin:

institut tomonidan har yili O‘zbekistonda fuqarolik jamiyatining holati va uni rivojlantirish tendensiyalari to‘g‘risidagi ma‘ruzani O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahat kengashining ko‘rib chiqishi uchun kiritish va shundan keyin O‘zbekiston Respublikasi Prezidentiga axborot berish;

institut tomonidan fuqarolik jamiyati rivojlanishini, jamiyat institutlarining davlat organlari va tashkilotlari bilan o‘zaro hamkorlik darajasini, shuningdek, ularning mamlakatni sotsial-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy jihatdan rivojlantirishga, shu jumladan 2030-yilgacha bo‘lgan davrda BMTning Barqaror taraqqiyot maqsadlarini amalga oshirish doirasida qo‘shgan hissasini baholash indikatorlarini ishlab chiqish va tasdiqlash.

4. 2020-yil 1-yanvardan boshlab respublika, viloyatlararo nodavlat notijorat tashkilotlarini davlat ro‘yxatidan o‘tkazish uchun undiriladigan davlat boji stavkalari bazaviy hisoblash miqdorining 4 baravaridan 3 baravarigacha, viloyat nodavlat notijorat tashkilotlari uchun — bazaviy hisoblash miqdorining 2 baravaridan 1 baravarigacha pasaytirilsin.

2020-yil 1-yanvardan boshlab faoliyatini tuman (shahar), shaharcha, qishloq va ovul hududida olib boradigan nodavlat notijorat tashkilotini davlat ro‘yxatdan o‘tkazish uchun davlat boji stavkasi bazaviy hisoblash miqdorining 50 foizi miqdorida belgilansin.

5. Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga davlat grantlari, subsidiyalar va ijtimoiy buyurtma shaklidagi mablag‘lar Qoraqalpog‘iston Respublikasining respublika budjeti, viloyatlarning viloyat budjetlari va Toshkent shahrining shahar budjeti, shuningdek, tuman va shaharlar budjetlarining xarajatlariga qo‘shilsin.

Moliya vazirligi bir oy muddatda mazkur bandning talablaridan kelib chiqqan holda O‘zbekiston Respublikasining Budget kodeksiga o‘zgartirish va qo‘shimchalar to‘g‘risida Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritilsin.

6. Belgilansinki, respublikaning barcha davlat organlari va tashkilotlarida, shu jumladan huquqni muhofaza qiluvchi organlarda, ular faoliyatini moliyalashtirish manbalaridan qat’i nazar, ushbu organ va tashkilotlarning budjetdan tashqari manbalari hisobidan majburiy tartibda ularning veb-saytlari yaratiladi.

Davlat organlari va tashkilotlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini yanada oshirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Loyiha boshqaruvi milliy agentligi hamda O‘zbekiston

Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi ikki oy muddatda:

davlat organlari va tashkilotlarining rasmiy veb-saytiga qo‘yiladigan asosiy talablarga o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish bo‘yicha hukumat qarori loyihasini ishlab chiqsin va taqdim etsin;

Internet tarmog‘ida respublikaning barcha davlat organlari va tashkilotlarining, shu jumladan huquqni muhofaza qiluvchi organlarning veb-saytlari mavjudligi va faoliyat yuritishini inventarizatsiyadan o‘tkazsin.

Inventarizatsiya natijalari veb-saytlarga nisbatan yangi talablarni inobatga olgan holda keyinchalik davlat organlari va tashkilotlari, shu jumladan huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yangi veb-saytlarini yaratish va amaldagilarini modernizatsiya qilish bo‘yicha choralar ko‘rish uchun ikki oy muddatda O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga taqdim etilsin.

7. O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasining “O‘zbekiston” telekanalida fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sohasidagi vazifalarni keng ko‘lamda tushuntirish va targ‘ib qilishga, aholini tashvishga solayotgan dolzarb masalalarni muhokama qilish uchun olimlar, sotsiologlar, tadqiqotchilar, ekspertlar, jamoat arboblari, xotin-qizlar, yoshlar va fuqarolar ishtirokida doimiy faoliyat yurituvchi “munozara maydonchasi”ni tashkil etishga qaratilgan teleko‘rsatuvlar turkumini tayyorlash va namoyish etishni nazarda tutuvchi “Jamoatchilik fikri” tahririyatini tashkil etish to‘g‘risidagi taklifi ma’qullansin.

Belgilab qo‘yilsinki, “Jamoatchilik fikri” tahririyatini moliyalashtirish O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasining o‘z mablag‘lari hisobidan, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Davlat budjetidan teleradiokompaniyaga ajratiladigan budjet mablag‘lari doirasida amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi ikki hafta muddatda markaziy davlat telekanallarida mamlakatning sotsial-iqtisodiy va siyosiy-huquqiy hayotiga oid eng muhim masalalarni muhokama qilish maqsadida doimiy asosida maxsus teleko‘rsatuvlar (jamoatchilik munozaralari) tashkil etilishini ta’minlasin.

8. O‘zbekiston Respublikasining Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risidagi kodeksi loyihasini tayyorlash bo‘yicha ishchi guruh [1-ilovaga](#) muvofiq tarkibda tuzilsin, ilg‘or xorijiy tajribani o‘rganish va shakllangan milliy huquqni qo‘llash amaliyoti asosida nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risidagi qonunchilikni kodlashtirish va tizimlashtirish uning asosiy vazifasi etib belgilansin.

Ishchi guruh 2020-yil 1-fevralga qadar manfaatdor vazirliklar va idoralar bilan kelishilgan O‘zbekiston Respublikasi Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risidagi kodeksi loyihasini belgilangan tartibda Vazirlar Mahkamasiga kiritsin.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi O‘zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi bilan birgalikda 2019/2020 o‘quv yilidan boshlab to‘lov asosida nodavlat notijorat tashkilotlari rahbarlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslarini muntazam ravishda tashkil etsin.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahat kengashi (A.X. Saidov) ikki oy muddatda manfaatdor vazirlik va idoralar bilan belgilangan tartibda kelishilgan quyidagi loyihalarni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasiga kiritsin:

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish bo‘yicha maslahat kengashi to‘g‘risidagi nizom;

Davlat ishlarini boshqarishda fuqarolar ishtirokining xalqaro standartlarini respublikada joriy etish bo‘yicha amaliy chora-tadbirlar rejasi.

11. O‘zbekiston Milliy axborot agentligi, O‘zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligiga ommaviy axborot vositalarida ushbu qarorning maqsad va vazifalarini yoritish yuzasidan maqolalar va mavzuga oid ko‘rsatuvlar tashkil etish tavsiya qilinsin.

12. Mazkur qarorni amalga oshirish bo‘yicha batafsil amaliy chora-tadbirlar rejasi [2-ilovaga](#) muvofiq tasdiqlansin.

Mas’ul vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlarning rahbarlari barcha chora-tadbirlar belgilangan muddatlarda so‘zsiz va sifatli bajarilishini ta’minlasinlar.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 12-dekabrda qabul qilingan “Fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirishga ko‘maklashish borasidagi qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-2085-son [qaroriga 3-ilovaga](#) muvofiq o‘zgartirish kiritilsin.

14. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi manfaatdor vazirliklar va idoralar bilan birgalikda ikki oy muddatda:

Fuqarolik jamiyati institutlari faoliyati sohasida qonunchilikning havolaki normalarini amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish rejasini;

qonunchilikka ushbu qarordan kelib chiqadigan o‘zgartirish va qo‘shimchalar to‘g‘risida takliflarni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritsin.

15. Mazkur qarorning ijrosini nazorat qilish O‘zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A.N. Aripov va O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining maslahatchisi R.S. Qosimov zimmasiga yuklansin.

Foydalanuvchi adabyotlar;

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. (2023). Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tahlili. Tashkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Ta'lim-Tadqiqot Markazi. (2022). Ta'lim tizimidagi yangilanishlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi. (2023). Sog'liqni saqlash islohotlari va natijalari.
4. Rahimov, M. (2021). O'zbekiston iqtisodiyoti: o'zgarishlar va istiqbollar. Tashkent: Toshkent Universiteti Nashriyoti.
5. Karimova, D. (2022). Ijtimoiy himoya tizimining rivojlanishi. O'zbekiston ijtimoiy fanlar jurnali, 2(3), 45-52.
6. Lex.uz

**O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK , FUQAROLIK JAMIYATI
ASOSLARINING SHAKILLANISHI , AMALGA OSHIRILGAN SIYOSIY
ISLOHATLAR**

Rajabov Xaqnazar Anvarjon o'g'li

Boyto'rayev Sirojiddin

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi :

Xaqnazarrajabov734@gmail.com

ANNOTATSIYA: O'zbekistonda demokratik va fuqarolik jamiyatining asoslari qanday shakllanganini va amalga oshirilgan siyosiy islohotlar haqida batafsil tahlil etadi. Mustaqillikdan so'ngki jarayonlar, xalqaro tajribalar va mamlakat ichida olib borilayotgan islohotlar keltiriladi. Maqola, shuningdek, O'zbekistonning rivojlanish yo'lidagi qiyinchiliklar va muvaffaqiyatlarga ham e'tibor qaratadi.

Kalit so'zlar: Demokratik jamiyat, fuqarolik jamiyati, siyosiy islohotlar, O'zbekiston, mustaqillik, konstitutsiya, inson huquqlari.

АБСТРАКТНЫЙ:

Подробно анализируется, как в Узбекистане формировались основы демократического и гражданского общества и осуществлялись политические реформы. Представлены процессы, произошедшие после обретения независимости, международный опыт и внутренние реформы. В статье также уделяется внимание проблемам и успехам развития Узбекистана.

Ключевые слова: Демократическое общество, гражданское общество, политические реформы, Узбекистан, независимость, конституция, права человека.

ABSTRACT: It analyzes in detail how the foundations of democratic and civil society were formed in Uzbekistan and the political reforms implemented. Post-independence processes, international experiences and domestic reforms are presented. The article also focuses on Uzbekistan's development challenges and successes.

Key words: Democratic society, civil society, political reforms, Uzbekistan, independence, constitution, human rights.

Kirish

O'zbekiston Respublikasi 1991-yil 31-avgustda mustaqillikka erishgach, mamlakatda siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy sohalarda yuksalish jarayonlari boshlandi. Ushbu jarayonlar doirasida demokratik va fuqarolik jamiyatining asoslari shakllana boshladi. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan siyosiy islohotlar, inson huquqlarini ta'minlash, fuqaro fuqaroligini rivojlantirish, shaffoflik va ishonchni oshirishga yo'naltirilgan qadamlarni o'z ichiga oladi. Ushbu maqolada O'zbekistonda demokratik muhitni yaratish, fuqarolik jamiyatining rivojlanishi va ular o'rtasidagi aloqalar haqida so'z yuritamiz.

1. Mustaqillik va yangi konstitutsiya

1992-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi demokratik jamiyatning asoslarini belgilab berdi. Ushbu konstitutsiya, fuqarolarning qadr-qimmatini, huquqlari va erkinliklarini ta'minlashda muhim rol o'ynadi. O'zbekiston o'zining konstitutsiyaviy asoslari bilan yurtimizni demokratik davlat sifatida rivojlantirishda muhim qadamlarni qo'ydi.

2. Siyosiy islohotlar

O'zbekistonda amalga oshirilgan siyosiy islohotlar, xususan, partiyalar, saylov va demokratik institutlarni rivojlantirishga qaratilgan. 2019-yildan boshlab O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida, partiyalar va davlat idoralari o'rtasida hamkorlik kuchaytirilmoqda. Saylov tizimini isloh qilish, saylov jarayonlarining shaffofligini ta'minlash maqsadida yangi qonunlar qabul qilingan.

3. Fuqaro jamoalari va noqonuniy tashkilotlar

Fuqarolik jamiyatining rivojlanishi borasida fuqarolik jamoalarining roli juda muhimdir. O'zbekistonning fuqarolik jamiyati faoliyatini yaxshilash uchun ko'plab nodavlat tashkilotlari, ijtimoiy harakatlar va jamoatchilik uyushmalari o'z ishlarni boshladi. Bu esa davlat va jamiyat o'rtasida mustahkam aloqalarni o'rnatishga yordam bermoqda.

4. Inson huquqlari

O'zbekistonda inson huquqlarining ta'minlanishi mamlakatning ichki va tashqi siyosatida ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro huquq normalariga rioya etishga intilayotgan O'zbekiston, inson huquqlari sohasida xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirdi va o'z ichki siyosatini yanada demokratlashtirishga harakat qilmoqda.

5. Tashqi muhit va xalqaro hamkorlik

O'zbekiston jahon hamjamiyati bilan o'zaro aloqalarni kengaytirishga intilmoqda. Jahon banki, BMT, Xalqaro valyuta jamg'armasi kabi xalqaro tashkilotlar bilan

hamkorlik qilinmoqda. Ushbu tashkilotlar O'zbekistonning demokratizatsiyasi va fuqarolik jamiyatining shakllanishida muhim yordam beradi.

Fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantirish jarayonlarini tizimli monitoring qilish, mamlakatni demokratik yangilash va modernizatsiyalashda, fuqarolarning siyosiy madaniyati, huquqiy ongi, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishda, shuningdek demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirish Konsepsiyasida belgilangan vazifalarning izchil amalga oshirilishini ta'minlashda fuqarolik institutlarining rolini kuchaytirish maqsadida:

1. Fuqarolik jamiyatini o'rganish instituti ta'rischilari Kengashining:

Fuqarolik jamiyatini o'rganish institutini — Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti etib (bundan keyin — FJShMQMI);

Fuqarolik jamiyatini o'rganish institutining mintaqaviy (viloyat, shahar) axborot-tahlil markazlarini — FJShMQMIning hududiy bo'linmalari etib qayta tashkil qilish to'g'risidagi takliflari qo'llab-quvvatlansin.

Umumiy shtat birligi 294 xodimdan iborat bo'lgan FJShMQMIning tashkiliy tuzilmasi hamda uning mintaqaviy bo'linmalariga oid namunali tuzilma 1 va 2-ilovalarga muvofiq ma'qullansin.

1 va 2 ilovalar rus tilida berilgan.

Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti Fuqarolik jamiyatini o'rganish institutining shartnomalari va majburiyatlari bo'yicha huquqiy voris ekanligi belgilab qo'yilsin.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2003-yil 27-iyundagi “Fuqarolik jamiyatini o'rganish institutini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash to'g'risida”gi F-1796-sonli farmoyishida belgilangan vazifalar bilan bir qatorda FJShMQMI faoliyatida quyidagilar muhim o'rin egallashi belgilab qo'yilsin:

mamlakatda kechayotgan ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy jarayonlarni, fuqarolarning siyosiy madaniyati va huquqiy ongi yuksalib borishini, ochiq demokratik davlat qurilishi, “kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili amalga oshirilishining muhim sharti sifatida har tomonlama tahlil qilish va baholash;

mamlakatni tadrijiy, bosqichma-bosqich isloh qilish va modernizatsiyalash istiqbollarni tizimli o'rganish, aholining turli qatlam va guruhlari manfaatlarini ifoda etadigan demokratik fuqarolik institutlarini yanada rivojlantirish, demokratik o'zgarishlarni chuqurlashtirish, jamiyatda millatlararo va dinlararo totuvlikni mustahkamlash, fuqarolarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish jarayonlarida mazkur institutlarning roli va ahamiyatini kuchaytirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

inson huquqlarini himoya qilish, saylash erkinligi, soʻz va axborot erkinligi, mamlakatda olib borilayotgan islohotlarning ochiqligini taʼminlashda fuqarolik institutlari rolini oshirish, shuningdek nodavlat notijorat tashkilotlari hamda davlat hokimiyati va boshqaruvi organlarining taʼlim va sogʻliqni saqlash, himoyaga muhtoj aholi qatlamini ijtimoiy muhofaza qilish, atrof-muhitni asrash va boshqa shu kabilar sohalardagi muhim davlat dasturlarini amalga oshirishdagi samarali ijtimoiy hamkorligini, oʻzaro aloqalarini mustahkamlash;

oʻsib kelayotgan yosh avlodning barkamol rivojlanishiga, mustaqil fikrlaydigan, jamiyatimiz hayotida munosib oʻrin egallaydigan, mamlakatni yangilash va isloh qilishda haqiqiy hal qiluvchi kuch va tayanch boʻladigan, oʻz hayotiy pozitsiyasi va mustahkam eʼtiqodiga ega yoshlarni tarbiyalashga qaratilgan davlat va jamoat tashkilotlarining faoliyati samaradorligini tizimli tahlil qilib borish;

mamlakatda raqobatdosh koʻp partiyali tizimni yanada rivojlantirish, fuqarolik jamiyati institutlari, fuqarolarni oʻzini oʻzi boshqarish organlarining davlat boshqaruvidagi rolini bosqichma bosqich kuchaytirib borish, ijtimoiy, bozor, sud-huquq islohotlarini amalga oshirish, davlat va hokimiyat tuzilmalarining faoliyati ustidan jamoat nazoratini olib borish, mahallani aholini manzilli ijtimoiy qoʻllab-quvvatlash, xususiy tadbirkorlik va oilaviy biznesni rivojlantirish markaziga aylantirish jarayonlarida faol ishtirok etish;

fuqarolik jamiyati shakllanishi, uning institutlari mustahkamlanishi va rivojlanishi, huquqiy demokratik davlat qurilishi sohasida taraqqiy etgan demokratik mamlakatlarning tajribasini chuqur oʻrganish, umumlashtirish va ulardan foydalanish boʻyicha takliflar tayyorlash.

Belgilab qoʻyilsinki, FJShMQMIning hududiy boʻlinmalari Institut oldida turgan umumiy maqsad va vazifalardan kelib chiqib, tegishli hududlarda ijtimoiy-siyosiy vaziyatning rivojlanishiga oid monitoring materiallarini tizimli ravishda umumlashtiradi, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlariga toʻsiq boʻlayotgan, shu jumladan byurokratizm, korrupsiya, rasmiyatchilik, davlat va jamiyat tomonidan olib borilayotgan islohotlar mohiyati va mazmunini tushunmaslik kabi aniqlangan muammolarni tahlil qiladi va ushbu materiallarni Institutga taqdim etadi.

3. Qoraqalpogʻiston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari:

FJShMQMIning hududiy boʻlimlari oʻz zimmasiga yuklatilgan vazifalarni samarali bajarishi uchun zarur boʻlgan tashkiliy, moddiy-texnikaviy shart-sharoitlar yaratishni eng muhim vazifa deb hisoblasin;

bir oy muddat ichida FJShMQMIning hududiy bo‘limlari zarur tashkiliy texnika, mebellar, aloqa vositalari bilan jihozlangan alohida shinam binoga muddatsiz bepul ijaraga berish sharti bilan joylashtirilishini ta’minlasin, ajratilgan binolar va xonalarda kapital, joriy ta’mirlash ishlarining o‘z vaqtida amalga oshirilishini tashkil etsin.

FJShMQMI va uning hududiy bo‘limlari moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo‘yicha birinchi galdagi tadbirlar ro‘yxati 3-ilovaga* muvofiq tasdiqlansin.

3-ilova rus tilida berilgan.

4. FJShMQMI majburiy jo‘natmalar reyestriga kiritilsin:

O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, moliya, iqtisodiyot, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirliklari hamda boshqa vazirliklar va idoralarning statistik ma’lumotlari;

Oldingi tahrirga qarang.

Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari davlat qo‘mitasining ommaviy kommunikatsiya sohasini monitoring qilish markazining byulletenlari va kundalik ma’lumotlari to‘plami;

(4-bandning uchinchi xatboshisi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 30-oktabrdagi PF-4578-sonli Farmoni tahririda — O‘R QHT, 2013-y., 45-son, 584-modda)

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti devonining Ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni muvofiqlashtirish xizmati huzuridagi Iqtisodiy tadqiqotlar markazining xorijiy matbuot sharhlari va tahliliy ma’lumotnomalari.

5. O‘zbekiston matbuot va axborot agentligi, “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi ikki nusxadan “O‘zbekiston Respublikasi qonunlari to‘plami” va davriy nashrlar bilan hamda Institutning samarali faoliyati uchun zarur kitob mahsulotlari (huquqiy, ijtimoiy-siyosiy, sotsial-iqtisodiy adabiyotlar)ni FJShMQMIga bepul taqdim etsin.

Oldingi tahrirga qarang.

6. Aloqa, axborotlashtirish va telekommunikatsiya texnologiyalari davlat qo‘mitasi Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan:

(6-bandning birinchi xatboshisi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013-yil 30-oktabrdagi PF-4578-sonli Farmoni tahririda — O‘R QHT, 2013-y., 45-son, 584-modda)

FJShMQMI zamonaviy aloqa vositalari, shu jumladan hukumat telefoni hamda Institut va uning hududiy bo‘limlari keng qamrovli Internet tarmog‘i bilan jihozlanishini;

FJShMQMIning axborot-kommunikatsiya tizimi modernizatsiya qilinishini, Institutning ma'naviy-ma'rifiy faoliyatiga zamonaviy axborot vositalari va texnologiyalari joriy etilishini, uning hududiy bo'limlari zarur kompyuter texnikalari bilan jihozlanishini ta'minlasin.

9. Ushbu qarorning ijrosini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri Sh. Mirziyoyev va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Davlat maslahatchisi M. Rahmonqulov zimmasiga yuklansin.

Foydalanuvchi adabiyotlar;

1. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. (2023). Ijtimoiy va iqtisodiy ko'rsatkichlar.
2. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2022). Konstitutsiya va qonunlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Inson Huquqlari bo'yicha Milliy Markaz. (2023). Inson huquqlari hisobotlari.
4. Jahon banki. (2023). O'zbekistonda iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Tashqi Ishlar Vazirligi. (2023). Xalqaro aloqalarimiz.

**O'ZBEKISTON DEMAKIRATIYASI FUQAROLIKNI JAMIYATNI
O'SRIRISH**

Rajabov Xaqnazar Anvar o'g'li
Boyto'rayev Sirojiddin
DTPI Pedagogika fakulteti
Jismoniy madaniyat talabasi :
rajabovxaqnazar23@gmail.com

ANNOTATSIYA: Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi to'g'risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi. O'zbekiston Respublikasining fuqaroligi masalalari bo'yicha davlat organiga murojaat qilgan voyaga yetgan O'zbekiston Respublikasi fuqarosi yoki chet davlat fuqarosi yoxud voyaga yetgan fuqaroligi bo'lmagan shaxs;

Kalit so'zlar: Qonun, O'zbekiston Respublika, xalqaro, shartnomasi, milliy, baza, identifikatsiya

АБСТРАКТНЫЙ: Если международным договором Республики Узбекистан установлены иные правила, чем те, которые предусмотрены законодательством о гражданстве Республики Узбекистан, применяются правила международного договора. Совершеннолетний гражданин Республики Узбекистан или гражданин иностранного государства либо совершеннолетнее лицо без гражданства, обратившиеся в государственный орган по вопросам гражданства Республики Узбекистан;

Ключевые слова: Закон, Республика Узбекистан, международный, договор, национальный, базовый, идентификация

ABSTRACT: If the international agreement of the Republic of Uzbekistan stipulates different rules than those stipulated in the legislation on citizenship of the Republic of Uzbekistan, the rules of the international agreement shall be applied. An adult citizen of the Republic of Uzbekistan or a citizen of a foreign country or an adult stateless person who applied to the state body on issues of citizenship of the Republic of Uzbekistan;

Keywords: Law, Republic of Uzbekistan, international, agreement, national, base, identification

Kirish

1-modda. Ushbu Qonunning maqsadi

Ushbu Qonunning maqsadi O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligini olish va tugatish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

Oldingi tahrirga qarang.

2-modda. O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risidagi qonunchilik

O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risidagi qonunchilik ushbu Qonun va boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratdir.

Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi to‘g‘risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo‘llaniladi.

(2-modda O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son)

3-modda. Asosiy tushunchalar

Ushbu Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo‘llaniladi:

ariza beruvchi — O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi masalalari bo‘yicha davlat organiga murojaat qilgan voyaga yetgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi yoki chet davlat fuqarosi yoxud voyaga yetgan fuqaroligi bo‘lmagan shaxs;

bola — o‘n sakkiz yoshga to‘lgunga (voyaga yetgunga) qadar bo‘lgan shaxs;

vatandosh — O‘zbekiston Respublikasi hududida tug‘ilgan yoki ilgari uning hududida yashagan, O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligiga ega bo‘lmagan, O‘zbekiston Respublikasi hududidan tashqarida yashaydigan shaxs va uning nasl-nasab shajarasi bo‘yicha to‘g‘ri tutashgan o‘zidan keyingi qarindoshlari, basharti, agar ularning nasl-nasab shajarasi bo‘yicha to‘g‘ri tutashgan o‘zidan oldingi qarindoshlari O‘zbekiston Respublikasi hududida yashayotgan bo‘lsa hamda O‘zbekiston Respublikasining fuqarolari bo‘lsa;

yolg‘iz ota yoki ona — bolani tarbiyalayotgan ota (ona), basharti bolaning tug‘ilganligi to‘g‘risidagi rasmiy hujjatlarda ota-onasidan biri haqidagi ma’lumotlar mavjud bo‘lmasa yoxud bunday ma’lumotlar tarbiyalayotgan otaning (onaning) so‘zlariga asosan kiritilgan bo‘lsa;

Oldingi tahrirga qarang.

identifikatsiyalovchi ID-kartasi (bundan buyon matnda identifikatsiyalovchi karta deb yuritiladi) — O‘zbekiston Respublikasi hududida identifikatsiyalovchi karta egasining shaxsini va fuqaroligini, shuningdek doimiy ro‘yxatga olinganligini tasdiqlaydigan, egasining shaxsiga doir biografik va biometrik ma’lumotlar kiritilgan elektron jismga

(chipga) ega bo‘lgan, O‘zbekiston Respublikasi fuqarosiga yoki chet davlat fuqarosiga yoxud fuqaroligi bo‘lmagan shaxsga beriladigan hujjat;

(3-modda O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 14-iyundagi O‘RQ-696-sonli Qonuniga asosan oltinchi xatboshi bilan to‘ldirilgan — Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 15.06.2021-y., 03/21/696/0553-son)

tirikchilikning qonuniy manbai — ish haqi va unga tenglashtirilgan to‘lovlar, tadbirkorlik faoliyatidan yoki mulkdan olingan foyda, pensiya, stipendiya, alimentlar, ijtimoiy nafaqalar, moliyaviy jamg‘armalar yoki oila a‘zolari va boshqa shaxslarning moliyaviy yordami, shuningdek boshqa qonuniy daromadlar;

fuqaroligi bo‘lmagan shaxs — O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yashab turgan, O‘zbekiston Respublikasining fuqarosi bo‘lmagan va o‘zining chet davlat fuqaroligiga mansubligiga doir dalilga ega bo‘lmagan shaxs;

fuqarolikning o‘zgarishi — O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligini olish yoki tugatish;

chet davlat fuqarosi — O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligiga ega bo‘lmagan, boshqa davlat fuqaroligiga va o‘zining boshqa davlat fuqaroligiga mansubligiga doir dalilga ega bo‘lgan shaxs;

O‘zbekiston Respublikasining xorijda doimiy yashovchi fuqarosi — O‘zbekiston Respublikasidagi doimiy yashash joyidan ro‘yxatdan chiqqan hamda xorijga doimiy yashashga chiqib ketish uchun ruxsatnoma rasmiylashtirgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi;

yashash — shaxsning O‘zbekiston Respublikasi hududida yoki uning tashqarisida qonuniy asosda turishi;

yashash guvohnomasi — fuqaroligi bo‘lmagan shaxsning yoki chet davlat fuqarosining shaxsini tasdiqlaydigan, O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yashashga ruxsat etilganligining tasdig‘i sifatida berilgan hujjat

4-modda. O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik

O‘zbekiston Respublikasida fuqarolik shaxsning davlat bilan o‘zaro huquqlari, majburiyatlari va javobgarligi yig‘indisida ifodalanadigan hamda inson qadr-qimmatini, asosiy huquqlari va erkinliklarini e‘tirof etish hamda hurmat qilishga asoslanadigan doimiy siyosiy-huquqiy aloqasini belgilaydi.

O‘zbekiston Respublikasida O‘zbekiston Respublikasining butun hududi uchun yagona fuqarolik o‘rnatiladi. Qoraqalpog‘iston Respublikasining fuqarosi ayni bir vaqtda O‘zbekiston Respublikasining fuqarosi hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligi, u qanday asoslarda olinganligidan qat’i nazar, hamma uchun tengdir.

O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat’i nazar, qonun oldida tengdir.

Keyingi tahrirga qarang.

O‘zbekiston Respublikasida har bir inson fuqaro bo‘lish huquqiga egadir. Hech kim O‘zbekiston Respublikasining fuqaroligidan mahrum qilinishi, bundan ushbu Qonunda nazarda tutilgan hollar mustasno, yoki fuqarolikni o‘zgartirish huquqidan mahrum qilinishi mumkin emas.

O‘zbekiston Respublikasi o‘z organlari va mansabdor shaxslari orqali O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari oldida mas’uldir, O‘zbekiston Respublikasining fuqarosi esa davlat oldida mas’uldir.

O‘zbekiston Respublikasi o‘z fuqarolarining huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilishni O‘zbekiston Respublikasi hududida hamda uning hududidan tashqarida amalga oshiradi.

O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligiga qabul qilish, O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligini tiklash, O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligidan chiqish yoki O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligini yo‘qotish to‘g‘risidagi qarorlar O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan farmonlar tarzida qabul qilinadi va imzolangan kundan e’tiboran kuchga kiradi.

Foydalanauvchi adabyotlar

1. <https://lex.uz/>
2. Konstitutsiya
3. Google.com
4. Mehnat kodekisi
5. Fuqarolik kodekisi

O'ZBEKISTONING O'ZIGA XOS TARAQIYOT YO'LI

Boyto'rayev Sirojiddin

Nurbayev xurshid Erkin o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi :

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA: O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li, uning tarixiy konteksti, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlari haqida ma'lumot beriladi. Maqolada O'zbekistonning mustaqil davridan boshlab qanday yo'nalishlarni tanlagani, o'ziga xos rivojlanish strategiyalari va mavjud tajovuzlarga qarshi kurashish yo'llari yoritiladi. O'zbekistonning taraqqiyot yo'li nafaqat mamlakat iqtisodiyoti, balki madaniyati va ijtimoiy hayotini ham o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Taraqqiyot yo'li, Iqtisodiy o'zgarishlar, Siyosiy islohotlar, Madaniy rivojlanish

АБСТРАКТНЫЙ: Представлена информация об уникальном пути развития Узбекистана, его историческом контексте, социальных, экономических и политических изменениях. В статье описаны направления, которые выбрал Узбекистан с момента обретения независимости, его уникальные стратегии развития и способы борьбы с существующей агрессией. Путь развития Узбекистана включает не только экономику страны, но также культуру и общественную жизнь.

Ключевые слова: Узбекистан, Путь развития, Экономические изменения, Политические реформы, Культурное развитие

ABSTRACT: Information is provided about Uzbekistan's unique development path, its historical context, social, economic and political changes. The article describes the directions that Uzbekistan has chosen since its independence, its unique development strategies and ways to fight against existing aggressions. The development path of Uzbekistan includes not only the country's economy, but also culture and social life.

Key words: Uzbekistan, Development Path, Economic Changes, Political Reforms, Cultural Development

Kirish

O'zbekiston, markaziy Osiyoda joylashgan, ming yillik tarixga ega bo'lgan davlatdir. 1991 yildan buyon O'zbekiston mustaqil taraqqiyot yo'lida yangi bosqichga o'tdi. Mustaqillik, milliy qadriyatlarni qadrlash, iqtisodiy o'zgarishlar va ijtimoiy rivojlanishlar mamlakat taraqqiyot modelini belgilovchi asosiy omillardir. O'zbekistonning o'ziga xos taraqqiyot yo'li, xalqni har tomonlama rivojlantirish maqsadida asoslangan strategik rejalashtirishni, ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni va xalqaro hamkorlikni o'z ichiga oladi.

O'zbekistonning O'ziga Xos Taraqqiyot Yo'li

1. Mustaqil Davrning Boshlanishi:

- O'zbekiston 1991 yilda o'z mustaqilligini e'lon qilgandan so'ng, mamlakatda iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar boshlangan. Boshlanishda bozor iqtisodiyotiga o'tish va davlat boshqaruvini modernizatsiya qilish masalalari ustuvor ahamiyatga ega bo'ldi.

2. Iqtisodiy Islohotlar:

- O'zbekistonning iqtisodiy taraqqiyot strategiyalari ishlab chiqildi. Davlat, xususi sektorini rivojlantirish, investitsiya jalb qilish va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ko'rdi. "O'zbekistonda iqtisodiy islohotlar" dasturi, mamlakatni doimiy ravishda rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

3. Siyosiy Islohotlar:

- O'zbekiston'da demokratik jarayonlarni rivojlantirish, fuqarolik jamiyatini barpo etish, quyidagilarga qaratilgan islohotlar amalga oshirildi: saylov tizimini takomillashtirish, normativ-

huquqiy bazani yengillashtirish va inson huquqlarini himoya qilish.

4. Madaniy Rivojlanish:

- Madaniyat va ta'lim sohalarida ham katta ijobiy o'zgarishlar ro'y berdi. O'zbekistonning boy madaniy merosi, san'at, adabiyot va fan sohalarida rivojlanishga turtki bo'ldi. Uzoq muddatli ta'lim dasturlari, yoshlarni tarbiyalash va kasb-hunar o'qitish tizimlarida yangiliklar kiritildi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqilligining o'n yillik bayramini munosib kutib olish, istiqbol yillarida siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy sohalarida qo'lga kiritilgan katta yutuqlarni,

hayotimizda ro‘y berayotgan tarixiy o‘zgarishlarni xalqimiz va xalqaro jamoatchilik orasida keng targ‘ib etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. Vatanimizning betakror qiyofasini va yangi hayot qurish yo‘lida amalga oshirilayotgan ulkan bunyodkorlik ishlarini, yurtimiz odamlarining yorqin siymolarini aks ettiruvchi, ko‘p ming yillik tariximiz, boy madaniyatimiz, serqirra san‘atimiz haqida hikoya qiluvchi “O‘zbekiston yuksalish yo‘lida (o‘n yillik mustaqil taraqqiyot yo‘li)” nomli rangli-bezakli fotoalbom tayyorlansin va nashr etilsin.

2. Mazkur fotoalbomni tayyorlash bo‘yicha ishchi guruhi ilovaga muvofiq tasdiqlansin

Ishchi o‘n kun muddat ichida mazkur fotoalbomning hajmi, tarkibi, ma’no-mazmuni ifodalangan dastur ishlab chiqsin. Fotoalbomning mazmun-mundarijasini belgilashda, arxiv hujjatlari, fotosuratlar va boshqa tasviriy vositalarni tanlashda quyidagi jihatlarga alohida e’tibor qaratsin:

O‘zbekistonning o‘ziga xos qiyofasini, milliy tariximiz, yuksak ma’naviyatimiz va boy madaniyatimizni, jahon hamjamiyatida munosib o‘rin egallashga qodir xususiyatlari va fazilatlarini yorqin lavhalar orqali ko‘rsatish;

o‘lkamizning go‘zal tabiatini, saxovatli zaminimizning beqiyos manzaralarini aks ettirish;

mamlakatimiz boyliklari, tabiiy-mineral zaxiralari va iqtisodiy salohiyatini tasviriy vositalar yordamida namoyon etish;

ko‘p millatli xalqimiz vakillarining o‘ziga xos turmush tarzi, yurtimizda qaror topgan millatlararo totuvlik va osoyishtalik, diniy bag‘rikenglikni aks ettirish;

tarixiy-madaniy obidalarimiz, ularni qayta tiklash, yangi ziyoratgohlar barpo etish yo‘lidagi keng ko‘lamli ishlarning xalqimiz ma’naviyatini yuksaltirishdagi ahamiyatini qiyosiy usulda ifodalash;

Vatanimiz ostonasi bo‘lmish poytaxtimiz Toshkent shahrida mustaqillik davrida bunyod etilgan zamonaviy binolar, ravon yo‘llar, mustahkam ko‘priklar, yangi uy-joylar, go‘zal bog‘ va xiyobonlarni aks ettirish.

Yuqorida qayd etilgan O‘zbekistonning tarixi, o‘ziga xos qiyofasi, ulkan salohiyati hamda o‘n yillik mustaqil taraqqiyot davrida yangi hayot, yangi jamiyat barpo etish yo‘lida qo‘yilgan qadamlar va erishilgan natijalarni, xalqaro jamoatchilik e’tirof

etadigan yutuqlarni bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda fotosuratlar va boshqa hujjatlar asosida yoritish ishchi guruhining asosiy vazifasi ekani belgilab qo‘yilsin.

3. “O‘zbekiston yuksalish yo‘lida (o‘n yillik mustaqil taraqqiyot yo‘li)” fotoalbomini o‘zbek, rus va ingliz-tillarida nashr etish vazifasi O‘zbekiston Respublikasi Davlat matbuot qo‘mitasiga topshirilsin. Fotoalbomni Germaniya Federativ Respublikasida chop etish nazarda tutilsin.

4. Davlat matbuot qo‘mitasi O‘zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi hamda “O‘zbekturizm” milliy kompaniyasi bilan birgalikda fotoalbomni keng miqyosda targ‘ib etish va realizatsiya qilish chora-tadbirlarini belgilasin.

5. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi fotoalbomni tayyorlash va nashr etish uchun zarur mablag‘larni Davlat matbuot qo‘mitasi taqdim etgan sarf-xarajatlar smetasi asosida Vazirlar Mahkamasining zaxira jamg‘armasi hisobidan ajratsin.

6. “O‘zbekiston havo yo‘llari” milliy aviakompaniyasi: aerosuratga olish uchun zarur texnik shart-sharoitlarni tashkil etsin; Germaniyada nashr etilgan fotoalbom tirajini Toshkent shahriga olib kelishni ta‘minlasin.

7. O‘zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo‘mitasi fotoalbom tirajini Toshkent shahriga olib kirishda bojxona to‘lovlarini undirmasdan xizmat ko‘rsatsin.

8. Mazkur qarorning bajarilishini nazorat qilish Prezidentning Davlat maslahatchisi X.Sultonov va Bosh vazir o‘rinbosari H.Karomatov zimmasiga yuklansin.

Foydalanuvchi adabiyotlar:

1. Karimov I. A. "O'zbekistonning yangi taraqqiyot yo'llari" – O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi.
2. Bayramov Z. "Taraqqiyotning o'ziga xos yo'llari: O'zbekiston tajribasi" – O'zbekiston Fanlar akademiyasi.
3. "O'zbekiston: Iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish" – O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi.
4. Ahmedov D. "Siyosiy islohotlar va ularning ijtimoiy ta'siri" – O'zbekiston Respublikasi Ilm-fan nashri.
5. <https://lex.uz/docs/-1676280?ONDATE2=22.02.2021&action=compare>

XALQ AMALIY SAN'ATIGA OID SO'ZLARNI O'ZBEK INGLIZ TILIDAGI MASALALARI

Sottorova Oysuluv Eshmirza qizi

oysuluvstottorova@gmail.com

Terdpti.xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

ABSTRACT

Folk applied art reflects the historical and cultural traditions of every nation. Uzbek folk applied art stands out with its unique patterns, techniques, and terminology. This article analyzes how terms related to Uzbek folk applied art are used and interpreted in other countries. Additionally, it provides a comparative analysis of how these terms are understood in different cultural contexts.

Key words: Do'ppi, so'zana, tillaqosh, gilam, zargarlik, kashtachilik, gilamdo'zlik, do'ppichilik, amaliy san'at, madaniy.

ANNOTATSIYA

Xalq amaliy san'ati har bir xalqning tarixiy va madaniy an'analarini aks ettiradi. O'zbek xalq amaliy san'ati o'ziga xos naqshlar, texnikalar va atamalar bilan ajralib turadi. Ushbu maqolada o'zbek xalq amaliy san'atiga oid so'zlarning boshqa mamlakatlarda qanday qo'llanilishi va ma'nosi tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu so'zlar boshqa madaniy kontekstlarda qanday tushunilayotgani qiyosiy ravishda ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Do'ppi, so'zana, tillaqosh, gilam, zargarlik, kashtachilik, gilamdo'zlik, do'ppichilik, amaliy san'at, madaniy.

KIRISH

Xalq amaliy san'ati har bir xalqning tarixiy va madaniy an'analarini aks ettiradi. O'zbek amaliy san'atiga oid atamalarni xorijiy mamlakatlardagi ma'nosini ko'rib chiqib tahlil qilamiz. Shuningdek, ushbu so'zlar ko'rib boshqa madaniy kontekstlarda qanday tushunilayotgani qiyosiy ravishda chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'zbek xalq amaliy san'ati boy va rang-barang. Unga quyidagilar kiradi: do'ppichilik (milliy bosh kiyimlar yasash san'ati), kashtachilik (matolarni bezash usullari),

zargarlik (ziynat buyumlarini yaratish), gilamdo‘zlik (gilam to‘qish san’ati). Ushbu yo‘nalishlarning har biri o‘ziga xos terminologiyaga ega bo‘lib, uni tarjima qilishda nafaqat lingvistik, balki madaniy nozikliklar ham hisobga olinishi kerak.

NATIJALAR

Madaniy atamalarning o‘xshash ekvivalentlari yo‘qligi xalq amaliy san’ati so‘zlari ko‘pincha mahalliy madaniyatga xos bo‘lib, ingliz tilida ularga to‘liq mos keluvchi ekvivalent topish qiyin. Masalan: do‘ppi – “skullcap” deb tarjima qilinadi, lekin bu so‘z o‘zbek do‘ppisining madaniy va estetik xususiyatlarini to‘liq aks ettirmaydi. Tarjima qilingan so‘zning ma’nosining umumlashishi orqali hosil boladi. Ba’zi so‘zlar tarjima qilinganda ularning maxsus ma’nosi yo‘qoladi. Masalan: Suzani – “embroidered textile” deb tarjima qilinadi, lekin bu so‘z o‘zbek madaniyatidagi suzanilarning o‘ziga xos naqshlari va ma’nolarini ifodalash uchun yetarli emas. Ko‘p ma’nodlilik va semantik farqlar orqali tarjimalar. Bir xil ko‘rinadigan so‘zlar turli tillarda turlicha tushuniladi. Masalan, “gilam” ingliz tilida “carpet” yoki “rug” so‘zlari bilan ifodalanadi, lekin bu tushunchalar o‘zbek gilamlarining an’anaviy naqshlari va ranglaridagi ma’noni aks ettirmaydi.

MUHOKAMA

Izoh bilan tarjima qilish atamaning asl ma’nosini tushuntirish uchun qisqa izohlar qo‘shilishi mumkin. Masalan: “Suzani – a traditional Uzbek embroidered textile, often used as decoration or a gift”. Bu yondashuv tarjimaning ma’nosini aniqroq yetkazishga yordam beradi. Transliteratsiya qilish bu ba’zi o‘zbek so‘zlari ingliz tilida transliteratsiya qilinadi va izoh bilan tushuntiriladi: “Do‘ppi – doppi (a traditional Uzbek skullcap).” Kontekstual tarjima bu tarjima madaniy kontekstga moslashtiriladi. Masalan: “tillaqosh – gold embroidery used in Uzbek ceremonial garments.” Madaniy targ‘ibot orqali tarjima o‘zbek xalq amaliy san’atiga oid so‘zlarni xalqaro miqyosda targ‘ib qilish uchun ingliz tilida maxsus lug‘atlar yoki qo‘llanmalar yaratish zarur. Bu, ayniqsa, madaniy merosni asrash va targ‘ib qilishda muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekcha	Inglizcha	Izoh
Do‘ppi	Skullcap/Tradition Uzbek cap	O‘zbek milliy bosh kiyimi

Suzani	Traditional embroidered textile	Kashtado'zlik san'ati
Tillaqosh	Golden embroidery	Tilla bilan bezatilgan kiyimlar
Kashtachilik	Embroidery art	Miliy bezak kashtalar yaratish san'ati
Gilam	Carpet/Rug	Uy bezagi sifatida ishlatiladigan gilam

XULOSA

Xalq amaliy san'atiga oid so'zlarni o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilish ko'p jihatdan murakkab jarayon bo'lib, madaniy va lingvistik bilimni talab qiladi. Bunday so'zlarni tarjima qilishda izohli yondashuv, transliteratsiya va kontekstual tarjima usullaridan foydalanish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, xalq amaliy san'atining xalqaro miqyosdagi targ'iboti bu masalalarni hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu nafaqat tarjima sifati yaxshilanishiga, balki O'zbekistonning boy madaniy merosini dunyoga tanitishga xizmat qiladi.

REFERENCES

- <https://oriens.uz/uz/journal/article/ozbekiston-xalq-amaliy-sanati-rivojiga-oid-ilmiy-manbalar-tahlili/> 23.03.24
- <https://universaljurnal.uz> Jild 1 № 8 (2024): UNIVERSAL XALQARO ILMIY JURNAL Nashr qilingan: 2024-11-25
- Rafiyev, R. O'zbek xalq amaliy san'ati. Toshkent: San'at, 1998.
Солижонов, Ж. (2024). Crafting the lexicon of magic: analyzing JK Rowling's neologisms in translation. Зарубежная лингвистика и лингводидактика, 2(4/S), 34-38.
- Kamoljonovich, S. J. R. (2024). AMALIY TARJIMA ELEMENTLARINING ZAMONAVIY KLASSIFIKATSIYASI.
Kamoljonovich, S. J. (2022). JK ROULINGNING FANTASTIK ASARLARIDAGI ANTROPONIMLARNING LINGVO-PERSPEKTIV MUAMMOLARI. Central

Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(1), 334-343. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-1-334-343>

Kamoljonovich, S. J., & O'G, Y. N. U. B. (2022). BADIY TARJIMA UCHUN TARJIMA USULLARI TAHLILI (IAN TUHOVSKIY ASARLARI MISOLIDA). Ta'lim fidoyilari, 18(5), 32-37.

Jo'ramurodova, Z., & Solijonov, J. (2022, April). JK ROULINGNING "BIDL QISSANAVIS ERTAKLARI"("THE TALES OF BEEDLE THE BARD") ASARIDAGI ANTROPONIMLARNING O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLARI. In МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ:" СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ТРАДИЦИЙ И ИННОВАЦИЙ II" (Vol. 2, No. 18.03, pp. 554-560). <https://doi.org/10.47100/nuu.v2i18.03.115>

Qodirovna, A. Z., & Kamoljonovich, S. J. (2022). JK ROULINGNING, GARRI POTTER VA AFSUNGARLAR TOSHI"ROMANIDAGI SEHRGARLAR OBRAZINI INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING LINGVO-PERSPEKTIV TAHLILI. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2(3), 176-180. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-3-176-180v>

TILLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Sottorova Oysuluv Eshmirza qizi

Terdpi xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi talabasi

oysuluvstottorova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada chet tillarini o'qitishda raqamli texnologiyalarni o'rni haqida muhokama qilinadi. Raqamli texnologiyalarni ta'lim tizimida foydalanishni salbiy yoki ijobiy holatlari, o'rganuvchilarni zamonaviy texnologiyalar asosida qanday shaklda foydalanish tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, platforma, innovatsiya, multimedia, duolingo, memrise, sun'iy intellekt.

ABSTRACT

This article discusses the role of digital technologies in teaching foreign languages. It analyzes the positive and negative aspects of using digital technologies in the education system, as well as how learners can effectively utilize modern technologies.

Key words: raqamli texnologiyalar, platforma, innovatsiya, multimedia, duolingo, memrise, sun'iy intellekt.

KIRISH

Hozirgi kunda ta'lim muassasalari ta'lim sifatini oshirish maqsadida ta'lim tizimini raqamlashtirish va yangi texnologiyalar asosida dars jarayonlarini tashkil qilish maqsadida keng qamrovli ishlar olib borilmoqda. Shu orqali raqamli texnologiyalar zamonaviy ta'lim tizimida muhim o'rin egallamoqda. Ayniqsa, tillarni o'qitishda innovatsion texnologiyalar o'quv jarayonini soddalashtirish va samaradorligini oshirish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalarning til o'rgatish jarayonlari keng qamrovli ishlar amalga oshirilgan masalan oliy ta'lim tizimida hemis ta'lim dasturi, zoom platformasi keng foydalanilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Binobarin raqamli texnologiyalarning chet tilli darslarini qo'llab quvvatlashdagi afzalliklaridan biri shundaki, talabalar o'z darslarini ijodkorlik bilan to'la qonli tashkil etish uchun cheksiz imkoniyatlarga ega bo'ladi. Raqamli texnologiyalarning asosiy

imkoniyatlari multimediali vositalar masalan: audio, video, animatsiyalar va interaktiv darsliklardan foydalanish orqali til o'rganishni qiziqarli qilish. Onlayn platformalar: Duolingo, Memrise, Coursera kabi platformalarning til o'rganuvchilar uchun afzalliklarini ishlab chiqish. Virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR): turli muhitlarda amaliy mashg'ulotlar o'tkazish imkoniyati masalan; sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan dasturlar roli, tilni avtomatik tahlil qilish: grammatik xatolarni aniqlash va tuzatish dasturlari (masalan, Grammarly), personalizatsiya: har bir o'quvchining ehtiyojiga mos o'quv rejasi tuzish, til o'rganishda suhbatdosh bo'lish: ChatGPT kabi sun'iy intellekt tizimlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Raqamli texnologiyalarning afzalliklari va cheklovlari ham mavjud masalan afzalliklar: joy va vaqt tanlamasdan o'qish imkoniyati, ko'p sonli manbalarga tezkor kirish imkoniyati, talabalar uchun shaxsiy yondashuvni ta'minlash va cheklovlar quyish orqali ulardan to'g'ri foydalanish kerak.

MUHOKAMA

O'qituvchilarning texnologik savodxonligi darajasi oshirish orqali tillarni o'qitishda innovatsion texnologiyalarning kelajakdagi istiqbollari turtki bo'ladi. Sun'iy intellekt asosida tilni o'rgatishning yanada rivojlanishi hamma uchun ochiq va arzon raqamli platformalar yaratilishi. VR va AR texnologiyalar yordamida immersiv til o'rgatish metodlarining ommalashuviga misol bo'lishi mumkin.

XULOSA

Raqamli texnologiyalar tillarni o'qitishda inqilobiy o'zgarishlarga olib kelmoqda. Bu esa ulardan to'g'ri foydalanish orqali talim sifatini yanada samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, texnologiyalar infratuzilmani yanada rivojlantirish va o'qituvchilarni zamonaviy vositalar bilan tanishtirish muhim ahamiyatga ega bo'lmoqda.

REFERENCES

1. Bates, A. W. (2015). Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. [URL: <https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/>]
2. Dudeney, G., Hockly, N., & Pegrum, M. (2013). Digital Literacies: Research and Resources in Language Teaching.
3. Selwyn, N. (2016). Education and Technology: Key Issues and Debates.

4. Levy, M., & Stockwell, G. (2006). CALL Dimensions: Options and Issues in Computer-Assisted Language Learning.

Солижонов, Ж. (2024). Crafting the lexicon of magic: analyzing JK Rowling's neologisms in translation. *Зарубежная лингвистика и лингводидактика*, 2(4/S), 34-38.

Kamoljonovich, S. J. R. (2024). AMALIY TARJIMA ELEMENTLARINING ZAMONAVIY KLASSIFIKATSIYASI.

Kamoljonovich, S. J. (2022). JK ROULINGNING FANTASTIK ASARLARIDAGI ANTROPONIMLARNING LINGVO-PERSPEKTIV MUAMMOLARI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(1), 334-343. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-1-334-343>

Kamoljonovich, S. J., & O'G, Y. N. U. B. (2022). BADIY TARJIMA UCHUN TARJIMA USULLARI TAHLILI (IAN TUHOVSKIY ASARLARI MISOLIDA). *Ta'lim fidoyilari*, 18(5), 32-37.

Jo'ramurodova, Z., & Solijonov, J. (2022, April). JK ROULINGNING "BIDL QISSANAVIS ERTAKLARI" ("THE TALES OF BEEDLE THE BARD") ASARIDAGI ANTROPONIMLARNING O'ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLARI. In *МЕЖДУНАРОДНАЯ НАУЧНАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ: "СОВРЕМЕННЫЕ ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ПАРАДИГМЫ: ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ТРАДИЦИЙ И ИННОВАЦИЙ II"* (Vol. 2, No. 18.03, pp. 554-560). <https://doi.org/10.47100/nuu.v2i18.03.115>

Qodirovna, A. Z., & Kamoljonovich, S. J. (2022). JK ROULINGNING, GARRI POTTER VA AFSUNGARLAR TOSHI"ROMANIDAGI SEHRGARLAR OBRAZINI INGLIZ TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA QILISHNING LINGVO-PERSPEKTIV TAHLILI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(3), 176-180. <https://doi.org/10.24412/2181-2454-2022-3-176-180vv>

ERTA BOLALIK DAVRIDAGI TA'LIMNING AHAMIYATI VA UNING KEYINGI O'QUV MUVAFFAQIYATIGA TA'SIRI

Hamidjonova Hilola Behzod qizi

Samarqand Davlat chet tillari instituti 2-kurs talabasi

Gmail: hilolahamidjonovaa@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Saliyeva Ziroat Zokirovna**

Annotatsiya: Mazkur maqola bugungi kunda eng global mavzulardan biri bo'lgan bolani necha yoshda maktabga berish, necha yoshidan boshlab o'qitilsa samaraliroq bo'lishi va erta ta'limni boshlashning bola kelajagiga ta'siri haqida so'z yuritadi. Bu ko'plab davlatlar o'rtasida bahslarga sabab bo'layotganligi tufayli turli xil tajribalar olib borilgan. Erta ta'lim, bolaning aqliy, emosional va ijtimoiy rivojlanishida asosiy o'rin tutadi. Maqolada, bolalik davridagi o'qitish metodlari, ota-onalar va pedagoglarning roli, shuningdek, bolalar miya rivojlanishidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Maqolada erta ta'limning ta'siri ilmiy tadqiqotlar asosida isbotlanib, bola rivojlanishining kelajakdagi imkoniyatlarini kengaytirishi haqida xulosalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: erta bolalik davri, ta'lim, individual yondashuv, pedagogik metodlar, kognitiv rivojlanish, emotsional va ijtimoiy rivojlanish, akademik muvaffaqiyat.

KIRISH

Erta bolalik davri bolaning miya rivojlanishi eng tez va faol bo'ladigan davrdir. Bu davrda bolaning dunyoqarashi shakllanadi, o'qish, yozish va yodlash kabi asosiy bilimlarni o'zlashtirishni boshlaydi. Aqliy rivojlanish, til o'rganish, mantiqiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari aynan bu davrda shakllanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolaning miya tuzilmasi va uning faoliyati ushbu davrda sezilarli darajada o'zgaradi. So'zlarni tez yodlaydi va fantaziyalari kuchli bo'ladi. Shuning uchun, erta ta'lim bolaning keyingi o'quv jarayonlari va umuman hayotdagi muvaffaqiyatlari uchun asosiy omil hisoblanadi.

Erta ta'lim bolaning ijtimoiy va hissiy rivojlanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Bu davrda bola boshqa bolalar bilan muloqot qilishni, o'ynashni, hissiyotlarini boshqarishni o'rganadi. Pedagog va ota-onalar, bolaga o'zini boshqarish, dushmanlikni yengish, o'z fikrini ifoda etish kabi ko'nikmalarni o'rgatishlari kerak. Shu bilan birga, bola o'z hissiyotlarini boshqarishni o'rganib, ijtimoiy jihatdan moslashuvchan va mustaqil bo'lishga boshlaydi. Boshqalar bilan muloqot qilish, ijtimoiy ko'nikmalarni

rivojlantirish va hissiy holatlarni tushunish bolaning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga zamin yaratadi.. Shvetsariyada o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, 5 yoshda maktabga brogan bolalarning ijtimoiy ko'nikmalarini tezroq rivojlantirishi, guruhda ishlash, boshqalar bilan muloqot qilishda osonlik yaratishi va konfliktlarni hal qilishda yaxshilanishi aniqlangan.

Erta bolalik davrida ta'limning muvaffaqiyati ko'pincha ota-onalar va pedagoglarning roli bilan bog'liqdir. Ota-onalar bola uchun eng yaqin va asosiy o'qituvchilar bo'lib, ularga yordam berib, muhim qadriyatlar va ko'nikmalarni o'rgatishadi. Ota-onalar bolaning o'qishga bo'lgan qiziqishini uyg'otish, ularning yaratish va o'rganishga bo'lgan ishtiyoqini oshirishda katta ahamiyatga ega. Ota-onalar uyda farzandi bilan bemalol shug'ullanishi, ular bilan yanada yaqin bo'lishi va shu orqali o'z farzandlariga ta'sir o'tkazishi mumkin. Pedagoglar esa, bolaning intellektual rivojlanishiga moslashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish, individual yondashuv va pedagogik metodlarni qo'llash orqali bolalarning o'quv faoliyatlarini qo'llab-quvvatlaydilar. Pedagoglar bola psixologiyasini tushunganligi sababli farzand ta'lim olishida ularning ro'li katta, ayniqsa bu yoshda bo'ladigan krizislar bolani tushkunlikka tushurib qo'yishi ehtimoldan yiroq emas. Aynan shu vaziyatda ota-onalar va pedagoglar birlashib harakat qilishsa bola bu holatdan tez chiqib ketadi hamda o'qish samaradorligi ortadi. Niderlandiyada o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, 5 yoshida ta'limni boshlagan bolalar o'qish va yozishda, shuningdek, til o'rganishda yaxshiroq natijalarga erishadilar.

Erta ta'limning bolaning keyingi o'quv muvaffaqiyatiga ta'siri bevosita aloqadordir. Erta yoshda olingan ta'lim nafaqat o'quv ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki bola o'qishga bo'lgan qiziqishini va mustahkam o'quv odatlarini shakllantiradi. Maktabgacha ta'limda to'g'ri yondashuv, bolaning o'qish va o'rganish jarayonidagi muvaffaqiyatini sezilarli darajada oshiradi. Bundan tashqari, erta ta'lim bolaning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirishi, o'zini boshqarish, samarali va mustahkam o'quv odatlarini shakllantirishiga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida, bola maktabda va keyinchalik oliy ta'limda muvaffaqiyatli o'qishiga yordam beradi.

Ko'pgina davlatlarda aynan shu mavzu bo'yicha ko'plab bahslar va tadqiqotlar olib borildi. Bu tadqiqotlarga ko'ra hozirgi zamon talabiga mos ravishda qariyb 80% natijalar ijobiy baholangan. Kanadada amalga oshirilgan tadqiqotlar 5 yoshda maktabga brogan bolalarning hissiy va motivatsion jihatdan yuqori darajaga chiqishlarini ko'rsatmoqda. Ular o'zlarini mustaqil va o'z imkoniyatlarini kengroq tushunadilar.

Erta ta'limda faqat formal o'qitish emas, balki erkin o'yin va tajriba ham muhim o'rin tutadi. Bola o'yinda boshqa bolalar bilan o'ynash, yangi vaziyatlarga moslashish, muammolarni hal qilish kabi ko'nikmalarni o'zlashtiradi. O'yin orqali bola mantiqiy fikrlash, ijodiy qarorlar qabul qilish va o'zini erkin ifoda etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu, o'z navbatida, bolaning kognitiv rivojlanishiga, ijodkorligini oshirishga yordam beradi. Finlandiyada o'rganilgan tajribalarga ko'ra 5 yoshida maktabga brogan bolalar o'z bilimlarini tezroq oshiradilar, ayniqsa matematika va til o'rganishda. O'yin va tajriba orttirish orqali bola nafaqat bilimlarni o'zlashtiradi, balki ijtimoiy ko'nikmalarni ham rivojlantiradi.

Shu bilan birga ba'zi davlatlarda 5 yoshda maktabga borishning salbiy tomonlari ham ko'rsatilgan. Masalan, bolalarning o'ta stressli va tarbiya jarayonida o'qitish va o'ynash o'rtasidagi muvozanatning buzilishi. Ba'zi bolalar bu yoshda o'zlashtirishga qiynaladi. Bu vaqtda ular jismoniy va ruhiy jihatdan hali u jarayonga tayyor bo'lishmaydi. Shuning uchun bu holat ularga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, erta bolalik davridagi ta'lim nafaqat aqliy, balki hissiy va ijtimoiy rivojlanishga ham ta'sir qiladi. Bu davrda to'g'ri ta'lim, bola ongining rivojlanishiga, o'quv ko'nikmalarini shakllantirishga, shuningdek, o'quv muvaffaqiyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar, pedagoglar va jamiyatning bu jarayonda o'ynagan roli bolaning keyingi ta'limidagi muvaffaqiyatlarini belgilaydi. Shuning uchun, bolalarga erta yoshdan boshlab sifatli ta'lim berish, ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlash uchun muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shapiro, L. (2015). *Early Childhood Education: A Developmental Approach*. London: Routledge.
2. Arnold, D., & Loughlin, J. (2017). *Social and Emotional Learning in Early Childhood*. New York: Springer.
3. National Scientific Council on the Developing Child. (2007). *The Science of Early Childhood Development*. Harvard University.
4. Garbarino, J. (2016). *The Influence of Early Childhood Education on Later Academic Success*. Chicago: University of Chicago Press.
5. Miller, E., & Almon, J. (2009). *Crisis in the Kindergarten: Why Children Need to Play in School*. College Park: Alliance for Childhood.
6. Berk, L. E. (2013). *Child Development (9th ed.)*. Boston: Pearson Education.
7. Bolalar psixologiyasi <https://uz.wikipedia.org>
8. <https://www.ziyouz.com>

SEASONAL CUSTOMS RELATED TO AGRICULTURE IN THE MIDDLE ZARAFSHAN VALLEY

Shakhlo Torayeva

Torayevashaxlo7@gmail.com

Bachelor's student, Department of Archaeology,
Samarkand State University named after Sharof Rashidov

ABSTRACT

The article discusses the emergence and development of agricultural culture in the Middle Zarafshan Valley, as well as the formation of customs related to it, particularly seasonal customs.

Keywords

Zarafshan Valley, customs, seasonal rituals, Politimet, agriculture, Navruz, "Sust Khotin" (Lazy Woman), Melon Festival, Bulung'ur, Bog'ibaland, Fig Festival.

Introduction. In his speech at the celebration of "Farm Workers Day," President Shavkat Mirziyoyev stated: "A farmer is the sturdy pillar of life, the strong foundation of existence, and this is no exaggeration. The abundance, joy, and prosperity of the people come primarily from the hard work of those who sow seeds and grow invaluable gifts of nature." The farmer symbolizes vast fields, gardens, various delicacies on our tables, weddings, festive days, and all of life itself.[9] The emergence and development of agricultural culture have played a significant role in the formation and advancement of ancient civilizations. The earliest states in world history emerged in regions where agricultural societies developed. Many tribes and peoples, who lived for thousands of years by hunting and gathering and did not practice agriculture, could not reach the level of statehood. The earliest states emerged in the 4th millennium BC in Mesopotamia (between the two rivers) and ancient Egypt. Over 10,000 years ago, these areas began transitioning from hunting and gathering to agriculture and the domestication of animals — the shift towards pastoralism. Gradually, agriculture spread from these regions to neighboring areas (Caucasus, Iran, Central Asia, India, and China). By the 3rd-2nd millennium BC, there were established historical and

cultural connections between the ancient Eastern countries. Archaeological findings show that by the middle of the 2nd millennium BC, in Uzbekistan (Surkhandarya region), the process of transitioning to early statehood began, based on the development of ancient agricultural culture. This process had its own unique features and laws of development. Once, A.V. Vinogradov and E.D. Mamedov, based on their comprehensive research, hypothesized that during the 7th-8th millennia BCE, the climate in Central Asia was relatively mild. The fauna and flora were similar to the modern world. As a result, by the end of the Mesolithic and the beginning of the Neolithic, the areas of Central Asia suitable for habitation were settled by primitive humans. However, these people lived in different natural, ecological, and climatic conditions across mountainous, foothill, and plain regions. This led to the emergence of a number of distinctive archaeological cultures: the Joytun culture occupied a small part of the Kopet Dag mountain plains; Hisor and the central and eastern parts of the Pamirs; the Kaltaminor culture in the lower reaches of the Amu Darya; the ancient regions of the Kyzylkum and Zarafshan; the Sazagan culture in the Fergana and Middle Zarafshan regions; and the Ustyurt culture. The Zarafshan Valley in ancient times was a favorable geographical area for human settlement. Like all the major and minor river basins of the Eastern irrigation, the emergence of ancient farming cultures in the middle of Central Asia, particularly in the Zarafshan Valley, was connected to the development of irrigation networks, the construction of waterworks, and the growth of irrigation agriculture.[1.190]

Main part. The Zarafshan Valley is located in the central part of Central Asia, between the Turkistan-Oqtov and Zarafshan mountain ranges. The eastern mountainous part of the valley is in Tajikistan, while the western foothill and plain parts lie within Uzbekistan. The valley was formed through tectonic processes. The Zarafshan Valley begins from the Zarafshan glacier (at an elevation of 2775 meters) and stretches westward to the sandy desert (at an elevation of 185 meters), covering a distance of 781 kilometers. Over this distance, the valley runs in a westward, southwestward direction, gradually descending and widening. In the eastern mountainous part of the valley, there are six terraces. Up to the city of Panjakent (300 km away), the valley is narrow and deep, with the Turkistan and Zarafshan mountain ranges rising steeply on either side. The Zarafshan River, in its upper reaches, has created a broad valley (4-5 km wide) due to glacial movement. At the point where the Kishtutsoy River flows into the Zarafshan, the valley becomes very narrow, with the steep mountain slopes rising sharply from the riverbanks. In the lower part of the valley,

it widens, and once it enters Uzbekistan, its width increases to 60–70 kilometers in some places (in the Bukhara region). During periods of flooding, water inundations also occurred, and in the Zarafshan Valley, this was referred to as "Marzob," which usually happened in April. The length of the Zarafshan Valley in Uzbekistan is approximately 480 kilometers, and in this region, the Samarkand, Bukhara, and Qorako'l oases are located. The Samarkand oasis is situated in the Samarkand depression, surrounded by relatively low mountains: to the north by the Gubdintog', Oqtog', and Qoratog', and to the south by the Qoratepa, Zirabuloq, and Ziyovuddin mountains. The Zarafshan Valley in this area is quite wide, up to 50 kilometers. The historical sources mention the name "Zarafshan" starting from the early 18th century, but written information about the river and its valley dates back to ancient times. The word "Politimet" in ancient Greek means "honorable," "great," or "mighty." According to the famous Russian scholar V. Livshits, the term is mostly explained in historical sources as the Sogdian "Namich," which conveys the meaning of "majestic" or "significant." The current name "Zarafshan" means "Zar" (gold) and "Afshon" (disperser or spreader).

The name of the river is not related to gold, but rather it is based on the concept of water being as precious as gold for the area it flows through, which serves as a source of life. This interpretation is closer to the truth. According to the prominent Central Asian historian S. Tolstov, the name of the river is also linked to the ancient "Alay" people, who were ancestors of the Ossetians, and the name of this people is associated with the Scythian tribes. The words "afshin" and "afshon," meaning "disperser" or "spreader," are still preserved in the Ossetian language.[3.3-56]

The term "agriculture culture" originally meant "to cultivate the land," and later expanded to include other fields, eventually evolving into the more general term "to create culture." Due to agricultural practices and the cultivation of plants, humans, as children of nature, have continuously demonstrated their creative abilities. Through their skills and hard work, people have artificially domesticated the hundreds of plant species in nature and transformed them into agricultural products.[2,87] Irrigated agriculture mainly developed in the ancient oases of Khwarezm, Bukhara, Samarkand, Tashkent, the Kashkadarya and Surkhandarya basins, and the Fergana Valley. Irrigated agriculture required immense labor. The construction of large irrigation structures, along with their regular cleaning and maintenance, demanded significant financial resources and the organized effort of many people. Due to the varying natural geographical conditions across different regions, the types of crops and irrigation methods differed. In particular, the mountainous and foothill areas of the Samarkand

region, including Nurobod, Koshrabot, Urgut, and Payarik, primarily focused on crops such as wheat and grapes, while regions like Bulung'ur, Jomboy, Pastdarg'om, Paxtachi, and Oqdaryo specialized in secondary crops such as vegetables and fruits. For rural residents, the main sources of income were agriculture and livestock. Through agriculture, people sustained their lives and maintained their households. In this lifestyle, agricultural traditions and rituals formed. According to researchers, Uzbek rituals are divided into two main categories: family and domestic rituals, and seasonal rituals.[4.134]

Among the widely practiced and nationally significant seasonal rituals in Uzbek culture, some are particularly notable. According to some researchers, Uzbek seasonal rituals can be classified into the following categories: 1) winter rituals like gap-gashtak, yasa-yusun; 2) spring rituals like Nowruz, bird calling, tulip or red flower festivals, mud ceremonies, and the "lazy wife" festival; 3) summer rituals such as the "Melon festival" and "Choy Momo"; 4) autumn rituals like the harvest-related "Mihrgan," "Oblobaraka," "Wind calling," and "Grape festival."

Nowruz, the famous holiday celebrated across all of Central and West Asia, has been observed for millennia. This festival is connected to the agricultural calendar and marks the spring equinox, around March 20-21. In the works of Beruni and Omar Khayyam's "Nowruz-nama," as well as in other sources, customs related to the celebration, such as watering or sprinkling the earth, exchanging greetings and gifts, riding on swings, distributing sweets, marking the harvest cycle, and bathing in rainwater, are mentioned.

One of the folk festivals celebrated during Nowruz is the "Darveshona" festival. This festival, which has been known by this name for thousands of years, takes place at the beginning of the year, during the spring season. The ritual, which originated before Islam, involves villagers gathering near a river or road in early spring, where they sacrifice an animal and cook food. This food was meant for travelers, beggars, and wanderers passing through. The name "Darveshona" reflects this practice, as it was intended for wandering dervishes, travelers, and others in need.

According to the beliefs of our ancestors, water, fire, earth, and air were considered sacred. After eating food prepared over sacred fire, any leftovers were cast into the water, symbolizing the removal of misfortune and the arrival of good. The main dishes served during this ritual were "Moshova, goja, yorma, and halim", which

were considered to be special foods. In ancient times, shepherds, service providers, cooks, and village leaders were appointed to take care of village matters during these rituals. This custom, though modified, continues to this day.

In early spring in Uzbekistan, particular attention is given to cleaning and preparing the irrigation canals and ditches for the new season. As such tasks were too large for individual households, the entire village or district would contribute in a collective effort known as "Community work." In ancient times, villagers would often complete agricultural work through this method. Clearing vineyards, cutting and pruning vines, gathering hay, collecting fruit, and cleaning large canals and main irrigation systems were all carried out through "Community work". The saying, "The dust of a lone horse does not rise, even if it does, it won't make a sound," reflects this communal effort.

In ancient times, during periods of drought when rain did not fall as expected in spring or autumn, our ancestors performed special rain-calling rituals. This custom continues to be practiced today in the Boysun district of Surkhandarya, where folk performers skillfully carry out and demonstrate these traditions. Villagers—men, women, and children—would gather in the fields and pray to the god of rain, asking for a downpour to bless the land.

Slow wife, sultana wife,
Her hem is a field, wife.
What does the slow wife need?
Pouring, pouring rain is what she needs...
(Sust xotin, sulton xotin,
Ko'lankasi maydon xotin.
Sust xotinga ne kerak?
Sharros, sharros yomg'ir kerak...)

The tradition of the "Sust Xotin" (Lazy Wife) ritual originates from pre-Islamic times, dating back to the era of Avestan and Zoroastrian practices. It is a ritual born out of religious beliefs and worship. This ritual is also known by other names such as "Water Wife" or "Milk Wife". During the ritual, a large effigy in the form of a woman is created using branches and small twigs. This effigy is placed in the center, and people

walk around it while chanting specific prayers. Water is fetched from a well or stream and poured over the effigy.

The practice of this tradition was not limited to Central Asian nations but was also common among Afghans, Pakistanis, and Indians. According to some reports, the "Lazy women" ritual used to take place in villages 40-50 years ago, occurring 2-3 times a year, especially in the spring. [5.131] In the villages of Shorchik and its surroundings, as well as among Uzbek communities in Southern Tajikistan, the ritual was primarily carried out by men. In this ritual, instead of an effigy, a person would wear a woman's dress, and water would be poured over them. The custom of burning or throwing the effigy into an old well at the end of the ritual indicates that it is a remnant of sacrificial practices from ancient times. Ethnographic studies show that early sacrifices often involved humans, especially the elderly or young girls (in the Hindu tradition), and later shifted to animals or inanimate objects, like in the story of Prophet Ibrahim. Thus, the ritual of burning or throwing the effigy into a well is considered a symbolic form of human sacrifice. [7.104]

Agricultural Rituals and Traditions. In agricultural traditions, particularly those related to the summer harvest and wheat harvesting, there are unique customs filled with ancient beliefs. Before harvest, when crops begin to ripen or when grains are planted, a scarecrow is made in the form of a human and placed in the center of the field to protect the crops from birds. This custom is considered a way to protect the harvest. One such ritual is "Hayri Hudoyi," which takes place before the harvest season. In the Zarafshan Valley, especially among the Uzbeks of Samarkand, before starting the Hayri Hudoyi, nine loaves of bread are baked, and smoke is produced. The owner of the house or the farmer sacrifices an animal, usually a rooster, and the elders, workers, and villagers gather for the ritual. The village mullah recites Quranic verses, and prayers are offered for the prosperity of the crops. The meat from the sacrificed animals is used to prepare a meal for the guests, and after eating, everyone prays for the success of the harvest. [8] The origins of this ritual go back many centuries. It is considered a charitable act for the sake of God, including practices such as reciting Quranic verses, offering prayers, and making sacrifices. Ethnologist E.B. Taylor considers rituals like "Hayri Hudoyi" as characteristics of humanity's early developmental stages, similar to early petitions and prayers. [6.138]

Harvest Festivals. In autumn, there are several harvest festivals such as "Harvest Festival", "Melon Festival", and "Grape Festival". The "**Harvest Festival**"

is a traditional celebration of agricultural workers, also known as "Cotton Festival" until 1972 in Uzbekistan. The festival is held at the end of the harvest, particularly after the collection of crops like wheat and cotton. In Samarkand, this festival is widely celebrated with exhibitions, agricultural fairs, artistic performances, sports competitions, and public festivities. One such event is the "Tomato Festival", which was first held in the Bulung'ur district of Samarkand. This festival showcases various tomato varieties, their cultivation methods, prices, and unique characteristics, along with an exhibition of processed products from local factories.

Fig Festival in Samarkand.In the Bog'ibaland neighborhood of Samarkand, the Fig Festival has been held for the past two years. Participants have the chance to visit the 40-hectare fig orchards, which are considered part of the gardens of Amir Timur. The figs grown here are rich in microelements and are known for their unique qualities. The figs grown elsewhere in Samarkand do not taste as good as those from the Bog'ibaland orchards. This is likely due to the orchards being located near the Cho'ponota hills and close to the Zarafshan River. Historical records indicate that the Bog'ibaland orchards date back several centuries, with the "Baburnama" mentioning a garden called "Bog'ibaland" built by Amir Timur for his beloved granddaughter, Oqbegin.[10]

Conclusion.The Zarafshan Valley is one of the most fertile and culturally rich regions in Uzbekistan. Its development is closely linked to the Zarafshan River, which has provided the region with water for farming. As agriculture became the main way of life, many rituals and traditions were created around it. The customs and rituals related to farming reflect the region's rich cultural heritage and the community's deep connection to nature, faith, and prosperity. These traditions continue to thrive and evolve, preserving the ancient agricultural customs of the region.

LIST OF REFERENCES USED

1. Холматов Н. Сазаганская культура (Неолит среднего Зарафшана) Т.2014
2. Исо Жабборов, Узбек халк, этнографияси. Тошкент,1994.
3. А.Р.Мухаммаджанов, К,уйи Зарафшон водийсининг сугорилиш тарихи.Тошкент ,1972.
4. А.Ashirov, SH.Atadjanov,Etnologiya. Toshkent , 2008.
5. Mahmud sattor, O'zbek udumlari. Toshketnt,2007.
6. Адхамжон Аширов,Узбек халк,ининг к,адимий эьтик,од ва маросимлари, Тошкент 2007.

7. .Исо Жабборов, Үзбек турмуш тарзи ва маданияти.Тошкент,2003.
8. Dala tadqiqotlari Samarqand viloyati Bulung'ur tumani "Nurli yo'l MFY. To'rayev Mavlon.65-yosh.
9. <https://prezident.uz>
- 10.<https://zarnews.uz>

QOBILIYAT

Ismoilov Abdumalik Maxmayusuf o'g'li

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

ANNOTATSIYA

Qobilyat, ya'ni insonning ma'lum bir faoliyatni bajarishdagi tabiiy imkoniyatlari va qobiliyatlari haqida so'z yuritiladi. Qobiliyatlar insonning o'rganish, ijod qilish va ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishida muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, ijod, o'rganish, ijtimoiy muhit, imkoniyatlar

АБСТРАКТНЫЙ:

В данной статье рассматривается понятие "способности", то есть естественные возможности человека выполнять определённую деятельность. Способности играют важную роль в обучении, творчестве и социализации человека.

Ключевые слова: способности, творчество, обучение, социальная среда, возможности.

ABSTRACT:

This article discusses the concept of "ability," which refers to a person's natural capabilities and potentials to perform certain activities. Abilities play a crucial role in learning, creativity, and finding one's place in society.

Key words: abilities, creativity, learning, social environment, potentials.

Kirish

Qobiliyat insonning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Har bir insonda tug'ma qobiliyatlar mavjud bo'lib, bu qobiliyatlar o'z navbatida o'z vaqtida rivojlanishi va transformatsiyalanishi mumkin. Qobiliyatlar ta'lim jarayoni va shaxsiy rivojlanishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada qobiliyatlar haqida o'zaro bog'liq yaxshi va yomon taraflar, shuningdek, ularni rivojlantirish usullari ko'rib chiqiladi.

1. Qobiliyatlarning turlari

- Intelektual qobiliyatlar: muammolarni hal qilish, mantiqiy fikrlash.
- Ijodiy qobiliyatlar: san'at va ijodiy faoliyatni anglash.
- Muloqot qobiliyatlari: boshqa insonlar bilan to'g'ri aloqa qilish.

2. Qobiliyatlarni rivojlantirish usullari

- O'qish va bilim olish.
- Pratik tajribalar orqali o'rganish.
- Mentorlik va treninglar.

3. Qobiliyatlarning ijtimoiy konteksti

- Jamiyatda muvaffaqiyatga erishishda qobiliyatning roli.
- Qobiliyatlar va ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish.

Qobiliyat — insonning individual salohiyati, imkoniyatlari. Qobiliyat bilimdan keskin farqlanadi, bilim mutolaa natijasi hisoblanadi.

Qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tuzilishining xususiyati sanaladi. Qobiliyat ko'nikma, malakadan farq qiladi. Qobiliyat insonga berilgan in'om sifatida qaraladi. Aksariyat ilmiy manbalarda mohirlik bilan qobiliyat aynanlashtiriladi. Qobiliyat inson tomonidan ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi.

Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik tushunchadan tashkil topgan bo'lib, u faoliyatning talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va shu faoliyatda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlashga imkoniyat beradigan xususiyatlar sintezini tushunmoq lozim. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat — kuzatuvchanlikda, ya'ni insonni fahmlash, obyektдан u yoki bu alomatlarni ko'ra bilish, ajrata olish ko'nikmasidir. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlaridan biri — narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilishdir. U shaxsning shakllanishi va rivojlanishi natijasi bo'lishi bilan birga, tabiiy manbaga ham ega. Bu tabiiy manba ko'pincha zehn tushunchasi bilan yuritiladi. Zehn muayyan bir faoliyatga yoki ko'pgina narsalarga nisbatan

ortiqcha qiziquvchanlikda, moyillikda, intilishda namoyon bo'ladi. Zehn nishonalari deganda qobiliyat ichki imkoniyatlarining tabiiy asosini tushunish lozim. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik kabilarning mahsulidir. Qobiliyat umumiy va maxsus turkumlarga ajratiladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. Qobiliyat tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin. Qobiliyatni ma'lum faoliyatga moyillik yoki intilish orqali, tabiiy zehn nishonalari aniqlash, mutaxassis rahbarligida uzluksiz faoliyatga jalb etish, qobiliyatni takomillashtirishning maxsus vositalarini qo'llash, shaxsning faollik alomatlarini maksimal darajada rivojlantirish, inson shaxsiga alohida yondashuvni umumiy talablar bilan uyg'unlikda olib borish va boshqa orqali rivojlantirish yo'llari mavjud. Qobiliyatning yuqori darajasi iste'dod va daholik (qarang Daho) namoyon bo'ladi. Qobiliyatlar, aslida, tug'ma bo'ladi. Qobiliyat tug'ma bo'lsada uning rivojlanishi ijtimoiy muhitga ham bog'liq bo'ladi

Qobiliyat – insonning ma'naviy qiyofasiga xos xislatlardan biri, uning individual salohiyati, imkoniyatlarini ifodalovchi tushuncha. Qobiliyat bilimdan muayyan darajada farqlanadi. Chunonchi, bilim bu mutolaa natijasi hisoblansa, qobiliyat shaxsning psixologik va fiziologik tabiatiga xos xususiyati sanaladi. Qobiliyat tushunchasiga yondosh va turdosh atamalar qatoriga “ko'nikma” hamda “malaka” iboralarini kiritish mumkin. Aksariyat ilmiy manbalarda mohirlik qobiliyat bilan aynanlashtiriladi. Qobiliyat inson tomonidan ko'nikma va malakalarning egallanishi jarayonida takomillashib boradi.

Har qanday qobiliyat turi shaxsga tegishli murakkab psixologik xususiyatlarga asoslanib, muayyan faoliyat talablariga mutanosib xususiyatlar tizimini o'z ichiga qamrab oladi. Shuning uchun qobiliyat deganda birorta xususiyatning o'zini emas, balki shaxs faoliyatining talablariga javob bera oladigan va bu jarayonda yuqori ko'rsatkichlarga erishishni ta'minlashga qurbi yetadigan xususiyatlar sintezi tushuniladi. Barcha qobiliyat uchun tayanch xususiyat – bu kuzatuvchanlik, ya'ni insonning fahmlash, obyektidan muayyan jihatlarni ko'ra bilish, ajrata olish ko'nikmasidir. Bu holat inson tomonidan narsalarning o'ziga xosligini, ijodiy faoliyat mahsuli materiallarini ko'ra bilish imkonini namoyon qiladi. Qobiliyatning yetakchi xususiyatlaridan yana biri – narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur qilishdir. Qobiliyat shaxsning shakllanish va rivojlanish natijasi bo'lishi bilan birga, tabiiy manbaga ham ega. Mazkur manba ko'pincha “zehn” tushunchasi bilan yuritiladi. Zehn muayyan faoliyatga yoki ko'plab narsalarga nisbatan o'ta qiziquvchanlik, moyillik va

intilishda namoyon bo'ladi. Zehn nishonalari deganda qobiliyat ichki imkoniyatlarining tabiiy asosini tushunish kerak. U ishtiyoq, moyillik, mehnatsevarlik, ishchanlik, talabchanlik mahsulidir. Qobiliyatlar umumiy va maxsus turkumlarga ajratiladi. Umumiy qobiliyat deganda yuksak aqliy imkoniyat va taraqqiyot tushuniladi. Qobiliyatlar tabiiy ravishda shakllanishi va muayyan reja asosida rivojlantirilishi mumkin. Qobiliyatning reja asosida rivojlanishida oz kuch sarflagan holda katta samara olish imkoniyati mavjud.

Qobiliyat shakllanishi va rivojlanishining quyidagi yo'llarini ajratish mumkin:

1) ma'lum faoliyatga moyillik yoki intilish va faoliyat natijalari sifatiga binoan, tabiiy zehn nishonalarni aniqlash orqali; 2) mutaxassis rahbarligida uzluksiz faoliyatga jalb etish orqali shaxsning tabiiy xususiyatlarini takomillashtirish; 3) umumintellektual vazifalarni bajarish; 4) noyob qobiliyatni takomillashtirishning innovatsion vositalarini qo'llash; 5) shaxsning faollik alomatlarini imkon darajasida rivojlantirish; 6) inson shaxsiga individual munosabatni umumiy talablar bilan uyg'unlikda olib borish va boshqa Talant va daholik (geniylik) qobiliyat bosqichlari hisoblanadi. Muayyan faoliyatning muvaffaqiyatli va ijodiy ravishda bajarilishini ta'minlaydigan qobiliyatlar (iste'dodlar) majmuasi talant deyiladi. Muayyan jamiyat va millat hayotida ijtimoiy-tarixiy faoliyatda namoyon bo'luvchi yuksak darajadagi iste'dod, aql-zakovat taraqqiyotining cho'qqisi, nodir individual xususiyat daholik deb ataladi.

Qobiliyatlar faqat faoliyatda namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham faqat ana shu qobiliyatlarsiz amalga oshirilishi mumkin bo'lmagan faoliyatlardagina namoyon bo'ladi. o'quvchida ham zaruriy ko'nikma va malaka tizimi hamda mustahkam bilimlar tarkib topish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirib ko'rilsa, shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q, deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy psixologik xatosi bo'ladi.

Masalan, Albert Eynshteyn o'rta maktabda uncha yaxshi o'qimaydigan o'quvchi hisoblangan va uning kelajakda genial bo'lishidan hech narsa dalolat bermas edi. Qobiliyat bilim va malakalarning o'zida ko'rinmaydi, balki ularni egallash tizimida namoyon bo'ladi ya'ni, boshqacha qilib aytganda mazkur faoliyat uchun muhim bo'lgan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayonida turli sharoitlarda qanchalik tez, chuqur, yengil va mustahkam amalga oshirishida namoyon bo'ladi. Qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar bo'lishi bilan aql sifatleri xotira xususiyatlariga, hissiy xususiyatlar va shu kabilarni qarama-qarshi qo'yib bo'lmaydi, hamda qobiliyatlarni shaxsning bu xususiyatlari bilan bir qatorga qo'yish ham mumkin emas.

Agar shu sifatlarning birortasi yoki ularning yig`indisi faoliyat talablariga javob bersa yoki bu talablar ta`siri bilan tarkib topsa bu shaxsning mazkur individual xususiyatlarini qobiliyatlar deb hisoblashiga asos bo`ladi.

Qobiliyat kishining psixologik va fiziologik tuzilishi xususiyatidir. qobiliyat bilim olish uchun zaruriy shart-sharoit bo`lib, shuning bilan birga u ma`lum darajada bilim olish mahsuli hamdir. Umumiy va maxsus bilimlarni o`zlashtirish, shuningdek, kasbiy ko`nikmalarni egallab olish jarayonida qobiliyat mukamallashib va rivojlanib boradi. qobiliyatga yaqinroq turadigan tushunchalar ko`nikma va malakadir. Ular faoliyat mexanizmini tashkil qiladilar. qamda ular qobiliyat bilan birgalikda mahoratga erishishni ta`minlaydilarki, buning natijasida mehnatda katta yutuqlar qo`lga kiritiladi. qobiliyatli, ammo noshut inson ko`p narsaga erisha olmaydi. qobiliyat ko`nikmada ro`yobga chiqadi.

Darhaqiqat, qobiliyatli kishining ko`nikma va malakalari ko`p qirrali va mukammallashgan bo`ladi. Shuning bilan birga ko`nikma va malalakalar yetishmagan qobiliyatni bir muncha to`ldirish yoki undagi kamchilikni tugatish mumkin. Ko`nikmalarni umumlashmasi moxirlik deb ataladi. Moxirlik bu endi qobiliyatning o`zginasidir. Demak, qobiliyat ko`nikma va malakalarning paydo bo`lishi jarayonida shakllanadi.

Har qanday qobiliyat ham murakkab bo`lib, u kishiga turli-tuman talablar qo`yadi. Agar shaxs xususiyatlari tizimi shu talabga javob bera olsa kishi faoliyatni muvaffaqiyat bilan amalga oshirish uchun o`z qobiliyatligini ko`rsata oladi, agarda xususiyatlardan qaysi biri rivojlanmagan bo`lsa, shaxs mehnatning muayyan turiga nisbatan ham qobiliyatli deb baholanadi. Har bir qobiliyatning o`ziga xos tuzilishi mavjud. qobiliyat tarkibida tayanch va yetakchi xususiyatlarni, muayyan asosiy yoki yordamchi xususiyatlarni farq qilish lozim.

Barcha qobiliyatlar uchun asosiy tayanch xususiyat kuzatuvchanlik, bilish ko`nikmasidir. Bu individual narsaning o`ziga xos tomoni, ijodiy faoliyat uchun boshlang`ich materialni ko`ra bilish demakdir. Qobiliyatning yetakchi xususiyati ijodiy tasavvur qilishlik hisoblanadi.

Quyidagilarni yordamchi xususiyat deb hisoblash mumkin: xotira (u faoliyat talablariga muvofiq ravishda o'ziga xos tuzilishda bo'ladi), emosionallik, ya'ni his tuyg'uga beriluvchanlik (bu xususiyat shaxsning faoliyatini oshiradi) va shunga o'xshashlar. Amaliy faoliyatning ba'zi ko'rinishlarida shaxsning irodasi oldingi o'ringa chiqadi. qobiliyat tuzilishidagi turli xususiyatlarning tarkibi faoliyatning turli davrlarida yoki ijodiyotning bosqichlarida turlicha bo'lishi mumkin. Demak, tuzilish ham barqaror, ham o'zgaruvchidir.

Psixologiyada qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar sifatida tavsiflanadi va buning asosida tafovutlanadigan xislatlar fazilatlar yotadi. Shuning uchun har bir shaxsda bir xil natija bir xil sifat kutish mumkin emas, chunki insonlar o'z qobiliyatlari bo'yicha bir-birlaridan muayyan darajada farq qiladilar, binobarin ular o'rtasidagi farqlar sifat va miqdor jihatidan bo'lishi mumkin.

Qobiliyatlarning sifat tavsifi shaxsning qaysi individual psixologik xususiyatlari faoliyat muvaffaqiyatlarining majburiy sharti tariqasida xizmat qilishini anglatadi. Ularning miqdor tavsifi esa faoliyatga qo'yiladigan talablarni shaxs tomonidan qay yo'sinda bajarish imkoniyati mavjudligini bildiradi, ya'ni mazkur inson boshqa odamlarga qaraganda malaka, bilimlardan nechog'lik tez, yengil, puxta foydalana olishini namoyish qiladi.

O'quvchining qobiliyatlari nimaga namoyon bo'lishini va binobarin o'quvchi shaxsini qanday individual psixologik xususiyatlari faoliyatni qay darajada bajarish qobiliyatiga ega ekanligi, ya'ni o'quvchining boshqalarga nisbatan malaka va bilimlarni qanchalik tez, yengil va mustahkam egallab olishini bilish pedagog uchun muhimdir. Qobiliyat xususiyatlarining sifat tomonidan qaralishi maqsadga har turli yo'llar bilan borishga imkon beruvchi "o'zgaruvchan miqdor" to'plami sifatida, faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi inson psixologik xususiyatlarining yig'indisi sifatida ko'riladi. Bir xususiyatlarni o'rnini ikkinchi bir xususiyatlar bilan bosishning keng imkoniyatlari mavjud, buni odam o'zida chindan qat'iylik bilan ishlash orqali rivojlantirishi mumkin. Pedagog va psixolog Skolovinskiy ko'r-kar Olga Skoroxodovada faqat ilmiy xodimlik qobiliyatini emas, balki adabiy qobiliyat bilan, boshqarish yordami bilan to'ldirish xususiyati har bir odam oldida kasb tanlash va uni takomillashtirishning nihoyatda keng imkoniyatlarini ochib beradi.

Qobiliyatlarning sifat jihatdan tavsifi odam mehnat faoliyatining qaysi sohasida (pedagog, sport, savdo va boshqalar) yengillik bilan "o`zini topa oladi" va qanday qilib katta yutuq va natijalarga erisha oladi degan savolga javob berish imkoniyatini beradi. Qobiliyatlarni miqdor tavsifi va ularni o`lchash muammosi bilan ko`proq chet el psixologlari (Kettell, Termen, Spirmen) va boshqalar shug`ullanganlar. Ular kattalarda kobiliyatni o`lchash usuli sifatida aqliy iste`dod testlaridan foydalanganlar.

Bolaning aqliy iste`dod koeffisenti IQ aqliy Yoshi Bolaning haqiqiy Yoshi Bu usul odamning aqliy qobiliyatlar egasi ekanligini emas, balki odamda qobiliyatlar bilan aralashtirib bo`lmaydigan biror bir xildagi ma`lumotlar, ko`nikma va malakalar borligini namoyon qiladi.

Foydalanuvchi adabyotlar

1. Usmonova, G. "Inson qobiliyatlari: nazariya va amaliyot".
2. Karimov, I. "Ta'lim va qobiliyatlarning o'zaro aloqasi".
3. Smith, J. "The Role of Abilities in Personal Development".
4. <https://oyina.uz/uz/teahause/2715>
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Qobiliyat>
6. <https://azkurs.org/qobiliyatlar-haqida-tushuncha-umumiy-va-maxsus-qobiliyatlar-go.html>

O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA EKSTRIMAL TURIZMGA ETIBOR BERISH NATIJALARI

Hazratqulov Lochinbek Nodir o'g'li

Uralov Lochinbek Mamaraimovich

Sharifov Abdulaziz Baxodir o'g'li

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari

Annotatsiya: Bu maqolada O'zbekistonning turizmi qay darajada va qaysi sohalari rivojlanganligi va ekstrimal turizmga etibor berilagandan so'ng buning Ozbekiston iqtisodiyotiga qanchalik foyda olib kelishi va Ozbekiston turizmi ham jahon davlatlari singari turizmga raqobatbardosh davlat bolishi haqida yozilgan

Kalit so'zlar: Ekstremal turizm, Off-road safarlari, rafting va kanoeda, kayaking, snoubord, parapanerizm, trekking, kamping joylari,

O'zbekistonga 2023-yilgi turistlarning kelishi (2023-yil yanvar-may): Tojikiston: 30,6% (797,8 ming nafar) Qozog'iston: 25,2% (656,5 ming nafar) Qirg'iziston: 24,% (649,5 ming nafar) Rossiya, Turkiya, Janubiy Koreya va boshqalar: Qolgan 19,3% Turizm yo'nalishlari bo'yicha qiziqish: Madaniy va tarixiy turizm: ~50% Gastronomik turizm: ~20% Ekoturizm va sport: ~15% Ziyorat turizmi: ~15% 2023-yilda O'zbekistonga taxminan 7 million xorijiy sayyoh tashrif buyurgan. Bu 2022-yilga nisbatan sezilarli o'sish bo'lib, o'rtacha qolish muddati to'rt kungacha uzaygan. Sayyohlarning asosiy oqimi qo'shni mamlakatlardan kelgan: Qozog'iston: 2023-yilda 1 million 151 ming 400 nafar sayyoh kelgan. Qirg'iziston: 2023-yilda 1 million 151 ming 400 nafar sayyoh kelgan. Tojikiston: 2023-yilda 1 million 151 ming 400 nafar sayyoh kelgan. Shuningdek, Rossiyadan ham sayyohlar soni oshgan. 2023-yilda Rossiyadan O'zbekistonga taxminan 1 million sayyoh kelishi kutilgan. Sayyohlarning o'rtacha sarflangan mablag'i 323 dollarni tashkil etgan. O'zbekiston hukumati 2023-yilda sayyohlar sonini 7 millionga yetkazishni rejalashtirgan edi. Umuman olganda, 2023-yilda O'zbekistonda turizm sohasida sezilarli o'sish kuzatildi, bu mamlakat iqtisodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Agar O'zbekiston ekstrimal turizmni rivojlantirishga jiddiy e'tibor qaratsa, bu sayyohlar sonining sezilarli darajada oshishiga olib kelishi mumkin. Ekstremal turizmning keng tarqalgan yo'nalishlari va O'zbekiston uchun mos imkoniyatlar quyidagicha bo'lishi mumkin: Tog'li va cho'l hududlarda sarguzashtli faoliyatlar Chimgan va Chatqol tog'lari: Tog'larda trekking, alpinizm, paragliding va velosportni rivojlantirish mumkin. O'zbekistonning go'zal

tog‘li hududlari (masalan, Chimgan, Beldersay) ekstrimal turizm uchun juda qulaydir. Karakum va Kyzylkum cho‘llari: Cho‘l safarlari, qum tog‘larida piyoda sayohatlar va avtomobil safarlari uchun imkoniyatlar mavjud. Daraxtlar va suvda ekstremal sportlar Suv sportlari: O‘zbekistonning ko‘llarida (Charvak, Aydarkul) suzish, kitesurfing, velosipedda suzish va boshqa suv sportlari uchun joylar yaratish mumkin. Rafting va kanoeda sayohatlar: Amudaryo va Sirdaryo bo‘ylarida rafting va kanoeda sportlarini rivojlantirish. Tajribali sayyohlar uchun maxsus mashrutlar Off-road safarlari: O‘zbekistonda transportning maxsus turlari uchun joylar mavjud, masalan, off-road safarlari uchun maxsus marshrutlar yaratish, qumli va tog‘li hududlarda safari. O‘rmon va cho‘l lagerlari: Maxsus lagerlar va qo‘shimcha xavfsiz hududlar tashkil qilish orqali ekstrimal turizmni rivojlantirish. Sovuq va issiq iqlim sharoitlari Qishki sportlar: Chimgan va boshqa tog‘ hududlarida qishki sportlar (chang‘i, snoubord) uchun infrastruktura yaratish. Issiq havoda ekstremal sportlar: Issiq havoda, masalan, paragliding va yelkanli sayohatlarni rivojlantirish. Potensial o‘shish: Ekstremal turizm O‘zbekistonning tabiiy go‘zalliklaridan maksimal darajada foydalanishni ta‘minlaydi. Bu bilan nafaqat ichki, balki xalqaro sayyohlar soni ham oshadi. Ekstremal turizm imkoniyatlari qo‘shilsa, O‘zbekistonga kelayotgan sayyohlar soni bir necha millionga ortishi mumkin. Masalan, agar har yili 1-2 million yangi sayyohlar kirsam, umumiy sayyohlar soni 10-15 millionga yetishi mumkin. Shu tarzda, O‘zbekiston turizm sohasida nafaqat madaniy, balki ekstrimal turizmni ham rivojlantirish orqali iqtisodiy o‘shishga katta hissa qo‘shishi mumkin. Bu sayyohlar uchun yangi imkoniyatlar va o‘ziga xos tajribalar yaratadi O‘zbekiston ekstremal turizm uchun turli imkoniyatlar va ajoyib manzaralar taqdim etadi. Quyida ba‘zi asosiy imkoniyatlarni ko‘rib chiqamiz: Tog‘larda ekstremal turizm Chotqol tog‘lari (Tyan-Shan): Qor ko‘chkisi xavfi past bo‘lgan hududlarda chang‘i, snoubord, va trekking uchun imkoniyatlar mavjud. Beldersoy, Chimyon va Yangiobod kabi joylar tog‘ sporti uchun mashhur. Zomin va Nurata tog‘lari: Tog‘da piyoda sayohat qilish va tog‘lik hududlarni o‘rganish uchun qulay joylar. Cho‘llarda sarguzasht Qizilqum va Qoraqum cho‘llari: Quvnoq safari (jeep safari) uyushtirish imkoniyati mavjud. Tuyalarda sayohat qilish tajribasi ham taklif etiladi. Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimi: Qumlik hududda suzish va baliq ovlash bilan shug‘ullanish. Ekstremal suv sportlari Charvaq suv ombori: Jet-ski, suv chang‘isi va parasailing kabi suv sport turlarini sinab ko‘rish mumkin. Amudaryo va Sirdaryo: Kayaking va rafting uchun qulay daryolar. Tarixiy ekstremal turizm Katta Ipak yo‘li yo‘nalishlari: O‘tmishda karvonlar o‘tgan uzoq va murakkab yo‘llar bo‘ylab piyoda yoki velosipedda yurish. Yer osti arxeologik yodgorliklari: **Katta Guldursun, Jampiq qal’a** va **Katta Qirqqiz qal’asi**, Ayaz qala va boshqa qadimiy qal’alarni tadqiq qilish.

Ekstremal tabiat turlari Boysun tog‘lari va g‘orlari: G‘orlarni o‘rganish (spelunking) va tog‘larning o‘ziga xos ekologik muhitini o‘rganish imkoniyati. Orol dengizi va Ustyurt platosi: Bu hududlar sirli va ekstremal sayohatchilar uchun jozibali. Ustyurt platosidagi qoya va kanyonlar ajoyib manzaralarni taqdim etadi. Ekstremal turizmni rivojlantirish bo‘yicha istiqbollar O‘zbekiston hukumati ekstremal turizmni rivojlantirish uchun infratuzilmani yaxshilashga va mahalliy hamda xalqaro sayyohlarni jalb qilishga katta e‘tibor qaratmoqda. Yangi marshrutlar yaratilmoqda, shuningdek, maxsus qo‘llanmalar va xavfsizlik bo‘yicha xizmatlar kengaytirilmoqda. O‘zbekistonning boy tabiiy va madaniy merosi ekstremal turizmni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mamlakatda tog‘lar, cho‘llar, daryolar va ko‘llar kabi turli tabiiy manzaralar mavjud bo‘lib, ular ekstremal sport turlari va sarguzashtli sayohatlar uchun qulay sharoitlar taqdim etadi. Hukumat tashabbuslari: O‘zbekiston hukumati ekstremal turizmni rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev 2024-yil iyun oyida o‘tkazilgan yig‘ilishda Parkent, Bo‘stonliq, Aydarko‘l va Mo‘ynoq hududlarida ekstremal turizmni rivojlantirish imkoniyatlarini ta’kidladi. Ushbu hududlarda parashyut bilan sakrash, havo dayvingi va boshqa ekstremal sport turlarini yo‘lga qo‘yish rejalashtirilgan. Hududiy imkoniyatlar: Bo‘stonliq tumani: Bu yerda rafting, arqon bilan sakrash, zip-layn, kanyon va paraplan kabi sport turlarini tashkil etish uchun qulay sharoitlar mavjud. Qashqadaryo viloyati: Eko, ekstremal, astro, etno, agro va gastronomik turizm turlarini rivojlantirish uchun imkoniyatlar mavjud bo‘lib, trekking, chodirli kemping, parashyutdan sakrash, alpinizm va otda sayr qilish kabi xizmatlar tashkil qilinmoqda. O‘zbekistonning tabiiy va madaniy boyliklari, hukumatning qo‘llab-quvvatlovi hamda xalqaro hamkorlik ekstremal turizmni rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Kelgusida infratuzilmani yanada rivojlantirish va xavfsizlik choralari ko‘rilishi bilan mamlakat ekstremal turizmning jozibador manzillaridan biriga aylanishi mumkin. O‘zbekistonning geografik joylashuvi va tabiiy sharoitlari turli xil ekstremal turizm turlarini rivojlantirish uchun qulay imkoniyatlar yaratadi. Quyida hududlar va ularning ekstremal turizm turlari uchun mosligi keltirilgan Chimyon va Beldersoy (Toshkent viloyati) Ekstremal turi: Tog‘ chang‘isi, snoubord, paraplanerizm, trekking. Imkoniyatlar: Qishda tog‘ chang‘isi va snoubord uchish uchun yaxshi sharoit mavjud. Bahor va yozda tog‘ etaklarida trekking va paraplanerizm mashhur Yaqin hududdagi dam olish maskanlari va kanat yo‘llari qulaylik yaratadi. Charvaq suv ombori (Toshkent viloyati) Ekstremal turi: Jet-ski, parasailing, suv chang‘isi, qayiqda poyga. Imkoniyatlar: Charvaq suv ombori O‘zbekistonning eng yirik dam olish maskanlaridan biri. Suv sportlari va suvga oid ekstremal faoliyatlar uchun zarur infratuzilma mavjud. Boysun tog‘lari (Surxondaryo

viloyati) Ekstremal turi: G'or o'rganish (speleologiya), tog'da trekking. Imkoniyatlar: Hududdagi mashhur g'orlar (Omonqo'ton g'ori va boshqa kichik g'orlar) tadqiqot va sarguzasht uchun ideal. Tog'larda yurish (hiking) va chodirda yashash imkoniyatlari. Nurata tog'lari va Aydar-Arnasoy ko'llar tizimi (Navoiy va Jizzax viloyatlari) Ekstremal turi: Tuyada safari, qumlik poygalari, qayiqda sayohat. Imkoniyatlar: Qizilqum cho'lida tuyada yurish va qumli hududlarni kashf qilish mumkin. Aydarko'l baliq ovlash va kajak suzish uchun mos. Mo'ynoq va Orol dengizi hududi (Qoraqalpog'iston Respublikasi) Ekstremal turi: Jeep safari, kvadrosikl, ekologik ekstremal sayohatlar. Imkoniyatlar: Orol dengizining qurigan qismi ekstremal ekspeditsiyalar uchun ideal. Ustyurt platosi va choyxonalarning manzaralari sarguzasht tuyg'usini kuchaytiradi. Chotqol tog'lari (Jizzax viloyati) Ekstremal turi: Alpinizm, tog'da piyoda yurish, arqon yo'llari (zip-layn). Imkoniyatlar: Tog' cho'qqilariga chiqish uchun mos joylar. Qishki va yozgi ekstremal turizm uchun yaxshi sharoitlar mavjud. Qashqadaryo viloyati (Kitob geologik qo'riqxonasi) Ekstremal turi: Alpinizm, tog'da yurish, parashut sporti. Imkoniyatlar: Tog' cho'qqilariga chiqish va ularning geologik xususiyatlarini o'rganish. Parashutdan sakrash uchun hududlar tayyorlanmoqda. Amudaryo va Sirdaryo hududlari Ekstremal turi: Rafting, qayiq sporti. Imkoniyatlar: Daryo bo'ylab rafting va kashfiyotchilik safari uyushtirish mumkin. O'zbekistonning har bir hududi o'ziga xos tabiiy va ekstremal turizm imkoniyatlarini taklif qila oladi. O'zbekiston ekstremal turizmni rivojlantirishga etibor qaratgan taqdirda, mamlakatda bir nechta muhim o'zgarishlar va yaxshilanishlar bo'lishi mumkin. Quyidagi sohalarda ijobiy o'zgarishlar kutiladi: Infratuzilmani rivojlantirish Yo'l va transport tizimi: Ekstremal turizm uchun chegaraga yaqin va tog'lik hududlarga oson kirish yo'llarini qurish va yaxshilash kerak. Mamlakatda yo'l tarmog'ini kengaytirish va avtobus, jeep safari kabi transport xizmatlarini takomillashtirish talab qilinadi. Boshqa infratuzilmalar: Hududlarda mehmonxonalar, va boshqa xizmatlar, shu jumladan, ekstremal sport turlari uchun zarur texnik jihozlar (masalan, paraplanerizm uchun joylar, rafting uskunalari) bilan ta'minlash kerak. Xavfsizlik va malakali mutaxassislar Xavfsizlik choralari: Ekstremal turizm turlari xavfsizlikni ta'minlashni talab qiladi. Maxsus tayyorlangan mutaxassislar, qutqaruv va xavfsizlik tizimlarini joriy etish, shuningdek, turizm bo'yicha amaliy qo'llanmalar yaratish zarur. Malakali trenerlar va rahbarlar: Ekstremal sportlarda qatnashish uchun tajribali murabbiylar va rahbarlarni tayyorlash kerak. Bu, nafaqat xavfsizlikni ta'minlash, balki turistlarga yuqori sifatli xizmat ko'rsatish imkonini beradi. Marketing va xalqaro hamkorlik Turizm marketingi: O'zbekistonning ekstremal turizm imkoniyatlarini jahon bo'ylab reklama qilish uchun marketingni kuchaytirish zarur.

Mamlakatning tabiiy go‘zalliklari, cho‘llar, tog‘lar va daryolarni butun dunyoga tanitish, yuqori darajadagi sayyohlarni jalb qilish imkoniyatlarini yaratadi. Xalqaro hamkorlik: O‘zbekiston ekologik tashabbuslar va barqaror turizmni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro ekspertlar bilan hamkorlik qilmoqda. Bu esa ekstremal turizmni rivojlantirishda xalqaro tajribadan foydalanish imkonini beradi. Turizm soxasi rivojlangan boshqa mamalakatlar bilan hamkorlikni rivojlantirish, ekstremal sport turlarini tashkil etish va ko‘proq xalqaro sayyohlarni jalb qilish uchun xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur. O‘zbekistonning ekologik turizmni rivojlantirish Barqaror turizmni qo‘llab-quvvatlash: Ekstremal turizmda tabiiy resurslarni himoya qilish, mas'uliyatli sayohatni targ‘ib qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun maxsus qo‘llanmalar va dasturlarni ishlab chiqish zarur. Cho‘llar va tog‘larda turizmni rivojlantirishda ekologik zararni kamaytirish va turizmning barqarorligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Innovatsion texnologiyalar va tajriba Virtual va qo‘shimcha haqiqat (VR/AR): Ekstremal turizm turlarini virtual haqiqat yoki qo‘shimcha haqiqat yordamida targ‘ib qilish va sayohatchilarni ilg‘or texnologiyalar bilan jalb etish imkoniyati mavjud. Yangi tajribalar yaratish: Masalan, ekologik va ekstremal sportlarni kombinatsiyalash, oddiy turistlarga nafaqat yodgorliklarni ko‘rsatish, balki to‘g‘ridan-to‘g‘ri tabiiy sarguzashtlarni boshdan kechirish imkoniyatlarini yaratish. Jamoatchilik va mahalliy aholiga ta'siri Mahalliy aholini jalb qilish: Ekstremal turizmni rivojlantirishda mahalliy aholining iqtisodiy foydasini oshirish va ularni turizmga jalb qilish zarur. Bu, nafaqat iqtisodiy o‘‘sishni ta‘minlash, balki madaniy va ekologik saboq olish imkonini yaratadi. Madaniy va ekologik ta‘lim: Sayyohlar va mahalliy aholi uchun turizmning ekologik va madaniy ta'siri bo‘yicha maxsus treninglar va seminarlarga e'tibor qaratish zarur. Ekstremal turizmni diversifikatsiya qilish. Yangi sport turlari va yo‘nalishlar: Boshqa ekstremal sport turlari, masalan, parashyutdan sakrash, paragliding, alpinizm, suv sportlari, velosiped safari va boshqalarni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratish. Shuningdek, ekstremal turizmni turli hududlar va yo‘nalishlar bo‘ylab diversifikatsiya qilish sayyohlarni jalb etishga yordam beradi. O‘zbekiston ekstremal turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Agar davlat, biznes va jamoatchilik birgalikda ishlasa, mamlakatning ekstremal turizm sohasidagi o‘‘sishi sezilarli darajada bo‘ladi. Ekstremal turizmni rivojlantirish orqali O‘zbekistonning dunyo miqyosidagi turizm bozorida mustahkam o‘‘rnini egallash imkoniyatiga ega va albatta bu O‘zbekiston iqtisodiyotiga katta axamiyatga ega.

Foydalanilgan manbalar:

1. Daryo.uz: "O‘zbekistonga ko‘proq qaysi davlatlardan turistlar kelayotgani ma’lum qilindi" Havola: <https://daryo.uz/2023/06/14>

2. Uzbekistan.travel: "O‘zbekistonda turizm yo‘nalishlari"

Havola: <https://uzbekistan.travel> 3. Wikipedia: "O‘zbekistonda turizm" (2023-yilgi yangilanishlar asosida) Havola: <https://uz.wikipedia.org>

3. daryo.uz uzbekistan.travel

EFFECTIVE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES TO ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Mamarajובה Suđdiyona Zamir qizi

Student of Samarkand State Institute of Foreign languages

sugdiyonomamarajובה671@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Shamuradova Naima Muxtorovna**

Annotation: This article explores the effective methods for teaching foreign languages to elementary school students. It emphasizes the importance of early language learning in enhancing cognitive skills, cultural understanding, and communication abilities. Key strategies discussed include interactive and play-based learning, immersive techniques, a focus on listening and speaking, cultural integration, and the use of short, focused lessons. The article also highlights the role of positive reinforcement and parental involvement in fostering a supportive learning environment. Challenges such as limited resources and inconsistent exposure are addressed with practical solutions. The conclusion underscores the long-term benefits of early language education in preparing students for a globalized world.

Key Words: foreign language, speaking skills, pronunciation, cultural integration, traditions, festivals, focused lessons, attention span, positive reinforcement, parental involvement, challenges, resources, teacher training, multicultural future, global citizenship

Introduction

In today's globalized world, learning a foreign language is a crucial skill that enhances communication, cultural understanding, and cognitive abilities. Introducing foreign languages at the elementary school level lays a strong foundation for lifelong learning. However, teaching young learners effectively requires specific strategies tailored to their developmental stage.

Importance of Teaching Foreign Languages Early. Research shows that children have a natural ability to acquire languages more easily than adults due to their brain's plasticity. Starting early helps them develop near-native pronunciation and fluency. Moreover, learning a second language enhances cognitive skills such as problem-solving, memory, and multitasking.

Key Strategies for Effective Teaching

1. Interactive and Play-Based Learning. Young children learn best through play and interaction. Incorporating games, songs, role-playing, and storytelling into lessons

keeps them engaged and makes learning enjoyable. For example, using flashcards or interactive apps can reinforce vocabulary while maintaining interest.

2. Immersive Techniques. Immersion helps students learn the language naturally. Teachers can create a language-rich environment by using the target language as much as possible in the classroom. Visual aids, gestures, and props can help bridge understanding when vocabulary is limited.

3. Focus on Listening and Speaking. Emphasizing listening and speaking skills is essential at this stage. Activities such as repeating phrases, simple conversations, and singing songs help students build confidence and develop their pronunciation.

4. Cultural Integration. Teaching the cultural aspects of a language makes learning more meaningful and engaging. Introducing traditions, festivals, and stories from countries where the language is spoken broadens students' perspectives and enhances cultural appreciation.

5. Short and Focused Lessons. Elementary school students have limited attention spans. Short, focused lessons with varied activities prevent boredom and keep their attention. Frequent breaks and transitions between activities are also helpful.

6. Positive Reinforcement. Encouragement and praise motivate students to participate and take risks in using the language. Reward systems, such as stickers or verbal acknowledgments, can build their confidence and enthusiasm.

7. Parental Involvement. Encouraging parents to support language learning at home reinforces classroom activities. Sharing resources, such as books, songs, or apps, helps parents engage their children in language practice outside of school.

Challenges and Solutions. Teaching foreign languages to young learners is not without challenges. Limited resources, varying proficiency levels, and maintaining consistent exposure to the language can hinder progress. Schools should invest in teacher training, interactive materials, and partnerships with language institutions to address these issues.

Conclusion

In conclusion, effective teaching of foreign languages to elementary school students requires creativity, patience, and an understanding of young learners' needs. By adopting interactive, immersive, and culturally rich approaches, educators can inspire a love for language learning that lasts a lifetime. Early exposure not only builds linguistic skills but also fosters global citizenship, preparing children for a multicultural future.

The list of literature

1. N Shamuradova, KAUZALLIK VA KAUZATIVLIKNING INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA QIYOSIY TADQIQI, Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit, 305-307, 2024
2. MA Ubaydullayeva, METHODOLOGY OF USING THE" ANALYTICAL READING" TECHNIQUE IN THE INTERPRETATION OF THE EPOS" ALPOMISH", МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ЯЗЫКА, ОБРАЗОВАНИЯ, ПЕРЕВОДА 3 (2), 2022
3. H СУЛЕЙМАНОВА, ТИЛ БЕЛГИЛАРИНИНГ НУТҚҚА КЎЧИРИЛИШИ
4. SD Ikrambayevna, Classification of Functions of Communicative Strategy and Tactics in Political Communication, Miasto Przyszłości 50, 548-553, 2024
5. M Ubaydullaeva, Ö Semerkant, TÜRK HALKLARININ EDEBİYAT ARAŞTIRMALARININ GELİŞİM TARİHİ
6. SN Muxtarovna, Independent learning, Евразийский научный журнал, 374-375, 2017
7. D Axmedova, S Zarmaskhonov, EXPLORING GLOBAL PERSPECTIVES IN LANGUAGE TEACHING AND LEARNING, Conference Proceedings: Fostering Your Research Spirit, 205-207, 2024
8. M Ubaydullayeva, O 'ZBEK VA QIRG 'IZ ADABIYOTSHUNOSLIK TERMINLARINING MAVZUIY GURUHLARI TAHLILI, ILMIY AXBOROTNOMA, 18, 0
9. AD Ikramboyevna, SD Ikramboyevna, The Ways of Forming Secondary Nomination in Uzbek Language and Its Impact on Linguistics, International Journals of Sciences and High Technologies, 2023

**RAQAMLI BANK XIZMATLARI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA
ULARNING MIJOZLARGA TA'SIRI**

Ilmiy rahbar: i.f.f.d. Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li

Mironshox Murodov

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

[*mironshoxmurodov2003@gamil.com*](mailto:mironshoxmurodov2003@gamil.com)

Annotatsiya: Ushbu maqola raqamli bank xizmatlarining zamonaviy tendensiyalari va ularning mijozlarga ta'sirini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada raqamli bankning rivojlanish yo'nalishlari, mobil banking, ochiq banking, sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining bank sohasidagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, raqamli banklar mijozlarga qulaylik, tezkorlik va xavfsizlikni ta'minlash bilan birga, bank xizmatlari narxlarining pasayishiga olib kelmoqda.

Kalit so'zlar: raqamli banking, mobil banking, ochiq banking, sun'iy intellekt, blokcheyn, mijozlar tajribasi, moliyaviy texnologiyalar

Аннотация: Эта статья посвящена изучению современных тенденций в области цифровых банковских услуг и их влияния на клиентов. В статье анализируются направления развития цифрового банкинга, роль мобильного банкинга, открытого банкинга, искусственного интеллекта и технологии блокчейн в банковской сфере. Согласно исследованию, цифровые банки обеспечивают клиентам удобство, скорость и безопасность, что приводит к снижению цен на банковские услуги.

Ключевые слова: цифровой банкинг, мобильный банкинг, открытый банкинг, искусственный интеллект, блокчейн, клиентский опыт, финансовые технологии

Abstract: This article is devoted to the study of modern trends in digital banking services and their impact on customers. The article analyzes the areas of development of digital banking, the role of mobile banking, Open banking, artificial intelligence and blockchain technologies in the field of banking. According to the results of the study, digital banks, along with providing convenience, speed and security to customers, are leading to a decrease in the prices of banking services.

Keywords: digital banking, mobile banking, Open banking, artificial intelligence, blockchain, customer experience, financial technology

KIRISH

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi bank sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. So'nggi o'n yillikda an'anaviy bank xizmatlari raqamli platformalarga ko'chishi kuzatilmoqda. COVID-19 pandemiyasi bu jarayonni yanada tezlashtirdi[1]. Bank mijozlari endi bank bo'limlariga tashrif buyurmasdan, mobil qurilmalar orqali barcha asosiy moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar.

Zamonaviy bank tizimida raqamli transformatsiya nafaqat texnologik yangilanish, balki biznes modellarining tubdan o'zgarishini ham anglatadi [2]. Bugungi kunda banklar mijozlarga yanada qulay va shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taqdim etish uchun sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar tahlili va blokcheyn kabi ilg'or texnologiyalardan foydalanmoqda.

Raqamli bank xizmatlarining rivojlanishi global moliya tizimida tub burilish yasayotgan muhim hodisa hisoblanadi. Bugungi kunda banklar nafaqat an'anaviy moliyaviy operatsiyalarni amalga oshiruvchi muassasalar, balki innovatsion texnologiyalar asosida kompleks moliyaviy yechimlarni taklif etuvchi raqamli platformalarga aylanmoqda. Bu o'zgarishlar bank mijozlarining xatti-harakatlari va kutilmalariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bank xizmatlaridan foydalanish endi kunning istalgan vaqtida, istalgan joyda va minimal xarajatlar bilan amalga oshirilishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayoni banklardan katta investitsiyalar va texnologik infratuzilmani modernizatsiya qilishni talab etmoqda. Bu esa bank sektoridagi raqobat muhitini yanada kuchaytirib, innovatsion yechimlarni jadal joriy etishga undamoqda.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Ushbu tadqiqot tizimli adabiyotlar tahlili asosida amalga oshirilgan. Bank sohasidagi raqamli transformatsiya bo'yicha so'nggi besh yilda nashr etilgan ilmiy maqolalar, hisobotlar va ekspert xulosalari o'rganib chiqildi.

Deloitte kompaniyasining 2023-yilgi "Digital Banking Maturity" hisobotiga ko'ra, jahon bank tizimida raqamli xizmatlarning ulushi 2019-yildagi 35 foizdan 2023-yilda 60 foizgacha oshgan [3]. McKinsey & Company ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilga

kelib bank operatsiyalarining 75 foizi raqamli kanallar orqali amalga oshirilishi kutilmoqda [4].

O'zbekiston bank tizimida ham raqamli transformatsiya jarayonlari faol kechmoqda. Markaziy bankning ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda mamlakatdagi bank mijozlarining 80 foizdan ortig'i mobil banking ilovalaridan foydalangan [5].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, bank sohasidagi asosiy raqamli tendensiyalar quyidagilardan iborat:

1. **Mobil banking rivojlanishi.** Mobil ilovalar orqali bank xizmatlaridan foydalanish tobora ommalashmoqda. Mijozlar to'lovlarni amalga oshirish, kredit olish va investitsiya qilish kabi operatsiyalarni smartfon orqali bajarmoqdalar [6].

2. **Ochiq banking konsepsiyasi.** Bank ma'lumotlarini uchinchi tomon ilovalariga xavfsiz uzatish imkonini beruvchi API texnologiyalari rivojlanmoqda. Bu yangi moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda[7].

3. **Sun'iy intellekt va mashinali o'rganish.** Banklar mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, xatarlarni boshqarish va firibgarlikning oldini olish uchun sun'iy intellektdan foydalanmoqda [8].

4. **Blokcheyn texnologiyasi.** To'lovlarni amalga oshirish va moliyaviy operatsiyalarni qayd etish uchun blokcheyn texnologiyasi qo'llanilmoqda. Bu xavfsizlik va shaffoflikni oshirmoqda [9].

Raqamli bankning mijozlarga ta'siri:

- Xizmatlardan foydalanish qulayligi oshdi
- Bank xizmatlari narxi pasaydi
- Operatsiyalar tezligi ortdi
- Moliyaviy xizmatlar geografik chegara tanlamay taqdim etilmoqda
- Shaxsiylashtirilgan takliflar ko'paydi

Bank sohasidagi raqamli transformatsiya jarayonini chuqurroq tahlil qilish uchun bir nechta muhim yo'nalishlarni ko'rib chiqamiz.

1. Bank xizmatlarining raqamlashuv darajasi tahlili

1-jadval.

Jahon bank tizimida raqamli xizmatlar ulushining o'sishi (2019-2023)

Mintaqa	2019	2020	2021	2022	2023
---------	------	------	------	------	------

Yevropa	45%	55%	62%	68%	75%
Shimoliy Amerika	52%	60%	68%	73%	78%
Osiyo-Tinch okeani	38%	48%	55%	63%	70%
MDH davlatlari	30%	42%	50%	58%	65%
O'zbekiston	25%	38%	45%	55%	62%

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, so'nggi besh yilda barcha mintaqalarda raqamli bank xizmatlarining ulushi sezilarli darajada oshgan. COVID-19 pandemiyasi 2020-yildan boshlab bu jarayonni yanada tezlashtirgan. O'zbekiston bank tizimida ham raqamli transformatsiya jarayonlari faol kechmoqda, biroq rivojlangan davlatlarga nisbatan bu ko'rsatkich hali pastroq.

2. Raqamli bank xizmatlari samaradorligi tahlili

Bank operatsiyalarini an'anaviy va raqamli usulda amalga oshirish qiyosiy tahlili quyidagi jadvalda keltirilgan:

2-jadval.

Bank operatsiyalarining qiyosiy tahlili

Operatsiya turi	An'anaviy usul	Raqamli usul	Tejalgan vaqt	Tejalgan mablag'
Pul o'tkazish	30-60 daqiqa	1-3 daqiqa	90-95%	70-80%
Kredit olish	3-5 kun	15-30 daqiqa	95-98%	60-70%
Hisob ochish	1-2 kun	5-10 daqiqa	95-97%	80-85%
Valyuta almashtirish	15-30 daqiqa	1-2 daqiqa	90-93%	65-75%

Raqamli banking tizimi bank operatsion xarajatlarini 60-70 foizgacha kamaytirish imkonini bermoqda. Bu o'z navbatida bank xizmatlari narxining pasayishiga olib kelmoqda. Masalan, an'anaviy bank bo'limida pul o'tkazish xizmati o'rtacha 1-2% ni tashkil etsa, mobil ilova orqali bu ko'rsatkich 0.3-0.5% ni tashkil etmoqda [10].

Raqamli banklar geografik chegaralarni bartaraf etib, uzoq hududlardagi mijozlarga ham xizmat ko'rsatish imkonini bermoqda. 2023-yilda O'zbekistonda mobil banking foydalanuvchilari soni 25 million kishini tashkil etdi, bu esa 2019-yilga nisbatan 3 barobar ko'p.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli banking nafaqat bank tizimini, balki butun moliya sohasini tubdan o'zgartirmoqda. Banklar an'anaviy xizmat ko'rsatish modelidan to'liq raqamli platformalarga o'tish jarayonida bir qator muammolarga duch kelmoqda, ammo bu muammolar zamonaviy texnologiyalar yordamida bosqichma-bosqich hal etib borilmoqda.

Raqamli banking evolyutsiyasi va innovatsion yechimlar qismining davomi sifatida quyidagi tahliliy ma'lumotlarni keltirish mumkin. Bank sohasida kechayotgan raqamli transformatsiya jarayoni moliyaviy xizmatlarning barcha turlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.

Zamonaviy banklar sun'iy intellekt asosidagi qaror qabul qilish tizimlaridan faol foydalanmoqda. Bu tizimlar mijozning kredit tarixi, daromadi, xarid qilish odatlari va boshqa ko'rsatkichlarni kompleks tahlil qilib, unga mos mahsulotlarni taklif qiladi. Natijada kredit berish jarayonlari 95% hollarda avtomatlashgan bo'lib, qaror qabul qilish vaqti 100 barobargacha qisqargan.

Biometrik texnologiyalar bank xizmatlaridan foydalanishda xavfsizlik darajasini sezilarli oshirmoqda. Yuz skanlash, barmoq izi va ovozli identifikatsiya tizimlari bank operatsiyalarini amalga oshirishda qo'shimcha himoya darajasini ta'minlamoqda. Ko'z qorachig'i skanlash kabi yangi texnologiyalar sinovdan o'tkazilmoqda.

Chatbotlar va virtual assistentlar mijozlarga balansni tekshirish, operatsiyalar tarixi, valyuta kurslari, bank mahsulotlari haqida ma'lumot olish va texnik yordam masalalarida 24/7 rejimida xizmat ko'rsatmoqda. Bu esa bank xizmatlari sifatini oshirish va xarajatlarni optimallashtirish imkonini bermoqda.

XULOSA

Raqamli bank xizmatlari rivojlanishi bank sohasini tubdan o'zgartirmoqda. Yangi texnologiyalar mijozlarga qulaylik va imkoniyatlar yaratish bilan birga, banklarni ham o'z biznes modellarini qayta ko'rib chiqishga undamoqda. Kelajakda raqamli banklarning roli yanada ortishi, an'anaviy bank bo'limlari esa asosan murakkab moliyaviy maslahatlar berish markazlariga aylanishi kutilmoqda.

Bank xodimlariga qo'yiladigan talablar ham o'zgarmoqda. Raqamli ko'nikmalar, analitik qobiliyatlar, innovatsion fikrlash va moslashuvchanlik kabi kompetensiyalar tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Bank sohasidagi raqamli transformatsiya jarayoni yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Kelgusi yillarda sun'iy intellekt, mashinali o'rganish va blokcheyn texnologiyalari bank

operatsiyalarining yanada avtomatlashuviga olib keladi. Bu esa bank xizmatlarining yanada personallashuviga va xarajatlarning optimallashtirishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, raqamli banking sohasida axborot xavfsizligi, ma'lumotlar maxfiyligi va kibernetika xavfsizlik masalalari tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Banklar uchun mijozlar ma'lumotlarini himoyalash va xavfsiz raqamli infratuzilmani ta'minlash asosiy vazifalardan biriga aylanmoqda.

Raqamli banking evolyutsiyasi bank xodimlarining rolini ham o'zgartirmoqda. Kelajakda bank mutaxassislari nafaqat moliyaviy, balki texnologik bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishi, raqamli transformatsiya jarayonlarini boshqara olishi talab etiladi. Bank ta'limi tizimini ham shu talablarga moslashtirish, zamonaviy bank mutaxassislari tayyorlashga alohida e'tibor qaratish lozim. Bu o'zgarishlar bank tizimining barqaror rivojlanishini ta'minlash va raqamli iqtisodiyot talablariga moslashish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli banking sohasidagi o'zgarishlar bank tizimini tubdan qayta shakllantirmoqda. Bu jarayon mijozlarga yangi imkoniyatlar yaratish bilan birga, banklardan doimiy innovatsiyalarni talab etmoqda. Kelajakda raqamli banking yanada rivojlanib, moliya sohasining ajralmas qismiga aylanishi kutilmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Smith J. (2023). The Impact of Digital Banking on Customer Experience. *Journal of Banking Technology*, 15(2), 45-62.
2. Johnson M. (2023). Digital Transformation in Banking Sector. *International Journal of Financial Innovation*, 8(3), 125-140.
3. Deloitte. (2023). Digital Banking Maturity Report 2023. Deloitte Consulting.
4. McKinsey & Company. (2023). The Future of Banking: Digital First. McKinsey Global Institute.
5. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Bank tizimini raqamlashtirish hisoboti.
6. Brown R. (2022). Mobile Banking Trends and Consumer Behavior. *Banking Technology Review*, 12(4), 78-95.
7. Lee K. (2023). Open Banking: Opportunities and Challenges. *Journal of Financial Services*, 18(2), 210-225.
8. Wilson P. (2023). Artificial Intelligence in Banking. *Digital Finance quarterly*, 9(1), 15-30.

9. Chen L. (2022). Blockchain Technology in Banking Operations. *Journal of Financial Technology*, 7(3), 180-195.
10. Anderson M. (2023). Future of Digital Banking. *Banking Innovation Review*, 14(4), 250-265.

THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON CARGO INSURANCE SERVICES IN UZBEKISTAN

Ibragimov Kamal Ikram ugli

E-mail: ibragimki@mail.ru

Master's degree student at Banking and Finance Academy of the Republic of
Uzbekistan

Abstract: Digitalization is revolutionizing industries worldwide, including the insurance sector. In Uzbekistan, cargo insurance services are beginning to adopt digital tools, transforming how policies are issued, monitored, and claimed. This article explores the current state of digitalization in cargo insurance, its benefits for stakeholders, challenges to implementation, and prospects for future development in Uzbekistan.

Keywords: Digitalization, Cargo Insurance, Uzbekistan, Blockchain, Risk Management, Supply Chain, Insurance Technology

As Uzbekistan continues its economic modernization and integration into global trade networks, efficient risk management systems such as cargo insurance are critical. Digitalization has emerged as a transformative force, promising to address long-standing inefficiencies in the insurance industry. In the context of cargo insurance, digital tools such as blockchain, machine learning, and automated claims processing hold immense potential to enhance transparency, reduce costs, and improve customer satisfaction.

Globally, digitalization has enabled innovations such as real-time cargo tracking, automated underwriting, and AI-driven risk assessment. Blockchain technology has introduced smart contracts, allowing seamless execution of insurance agreements. These advancements provide a model for Uzbekistan to emulate as it seeks to modernize its cargo insurance market.

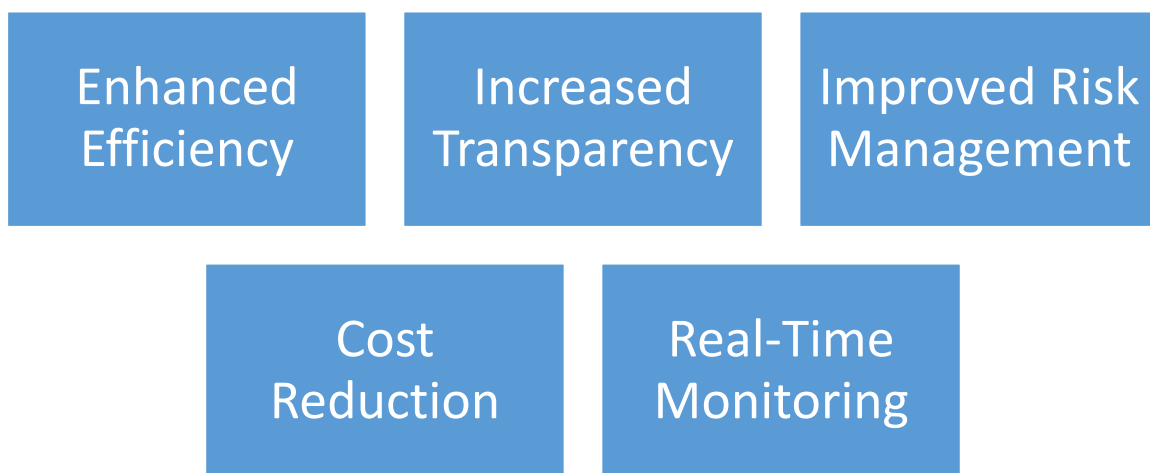
Digital adoption in Uzbekistan's cargo insurance sector is in its early stages. Insurers are beginning to integrate basic digital tools, such as:

1. Online Platforms: Some insurers now offer digital portals for policy purchase and renewal, improving accessibility for businesses.
2. Mobile Applications: A few companies have launched apps for real-time cargo tracking and claim submission.

3. Electronic Documentation: Digitization of policies and claims has reduced paperwork, streamlining administrative processes.

Despite these advancements, significant gaps remain. The reliance on manual processes and limited use of advanced technologies like blockchain or AI hinders the sector's efficiency and competitiveness.

Diagram 1. Benefits of Digitalization in Cargo Insurance

[1]

1. Enhanced Efficiency

Automated processes such as online policy issuance and claims management reduce administrative burdens and speed up service delivery. This efficiency is especially crucial for exporters and importers navigating tight schedules.

2. Increased Transparency

Blockchain technology can enhance trust in the cargo insurance system by enabling secure, tamper-proof records of transactions. This is particularly beneficial in Uzbekistan, where ensuring transparency is key to attracting international investors.

3. Improved Risk Management

Digital tools like AI and machine learning can analyze large datasets to predict and mitigate risks. For example, algorithms can assess weather patterns or geopolitical risks to provide tailored insurance coverage for Uzbek traders.

4. Cost Reduction

Automation minimizes operational costs for insurers, allowing them to offer more affordable policies. This makes cargo insurance more accessible to small and medium enterprises (SMEs), which form the backbone of Uzbekistan's economy.

5. Real-Time Monitoring

IoT-enabled devices and GPS technology allow insurers to monitor cargo in transit. This capability is particularly valuable in Uzbekistan, where shipments often traverse long and complex routes.

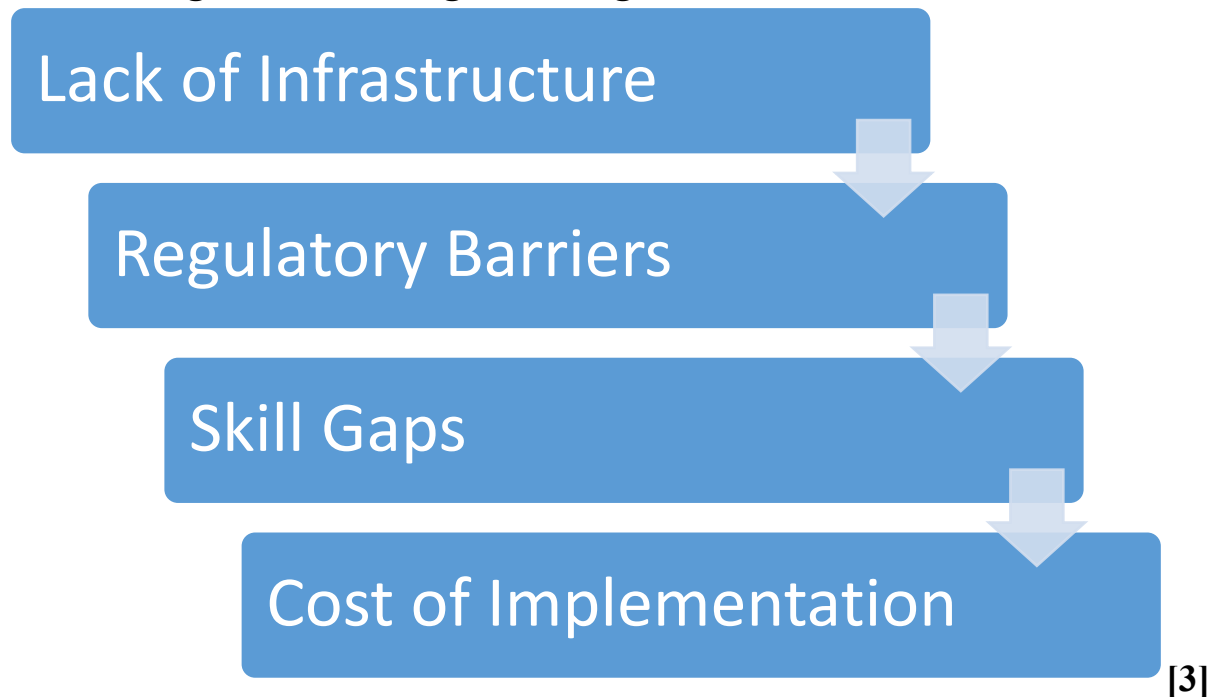
One of the most transformative impacts of digitalization in cargo insurance is the ability to harness big data for decision-making. Insurers can analyze historical data on claims, shipping routes, and cargo types to identify patterns and develop more accurate pricing models. For example, machine learning algorithms can predict risks associated with certain transit routes or weather conditions, enabling insurers in Uzbekistan to offer tailored policies that align with traders' specific needs. This data-driven approach not only minimizes losses but also enhances customer satisfaction by providing more precise and relevant insurance solutions.

Digitalization introduces advanced tools for fraud detection, a common challenge in the insurance industry. Artificial intelligence (AI) systems can flag anomalies in claims, such as inconsistencies in reported damage or duplicate claims, reducing fraudulent activities. In Uzbekistan, where manual processes often dominate, incorporating digital verification systems can significantly cut down on fraudulent claims, saving insurers millions annually. Blockchain technology, with its immutable record-keeping, further strengthens fraud prevention by ensuring that all transactions are transparent and verifiable.

Small and medium enterprises (SMEs) are the backbone of Uzbekistan's economy, yet many lack access to cargo insurance due to complex procedures and high costs. Digitalization simplifies the process of obtaining insurance by offering user-friendly online platforms where SMEs can compare policies, purchase coverage, and file claims without intermediaries. This accessibility empowers smaller businesses to protect their goods in transit, reducing their exposure to financial risks. As digital adoption grows, SMEs will play a more significant role in expanding Uzbekistan's international trade footprint.

Despite its potential, the digitalization of cargo insurance in Uzbekistan faces several challenges.

Diagram 2. Challenges on Cargo Insurance in Uzbekistan

- **Lack of Infrastructure:** Limited access to high-speed internet and advanced technologies in rural areas impedes widespread adoption.
- **Regulatory Barriers:** Existing insurance regulations are not fully equipped to address digital innovations, slowing their implementation.
- **Skill Gaps:** The insurance workforce in Uzbekistan requires training to effectively use digital tools.
- **Cost of Implementation:** High initial investment costs deter smaller insurers from adopting advanced technologies.

The government should update insurance regulations to encourage the adoption of digital technologies. Collaboration between the government, insurers, and tech companies can drive innovation and shared investment.

Capacity Building: Training programs for insurance professionals can enhance their digital literacy. **Adoption of Blockchain:** Uzbekistan should pilot blockchain-based systems for policy management and claims processing to ensure transparency and efficiency.

Digitalization streamlines cross-border transactions by integrating cargo insurance with customs and logistics systems. For example, automated data sharing between insurers and customs authorities reduces delays in verifying insurance documentation, allowing goods to move more quickly through border checkpoints. This is particularly

relevant for Uzbekistan, which serves as a transit hub for Central Asia. Digital solutions ensure that insurance coverage remains active and verifiable throughout multi-country transit routes, enhancing the reliability of international trade and fostering greater confidence among foreign partners.

Development of Digital Ecosystems: Creating an integrated platform that connects insurers, logistics companies, and customs authorities can simplify cargo insurance processes.

Digitalization greatly enhances the customer experience by providing faster, more transparent, and user-friendly services. Features like 24/7 customer support through chatbots, instant policy issuance, and real-time claim status tracking build trust and loyalty among clients. For Uzbek exporters and importers, such streamlined interactions reduce stress and uncertainty, allowing them to focus on their core business activities.

Furthermore, digital platforms offer personalized recommendations based on user profiles, ensuring that customers receive insurance products tailored to their specific trade and transportation needs. This improved experience fosters a more dynamic and competitive cargo insurance market in Uzbekistan.

The digital transformation of Uzbekistan's cargo insurance market has the potential to position the country as a regional leader in innovative trade and logistics solutions. With strategic investments in technology and regulatory support, digitalization can make cargo insurance more accessible, efficient, and reliable.

Digitalization is not just an opportunity but a necessity for the cargo insurance sector in Uzbekistan. By leveraging advanced technologies, insurers can address inefficiencies, enhance risk management, and support the country's growing role in international trade. However, overcoming infrastructure, regulatory, and skill-related challenges will require coordinated efforts from all stakeholders.

References:

1. World Bank. Digital Development in Central Asia (2023).
2. UNCTAD. The Role of Technology in Modernizing Trade Practices (2022).
3. Ministry of Finance of Uzbekistan. Insurance Sector Reforms and Digitalization Trends (2023).
4. PwC. Global Digital Insurance Trends (2022).
5. McKinsey & Company. The Future of Digital Insurance in Emerging Markets (2023).

6. “Outcome of e-trade, creating by accelerating digital economy” by KR Sanjarovna, BA Feruz-oglu - E Conference Zone, 2023
7. “Trade And Economic Performance Through Digital Economy” by Akhmadbek Bakhtiyorov - Gospodarka i Innowacje., 2022
8. “Economic side effects of open market system to developing countries” by Akhmadbek Bakhtiyorov - Solution of social problems in management and economy, 2023
9. “Breakthrough of digitalization due to the innovation economy and the effect of their collaboration for economic prosperity” by Akhmadbek Bakhtiyorov - BEST SCIENTIFIC RESEARCH-2023

ROBOT MANIPULATOR CONTROL SYSTEMS COMPARISON WITHIN THE CONCEPTS INDUSTRY 5.0 AND INDUSTRY 4.0

Vladyslav Yevsieiev¹, Amer Abu-Jassar², Svitlana Maksymova¹, Nataliia
Demska¹

¹Department of Computer-Integrated Technologies, Automation and Robotics,
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

²Department of Computer Science, College of Computer Sciences and Informatics,
Amman Arab University, Amman, Jordan

Abstract: The article explores the differences in approaches to control systems for manipulator robots within the concepts Industry 4.0 and Industry 5.0. The main requirements for classical control systems focused on automation and autonomy and collaborative systems that take into account interactivity and adaptability for close interaction with a person are analyzed. The comparative analysis highlights the advantages and challenges of each approach, suggesting directions for further developments in the field of adaptive and safe robotics systems.

Key words: Industry 4.0, Industry 5.0, Robot Control Systems, Manipulator Robots, Collaborative Robotics, Automation.

Introduction

In modern production conditions, the role of robotic systems is rapidly expanding, which determines the evolution of requirements for control systems for robot manipulators. The transition from the concept of Industry 4.0 to Industry 5.0 involves significant changes, in particular, the orientation towards a human-centric approach, the integration of intelligent systems and the consideration of the human factor in production processes [1]-[12].

While Industry 4.0 emphasizes autonomy, high speed and accuracy in performing routine tasks, Industry 5.0 focuses on ensuring safe human-robot interaction, adaptability and flexibility in performing tasks. This makes it possible to use different methods and approaches [13]-[30]. As new technologies pose the task of optimizing processes and increasing efficiency to a new level, there is a need to compare classic control systems for robot manipulators with innovative systems for collaborative robots focused on cooperation with humans. Such a comparison will allow us to better understand how the requirements for safety, intuitive control,

adaptability, and the ability to quickly reconfigure affect the design and operation of robot control systems in the context of Industry 5.0 [31]-[41]. Given the relevance of the development of human-robot collaborations, research in this area contributes to the improvement of production processes and the implementation of innovative solutions designed to increase the efficiency, flexibility, and safety of robotic systems in the modern industrial paradigm.

Related works

The concepts of Industry 4.0 and Industry 5.0 are widely used in modern production. Each of them has its own advantages and disadvantages. Many scientists consider them in their works. Let us consider some of these scientific works.

Kemendi, Á., and co-authors [42] explore what is meant by the term Industry 5.0 and how it differs from Industry 4.0. The research reveals the changing role of human resources management in the context of the necessary digital and computer competencies of society, highlights some security aspects, and looks at how enterprises, including SMEs, fit into Industry 4.0 and 5.0 era.

In [43] authors note that Industry 4.0 is considered to be technology-driven, whereas Industry 5.0 is value-driven. The co-existence of two Industrial Revolutions invites questions and hence demands discussions and clarifications.

The paper [44] argue that the most reasonable way to marry the two extremes of automation and value-based human-driven processes is to create an Industry 4.0 + Industry 5.0 hybrid, which inherits the most valuable features of both - efficiency of Industry 4.0 processes and sustainability of the Industry 5.0 decisions.

Scientists in [45] analyze the transition from Industry 4.0 to Industry 5.0. In this research work, through a critical literature review, they aim to provide adequate reasoning for considering Industry 5.0 as a framework for enabling the coexistence of industry and emerging societal trends and needs.

Raja Santhi, A., & Muthuswamy, P. in [46] outline the enabling technologies of Industry 4.0 and conceptualizes how they would act as the foundation for the fifth industrial revolution and the prospective technologies of Industry 5.0, their potential applications from the perspective of industry leaders and scholars and conceptualizes how they can overcome the challenges of Industry 4.0.

Zizic, M. C., & et al. [47] note that Industry 5.0 is complementing the existing Industry 4.0 paradigm with the orientation to the worker who has an important role in the production process, and that role has been emphasized during the COVID-19 pandemic.

The study [48] presents a comparative bibliometric analysis to show the connection and differences between Industry 4.0 and Industry 5.0 and their implications for smart logistics.

So we see that there are many works devoted to the analysis of Industry 4.0 and Industry 5.0. Further in this article we present our comparison of these concepts from the point of view of robot control.

Robot control systems research

Currently, the definitions and requirements for control systems for collaborative robot manipulators used in Industry 5.0 are governed by ISO 10218-1:2011 and ISO/TS 15066:2016, developed by the International Organization for Standardization (ISO) in Switzerland. ISO 10218-1:2011 describes general requirements for the safe integration and operation of robots in the human workspace, while ISO/TS 15066:2016 provides detailed guidelines for physical interaction between humans and robots, including levels of permissible contact and effort. In the context of classic robot manipulators used in Industry 4.0, ISO 10218-1:2011 is also applicable, specifying basic requirements for autonomous robotic systems, including safety and reliability. Another important standard is ISO 8373:2012, which regulates terms and definitions related to industrial robots. These standards are the basis for the development of control systems and apply to robots used in automated manufacturing environments, establishing international requirements for the safety, integration and operation of both types of robotic systems.

Let us consider the main concepts and differences in control systems for collaborative robot manipulators within the framework of Industry 5.0 and classic robot manipulators within the framework of Industry 4.0.

The control system for a collaborative robot-manipulator is a system that ensures safe, intelligent and flexible interaction between a robot and a person in a shared workspace. Its key requirements are:

- safety for a person nearby;
- the ability to learn and adapt to new tasks through intuitive programming;
- flexibility and adaptability in performing tasks taking into account the human factor.

The control system for a classic robot-manipulator within Industry 4.0 provides automated performance of repetitive tasks with high accuracy and speed, but mostly in an autonomous mode, without the need for direct interaction with a person. The main requirements for such a system are:

- high accuracy and speed of task performance;
- stability and reliability when performing routine operations;
- autonomy and minimal dependence on a person.

To better understand the differences in the requirements of control systems for collaborative robot manipulators within the concept Industry 5.0 and the classic robot manipulator (Industry 4.0), we will conduct a comparison, the result of which is presented in Table 1.

As can be seen from Table 1, the control systems of collaborative robot manipulators within Industry 5.0 differ significantly from the classic control systems typical for Industry 4.0.

Table 1: Comparison of requirements for control systems for collaborative robot manipulators within the concept Industry 5.0 and classic robot manipulator (Industry 4.0)

Requirements	Collaborative robot manipulator (Industry 5.0)	Classic robot manipulator (Industry 4.0)
Safety	High level, ensuring safety for humans	Mostly in enclosed spaces, minimal interaction requirements
Adaptability	Ability to change tasks in real time	Limited; focus on routine, unchanging tasks
Intuitiveness	Training support, including through HMI interfaces	Requires programming knowledge and prior setup
Execution speed	Moderate (focus on security and flexibility)	High to meet production requirements
Dependence on a person	Increased; takes into account the human factor	Minimal, autonomous operation without human intervention
Control technologies	Intelligent systems, AI, security sensors	Classic controllers, PLCs, high-precision programming
Flexibility in use	Enhanced; support for various scenarios	Low; hard scenarios, pre-programmed

The main focus in collaborative systems is on ensuring safety, adaptability, intuitiveness and flexibility, which allows robots to effectively interact with humans in a shared workspace. These systems also support real-time learning, which is important

for dynamic production environments. In contrast, classic robots are oriented towards autonomous operation with a focus on high accuracy, speed and stability, which allows them to effectively perform routine tasks, but limits the possibility of interaction with humans. This also confirms the need for intuitive HMI interfaces and artificial intelligence technologies in Industry 5.0, which help to quickly reconfigure tasks. A comparison of the percentage of influence of the control system requirements for the collaborative robot manipulator (Industry 5.0) and the classic robot manipulator (Industry 4.0) is presented in Figure 1.

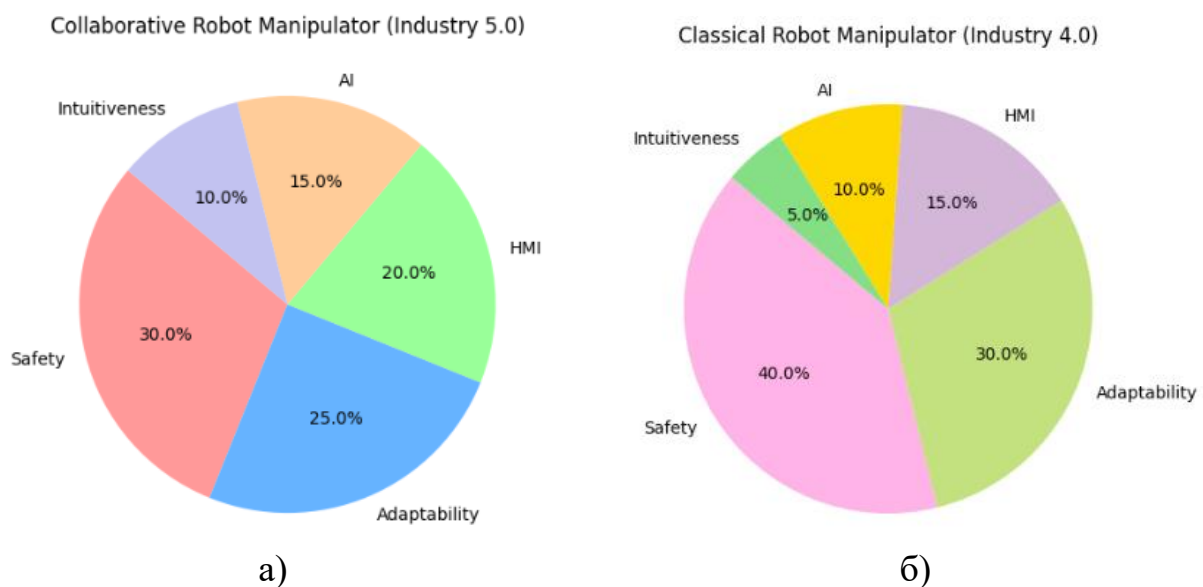

Figure 1: Comparison of the percentage of influence of control system requirements for collaborative robot manipulator (Industry 5.0) and classic robot manipulator (Industry 4.0)

Based on the research conducted, it is possible to compare the basic parameters of the requirements of Industry 5.0 and Industry 4.0, which is presented in Table 2.

Table 2: Comparison of the basic parameters of the requirements of Industry 5.0 and Industry 4.0.

Parameter	Industry 5.0 (Collaborative Robots)	Industry 4.0 (Classic works)
Purpose	Human-centricity, human-robot interaction	Full automation, minimal human involvement
Focus	Security, integration into a shared workspace	Speed, accuracy, process stability

Control interface	HMI, intuitive and intelligent interfaces	Programmable controllers, little interactivity
Adaptability	High, on-the-job learning	Limited, requires reconfiguration
Technologies	AI, sensors, learning interfaces	Classic PLC technologies, mechanical automation

Thus, Industry 5.0 is focused on creating interaction between a robot and a person, which requires new control systems that are adaptive and safe to use, while Industry 4.0 focuses on maximally autonomous performance of tasks with high accuracy and stability in production conditions.

Conclusion

In today's technological development, the differences in approaches to robot control systems between Industry 4.0 and Industry 5.0 are becoming especially important for the effective integration of robotic solutions into production. Industry 4.0 focuses on automation and precision, which involves the use of classic robots controlled by systems focused on stability, autonomy and productivity. These systems are capable of performing repetitive tasks with high speed and precision, which meets the requirements of mass production, but limits their adaptability to non-standard situations. In contrast, Industry 5.0 introduces the concept of human-robot cooperation, requiring new approaches to flexibility, safety and interactivity of control systems. Collaborative robot manipulators that meet these requirements must take into account the integration of artificial intelligence to adapt to changing conditions and the possibility of intuitive communication with a human operator. The analysis shows that to implement the concepts of Industry 5.0, it is necessary to introduce technologies that will ensure a higher level of integration between man and machine, while Industry 4.0 is focused on minimizing human intervention. Taking into account these different approaches, a comparative analysis of the requirements for control systems allows us to identify the main directions of technology development aimed at creating adaptive, safe and highly efficient robotic solutions.

References:

1. Abu-Jassar, A., & et al. (2024). The Optical Flow Method and Graham's Algorithm Implementation Features for Searching for the Object Contour in the Mobile Robot's Workspace.

2. Yevsieiev, V., & et al. (2024). The Canny Algorithm Implementation for Obtaining the Object Contour in a Mobile Robot's Workspace in Real Time. *Journal of Universal Science Research*, 2(3), 7-19.
3. Maksymova, S., & et al. (2024). Comparative Analysis of methods for Predicting the Trajectory of Object Movement in a Collaborative Robot-Manipulator Working Area. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(10), 38-48.
4. Vizir, Y., & et al. (2024). Lighting Control Module Software Development. *Journal of Universal Science Research*, 2(2), 29–42.
5. Abu-Jassar, A., & et al. (2023). Obstacle Avoidance Sensors: A Brief Overview. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(5), 4-10.
6. Akopov, M., & et al. (2023). Choosing a Camera for 3D Mapping. *Journal of Universal Science Research*, 1(11), 28–38.
7. Attar, H., Abu-Jassar, A. T., Amer, A., Lyashenko, V., Yevsieiev, V., & Khosravi, M. R. (2022). Control System Development and Implementation of a CNC Laser Engraver for Environmental Use with Remote Imaging. *Computational intelligence and neuroscience*, 2022(1), 9140156.
8. Abu-Jassar, A. T., Al-Sharo, Y. M., Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2021). Some Features of Classifiers Implementation for Object Recognition in Specialized Computer systems. *TEM Journal: Technology, Education, Management, Informatics*, 10(4), 1645-1654.
9. Nevliudov, I., Yevsieiev, V., Baker, J. H., Ahmad, M. A., & Lyashenko, V. (2020). Development of a cyber design modeling declarative Language for cyber physical production systems. *J. Math. Comput. Sci.*, 11(1), 520-542.
10. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Yevsieiev, V., Amer, A., Demska, N., Luhach, A. K., & Lyashenko, V. (2022). Electronic User Authentication Key for Access to HMI/SCADA via Unsecured Internet Networks. *Computational intelligence and neuroscience*, 2022, 5866922.
11. Mustafa, S. K., Yevsieiev, V., Nevliudov, I., & Lyashenko, V. (2022). HMI Development Automation with GUI Elements for Object-Oriented Programming Languages Implementation. *SSRG International Journal of Engineering Trends and Technology*, 70(1), 139-145.
12. Nevliudov, I., Yevsieiev, V., Lyashenko, V., & Ahmad, M. A. (2021). GUI Elements and Windows Form Formalization Parameters and Events Method to Automate the Process of Additive Cyber-Design CPPS Development. *Advances in Dynamical Systems and Applications*, 16(2), 441-455.

13. Maksymova, S., Matarneh, R., Lyashenko, V. V., & Belova, N. V. (2017). Voice Control for an Industrial Robot as a Combination of Various Robotic Assembly Process Models. *Journal of Computer and Communications*, 5, 1-15.
14. Lyashenko, V., Abu-Jassar, A. T., Yevsieiev, V., & Maksymova, S. (2023). Automated Monitoring and Visualization System in Production. *International Research Journal of Multidisciplinary Technovation*, 5(6), 9-18.
15. Ahmad, M. A., Baker, J. H., Tvoroshenko, I., & Lyashenko, V. (2019). Modeling the structure of intellectual means of decision-making using a system-oriented NFO approach. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 7(11), 460-465.
16. Lyashenko, V., Ahmad, M. A., Sotnik, S., Deineko, Z., & Khan, A. (2018). Defects of communication pipes from plastic in modern civil engineering. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*, 8(1), 253-262.
17. Lyashenko, V. V., Matarneh, R., & Deineko, Z. V. (2016). Using the Properties of Wavelet Coefficients of Time Series for Image Analysis and Processing. *Journal of Computer Sciences and Applications*, 4(2), 27-34.
18. Lyashenko, V. V., Matarneh, R., Kobylin, O., & Putyatin, Y. P. (2016). Contour Detection and Allocation for Cytological Images Using Wavelet Analysis Methodology. *International Journal*, 4(1), 85-94.
19. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Lyashenko, V., Amer, A., Sotnik, S., & Solyman, A. (2023). Access control to robotic systems based on biometric: the generalized model and its practical implementation. *International Journal of Intelligent Engineering and Systems*, 16(5), 313-328.
20. Al-Sharo, Y. M., Abu-Jassar, A. T., Sotnik, S., & Lyashenko, V. (2023). Generalized Procedure for Determining the Collision-Free Trajectory for a Robotic Arm. *Tikrit Journal of Engineering Sciences*, 30(2), 142-151.
21. Sotnik, S., & Lyashenko, V. (2022). Prospects for Introduction of Robotics in Service. *Prospects*, 6(5), 4-9.
22. Lyashenko, V., Laariedh, F., Ayaz, A. M., & Sotnik, S. (2021). Recognition of Voice Commands Based on Neural Network. *TEM Journal: Technology, Education, Management, Informatics*, 10(2), 583-591.
23. Tahseen A. J. A., & et al.. (2023). Binarization Methods in Multimedia Systems when Recognizing License Plates of Cars. *International Journal of Academic Engineering Research (IJAER)*, 7(2), 1-9.

24. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Amer, A., Lyashenko, V., Yevsieiev, V., & Solyman, A. (2024). Development and Investigation of Vision System for a Small-Sized Mobile Humanoid Robot in a Smart Environment. *International Journal of Crowd Science*.
25. Sotnik, S., & et al.. (2022). Modern Industrial Robotics Industry. *International Journal of Academic Engineering Research*, 6(1),. 37-46.
26. Attar, H., Abu-Jassar, A. T., Lyashenko, V., Al-qerem, A., Sotnik, S., Alharbi, N., & Solyman, A. A. (2023). Proposed synchronous electric motor simulation with built-in permanent magnets for robotic systems. *SN Applied Sciences*, 5(6), 160.
27. Babker, A. M., Suliman, R. S., Elshaikh, R. H., Boboyorov, S., & Lyashenko, V. (2024). Sequence of Simple Digital Technologies for Detection of Platelets in Medical Images. *Biomedical and Pharmacology Journal*, 17(1), 141-152.
28. Lyashenko V, Matarneh R, Sotnik S. Modeling of Machine Design with Numerical Control in UG NX 7.5 System. *The International Journal of Engineering and Science (IJES)*, 2018, 7(7), pp. 28-37.
29. Matarneh, R., Sotnik, S., & Lyashenko, V. (2018). Search of the molding form connector plane on the approximation basis by the many-sided surface with use of the convex sets theory. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*, 8(1), 977-988.
30. Omarov, M., Muradova, V., & Lyashenko, V. (2020). Model of accumulation and loss of knowledge in computerization systems of education with remote access. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 8(3), 847-852.
31. Maksymova, S., & et al. (2024). The Bipedal Robot a Kinematic Diagram Development. *Journal of Universal Science Research*, 2(1), 6–17.
32. Basiuk, V., & et al. (2023). Mobile Robot Position Determining Using Odometry Method. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 3(3), 227-234.
33. Gurin, D., & et al. (2024). Effect of Frame Processing Frequency on Object Identification Using MobileNetV2 Neural Network for a Mobile Robot. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(8), 36-44.
34. Nevliudov, I., & et al. (2023). A Small-Sized Robot Prototype Development Using 3D Printing. *CAD In Machinery Design Implementation and Educational Issues (CADMD'2023) Suprasl*, 12.

35. Maksymova, S., & et al. (2024). Gripping Device Development: Some Aspects. *Journal of Universal Science Research*, 2(1), 150–158.
36. Yevsieiev, V., & et al. (2024). Building a traffic route taking into account obstacles based on the A-star algorithm using the python language. *Technical Science Research In Uzbekistan*, 2(3), 103-112.
37. Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2020). Analysis of Basic Principles for Sensor System Design Process Mobile Robots. *Journal La Multiapp*, 1(4), 1-6.
38. Abu-Jassar AT, Attar H, Amer A, et al. Remote Monitoring System of Patient Status in Social IoT Environments Using Amazon Web Services (AWS) Technologies and Smart Health Care. *International Journal of Crowd Science*, 2024.
39. Matarneh, R., Maksymova, S., Zeleniy, O., & Lyashenko, V. (2018). Voice Control for Flexible Medicine Robot. *International Journal of Computer Trends and Technology (IJCTT)*, 56(1), 1-5.
40. Putyatin, Y. P., & et al.. (2016) The Pre-Processing of Images Technique for the Material Samples in the Study of Natural Polymer Composites. *American Journal of Engineering Research*, 5(8), 221-226.
41. Lyashenko, V., Kobylin, O., Ahmad, M. A., & Khan, A. (2017). Study of composite materials for the engineering using wavelet analysis and image processing technology. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*, 7(6), 445-452.
42. Kemendi, Á., & et al. (2022). Industry 4.0 and 5.0—organizational and competency challenges of enterprises. *Polish Journal of Management Studies*, 26(2), 209-232.
43. Xu, X., & et al. (2021). Industry 4.0 and Industry 5.0—Inception, conception and perception. *Journal of manufacturing systems*, 61, 530-535.
44. Golovianko, M., & et al. (2023). Industry 4.0 vs. Industry 5.0: Co-existence, transition, or a hybrid. *Procedia Computer Science*, 217, 102-113.
45. Mourtzis, D., & et al. (2022). A Literature Review of the Challenges and Opportunities of the Transition from Industry 4.0 to Society 5.0. *Energies*, 15(17), 6276.
46. Raja Santhi, A., & Muthuswamy, P. (2023). Industry 5.0 or industry 4.0 S? Introduction to industry 4.0 and a peek into the prospective industry 5.0 technologies. *International Journal on Interactive Design and Manufacturing (IJIDeM)*, 17(2), 947-979.

47. Zizic, M. C., & et al. (2022). From industry 4.0 towards industry 5.0: A review and analysis of paradigm shift for the people, organization and technology. *Energies*, 15(14), 5221.
48. Jefroy, N., & et al. (2022). Moving from Industry 4.0 to Industry 5.0: what are the implications for smart logistics?. *Logistics*, 6(2), 26.

LOYIHA BOSHQARUVIDA RAHBARNING ROLI
РОЛЬ РУКОВОДИТЕЛЯ В УПРАВЛЕНИИ ПРОЕКТАМИ
THE ROLE OF THE LEADER IN PROJECT MANAGEMENT

Abdusalilov Temurbek Ixtiyor o'g'li
O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya
akademiyasi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada loyiha boshqaruvini tashkil etish, uning yo'nalishlari loyiha doirasida amalga oshiriladigan amaliyotlar, loyiha boshqaruvida rahbarning ahamiyati va o'rni, afzalliklari va kamchiliklari ko'rib chiqilgan. Ushbu maqola yuzasidan loyiha rahbarining boshqaruvini yanada keskin tarzda rivojlantirish, innovatsion va texnologiyaga asoslangan holda amalga oshirish bo'yicha g'oyalar va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Loyiha rahbari, boshqaruv tendensiyalari, loyihalarni boshqarish usullari, dasturlar.

Аннотация: В этой статье рассматривается организация управления проектами, ее области практики, реализуемые в рамках проекта, важность и роль руководителя в управлении проектами, преимущества и недостатки. На основе данной статьи разработаны идеи и предложения по более радикальному развитию, инновационному и технологичному осуществлению управления руководителем проекта.

Ключевые слова: руководитель проекта, тенденции управления, методы управления проектами, программы.

Annotation: in this article, the organization of Project Management, its directions are considered the practices carried out within the framework of the project, the importance and place of the leader in project management, advantages and disadvantages. On this article, ideas and proposals have been developed for the

development of the management of the project leader in a more drastic way, innovation and technology-based implementation.

Keywords: Project Leader, Management Trends, project management methods, applications

Kirish. Hozirgi kunda biz texnologiya asrida yashamoqdamiz ya'ni, texnika, texnologiya rivojlangan asrda mamlakatlar ichida turli xil yangiliklarni, yangi narsalarni dasturlarni, elektron kashf etish loyihalar ustida ishlash, g'oyalarni fikrlarni jamlagan holda biror bir noyob loyiha yaratish, start-up loyihalarni ishlab chiqish juda ham rivojlanmoqda.

Loyiha rahbarining boshqaruvi amaliyotidagi o'zgarish loyihalarni boshqarish usullari qo'llaniladigan boshqaruv ob'yektlari doirasini kengaytirish va loyihalarning o'ziga xos xususiyatlari va ularni amalga oshirish usullarini hisobga olgan holda takomillashtirilgan yoki yangi usullar va vositalardan foydalanish bilan bog'liqdir. Loyihani boshqarish usullari nafaqat yirik kompleks loyihalar, qurilish va muhandislik, dizaynga asoslangan ishlab chiqarish, yuqori raqobatbardosh, yuqori texnologiyali ishlab chiqarish kabi an'anaviy sohalarda, balki korxonada faoliyatini rivojlantirish, ommaviy bozorda ijodiy loyihalarni boshqarish uchun deyarli barcha sohalarda qo'llaniladi. Loyihani boshqarish usullaridan foydalanish katta kompaniyalarning imtiyozlaridan voz kechdi, o'rta va kichik biznes ham ushbu yondashuvlardan foydalanishga va mutaxassislarni tayyorlashga kirishdi.

Davlat hokimiyati organlari tomonidan loyihalarni boshqarishga qiziqish ortmoqda. Loyihaga yo'naltirilgan usullar alohida loyihalarni boshqarishda va maqsadli dasturlar darajasida qo'llaniladi. Davlat sektorida amalga oshirilayotgan loyihalar va dasturlar bir qator xususiyatlarga ega bo'lib, bu an'anaviy loyihalarni boshqarish usullarini takomillashtirish va moslashtirishni nazarda tutadi.

Har bir rahbar o'zining ish faoliyatida, o'ziga xos boshqaruv uslubiga ega. Uslub — bu ishlash, boshqarishdagi o'ziga xos yo'l, usul ma'nosini anglatadi.

Boshqaruvning turli pog'ona va bosqichlarida turgan boshqaruv organlari va rahbarlarning ish uslublari har xildir. Shu nuqtai nazardan ish uslubi g'oyat ko'p qirrali tushunchadir. Menejment nuqtai nazaridan olib qaraganda, mutlaqo o'xshash kishilar bo'lmaganidek, vazifalar ko'pligi sababli mutlaqo bir xil boshqaruv uslubi ham bo'lmaydi. Rahbar faqat o'ziga xos xususiyat va sifatlar vositasida faqat o'ziga xos,

o 'ziga mansub uslubda ish yuritadi. Shu m a'noda uslub rahbaming shaxs sifatidagi xususiyatlarinigina emas, balki faoliyat xususiyatlarini ham ifodalaydi. Kishilarni boshqarar ekan, rahbar jamoaning natijaviy maqsadini ko'ra biladi va uni shu maqsad sari yo'naltiradi.

Adabiyotlar sharhi. Loyihani boshqarish metodologiyasi va asbob-uskunalarini sohasidagi ixtisoslashuvi sezilarli darajada rivojlanmoqda. Global loyiha boshqaruvi bo'yicha mutaxassis Russell Archibald (Russell Archibald), Lynn Krafford (Lynne Crawford) va boshqalar loyihalarni boshqarishning yagona tasnifini va loyihalarni boshqarish yondashuvlarini asoslaydigan hujjatlarni chop etdi [Crawford, 2014].

Amerika Qo'shma Shtatlardagi loyihani boshqarish Instituti (PMI) tomonidan olib borilgan tadqiqotlar doirasida, davlat sektorida [PMBOK, 2015], qurilish, mudofaa va avtomobilsozlik sohasida loyihalarni boshqarish bo'yicha maxsus standartlar ishlab chiqildi va e'lon qilindi. Loyiha boshqaruvini biznes boshqaruv usullari va vositalarining yagona tizimiga integratsiyalashuvi ishlab chiqish dasturlari va loyihaviy portfelli darajasida boshqaruv standartlarini ishlab chiqish va rivojlantirish, shuningdek, loyihani boshqarish sohasida kompaniyaning yetukligini baholash uchun kompleks modellarni ishlab chiqishda aks etadi.

Loyihani boshqarishning nazariy asoslari va rivojlanishining asosiy yo'nalishlari uchta sohaga taalluqli bo'lishi mumkin [Shenhar, 2004]: Loyiha boshqaruvi va strategik boshqaruv integratsiyasi. Shaxsiy loyihalar darajasida an'anaviy usullarni va boshqaruv vositalarini ishlab chiqish. Jamoa va asosiy loyiha ishtirokchilarining samaradorligini oshirish. Kompaniyadagi loyihalarni boshqarish va strategik menejmentni integratsiyasi bilan bog'liq ishlarda loyihalar kompaniyaning strategik maqsadlariga erishishda asosiy vosita hisoblanadi va loyiha menejerining mas'uliyati va vakolati biznes maqsadlariga erishish bilan bog'liq.

Metodologiya. Butun dunyodagi bir qator mamlakatlarda hukumat va davlat organlari loyihalarni boshqarish metodologiyasida davlatning samarali rivojlanishini ta'minlashning muhim vositasi va milliy loyiha boshqaruvi imkoniyatlarini shakllantirishini e'lon qilishdi. Amalda namoyon bo'ladigan muhim tendensiya loyiha rahbarining rolini o'zgartirishdir. Buning sababi shundaki, loyiha boshqaruvi ob'yekti sifatida tushuntirish yanada murakkablashadi.

Maqolada nazariy mushohada, kuzatish, umumlashtirish, qiyosiy tahlil, taqqoslash, turizm sohasidagi fundamental va amaliy ishlanmalarni tahlil qilish, xolislik tamoyillari va statistik tadqiqot usullaridan foydalanildi.

Samarali loyihalarni boshqarish tizimini yaratish uchun dasturlarni va loyiha portfellari darajasini boshqarish kerak. Ushbu ehtiyoj dasturlarni va loyiha portfellarini boshqarish uchun nazariya va vositalarning faol rivojlanishiga olib keldi. Loyihalarni amalga oshirishda yana bir muhim tendensiya tashqi muhitda va kompaniyalar ichida biznes dinamikasini va noaniqlik darajasini oshirishdan iborat. Bu shuni anglatadiki, "ochiq" loyihalar juda ko'p. An'anaviy loyihalardan farqli o'laroq, "ochiq" ishni boshlash vaqtida buyurtmachi mumkin emas va yakuniy mahsulotga qo'yiladigan talablarni va vaqt va budjetdagi cheklashlarni aniq ko'rsatishga intilmaydi. "Ochiq" loyihaning asosiy ishtirokchilari loyiha amalga oshirilganda ushbu talablar qayta ko'rib chiqiladi va loyihani amalga oshirish rejalariga tegishli o'zgarishlar kiritiladi. "Ochiq" loyihalarni boshqarish rahbari yanada kengroq va yanada moslashuvchan vositalar va boshqaruv usullarini qo'llashni talab qiladi.

Loyihani boshqarish sohasidagi tadqiqotlarni rivojlantirishning asosiy tendensiyalari amaliy biznes ehtiyojlari bilan bog'liq bo'lib quyidagilarni o'z ichiga oladi:

-metodologiya va loyihalarni boshqarish vositalarining ixtisoslashganligi;

-biznesni boshqarish jarayonlarini umuman loyiha boshqaruviga yanada yaqinroq bog'lash.

Natija va munozara. Jamoa va asosiy loyiha ishtirokchilarining samaradorligini oshirishga yo'naltirilgan o'quv mashg'ulotlarida ishtirokchilar o'zaro faoliyat funksional, taqsimlangan guruhlarda motivatsiya va o'zaro aloqalar masalalariga alohida e'tibor qaratmoqdalar. Ushbu tadqiqotlar doirasida loyiha rahbarlarining yetakchilik, o'qitish, motivatsiya va martaba o'sishining masalalari ham ko'rib chiqiladi. Boshqarish sohasida standartlashtirishning maqsadi belgilangan talablar, normalar va tamoyillardan doimo foydalanish orqali muayyan darajadagi tartibga erishish orqali boshqaruv samaradorligini oshirishdan iborat.

Kompaniyadagi loyihalarni boshqarish va strategik menejmentni integratsiyasi bilan bog'liq ishlarda loyihalar kompaniyaning strategik maqsadlariga erishishda asosiy vosita hisoblanadi va loyiha menejerining mas'uliyati va vakolati biznes maqsadlariga erishish bilan bog'liq. Ushbu tadqiqotlar strategiya, loyiha portfeli va individual loyihalar darajasida shakllantirilgan muvaffaqiyatlar uchun 20 maqsadlar va mezonlarni muvofiqlashtirish masalalariga qaratilgan. Shu asosda tashkilotning tuzilishiga bo'lgan talablar, ishtirokchilarning va maqsadlarni belgilashning barcha darajalarida boshqarish jarayoni aniqlanadi.

Shaxsiy loyihalarni boshqarishda metodlar va boshqaruv vositalarini ishlab chiqishda olib borilgan tadqiqotlar, noaniqlik va loyiha tavakkalchiligi ortib borayotgan bir paytda loyihani rejalashtirishda individual ishlarning parametrlarini baholashning aniqligini oshirish orqali boshqaruv jarayonlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Boshqarish sohasida standartlashtirishning maqsadi belgilangan talablar, normalar va tamoyillardan doimo foydalanish orqali muayyan darajadagi tartibga erishish orqali boshqaruv samaradorligini oshirishdan iborat

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O.Sh.Mamanazarov. “Loyiha boshqaruvi”. O‘quv qo‘llanma, TAQI-2019. 144 bet.
2. Pardaev M. Q., Xoliqulov A.N., Jumaeva G.. Investitsion loyihalar tahlili. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2019. - 234 bet.
3. A.Yu. Andrianov, SV. Valdaysev, P.V. Vorobev i dr. Investitsii. Uchebnik - M.: Prospekt, 2008. - 584 str
4. N.N.Rasulov. Stimulirovanie privilecheniya inostrannykh investitsii v ekonomiku Uzbekistana. Uchebnik. -T.: FAN, 2003.-165 str.
5. Bozorov R.H. O‘zbekistonda investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholashni takomillashtirish. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2018 y.

XX ASR JAHON TA'LIM TIZIMIDAGI GLOBAL TENDENSIYALAR

Azamat Xudoyqulov Joraqul o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

XX asr jahon ta'lim tizimida kuzatuvchi global tendensiyalar va ularning modern ta'limning yuqori samaradorligiga olib kelishi ko'rsatiladi. Tezisdagi muqaddima yodida global ta'lim tizimining tarixi va rivojlanishi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, global ta'lim tizimlari boshqa ta'lim tizimlaridan nimalardan farq qiladi? Bu savollarga javoblar shakllantiriladi.

Kalit so'zlar: Jahon ta'lim tizimi, Global ta'lim rivojlanishi, Ta'limda yangiliklar, Milliy ta'lim tizimi, Moliyaviy modellashtirish

АБСТРАКТНЫЙ:

Показаны глобальные тенденции, наблюдаемые в мировой системе образования XX века и ведущие к высокой эффективности современного образования. История и развитие мировой системы образования освещены в предисловии диссертации. Кроме того, чем глобальные системы образования отличаются от других систем образования? Сформулированы ответы на эти вопросы.

Ключевые слова: Мировая система образования, Глобальное развитие образования, Новости в образовании, Национальная система образования, Финансовое моделирование

ABSTRACT:

Global trends observed in the world education system of the 20th century and their leading to high efficiency of modern education are shown. The history and development of the global education system is highlighted in the preface of the thesis. Also, how do global education systems differ from other education systems? Answers to these questions are formulated.

Key words: World Education System, Global Education Development, News in Education, National Education System, Financial Modeling

Kirish

Jahon ta'lim tizimi global yondashuvlarda avvaldan o'rtacha qalamga olib kelgan. Bu avvalgi zamonlarda avtandil hamda o'qlar ilk ma'naviy tadqiqotchilar va ilm-fanlar bo'lya badal qilish yuzasidan orqaga qoladi. Lekin XX asrda hodisalar hodisalari, globalizatsiya davrida ta'lim tizimlarida moddalar taraqqiyotining chap nishoni ko'rinib turibdi. Bugungi kunda, global ta'lim tizimi yangiliklari, milliy ta'lim tizimlaridan xilof farq qiladigan modellashtirishlar va boshqa narsalar yuzaga kelib chiqib, shu bilan birga, har bir davlat o'z tizimida ta'limni rivojlantirish uchun yuqori samaradorlikka nisbatan tashvishlanmoqda.

Global Ta'lim Tizimlari va Ular O'rtasidagi Farqlar

Global ta'lim tizimida, birinchi navbatda, shaxslar uchun eng muvofiq va sifatli ta'lim tizimini yaratish, davlatlararo va xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, o'z mamlakatlarida ta'limni mustaqil tashkil qilish yoki ta'lim programmalari va tizimlarini yagona vaqtda birlashtirish kabi asosiy maqsadlar ko'rsatiladi. Shu bilan birga, global ta'lim tizimlari moliyaviy modellashtirish va shaxsiy yuksaltirishni kuchaytirish, xalqaro munosabatlar va chegara, milliy hududdalararo ko'rsatkichlarni pasaytirish, huquqiy madaniyatlar va demokratik qo'llanmalar yaratish kabi muhim vazifalar ham uchraydi.

XX asr jahon ta'lim tizimidagi global tendentsiyalar

Qiyosiy pedagogikaning asosiy tarkibiy qismlari zamon va makon omillaridir. Zamon omili bir xil pedagogik tizimni turli tarixiy davrlar, asrlar, yillarda taqqoslashni nazarda tutadi. Bunda turli tarixiy davrlarda yuzaga kelgan pedagogik nazariyalar o'rganiladi.

Makon omili esa turli hududlarda joylashgan davlatlarning pedagogik tizimlarini taqqoslashni nazarda tutadi. Quyida makon omiliga ko'ra turli davlatlar ta'lim modelini taqqoslab ko'ramiz. Masalan:

Amerika modeli: kichik o'rta maktab → o'rta maktab → katta o'rta maktab → 2 yillik kollej → universitet tizimidagi 4 yillik kollej → magistratura → doktorantura.

Fransiya modeli: onalar maktabi → o'rta maktab → kollej → texnologik, kasbiy va umumta'lim litseyi → universitet → magistratura → doktorantura.

Germaniya modeli: umumiy maktab → real bilim yurti, gimnaziya va asosiy maktab → oliy o'quv yurti → magistratura → doktorantura.

Angliya modeli: birlashgan maktab → grammatik va zamonaviy maktab → kollej → universitet, magistratura, doktorantura.

Rossiya modeli: umumta'lim maktabi → to'liq o'rta maktab, gimnaziya va litsey-kollej → institut, universitet, akademiya → magistratura → doktorantura.

Qozog'iston modeli: to'liq umumta'lim o'rta maktab → kollej → universitet, akademiya (bakalavriat) → magistratura → doktorantura.

Demak, zamon va makon omillariga ko'ra pedagogik tizimlar modelini taqqoslashda yangi pedagogik bilimlar yuzaga keladi. Uning mazmunida quyidagilar aks etadi:

- ta'limning zamonaviy holatini qayd etish;
- ta'lim siyosatini takomillashtirish, muqobil ta'lim siyosatini taklif qilish;
- ta'lim jarayonlarida kutilayotgan holatlarni bashorat qilish;
- qiyosiy pedagogikaning nazariyasi va metodologiyasini boyitish.

XX asr oxirida jahon ta'lim tizimida quyidagi global tendentsiyalar ajratib ko'rsatildi:

- 1) ta'lim tizimini demokratlashtirishga intilish, ya'ni ta'limning hamma uchun ochiqligi, ta'lim tizimining uzluksizligi, ta'lim muassasalariga mustaqillikning taqdim etilishi;
- 2) shaxsga ta'lim olish huquqining to'liq ta'minlanishi (har bir insonga millati, irqi, kelib chiqishidan qat'iy nazar istalgan turdagi ta'lim muassasasida ta'lim olishi);
- 3) ma'lumot olishga ijtimoiy-iqtisodiy omillarning sezilarli ta'siri (pullishartnoma asosida tahcil olish);
- 4) xilma-xil qiziqish va o'quvchilarning qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan o'quv-tashkiliy tadbirlar ko'lamining ortib borishi;
- 5) ta'lim xizmatlari bozorining o'sishi;
- 6) oliy ta'lim tarmoqlarining kengayishi va talabalarning ijtimoiy tarkibining o'zgarishi;

7) ta'limni boshqarish sohasida o'ta markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan boshqaruv uyg'unligini ta'minlash;
8) rivojlangan davlatlar tomonidan ta'lim moliyalashtiriladigan asosiy ob'ektga

aylanishi;

9) ta'lim dasturlarini doimiy yangilash va modernizatsiyalash;

10) "o'rtacha o'zlashtirish"ga yo'nalganlikdan, har bir o'quvchining o'ziga xosliklarini ochish hamda ularning qiziqishi va qobiliyatlarini rivojlantirishga etibor qaratilishi;

11) rivojlanishida nuqsoni bor bo'lgan bolalar ta'limi uchun qo'shimcha resurslarni izlab topish.

Jahon ta'limi muammolarini hal etishda turli ta'lim tizimlari ishtiroki zaruriyatini talab etadigan yirik xalqaro dastur va loyihalash muhim ahamiyat kasb etadi. Yirik xalqaro loyihalarga quyidagilar kiradi:

- ERAZMUS – maqsad Yevropa Ittifoqiga a'zo davlatlar talabalarinin mobilligini taminlash (masalan, dastur doirasida 10% talabalar Yevropa mamlakatlaridagi boshqa oliy ta'lim muasssalarda o'qishga borishlari kerak).
- LINGVA — bu dastur kichik sinflardan boshlab chet tillarni o'rganish samaradorligini oshirishga mo'ljallangan.
- EVRIKA – ushbu loyihaning maqsadi SHarqiy Yevropa davlatlari bilan amalga ooshirilayotgan tadqiqotlarni uyg'g'unlashtirish.
- ESPRIT — yangi axborot texnologiyalarini yaratish sohasida Yevropa universitetlalariri, kompyuter firm kuch va imkoniyatlarini birlashtirishni talab etuvchi loyiha.
- EIPDAS — arab davlatlarida ta'limni rejalashtirish va boshqarishni takomillashtirish sohasiga doir dastur.
- TEMPUS – Yevropa Ittifoqining hamkordavlatlarda oliy ta'limni rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturi.
- IRIS — xotin-qizlarning kasbiy ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirishgga yo'naltirilgan loyihalar tizimi.

1-TOPSHIRIQ. JAHONNING RIVOJLANGAN DAVLATLARI TALIM TIZIMI MAVZUSIGA DOIR BLITS-SOROV SAVOLLARI
1.TALIM TIZIMI DEGANDA NIMANI TUSHUNASIZ?
2.XALQARO TALIM STANDART KLASSIFIKATSIYASI QACHON YANGILANDI?
3.XALQARO TALIM STANDART KLASSIFIKATSIYASIDA TALIMNING NECHTA BOSQICHI KORSATILGAN?
4.QIYOSIY PEDAGOGIK TIZIM BU...?
5.JAHONNING

IQTISODIY RIVOJLANGAN DAVLATLARI TALIM TIZIMINING QAYSI DAVLATIDA BOSHLANGICH TALIMDA DARSGA KELMAGAN FARZANDI ORNIGA OTA-ONASI YOKI ISHONCHLI VAKIL QATNASHISHI SHART?
6.QAYSI DAVLATDA OLIY TALIMGA CHET EL FUQAROLARIGA DAVLAT GRANTLARI BOSHQA DAVLATLARGA NISBATAN KOPROQ AJRATILADI?
7.XALQARO BAHOLASH DASTURLARIGA NIMALAR KIRADI?

Buyuk Britaniya davlat ta`lim tizimi

Buyuk Britaniya ta`lim tizimi maktabgacha ta`lim boshlang`ich ta`lim umumiy o`rta ta`lim keyingi ta`lim oliy ta`lim

O`quvchilar 11 sinfni tamomlaganidan so`ng majburiy ta`lim tugaganligi haqida sertifikat olish uchun imtihonlar topshiradilar. Bu imtihonlarga britaniyaliklar 2 yil davomida maxsus GCSE(General Certificate of Secondary Education) dasturi bo`yicha tayyorlanadi.

Buyuk Britaniyada magistratura faqat 1 yil davom etadi. Britaniya universitetlarida magistrlik dasturlari ikki toifaga bo`linadi: Research programmes va Taught programmes

TAILAND TALIM TIZIMI BAJARDI: ZAYIRKULOVA NOZIMA ZOHIDOVA ZIYODA Za

TAILAND DAVLATI YILDA TASHKIL TOPGAN TAILAND QIROLLIK-MONARXIYA HISOBLANADI. POYTAXTI- BANGKOK. QIROLI- PUMIPON ADULYADET BOSH VAZIRI- SONCHAT VONGSAVAT YER MAYDONI KM AXOLISI-68 MLN PUL BIRLIGI- BAT

TAILANDDA TALIM HUKUMAT TOMONIDAN BERILADI(BU ISHNI TAILAND HUKUMATI VAZIRLIGI ORQALI AMALGA OSHIRADI) VA BU JARAYON MAKTABGACHA TARBIYA MUASSASLARIDA BOSHLANIB, ORTA MAKTABNING YUQORI SINFLARIGACHA DAVOM ETADI. MAMLAKAT KONSITITUTSIYASI 12 YILLIK BEPUL TALIMNI KAFOLATLAYDI VA BU MAMLAKATDA MAJBURIY MAKTAB TALIMI KAMIDA 9 YIL DAVOM ETISHI SHART. RASMIY TALIM ON IKKI YILLIK ASOSIY TALIM VA OLIY TALIMDAN IBORAT. ASOSIY TALIM OLTI YIL BOSHLANGICH VA OLTI YIL ORTA TALIMGA BOLINADI, OZ NAVBATIDA ORTA TALIM 2 DARAJAGA AJRATILADI: 3YILLIK BIRINCHI DARAJA VA UCH YILLIK IKKINCHI DARAJA. MAKTAB OQUVCHILARI YOSHI VA SINFLARINING

OZARO NISBATI: TURFA XIL QOSHMCHA DASTURLAR – 6 YOSHGACHA YASLI- 3-4 YOSH; BOLALAR BOGCHASI- 4-5 YOSH; TAYYORLOV GURUHLARI – 5-6 YOSH; PRATHOME SINFLAR(1-6) YOSH; MATTHAYOM SINFLAR(1-6) – YOSH; PROFESIONAL –TEXNIK TALIM- TURLI XIL YOSH; OLIY TALIM- GTURLI XIL YOSH; KATTALAR UCHUN TALIM- TURLI XIL YOSH

Zamonaviy Tailandda davlat talim tizimi 4 bosqichdan iborat: Maktabgacha talim-1-2 yil Boshlangich talim- 6 yil Orta talim - 6yil (ikki bosqichdan iborat).

Boshlangich talim amaliy jihatdan barcha uchun moljallangan. Boshlangich talim majburiy va bepul bolsa-da, bir qancha xarajatlarga ega. Bazida ota- onalarning forma, oquv darsliklari va transport tolovlarni tolashga qurbi yetmasligi bir qancha bolalarni maktabni tashlashga majbur qiladi

ORTA TALIM HAM DAVLAT TOMONIDA QOLLAB –QUVVATLANAI, AMMO TALIMNING BU BOSQICHI MAJBURIY EMAS VA OTA- ONALARGA QIMMATGA TUSHADI, SHU SABABLI BU YERDA OQUVCHILAR SONI BOSHLANGICH MAKTABGA QARAGANDA ANCHAGINA KAM

Tailandda orta maktabda tahsil oluvchi oquvchilar soni yildan –yilga kopayib bormoqda. Xuddi shuningdek, ora talim muassasalari miqdori ham osib bormoqda. Ammo, hatto yilda ham 35% yoshdagi bolalar orta talim tizimiga qamrab olinmagan edi. Eng avvalo, bu holatning sababi sifatida koplab oquvchilarning orta talim muassasalaridan haydalihi, shu bilan birga sinfdan sinfga qoldirilgan oquvchilar miqdorining koplugini korsatishimiz mumkin.

Tailandning eng yaxshi maktablari Mahidol Wittayanusorn School; Nakhon Pathom Triam Udam Suksa School; Bangkok Suankularb Wittayalai School; Bangkok Haytaiwittayalai school; Sonngkla Samsen Wittayalai School; Bangkok Bunyawat Wittayalai School; Lampang Bodindecha School; Bangkok Patumwan demonstartions School; Bangkok Debsiri school: Bangkok Kanaratbunrung Yala; Yala St. Gabriels College; Bangkok Benjamarachutit School; Ubol Ratchatani

Shuningdek, mamlakatda har ikki; akademik va professional yonalishlarni taklif etuvchi akademik gimnaziyalar va umumtalim maktablari ham mavjud. Akademik guruhlarini tanlaydigan talabalar odatda universitetga kirishga harakat qilishadi. Professional-texnik oquv yurtlarini talabalari keyingi mehnat faoliyatiga yoki talimga

tayyorlaydigan dasturlarni taklif etadi. Gimnaziyalarga qabul kirish imtihonlari orqali amalga oshiriladi.

Tailand universitetlarida talim ikki tilda olib boriladi. Talabalar oqishga qabul qilinishlaridanoldin talim tilini tanlaydilar. Talim jarayonida esa ularga ingliz tilini tez va oson orgatuvchi koplav dasturlar taklif etiladi. Tailandda oliy talim olish AQSH va Yevropaning bazi davlatlariga nisbatan arzonroq. Tolov (kontrakt) miqdori- 1yilga 4-6 ming dollar. Tailandda yashash harajatlari esa bir yilga 600 dollar.

Oliy oquv yurtlariga bitiruvchilarning 14%(boshqa mamlakatlarga qaraganda nchangina koproq) bitiruvchilar kiradi. Ammo oliy oquv yurtlarining katta qismi uiversitet emas, balki professional maktabdir. Oliy oquv yurtlari bitruvchilarining 20% dan kamrogl fan va texnikaga ixtisoslashadi.(Singapurda esa - 50%dan ortigl).

Tailand hukumati oldidagi talim sohasiga oid asisy muammolardan biri sifatida professional – texnik oquv muassasalari tizimini kengaytirish va ularning bitiruvchi tayyorlash sifatini oshirish masalasi turibdi.

Osiyo mamlakatlarida talim tizimi (Janubiy Koreya)

Hududiy joylashuvi:

KOREYA XALQ DEMOKRATIK RESPUBLIKASI HAQIDA QISQACHA MALUMOT: Shiori Insoniyatga foyda keltirish Shiori Insoniyatga foyda keltirish Milliy tili –Koreys tili Milliy tili –Koreys tili Poytaxti – Seul shaxri Poytaxti – Seul shaxri Hukumat shakli: Prezidentar Respublika Hukumat shakli: Prezidentar Respublika Prezidenti :Li Myon Bak Prezidenti :Li Myon Bak Hududi: km², dunyo boyicha 107- orinda turadi Hududi: km², dunyo boyicha 107- orinda turadi Aholisi 50mln. (dunyo boyicha 25-orinda) Aholisi 50mln. (dunyo boyicha 25-orinda) Pul birligi - Von Pul birligi - Von

TALIM TIZIMI TARIXI: MALUMKI KOREYA 1910 YILDAN TO YILGACHA YAPON MUSTAMLAKASI HISOBLANGAN. KOREYANI YOPPASIGA SAVODSIZGA AYLANTIRISH SIYOSATI NATIJASI O'LAROQ, 1944 YILGI KOREYA UMUMIY ARXIV QO'MITASI MA'LUMOTLARIGA QARAGANDA O'SHA PAYTDA KOREYANING SAVODXONLIK DARAJASI BOR-YO'G'I 13,8%NI TASHKIL ETGAN YILI IKKINCHI JAHON URUSHI BILAN BIRGA KOREYADGI YAPONIYA MUSTAMLAKACHILIGI HAM TUGADI. ENDILIKDA KOREADA TABIIYKI BOSHQA SOXALAR QATORI TA'LIM TIZIMINI O'ZGARTIRISH VAZIFASI TURARDI. ENG AVVALO "TA'LIMNI

RIVOJLANTIRISH QO'MITASI" TASHKIL ETILDI VA QO'MITA OLDIGA DARSLIKLAR YARATISH MAJBURIYATI QO'YILDI. TA'LIM TIZIMI TADQIQ ETILISHI DAVOM ETTIRILIB, AXLOQ, ETIKA, TEXNIKAGA OID FANLAR KIRITILDI YILLARDAN BOSHLAB ESA TA'LIM TIZIMIDA TABIIY VA IJTIMOIIY FANLARGA E'TIBOR KUCHAYDI YILI PREZIDENT CHON DU XVAN MAMLAKATDA SHAXSIY TA'LIM BERISH VA XUSUSIY TA'LIM MASKANLARI FAOLIYATINI QONUNAN TA'QIQLAB QO'YDI. LEKIN MAKTABDA MUSTAQIL SHUG'ULLANISH UCHUN IMKONIYATLAR YARATIB BERDI YILGA KELIB ESA BOSHLANG'ICH MAKTABLAR FAOLIYATI YANADA RIVOJLANISHI UCHUN XUKUMAT TOMONIDAN BIR QANCHA IMTIYOZLAR BERILGAN.

Koreya talim tizimining umumiy sxemasi: BosqichlarTalimning davomiyligi
Majburiyligi Boshlangich maktab 6 yilHa Orta maktab3 yilHa Yuqori maktab3 yilYoq
(Kasbiy talim) Kollej 2 yilYoq (Oliy talim)tUniversitet 4 yilYoq

Maktabgacha talim muassasasi. Koreys bogchalari talim tizimining bir qismi hisoblanmaydi. Bolalar xususiy muassasalarda qabul qilinadi. Ular asosan koreys tilida, biroq ingliz tilida faoliyat yuritadigan bogchalar ham anchagina. Bogchalarga bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha qabul qilinadi. Kopchilik bolalar maktabga tayyorgarlik korishmaydi va shunchaki oz tengqurlari bilan bogchalarga qatnab yuraverishadi. Bogchaning asosiy vazifasi bolalarni har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratish. Bogchalarda asosan musiqa, rasm, hisoblash darslari otiladi. Koreys bogchalari bolalarda mustaqillikni shakllantirishga katta etibor beriladi. Bolalar yoshi orasidagi farq 3 yoshgacha bolishi mumkin.

Boshlang'ich maktab Koreyada boshlang'ich ta'lim uchun o'quv yilida 1 martga qadar 6 yoshdan yuqori bo'lgan bolalar qabul qilinadi. Lekin 5 yoshli bolalar ham o'qishga kirishga xuquqli bo'lib, buning uchun maktab mas'ul shaxsining ruxsatnomasini olishi lozim bo'ladi. Ular 13 (12) yoshgacha boshlangich maktablarda talim oladilar. O'quv yili esa 1 mart Koreya respublikasida davlat bayrami munosabati bilan 2 martdan boshlanadi. 6 yil davom etadigan boshlang'ich ta'lim majburiy etib belgilangan. Boshlang'ich ta'limda 1 yil ikki semestruga bo'lingan holda olib boriladi. Boshlangich talimda oqitiladigan fanlar qatoriga: Koreys tili Matematika Aniq fanlar Jamiyat haqidagi fanlar Chet tili Tasviriy sanat Musiqa kiradi.

O'rta ta'lim O'rta ta'lim Koreya respublikasida 3 yil davom etadi. Kopchilik oquvchilar orta maktabga 12 yoshda kelishadi va 15 yoshgacha shu yerda talim olishadi. O'rta

ta'lim ham majburiy bo'lib, bir o'quv yili 1 martdan keyingi yil mart oyiga qadar davom etadi. Darslar 45 daqiqadan etib belgilangan bo'lib, bir yilda 1222 soatni tashkil etadi. O'rta ta'lim maktablarida davlat tili, axloq, ijtimoiy fan, matematika, jismoniy tarbiya, musiqa, san'at, chet tili kabi 10 ga yaqin fanlar o'qitiladi. Shuningdek, o'rta maktabda o'quvchi uchun tanlov fanlar mavjud. Bular qatoriga axborot, chet tili (ko'pincha nemis, fransuz, ispan, xitoy, yapon, rus, arab tillari) kabilarni kiritish mumkin. Orta maktabda oquvchilar qattiq nazorat qilinadi oquvchilarning formasi, soch turmagi va maktabdan tashqari faoliyatlari ham nazorat qilinadi. Boshlangich maktabdagi kabi orta maktabda ham oquvchilar asosan bir sinfda otirishadi, ammo fanlar turli oqituvchilar tomonidan olib boriladi. Oquvchilar har kuni 6 ta oquv predmeti boyicha dars otishadi.

Yuqori maktab Yuqori maktabning 1- kursiga oquvchilar 17 yoshdan qabul qilinib 19 yoshgacha tahsil oladilar. Yuqori maktablar bir necha turlarga bo'linadi: davlat yuqori maktablari (Koreya Ta'lim va Texnika fanlari vazirligi, Madaniyat, Jismoniy tarbiya va sayyohlik vazirligi boshqaradi), Umumiy yuqori maktablar (Har bir viloyatdagi yuqori tashkilotlar tomonidan boshqariladi), xususiy yuqori maktablar. Shuningdek, yuqori maktablar o'qitish fanlariga ko'ra ham bir qancha turlarga bo'linadi: umumiy maktablar, ixtisoslashtirilgan maktablar (qishloq xo'jaligi, sanoat, dengiz xo'jaligi, axborot), maxsus maktablar (litsey shaklidagi maktab), texnika maktablari, chet tili maktabi, jismoniy tarbiya maktabi, san'at maktablari. Koreya Respublikasida Ta'lim vazirligi maxsus tashkil etgan yuqori maktablar ham bor. Bular asosan qishloq xo'jaligi, baliqchilik, sanoat, xalqaro tillarga ixtisoslashgan bo'ladi. Yuqori maktab orta maktab kabi majburiy emas biroq 2005 yilgi malumotlarga qaraganda 97% koreys yoshlari yuqori maktabni tamomlaganlar. Bu juda yuqori korsatkichdir.

Oliy talim Muassasa Beriladigan malumot Kollej Kasbiy malumot Universitet Oliy malumot Magistratura Magistr (2 yil)

Koreyaning eng mashxur Universitetlari: Seul Milliy Universiteti, Korea Advanced Institute of Science and Technology, Pusan milliy Universiteti. Shuningdek, xususiy universitetlardan: Koreys Universiteti, Pohang Universiteti, Yonsei Universiteti, Sogang Universiteti, Hanyang Universiteti, Sungkyunkwan Universiteti va Ewha Womans Universiteti.

Seul Milliy Universiteti

Janubiy Koreya haqida qiziqarli faktlar Osiyoda meditsina jihatidan eng rivojlangan mamlakat hisoblanadi. Forbes jurnalining malumotlariga kora dunodagi eng mehnatkash xalq bu –koreyslar hisoblanadi.

Janubiy Koreya internet foydalanuvchilari eng kop bolgan dunyoning kuchli 10 taligiga kiradi. Koreya dunyodagi eng havfsiz!!! mamlakat. Koreyada jinoiy ishlar Germaniyaga qaraganda 8 marta kam, odam oldirish Rossiyaga qaraganda 15 marta, ogirlik AQShga qaraganda 20marta kamdir. Bu yerda narkomaniya deyarli yoq. Koreyadagi baland qavatli uylar liftida 4raqami yoq. Chunki 4 – CA va olim-ca bir hil yoziladi. Shuning uchun 4 soni orniga F belgisi yoziladi.

Koreys odatlariga kora chap tomon hosiyatli sanaladi. 90% koreyslar kozoynak va kontakt linzalardan foydalanishadi. Koreyada bepul ishlaydigan internetni istalgan binodan, xatto avtobuslardan ham olish mumkin.

C UMUMIY PEDAGOGIKA VA PEDAGOGIKA TARIXI

Amerika Qoshma Shtatlari

14-17 yoshgacha 6-13 yoshgacha 3-5 yoshgacha maktabgacha tarbiya muassasalari
Bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari
boshlangich maktab 1-8-sinfgacha bolgan boshlangich maktablar orta maktab 9-12-
sinflardan iborat orta maktablar. Oliy talim 2-4 yillik kollejlilar Aspirantura
Doktorantura

BOSHLANGICH TALIM XX asrning boshlarida paydo bolgan progressiv talim kursidan kelib chiqqan Ijtimoiy va tabiiy fanlar kam otiladi va kopincha olkashunoslik shaklidagi fanlar orgatiladi Darslar asosan trening, ekskursiyalar, badiiy loyihalar va kongilochar tadbirlardan iborat 5 yoshdan yoshgacha Jismoniy tarbiya fanidan tashqari barcha fanlarni bitta oqituvchi oqitadi Talimning ushbu shakli bolalarga odatiy harakatlar va ularning oqibatlarini tahlil qilish orqali bilim olish kerak ekanligini orgatadi

Shuningdek, bolalar mustaqil ravishda ozlari uchun bitta yoki ikkita talim fanini tanlashi mumkin: qoida tariqasida, bular sanat, chet tillari va texnologiyalar sohasidagi fanlardir. Kopgina orta maktablarda oquvchilar matematika (2 yil), ingliz tili (4 yil), tabiiy (2 yil) va ijtimoiy fanlarni (3 yil) organadilar. Boshlangich Shahar Texnik Mahalliy KOLLEJLAR yoshdan 14 yoshgacha bolgan oquvchilar oqishadi. Har bir oqituvchi oz fanini orgatadi. Oquv dasturiga ingliz tili, matematika, ijtimoiy va tabiiy fanlar hamda jismoniy tarbiya kiradi.

OLIY TALIM TIZIMI Oliy oquv yurtlari tadqiqot yoki aspirantura dasturlari mavjudligiga qarab kollej va unversitetlarga bolinadi Bakalavriat uchun oqish muddati 4 yil. Magistr darajasiga ega bolish uchun oqish 6 yilgacha oshiriladi. Magistrlik

darajasini olish uchun talaba ozi tanlagan mavzu bo'yicha ilmiy ish yozishi va universitetda oqigandan keyin 2 yil davomida himoya qilishi shart. Eng yuqori daraja – falsafa doktori ilmiy tadqiqot olib borgan va 3 yil ichida dissertatsiyasi himoya qilingandan keyin beriladi AQShda 4,5 mingga yaqin oliy oquv yurtlari mavjud. Mamlakatdagi barcha universitetlar davlat tomonidan moliyalashtirilgan davlat universitetlariga va xususiy oquv muassasalariga bolingan.

Reyting bo'yicha 4-orinda MASSACHUSETTS TEXNOLOGIYA universiteti DUNYO BOYICHA KUCHLI ONTALIKDA YETAKCHI ORINLARNI EGALLAB KELAYOTGAN AQSHDAGI UNVERSITETLAR: Reyting bo'yicha 3-orinda STENFORD universiteti Reyting bo'yicha 5-orinda KALIFORNIYA TEXNOLOGIYA universiteti 6-orinda Reyting bo'yicha 6-orinda GARVARD universiteti 7-orinda Reyting bo'yicha 7-orinda PRINSTON universiteti Reyting bo'yicha 10-orinda CHIKAGO universiteti

AQShdagi bepul talim imkoniyatlari Fulbrayt dasturi, E.Maski stipendiyasi dasturi va AAUW Talim Jamgarmasi kabi grant dasturlari juda mashxur STIPENDIY ALAR GRANTLAR MOLIYAVIY YORDAM

\$699 Yozgi oromgoh Til darslari Orta malumot Unversitetga tayyorgarlik Magistratura \$350 \$13,000 \$16,000 \$15,000 \$999 \$650 \$30,000 \$25,000 \$25-35,000 Trening turi va xarajatlar Magistratura Yozgi oromgoh Til darslari Orta malumot Unversitetga tayyorgarlik 1-10 hafta 1-16hafta 1-6 yil 1 yil 4 yil Trening turi va davomiyligi Amerikada oqish qanchalik qimmat ekanligi togrisida yaxshi malumotga ega bolish uchun quyida jadval keltirilgan. Trening turi Minimal hafta/ yillik Ortacha Ustoz 2 yil Doktorantura 3-5 yil Ustoz \$15,000\$25,000 Doktorantura \$15,000\$25,000

A c F D B Yaxshi Yomon Alo Qoniqarli Qoniqarsiz Sinf nazorati va maktab ichidagi nazoratlar mavjud bolib, asosan test va yozma ishlar shaklida otkaziladi um pedagog

Yaponiya talim tizimi

Yaponiya Sharqiy Osiyoda, Tinch okeandagi orollarda joylashgan davlat. Yaponiya hududida 6,8 mingga yaqin orol bo'lib, shimolisharqdan janubig'arabga qariyb 9.13ming km ga chozilgan; eng yirik orollari: Hokkaydo, Honshu, Sekoku va Kyushu. Shimolidan Oxota dengizi, sharq va janubi-sharqdan Tinch okean, g'arbdan Yapon va Sharqiy Xitoy dengizlari bilan o'ralgan. Maydon 377,8 ming km². Aholisi 127,8 mln. kishi (2004). Poytaxti Tokio shahri Yaponiya talim tizimi Oquv yilining boshlanishi 1-aprelga togr keladi Yaponiyada yil boshi eng gozal tabiat hodisalaridan

biri sakuraning gullashiga togri keladi. Akademik yil uch trimestrga bolinadi: 1-apreldan 20-iyulgacha, 1-sentabrdan 26-dekabrgacha, 7-yanvardan 25-martgacha. Shu tariqa, yapon oquvchilari yozgi tatilda olti hafta, qishda va yozda ikki haftadan dam oladi.

Yaponiya ta'lim tizimida maktab yillari ni tashkil etadi: 6 yillik boshlangich maktab bo'yicha segmentlanadi; 3 yosh orta maktab; 3 yillik orta maxsus maktab; va 4 yil universitet. Biroq, hukumat, (2005 yil, oktyabr, kundalik Yomiuri), maktablar boshlangich va orta maktablar ortasida 6-3 bolinishni birlashtirishga va integratsiyalashgan oquv dasturini yaratishga ruxsat berish uchun Talim Qonuniga ozgartirish kiritishni maqsad qilganini elon qildi. Ushbu ozgarishning asosiy maqsadi – boshlangich va orta maktablarga ozlarining resurslarini toplash yoki almashish imkonini berish, ayniqsa, orta maktablarning mutaxassis oqituvchilarini boshlangich maktablarga tayyorlashda iborat.

Yapon maktabida bolalar aynan nimani o'rganadi? Yapon maktabida bolalar aynan nimani o'rganadi? Ular o'qitadigan fanlar orasida yapon tili, matematika, ijtimoiy tadqiqotlar, musiqa, qo'l mehnati sanatlari, jismoniy tarbiya va uy iqtisodiyoti (oddiy pazandalik va tikuvchilik ko'nikmalarini o'rganish) kiradi. Boshlang'ich maktablarning soni ko'payib, ingliz tilini o'qitish boshlandi. Axborot texnologiyalari ta'limni yanada takomillashtirish uchun ishlatilgan va ko'pgina maktablar internetga kirish imkoniga ega. talim tizimi

Finlandiya. Finlandiya Respublikasi Shimoliy Yevropada joylashgan davlat. Maydoni 337 ming km². Aholisi 5,414 mln. kishi (2012). Poytaxti Helsinki shahri. Ma' muriy jihatdan 5 guberniyaga bo'linadi yildan o'zini o'zi boshqarish maqomini olgan. Aland orollari bu hisobga kirmaydi. BMT a'zosi. Helsinki BMT Finlandiya suveren respublika. Amaldagi konstitutsiyasi 2000 yil 1 martda kuchga kirgan. Davlat boshlig'i prezident, u to'g'ri va yashirin ovoz berish yo'li bilan mamlakat fuqarolari tomonidan 6 yil muddatga saylanadi. Qonun chiqaruvchi hokimiyatni 1 palatali parlament, ijrochi hokimiyatni prezident bilan hukumat birgalikda amalga oshiradi.

Kichik sinflarda bolalarga uy vazifasi berilmaydi, imtihon topshirmaydi va ularga baho qoyilmaydi; Fin maktablarida bolalar juda kop insho yozadi: mustaqil ishlash bolaga har bir masala haqida oz fikriga ega bolishni va fikrini badiiy tilda izohlashni orgatadi; Bir fanni boshqa fanlar ornida chuqurroq organish maqullanmaydi. Masalan finlar matematikani sanattan kora chuqurroq organish kerak deb hisoblamaydi. Mutaxassislar fikriga kora, dunyoning eng yaxshi talim tizimi Finlandiyada ekan. Finlandiya Yevropaning rivojlangan mamlakatlaridan biri hisoblanadi. Xosh, dunyoda

eng yaxshi hisoblanadigan Finlandiya talim tizimi, boshqalardan nimasi bilan ajralib turadi? Finlandiyada nufuzli yoki oddiy maktab tushunchasi yoq. Hamma maktab davlatga tegishli bolib, ular bir xil moliyalanadi va bir xil asbob-uskuna va imkoniyatlarga ega;

Fin hukumati Fin maktablari harakatda dasturini qabul qilib, davlat miqyosida tajriba otkazdi. Uning maqsadi bolalarga oquv kuni davomida faol hayot tarzini olib borishga yordam berishdan iborat. Masalan: dars davomida harakatlanishning tabiiy usullarini oylab topish – matndan parcha olib, shu boyicha rol ijro etish yoki tegishli mavzuga oid munozaralar olib borish; mashqlar bajarish – 20 soniya turgan joyida yugurish yoki yigirma marta sakrash; dars paytida erkin harakatlanish – partalar atrofida yurish yoki tik turib oqish. Bu dasturning ahamiyatliligi, birinchi navbatda, aynan bolalar uchun mutlaqo zararli hisoblangan harakatsizlikning oldini olishga qaratilganligida edi. Bir oquvchini boshqa oquvchibilan qiyoslash taqiqlangan. Nogiron va qobiliyatlari bolalar bir sinfda oqishadi; Fin maktablari shiori shunday: Biz bolani yo hayotga tayyorlaymiz, yo – imtihonga. Biz birinchisini tanladik. Shuning uchun ham fin maktablarida faqat bir marta – oquvchi 16 yoshga tolqanda imtihon topshiriladi; Fin maktablarida eng asosiysi oquvchini mustaqil hayotga tayyorlashi, deb hisoblanadi. Shuning uchun ham ularga mustaqil bilim olishni orgatishadi. Bolalar yodlab olingan formulalar orniga, spravochnik, kalkulyator va internetdan foydalanishni organadi; Oqituvchilar bir kunda sinf xonasida 4 soat dars beradi va haftaga 2 soat oqituvchi malaka oshirishiga sarflanadi; Finlandiyada "oqituvchi kasbi – obroli kasb hisoblanadi. Oliy talim maskanlarida oqituvchi bolish ishlashga juda katta konkurs mavjud; Finlandiyada umumiy orta talim – bepul. Buning ichiga bepul tushlik, ekskursiya, maktab avtobuslari va kitoblar kiradi. Ota-onalardan pul yig`ish taqiqlangan;

Fin maktablari haqli ravishda dunyodagi eng yaxshisi deb topilgan: 15 daqiqalik tanaffuslar, har qanday ob-havoda tabiat qoynidagi darslar va minimal uy vazifalariga havasingiz keladi. Bundan tashqari, talim tizimi nafaqat eski ananalardan xoli, balki dunyodagi eng yaxshilaridan biri bolib kelyapti. Fin oqituvchilari darslarni kopincha maktabdan tashqarida otkazishadi. Finlandiyaliklar shu tariqa zamonaviy bolalar va real hayot ortasida virtual olam tufayli vujudga kelgan ulkan jarlikka qarshi kurashmoqdalar. Maktabdan tashqarida olingan taassurotlar geografik, badiiy va adabiy, ilmiy va tarixiy jihatlariga ega. Barcha izlanishlar yerdan boshlanadi, chunki hayot unda mujassam

Fin oquvchilari har 45 daqiqalik mashgulotdan song, 15 daqiqaga tanaffusga chiqishadi, bu vaqtni odatda sinfdoshlari bilan kochada otkazishadi. Bunday nafas

rostdab olish oquvchilarga diqqatni jamlash va bilimlarni yaxshiroq ozlashtirishga, ayni paytda oqituvchilarning dam olishi va stressga tushmasligiga yordam beradi. Finlar buni ancha oldin tushunib yetishgan va 60-yillardayoq maktablarda tez-tez majburiy tanaffuslar bolishini joriy qilishgan.

Otgan asrning 80-yillarida Finlyandiyada oliy talim sohasida keng kolamli islohotlar otkazildi. Oshandan beri har bir bolajak oqituvchi – ilmiy izlanish olib borgan magistr darajasiga ega mutaxassisdir. On yil otgach, oqituvchilardan oquv dasturlari va oqitish usullarini tuzish talab qilindi. Kopincha mudiralar va direktorlarning ozlari oqituvchilik qiladi va oz maktabida dars beradi. Fin maktablarida aniq belgilangan iyerarxiya yoq: aksariyat direktorlar ham dars berishadi, ham boshqarishadi. Bu bilan talim sohasidagi yetakchilar sinfda dars berish orqali bevosita tajribaga ega boladilar. Oqituvchilarga ozlari singari muammolarga duch keladigan hamkasblari rahbarlik qilsa, tanqidni yaxshiroq qabul qilishadi va muammolarni bemalol muhokama qila olishadi.

3-topshiriq. KONSEPTUAL JADVAL Konseptual jadval organilayotgan hodisa, tushuncha, fikrlarni ikki va undan ortiq jihatlarini boyicha taqqoslashni taminlaydi. Tizimli fikrlash, malumotlarni tuzilmaga keltirish, tizimlashtirish konikmalarini rivojlantiradi. Talabalar: 1. Konseptual jadvalni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Taqqoslanadiganlarni aniqlaydilar, olib boriladigan taqqoslanishlar boyicha xususiyatlarni ajratadilar 2. Alohida yoki kichik guruhlarda konseptual jadvalni toldiradilar: - uzunlik boyicha taqqoslanadigan (fikir, nazariyalar) joylashtiriladi; - yotigi boyicha taqqoslanish boyicha olib boriladigan turli tavsiflar yoziladi. 3. Ish natijalarining taqdimoti.

Jahonning iqtisodiyrivojlangan xorijiy davlatlarda talim tizimi mavzusidagi konseptual jadval (lavha) Iqtisodiy rivojlangan xorijiy davlatlar Talim tizimi Maktabgacha talim Umumiy orta talim Professional alim Oliy talim AQSh Yaponiya Tailand Janubiya Karea Buyuk briyaniya

KRASSVORD

1. Butun dunyo talim muhitini rivojlantirish jarayonini meyoriy- huquqiy jihatdan qollab-quvvatlash va koordinatsiya qilish qaysi tashkilot tomonidan bajarilmoqda. 2. Bog'cha, Boshlang'ich maktab, kichik va o'rta maktab, Oliy ta'lim tizimiga kiruvchi o'quv yurtlari qaysi davlat ta'lim tizimining tarkibiy qismi hisoblanadi? 3. Yapon milliy xarakteriga xos xususiyatlardan biri bu Talabalar soni bo'yicha dunyoda birinchi o'rinda qaysi davlat turadi? 5. Xitoyning kirish imtihonlaridan o'ta olmagan yoshlar qanday

kurslarda ta'lim olishlari mumkin? 6."Tadqiqot va o'qitish birligi" qaysi davlatning hayotiy printsihi hisoblanadi? 7.Jumlani to'ldiring: Koreya soliqlar tizimida... soliq turi joriy qilingan bo'lib: ishlab chiqaruvchilar foydani malum foizini maorifga yuboradilar. Davlat budjetining 24 foizi talimga sarflanadi. 8.Quyidagi jumlar Samuraylarning qaysi kodeksidan kelib chiqadi? achchiq bolsada to'g'ri gapirish, qiyinchiliklarga sabr qilish, doimiy izlanishda bolish. 9. Koreyslar ingliz tilidan tashqari qaysi tilni majburiy ravishda organadilar? yilda Koreyada qaysi qonun qabul qilingan?

Krassvord javoblari 1.Talaba 2.G'arb 3.Hunar 4.Boshlang'ich 5.2 oylik 6.Ta'limiy 7.Putunxua 1. Yunesko 2.Yaponiya 3. Mehnatsevarlik 4. Koreya 5. Ishchi Universitetlar 6. Germaniya 7. Talimiy soliq 8. Busido 9. Klassik Xitoy tili 10. Talim to'g'risidagi qonun

TEST 1.1.Xitoy Xalq Respublikasida talim tizimi necha turga bolinadi? 2.A.Maktabgacha talim, boshlangich talim, umumiy orta talim, maxsus orta talim, oliy talim va oliy talimdan keying talim 3.B.Maktabgacha talim, boshlangich talim, toliqsiz orta talim, toliq orta talim, oliy talim va oliy talimdan keying talim 4.C.Maktabgacha talim, boshlangich talim, orta talim, oliy talim, akademik talim 5.2.Singapur davlatida talim tizimini qaysi organ tomonidan boshqariladi? 6.A.Talim Vazirligi tomonidan 7.B.Hukumat tomonidan 8.C.Muassasa rahbariyati tomonidan. 9.3.Rossiya davlati talim tizimi turlarini ozaro moslangan qatorni toping. 1. Umumiy talim; 2. Kasbiy talim. a)maktabgacha talim; b) boshlangich talim; c)orta kasbiy talim d) asosiy umumiy talim; e) oliy kasbiy talim f)oliy talimdan keying talim

A.1-a,c,f 2-b,d,e B.1-a,b,c 2-d,e,f C.1-a,b,d 2-c,e,f 4.Singapur talim tizimida baholash necha ballik tizimda amalga oshiriladi? A.5 B.9 C.3 5. Asosiy talim olti yil boshlangich va olti yillik orta talimga bolinadi, oz navbatida orta talim 2 darajaga ajratiladi: 3 yillik birinchi daraja va uch yillik ikkinchi daraja. Yuqorida berilgan tarif qaysi davlat talim tizimiga xos? A.Singapur B.Tailand C.Xitoy Xalq Respublikasi

Test javoblari 1.B 2.A 3.C 4.B 5.B

Foydalanuvchi adabyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ijtimoiy rivojlanish to'g'risidagi farmonlari va qarorlari.

2. "O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimi va uning rivoji" – O‘zbekiston Respublikasi Xitoy elchixonasi.
3. Ismatov N. "O‘zbekistonda gender tengligi masalalari".
4. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligining 2023-yilga mo‘ljallangan rejalariga doir hisobotlar.
5. <http://www.myshared.ru/slide/1439995/>
6. <https://azkurs.org/pedagogika-tarixi-fan-sifatida-eng-qadimgi-davrlardan-vii-asrg-v2.html?page=48>

MORPHO-FUNCTIONAL ANALYSIS OF LUNG HYPOPLASIA IN CHILDREN.

Ruziev Farkhod Kurbanovich.
Tashkent Medical Academy.
farxodroziyev69@gmail.com

According to the literature, there is a continuous increase in the number of children suffering from chronic pneumonia, the pathogenesis and pathomorphology of which are based on congenital anomalies and malformations of the bronchopulmonary structures [1,3]. Among the malformations, pulmonary hypoplasia is the most common, accounting for 75-80% and characterized by a steady increase in morbidity among children, an increase in the incidence of extensive, advanced and severe forms of damage [5,6].

The difficulties of early detection of HL are associated with the fact that the disease occurs under the guise of a chronic suppurative process in the lung. Recognition of pulmonary hypoplasia at the stages of primary diagnosis is difficult due to the lack of clear clinical and morphological changes that are smoothed out against the background of a long-term inflammatory process, in connection with which the number of erroneous diagnoses ranges from 73 to 94.5%. [4, 6]

The purpose of this work was to study the morpho-functional changes in various forms of pulmonary hypoplasia in children. The work is based on the results of examination and treatment of 93 children with pulmonary hypoplasia aged from 3 months to 15 years, who were hospitalized for the period from 2013 to 2023 in the clinic of TashPMI and TMA.

The distribution of patients by age was as follows: up to 1 year - 12 children, from 1 year to 5 years - 2 children, from 6 to 10 years - 36, from 11 to 15 years - 24 patients. There were 55 boys, 33 girls. Lesions of 1 lobe on one side were observed in 53 (56.9%) patients, lesions of 2 lobes on one side - in 14 (15%) patients, lesions of individual segments in 10 (10.7%) patients, bilateral lesions in 16 (17.2%) patients.

The examined groups included children with pulmonary hypoplasia: severe form (SF), simple form (SF), cystic form (CF), congenital lobar emphysema (CLE), postnatal hypoplastic bronchiectasis (PHB). Congenital lobar emphysema and postnatal hypoplastic bronchiectasis are described in textbooks and manuals on pediatric surgery as separate nosological entities. We included them in the pulmonary hypoplasia group. According to the classification of the Research Institute of

Pulmonology of the Russian Federation (2000), this is justified by the fact that all forms of lung underdevelopment are based on hypoplasia of the bronchial wall, bronchioles and alveoli as a whole or in a limited area of the lung [7,8].

The morphological picture of HL was studied in 39 patients, including 18 (46.1%) with CF, 3 (7.6%) with VLE, 11 (28.2%) with PF, and 7 (18%) with GSD.

The functional characteristics of external respiration and hemodynamics in the pulmonary circulation in HL were studied using spirometry, echocardiography, and ECG in 58 (62.3%) children with HL aged 5 to 15 years; the examined children were divided into 2 groups[9,10]..

The first group (41 children) included children with antenatal HL (RF, PF, CF, VLE). The duration of the disease in these children was more than 4 years, the course was characterized by frequent relapses, occurring with the phenomena of severe intoxication and respiratory failure. *The second group* (GB, 17 (18.2%) children) included children whose disease progressed more favorably than in group 1, although these children suffered from colds quite often. The disease duration exceeded 2 years, relapses were rare.

Results and discussion: In cystic hypoplasia of the lungs, the results of microscopic studies conventionally divided the results into two morphological types:

1) impaired development of the proximal sections of the bronchial tree and 2) impaired development as a result of reduction of its distal sections. The first morphological type of CF could be evidence of an ontogenesis disorder that occurs as a result of pneumomeres, "amputation" of the bronchial tree, which ceases to divide in the first generations (the first type of bronchographic variants of cystic hypoplasia). Histologically, this type was characterized by the formation of large cystic cavities, which were undivided pneumomeres immersed in a stroma poor in vessels. At the same time, an unordered type of branching was revealed with the transition of large, sharply dilated and deformed bronchi into cystic cavities. Cystic-altered large-caliber bronchi are closely located among the fields of fibrous, hyalinized connective tissue, areas of proliferation of adenomatous structures and muscular sclerosis. Segmental, as well as interlobular and intralobular bronchi, were not expressed. The cartilaginous framework of the bronchi was sharply reduced (Fig. 1). In the presence of large cysts, the above-mentioned signs of cystic hypoplasia are determined in the tissue surrounding them. Mucous glands, a lining of cylindrical or cubic epithelium, clusters of cartilaginous islands of various sizes, as well as daughter cysts are constantly visible in the walls of such cysts. Also characteristic of the first type of CF was the absence of formed alveolar tissue (Fig. 2).

The second type was characterized by a simplification of the bronchial tree structure due to the reduction of small bronchi and partial underdevelopment of the alveolar tissue. Histologically, cystic cavities were determined, located among the alveolar parenchyma, which was reduced in quantity. The bronchi were cystically dilated, their wall was represented by hyalinized connective tissue. The cystic cavities were lined with columnar epithelium, the flask-shaped cells were atrophied, the walls of the cavities contained bundles of smooth muscles and fibrous structures without elements of the bronchial wall. Areas of atelectasis with adenomatous structures and randomly located fields of muscular sclerosis alternated with foci of emphysema, sharply dilated respiratory bronchioles and alveoli. A mosaic histological picture was noted - underdeveloped and cystically altered areas of the lung tissue were presented along with normally developed bronchi and respiratory sections. The presence of alveolar structures in areas of cystic hypoplasia can be explained by the fact that when some bronchial buds stopped developing, others developed up to the respiratory sections. In this case, the developmental defect of a certain area of the lung was not continuous, but mosaic in nature. Respiratory sections among bronchial cysts arose not only when the development of the bronchial tree stopped, but also when the development processes were distorted, which we have repeatedly seen in histological studies, when cystically altered bronchi did not end blindly, but continued to divide, resulting in a branched system of interconnected cysts related to several successive generations of bronchi. Thus, the presence of respiratory structures, including alveoli, does not contradict the idea that this defect occurs in the early antenatal period.

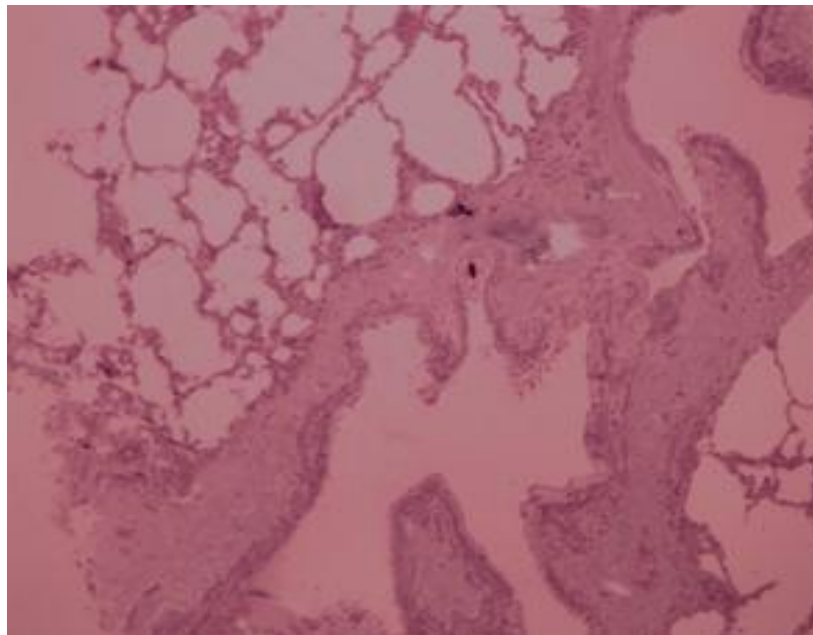

Fig. 1. The cystically dilated bronchus has a lumen of a bizarre shape. Its inner surface is lined with high cylindrical epithelium lying on the basement membrane. Stained with hematoxylin and eosin. Magnification x 120

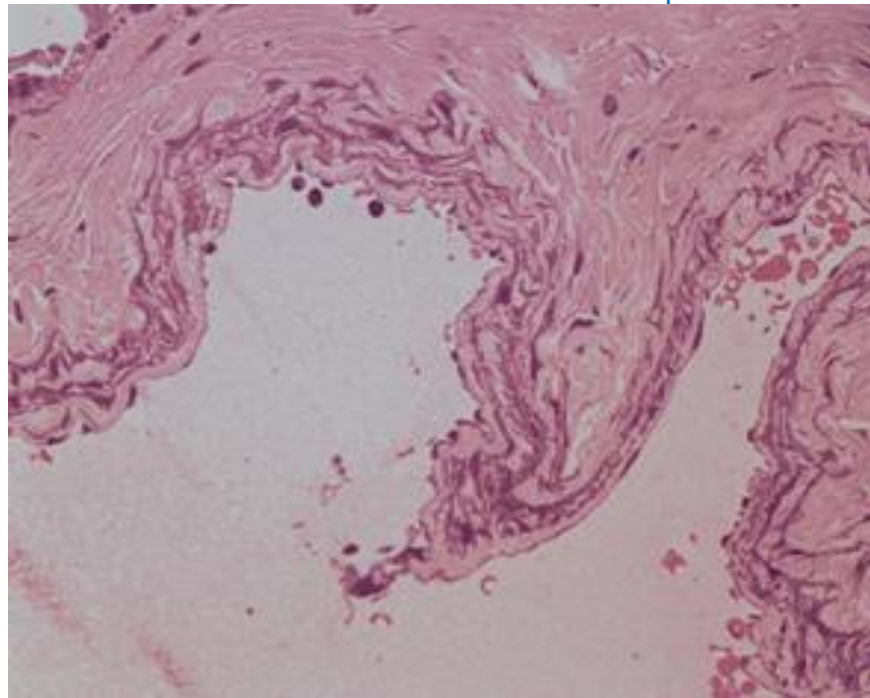

Fig. 2. Small cysts are represented by terminal bronchioles with pronounced lymphoid peribronchiolar infiltration. Hematoxylin and eosin staining. Magnification x 12

In congenital lobar emphysema, macroscopic examination did not reveal any violations of the anatomical patency of the lobar and segmental bronchi. The removed lobes were sharply swollen, pale pink formations of a consistency tightly packed with feathers, without individual emphysematous bubbles. After cutting off from the root, the lobe did not subside. Histological studies revealed sharply swollen respiratory bronchioles and alveolar ducts with a noticeable decrease and underdevelopment of the elastic framework in the respiratory sections (Fig. 3), uneven expansion of the alveoli, without ruptures of the interalveolar septa, and parenchyma sclerosis. In none of our observations were signs of malformation of the leading large bronchi found, which indicates the localization of the main pathology in the respiratory sections (Fig. 4). Macroscopic examination of PF hypoplasia shows that the lung volume is reduced, the visceral pleura is thickened, the interlobar fissure is obliterated, and the normal lobar anatomical structure of the lung is absent. The section shows dilated and deformed segmental and subsegmental bronchi that end blindly with the formation of multiple bronchiectasis. The microscopic examination allowed us to divide them into 2 conditional types: the first type included morphological changes around large bronchi - pronounced fibrous changes. The lumen of small bronchi is narrowed, the mucous and muscular layers are thickened, in some places small bronchi are dilated with the formation of bronchiectasis. In the defect area, the absence of twisted bundles of elastin and collagen was found, which gives grounds to speak of the absence of alveolar tissue. The pulmonary vessels are deformed. Arteriovenous shunts are detected in the root area. In atelectatic lung tissue, small vessels are narrowed and obliterated due to the proliferation of connective tissue (Fig. 5).

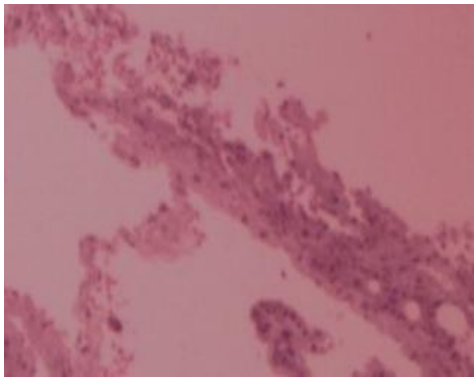

Fig. 3. Elements of the bronchiole wall are hypoplastic and dilated, interalveolar septa are thinned. Hematoxylin and eosin staining. Magnification x 200

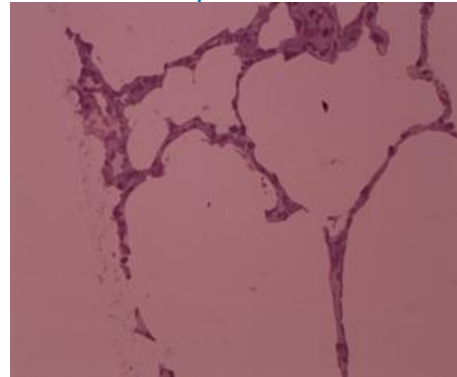

Fig. 4. Enlarged alveoli, thinned interalveolar septa, sclerosis and fibrosis in places. Hematoxylin and eosin staining. Magnification x 200

In the second type, narrow bronchi continue to the subpleural sections, where they are arranged in spirals and disintegrate into small trunks; a decrease in the number of bronchial generations and hypoplasia of the respiratory section were detected in them. In general, these structures resemble randomly located small bronchi and bronchioles. Their walls are thinned, the mucous membrane is smoothed, fibrously changed, the number of mucous glands is reduced. Alveoli are found near them, and it is possible to find communications between them. Signs of inflammation, expressed to varying degrees, and small bronchioloectasias are also noted (Fig. 6).

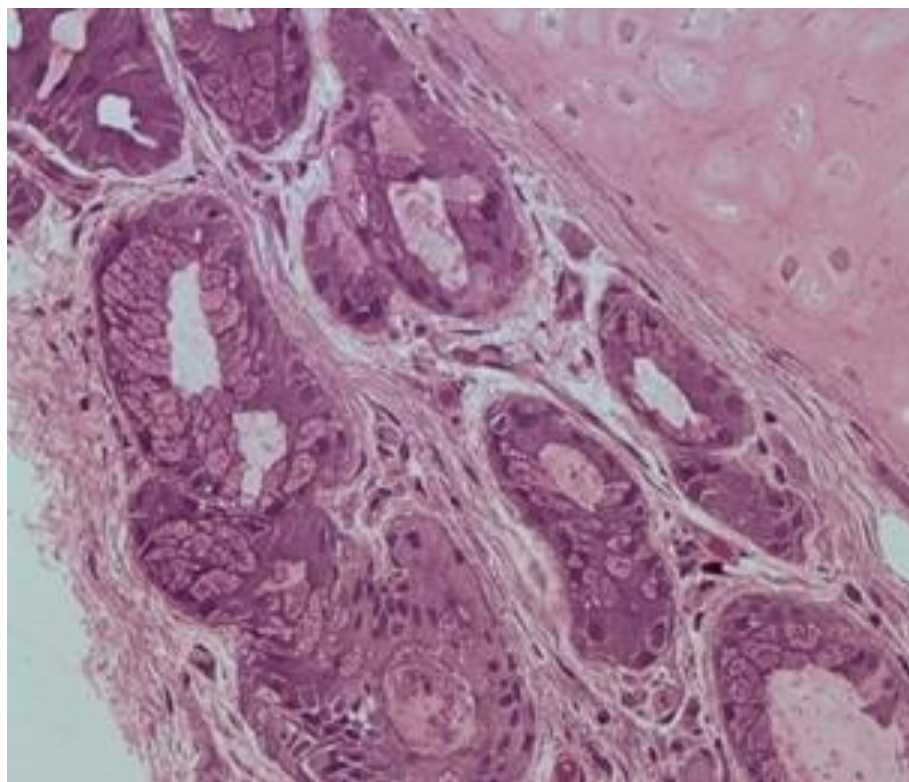

Fig. 5. Bronchial wall with dilated bronchial glands, plethora of vessels of the proper plate of the mucous membrane. Hematoxylin and eosin staining. Enlargement x 200

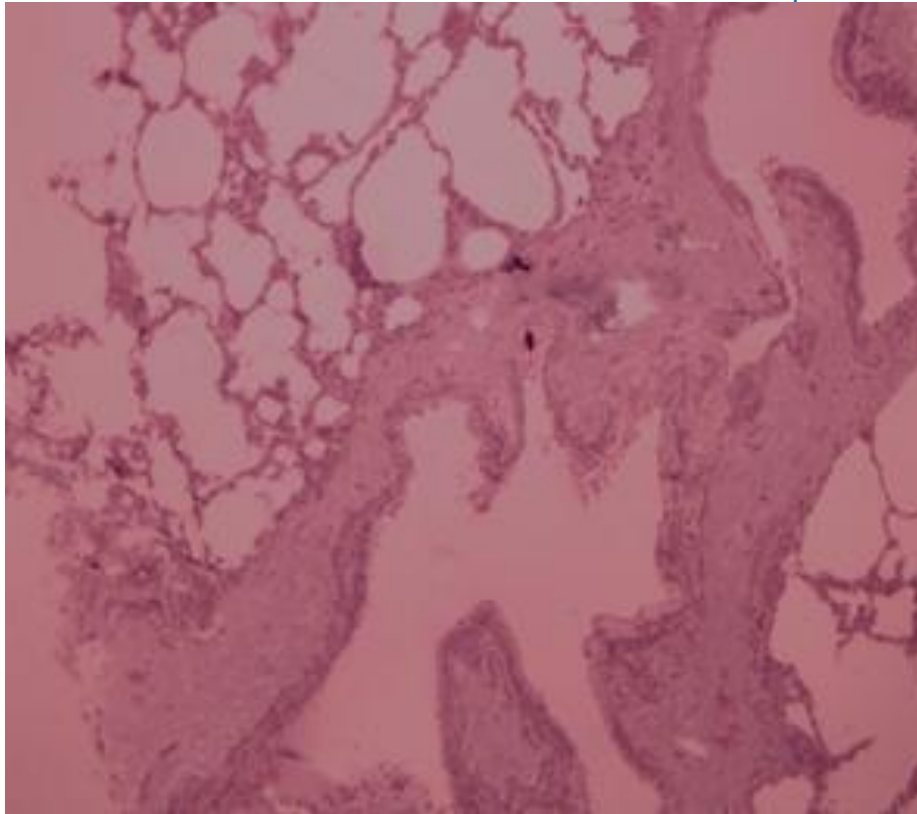

Fig. 6. Inflammatory infiltration of the bronchiole wall, in the lumen - secretion with a large number of neutrophils, cellular detritus. Hematoxylin and eosin staining. Enlargement x 200

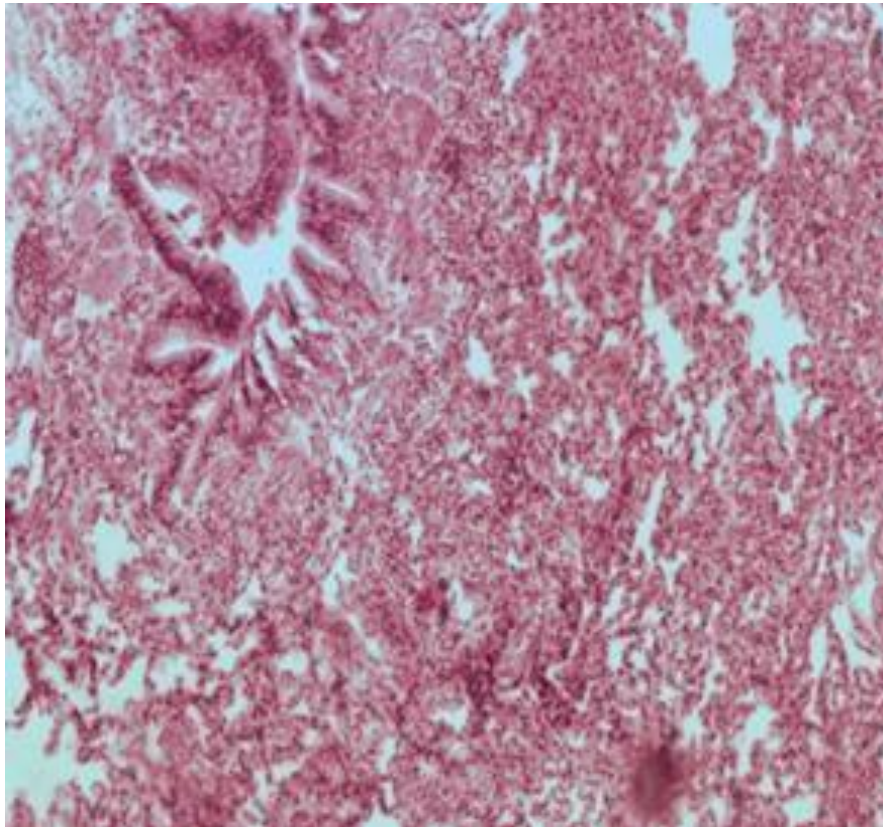

Fig. 7. Obliterating bronchiolitis with adenomatous structures in the bronchial lumen. Hematoxylin and eosin staining. Magnification x 80

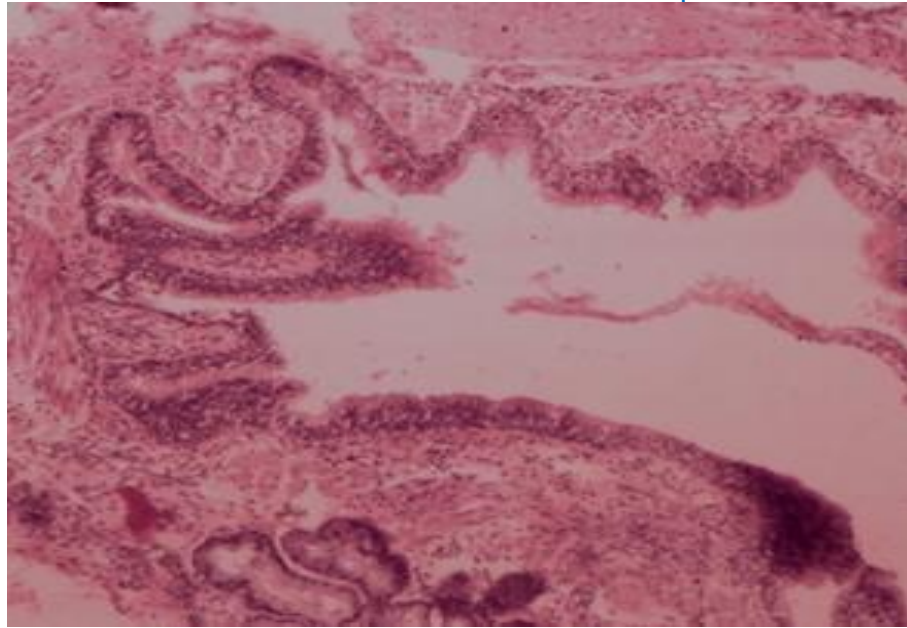

Fig.8. Bronchioloectasis with pronounced lymphoid peribronchiolar infiltration. Hematoxylin and eosin staining. Magnification x 120

Conclusions.

•Types of Morphological Changes in Cystic Hypoplasia of the Lungs:

The results are divided into two types: impaired development of the proximal sections of the bronchial tree (Type 1) and reduction of the distal sections (Type 2). Type 1 is characterized by large cystic cavities and the absence of alveolar tissue, while Type 2 involves a simplified bronchial tree structure and partial underdevelopment of alveolar tissue.

•Histological Features of Type 1 Cystic Hypoplasia:

This type shows large cystic cavities lacking alveolar tissue, thickened bronchial walls, and disordered branching of the bronchial tree. Microscopically, cyst walls consist of hyalinized connective tissue with smooth muscle bundles and fibrous structures, but no typical bronchial wall elements.

•Macroscopic and Microscopic Characteristics of Congenital Lobar Emphysema:

Macroscopically, lobar and segmental bronchi remain patent, while the affected lobes are overinflated. Histologically, there is swelling of respiratory bronchioles and alveolar ducts, underdevelopment of the elastic framework, and areas of emphysema and parenchymal sclerosis.

•Pathology of Pulmonary Vessels and the Bronchial Tree:

Pulmonary vessels are deformed, with arteriovenous shunts in the root zone and obliteration of small vessels due to connective tissue proliferation. Large cystically

altered bronchi are surrounded by adenomatous structures, hyalinized connective tissue, and areas of muscular sclerosis.

● **Mosaic Histological Pattern:**

Underdeveloped and cystically altered lung tissue alternates with normally developed bronchi and respiratory sections. This mosaic development suggests that certain areas of the lung stopped developing early in the antenatal period, with the presence of branched cystic structures linked to multiple bronchial generations.

Thus, morphological studies indicate that various forms of pulmonary hypoplasia are characterized by a common feature: underdevelopment, insufficient differentiation and various disorders of all structural elements of the lung. In the second type and the third "A" type of HL, morphological changes in the form of alternation of sections occur, there is a reduction in the branching of the bronchial tree, agenesis of the respiratory sections and preservation of the alveolar structure of the lung parenchyma, due to a developmental defect of the organ in the early stages of embryogenesis. In the third "B" type of HL, the basis of the developmental defect of the lung is a decrease in the branching of the bronchial tree with preservation of the pulmonary parenchyma, which can be repatriated.

LIST OF REFERENCES

1. Arsenyev V.G. Multiple organ disorders in connective tissue dysplasia in children and adolescents. *Pediatrics*, 2009,
2. Gavalov S.M., Zelenskaya V.V. Peculiarities of clinical manifestations and course of various forms of bronchopulmonary pathology in children with minor forms of connective tissue dysplasia. *Pediatrics*, 1999, 1, p.
3. Kadurina T.I., Gorbunova V.N. Connective tissue dysplasia. Manual for doctors. St. Petersburg, 2009.
4. Ovsyannikov D.Yu., Petruk N.I., Kuzmenko L.G. Bronchopulmonary dysplasia in children. *Pediatrics*, 2004, 1, pp. 91 – 94.
5. Ovsyannikov D.Yu., Kuzmenko L.G., Degtyareva E.A., Zaitseva E.G. Course of bronchopulmonary dysplasia in infants and young children. *Pediatrics*, 2007, v. 86, 4, p. 35 – 42.
6. Petrova N.A., Dobrodeeva I.V., Palchik A.B., Shabalov N.P. Apnea and periodic breathing in newborns with bronchopulmonary dysplasia. *Pediatrics*, 2009, v. 87, 1, pp. 13 – 18.
7. Kostina E.V., Baranov A.A. Clinical and diagnostic features of connective tissue dysplasia in children. *Russian Journal of Pediatrics*, 2010, Vol. 89, Issue 2, pp. 23–28.

8. Chernov A.S., Trofimov V.V. Modern approaches to the treatment of bronchopulmonary dysplasia in infants. *Pediatric Pulmonology*, 2015, Vol. 32, Issue 1, pp. 45–49.

9. Mikheeva E.A., Antonov V.F., Zhernov A.K. Chronic lung diseases in premature newborns: the role of connective tissue dysplasia. *Neonatology Issues*, 2012, Vol. 5, Issue 3, pp. 78–83.

10. Savelieva T.I., Vavilova A.V. Genetic predisposition and pathogenesis of connective tissue disorders in children. *International Journal of Pediatrics*, 2017, Vol. 5, Issue 4, pp. 120–126.

HUQUQIY TARBIYA

Ibodov Matlab Baxodir o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tezisda huquqiy tarbiya, uning mohiyati, ahamiyati va rivojlanish yo'nalishlari haqida so'z yuritiladi. Huquqiy tarbiya insonning huquqiy ongini rivojlantirish, huquqiy bilimlarini oshirish va fuqarolik mas'uliyatini yuksaltirishda muhim rol o'ynaydi. Tezisdagi dalillar va misollar orqali huquqiy tarbiyaning jamoatchilik hayotidagi o'rni ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Huquqiy tarbiya, Fuqarolik, Huquqiy bilimlar, Ommaviy xabardorlik, Ma'rifat

АБСТРАКТНЫЙ

В данной дипломной работе говорится о юридическом образовании, его сущности, значении и направлениях развития. Юридическое образование играет важную роль в развитии правового сознания человека, повышении его правовых знаний, повышении гражданской ответственности. Роль юридического образования в общественной жизни показана на доказательствах и примерах в диссертации.

Ключевые слова: Юридическое образование, гражданство, правовые знания, общественная осведомленность, просвещение

ABSTRACT

This thesis talks about legal education, its essence, importance and directions of development. Legal education plays an important role in developing a person's legal consciousness, increasing their legal knowledge and increasing their civic responsibility. The role of legal education in public life is shown through evidence and examples in the thesis.

Key words: Legal Education, Citizenship, Legal Knowledge, Public Awareness, Enlightenment

Kirish

Huquqiy tarbiya zamonaviy jamiyatda har bir fuqaroning huquq va burchlarini anglab olishiga, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishiga yordam beradigan muhim omildir. Huquqiy tarbiyaning maqsadi, avvalo, shaxsni huquqiy jihatdan tayyorlash, jamiyatda mulkini va huquqlarini himoya qilish, tenglik va adolatni ta'minlashga qaratilgan. Ushbu tezisda huquqiy tarbiyaning zarurligi, asosiy prinsip va yo'nalishlari bilan birga, uning amalga oshirilishi jarayoni, muvaffaqiyatlari va muammolari tahlil qilinadi.

Huquqiy Tarbiyaning Asosiy Yo'nalishlari

1. Huquqiy bilimlarning oshirilishi

Fuqarolar uchun huquqiy bilimlarni oshirish choralarini ko'rish, mintaqaviy seminarlar, treninglar va ta'lim dasturlari orqali amalga oshiriladi. Bu yo'nalishda muhim vazifalardan biri - aholining huquqiy salohiyatini oshirishdir. Ommaviy xabardorlikni oshirish va huquqiy bilimlarni tarqatish orqali jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish maqsadga muvofiqdir.

2. Huquqiy ongni shakllantirish

Huquqiy ong va shaxsiy mas'uliyatni rivojlantirishda tarbiyaning roli juda muhimdir. Yoshlar o'rtasida fuqarolik mas'uliyatini oshirish, xalqaro huquq, inson huquqlari va milliy qonunlarning ahamiyatini anglashga yordam berish maqsadida keng miqyosli dasturlar ishlab chiqilishi zarur.

3. Jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlash

Huquqiy tarbiyaning muhim vazifalaridan biri - jamiyatda adolat, tenglik va inson huquqlarini ta'minlashdir. Bunda kuchli huquqiy muhit yaratish, fuqarolar o'rtasida hamjihatlik va ijtimoiy tenglikni ta'minlash muhimdir. Ijtimoiy muammolarni hal etish va fuqarolarning huquqiy himoyasini kuchaytirish maqsadida turli tashabbuslarni amalga oshirish lozim.

Huquqiy madaniyat – kishilarning huquqiy bilim darajasi, huquqqa nisbatan ongli munosabat, huquqni hurmat qilish va unga rioya qilishni ifodalovchi atama. Huquqiy madaniyatning jamiyat rivojida tutgan o‘rni va ahamiyati Prezidentimiz tomonidan belgilab berilgan “Taraqqiyotning o‘zbek modeli”da aniq-ravshan ko‘rsatib berilgan.

Huquqiy madaniyat mamlakatimizda ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot qurish sa'y-harakatlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, har bir fuqaroning qonunlarga qat'iy rioya etishi, qonun bo'yicha yashashi va mehnat qilishini taqozo etadi. Huquqiy madaniyatni takomillashtirish uchun barcha fuqarolarning siyosiy, huquqiy ongini o'stirish, dunyoqarashini kengaytirish, ma'naviyatini yuksaltirish muhim ahamiyat kasb etadi. Huquqiy madaniyat makon va zamonda farqlanib, hozirda va istiqbolda amalga oshirilishi lozim bo'lgan manfaatlar ko'lami bilan o'lchanadi. Huquqiy madaniyat insonning bilim va tajribalari orqali narsa va hodisalarni, ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni, ularning mazmun-mohiyatini anglash, to'g'ri yoki noto'g'riligini farqlash va shu asosida xulosa chiqarish imkonini beradi.

Huquqiy ong – huquqshunoslik, falsafa sohalariga oid kategoriya; huquqiy hodisalarni aks ettiruvchi, huquqiy qadriyatlarni anglash, zarur huquqiy tartibni saqlash bilan bog'liq ijtimoiy guruh va individual ongga mansub tushuncha. Huquqiy ong jamiyat hayotining ijtimoiy-iqtisodiy, uning madaniy-huquqiy, siyosiy shart-sharoitlari bilan tavsiflanadi. Huquqiy ong – ijtimoiy va individual ongga tegishli bo'lgan, huquqiy bilimlarni o'z ichiga olgan g'oyalar majmui. Huquqiy ong bilish, baholash va tartibga solish vazifalarini bajaradi. Huquqiy ong jamiyat hayotida sodir bo'ladigan voqea-hodisa, shaxs ongida huquqiy normalarning shakllanishi va takomillashuvini ifoda etadi. O'z navbatida, huquq va uning amaliyotda qo'llanishi ijtimoiy va individual ong mazmuniga ta'sir ko'rsatadi. Huquqiy ongning bilish, baholash va tartibga solish vazifalarining mazmun-mohiyatida, bir tomondan, bilim va ma'rifat namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan, yuksak ma'naviyat va muayyan iroda-e'tiqod o'z ifodasini topadi. Bugun jamiyatimiz hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar, mamlakatimizda yuz berayotgan tub o'zgarishlarning pirovard samarasi, oldimizda turgan ulkan maqsad-muddaolarga erishish ko'p jihatdan o'z haq-huquqini teran anglab yetgan, huquqiy me'yorlarni chuqur o'zlashtirgan va ularga qat'iy amal qiladigan, huquqiy ongi, bilimi va dunyoqarashi keng bo'lgan insonlarning faol ishtirokiga bog'liq.

Huquqiy tarbiya – jamiyat a'zolari madaniyati va ongiga huquqiy bilimlarni turli ta'sir vositalari orqali uzluksiz singdirib borish jarayonini ifodalovchi tushuncha. Huquqiy tarbiya vositalariga huquqiy targ'ibot, huquqiy ta'lim va amaliyot, o'zini o'zi tarbiyalash kiradi. Huquqiy tarbiya keng ma'noda, jamiyat a'zolarining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini shakllantirish, shaxs ongiga uning huquq va burchlarini singdirish jarayonini anglatadi. Huquqiy tarbiya tor ma'noda fuqarolarning huquqiy

bilim va madaniy saviyasi darajasini oshirishga xizmat qiladigan usul va vositalarni ifoda etadi. Huquqiy tarbiyaning davlat va jamiyat taraqqiyotida hamda fuqarolik jamiyati asoslarini qurishdagi oʻrni shaxsning, fuqarolarning huquqiy bilimi va koʻnikmalari darajasi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya mavjud tuzum, davlat va hokimiyat organlari, mahalla, oila, tashkilotlar va ularning faoliyati orqali amalga oshadi. Huquqiy tarbiya koʻp qirrali va murakkab jarayon hisoblanib, uning muammolari huquqshunoslik, pedagogika va psixologiya, milliy gʻoya, maʼnaviyat asoslari, etika va estetika kabi fanlar doirasida tadqiq etiladi. Huquqiy tarbiya samaradorligi oila, mahalla, taʼlim-tarbiya muassasalarining maʼnaviy-maʼrifiy sohadagi faoliyatining oʻzaro uygʻun holda amalga oshirilishi bilan belgilanadi. Huquqiy tarbiya shakllantirishda OAV, radio, TV, huquqiy mavzulardagi kechalar, davra suhbatlari ham muhim oʻrin tutadi. Bularning barchasi fuqarolarning birinchi galda yoshlarning huquqiy ongi va tafakkurini oʻstirish, ularni har jihatdan barkamol insonlar etib tarbiyalashga xizmat qiladi.

Oʻzbekiston Respublikasi adliya vaziri R. Davletovning “Jamiyatda huquqiy tarbiya, huquqiy madaniyat va inson huquqlari madaniyatini yuksaltirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar toʻgʻrisida”gi axborotini eshitish haqida

“Parlament nazorati toʻgʻrisida”gi Oʻzbekiston Respublikasi Qonunining 4 va 10-moddalariga muvofiq Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi qaror qiladi:

1. Oʻzbekiston Respublikasi adliya vaziri R. Davletovning “Jamiyatda huquqiy tarbiya, huquqiy madaniyat va inson huquqlari madaniyatini yuksaltirish borasida amalga oshirilayotgan ishlar toʻgʻrisida”gi axborotini Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining majlisida eshitish haqidagi Oʻzbekiston “Milliy tiklanish” demokratik partiyasi fraksiyasining taklifi qabul qilinsin.
2. Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasining Korrupsiyaga qarshi kurashish va sud-huquq masalalari qoʻmitasi eshituvga tayyorgarlik koʻrilishini hamda uning oʻtkazilishini tashkil etsin.
3. Ushbu Qaror Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga yuborilsin.
4. Ushbu Qaror qabul qilingan kundan eʼtiboran kuchga kiradi.

Xulosa

Huquqiy tarbiya - jamiyatdagi barqarorlik va rivojlanish uchun zaruriy, asosiy yoʻnalishlardan biridir. U insonlar oʻrtasidagi munosabatlarni tartibga solib, adolatni

ta'minlashga xizmat qiladi. Huquqiy bilimlarni oshirish, huquqiy ongni rivojlantirish va fuqarolik mas'uliyatini yuksaltirish orqali jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirish mumkin. Buning uchun imkoniyatlardan to'liq foydalanish zarur.

Foydalanuvchi adabiyotlar;

1. "Huquqiy tarbiya: nazariya va amaliyot" - O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi.
2. "Yoshlar uchun huquqiy bilimlar dasturi" - O'zbekiston yoshlar ittifoqi nashrlari.
3. "Inson huquqlari va fuqarolik jamiyati" - Ma'rifat va ta'lim.
4. <https://oyina.uz/uz/teahause/2817>
5. <https://lex.uz/ru/docs/-5658549>

**THE ROLE OF LANGUAGE IN SHAPING GENDER AND
SEXUALITY IN EUROPE**

Payzullayev Shakhriyor Rustam Ugli

3rd course at CSPU Tourism faculty

Phone: +998975442250

payzullayevshahriyor@gmail.com

Annotations: Language is a fundamental cultural tool that influences and reflects societal norms. In Europe, where linguistic diversity meets evolving social attitudes, language plays a critical role in shaping perceptions of gender and sexuality. This article explores how grammatical structures, societal norms, and linguistic reforms contribute to shaping and challenging traditional views on gender and sexuality across the continent.

Key Words. Grammatical Gender, Non-Binary, LGBTQ+, Gender-Neutral, Pronouns, Queer Linguistics, Inclusivity, European Languages, Media Representation, Language Reforms, Cultural Resistance.

Introduction. Language is not merely a medium of communication; it is a mechanism through which identities and ideologies are constructed and perpetuated. In Europe, the interplay between gender, sexuality, and language is deeply rooted in historical, cultural, and linguistic traditions. Grammatical gender, vocabulary, and linguistic reforms often reflect and challenge the prevailing norms of gender and sexuality.

Historical information. Robin Lakoff's *Language and Woman's Place* has often been credited with “launch[ing] the study of language and gender”. Influenced by second-wave feminism, Lakoff was interested in uncovering and documenting linguistic manifestations of male dominance. For example, she argued that women use linguistic features of tentativeness and powerlessness (e.g., tag questions, declaratives with rising intonation) in line with their subordinate status relative to men. One of Lakoff's most enduring insights concerned the double-bind situation women face: On one hand, if they adopt linguistic features of powerlessness, they “are systematically denied access to power” on the other hand, if they eschew such features, they are criticized for not conforming to norms of femininity. While Lakoff's claims have been critiqued over the years on political, methodological, and empirical grounds, her work has been enormously influential and is generally viewed as the primary catalyst for

more than four decades of research in the area of language and gender.

While in recent decades, “queer” is often used as an umbrella term encompassing a range of LGBTQ+ identities (lesbian, gay, bisexual, transgender, queer, and others), early studies of queer language aimed to provide descriptions of the ways gay men and lesbians talk – especially how they speak differently from straight speakers. The first known works on gay language (e.g. Gershon Legman's “The Language of Homosexuality” [1941]) appeared in medical venues, often with explicit warnings that the content was intended strictly for medical professionals. As homosexuality was viewed as a medical condition at this time, the framing of gay language in these early works often had a pathologizing effect, with gay speakers positioned as the exotic, deviant Other in comparison to straight speakers.

Grammatical Gender and Its Societal Implications. Many European languages, such as French, Spanish, and German, assign grammatical gender to nouns and pronouns. This binary system reinforces traditional perceptions of masculinity and femininity:

Example: In German, professions like “Der Arzt” (male doctor) and “Die Ärztin” (female doctor) highlight gender distinctions. **Impact:** These linguistic patterns influence societal roles, often marginalizing non-binary and gender-fluid identities.

Linguistic Stereotypes and Gender Norms. Language not only mirrors but perpetuates stereotypes:

Vocabulary: Words associated with men often emphasize power and assertiveness (e.g., “leader”), while women are frequently described with terms highlighting appearance or demeanor (e.g., “beautiful”).

Sexuality: Derogatory terms for LGBTQ+ individuals reveal societal prejudices and stigmatization.

Queer Linguistics and LGBTQ+ Representation

LGBTQ+ communities in Europe have developed unique linguistic practices:

Emergence of Queer Terms: Terms like “non-binaire” (non-binary in French) or the gender-neutral pronoun “hen” in Swedish represent growing inclusivity.

Code-Switching: Subcultures, such as Polari in the UK, demonstrate how marginalized groups use language as both identity and resistance.

Language Reforms: Inclusion vs. Tradition. Efforts to modernize European languages reflect societal shifts:

Gender-Neutral Pronouns: Countries like Sweden and Finland have integrated pronouns like “hen” and “hän,” respectively.

Resistance: Reforms often face pushback, with critics citing threats to linguistic heritage.

The Role of Media and Globalization. Media and globalization amplify the impact of language on gender and sexuality:

Popular Culture: Representation in films, music, and literature challenges traditional norms.

English Influence: As a global lingua franca, English has introduced gender-neutral terminology and pronouns, influencing local languages in Europe.

Challenges and Future Directions. While strides have been made, challenges remain:

Non-Binary Recognition: Adapting rigid grammatical systems to accommodate non-binary identities is an ongoing struggle.

Legislative and Cultural Resistance: Countries like Hungary have implemented laws restricting LGBTQ+ representation, highlighting the divide within Europe.

Conclusion. The role of language in shaping gender and sexuality in Europe is profound and multifaceted. As societies become more inclusive, linguistic reforms are essential to reflect and support evolving identities. However, the journey toward a fully inclusive linguistic landscape requires balancing tradition with progress.

References

1. Hall, Kira. 2005. "Intertextual Sexuality: Parodies of Class, Identity, and Desire in Liminal Delhi." *Journal of Linguistic Anthropology* 15: P.125–144.
2. Bucholtz, Mary. 2014. "The Feminist Foundations of Language, Gender, and Sexuality Research." In *The Handbook of Language, Gender, and Sexuality*, 2nd ed., edited by Susan Ehrlich, Miriam Meyerhoff, and Janet Holmes, p.23–47.
3. Bucholtz, Mary, and Kira Hall. 2004. "Theorizing Identity in Language and Sexuality Research." *Language in Society* 33 p.501–547.
4. Calder, Jeremy. 2019a. "The Fierceness of Fronted /s/: Linguistic Rhematization Through Visual Transformation." *Language in Society* 48 p.31–64.
5. Calder, Jeremy. Forthcoming. "From 'Gay Lisp' to 'Fierce Queen': The Sociophonetics of Sexuality's Most Iconic Variable." In *The Oxford Handbook of Language and Sexuality*, edited by Kira Hall and Rusty Barrett. New York: Oxford University Press.

TARBIYANING UMUMIY METODLARI

Eshtemirov Samandar Shuxrat o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi :

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Tarbiya metodlari tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirishga qaratilgan usullar va vositalar yig'indisidir. Ushbu tezzisda tarbiya metodlarining turlari, ularning o'zaro farqlari va tarbiyaviy jarayonlardagi o'zni tahlil qilingan. Tarbiya metodlari nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: Tarbiya, tarbiya metodlari, o'quv jarayoni, pedagogika, tarbiyaviy jarayon, nazorat metodlari.

АБСТРАКТНЫЙ:

Образовательные методы – это совокупность методов и средств, направленных на повышение эффективности образовательного процесса. В данной диссертации анализируются виды методов обучения, их взаимные различия и роль в образовательном процессе. Методы обучения важны не только теоретически, но и практически.

Ключевые слова: Образование, методы обучения, учебный процесс, педагогика, учебный процесс, методы управления.

ABSTRACT:

Educational methods are a set of methods and tools aimed at increasing the effectiveness of the educational process. This thesis analyzes the types of educational methods, their mutual differences and their role in educational processes. Educational methods are important not only theoretically, but also practically.

Key words: Education, education methods, educational process, pedagogy, educational process, control methods.

Kirish

Tarbiya metodlari - bu tarbiyalovchi shaxsning o'quvchilar bilan munosabatlarini shakllantirishda qo'llaniladigan usullar sistemasi. Tarbiya jarayonida to'g'ri metodlarni tanlash muhim ahamiyatga ega, chunki ular o'quvchilarning shaxsiy fazilatlari, bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Har bir tarbiya metodi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, maqsadga muvofiqligiga qarab tanlanishi zarur.

Maqsad, mazmun, shakl, metod va vositalar kabi tushunchalar tarbiya jarayonining mohiyatini ochib beradi. Biroq, tarbiya mohiyatini yoritishda o'ziga hos ahamiyatga ega bo'lgan yana bir tushuncha ham mavjud, bu tarbiya metodlari tushunchasidir.

Tarbiya metodi

(yunoncha «metodos» – yo'l) tarbiya maqsadiga erishishning yo'li; tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullari. Maktab amaliyotiga tatbiq etilganda, metodlar – bu tarbiyalanuvchilarning ongi, irodasi, tuyg'ulari va xulqiga ta'sir etish usullaridir.

Metodlarni takomillashtirish

Tarbiyaning mutlaqo yangi metodlarini yaratishga bironta tarbiyachining kuchi etmaydi. Metodlarni takomillashtirish muammosi doimo mavjud, har bir tarbiyachi o'zining imkoniyatiga ko'ra uni hal qiladi, tarbiya jarayonining aniq shart-sharoitlariga mos ravishda o'zining xususiy qarashlarini ifoda etish asosida umumiy metodikani boyitadi.

Metodning ijobiy va salbiysi bo'lmaydi, tarbiya jarayonida ma'lum yo'lni yuqori darajadagi samarali va samarasiz deya baholash mumkin emas. Metodning samaradorligini u qo'llanilayotgan sharoit nuqati nazaridan baholash mumkin.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog'liq.

Maqsad qanday bo'lsa, unga erishish metodlari unga muvofiq bo'lishi zarur.

Tarbiyaning mazmuni shaxsning shakllanishiga qo'yiluvchi ijtimoiy talablar mohiyatidan iborat. Unutmaslik kerakki, aynan bitta vazifa turli hil fikrlar bilan to'ldirilgan bo'lishi mumkin. SHuning uchun metodlarni umuman mazmun bilan emas, balki aniq fikr bilan bog'lash g'oyat muhimdir.

Tarbiya

Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlari. Tarbiya jarayonida tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini inobatga olish maqsadga muvofiqdir. YOsh xususiyatlari muayyan bir yosh davriga hos bo'lgan anatomik, fiziologik (jismoniy) va psixologik xususiyatlardir. Aytaylik, mas'uliyat tuyg'usini boshlang'ich ta'lim, o'rta ta'lim va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalarida ta'lim olayotgan o'quvchilarda ham shakllantirish mumkin. Biroq har bir bosqichda mazkur sifatni shakllantirish borasida turli metodlar qo'llaniladi.

Halq pedagogikasida

Halq pedagogikasida tarbiya metodlari. Halq pedagogikasi o'zbekona axloq, odob va tarbiyaning barcha qirralarini o'zida mujassamlashtirgan. Halq pedagogikasida turlicha tarbiya metodlari hamda vositalaridan foydalaniladi. Bu metod va vositalar nihoyatda rang-barang bo'lib, ko'p jihatlari bilan ilmiy pedagogikadan ustunlik qiladi. Binobarin, ushbu metodlar ilmiy pedagogikaning shakllanishiga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Halq pedagogikasida qo'llanilgan hilma-hil tarbiya metodlarini quyidagi tarzda umumlashtirish mumkin.

1. Tushuntirish (hikoya qilish, o'rgatish).
2. Mashqlantirish (odatlantirish, mashq qildirish).
3. Namuna (maslahat berish, uzr so'rash, yaxshiliklar haqida so'rash, o'rnak bo'lish).
4. Nasihat qilish, o'git (undash, ko'ndirish, iltimos qilish, yolvorish, tilak-istak bildirish, ma'qullash, rahmat aytish, duo qilish, oq yo'l tilash va hokazolar).
5. Qoralash va jazo (ta'kidlash, ta'na, gina, tanbeh berish, majbur qilish, koyish, ayblash, uyaltirish, qo'rqitish, nafratlanish, ont-qasam ichirish, urish, kaltaklash va hokazolar).

Yoshlar

Agar e'tibor berilsa, yuqoridagi beshta metod umumiy yaxlitlikni ifodalaydi. Oldin bolaga umumiy jarayonning mohiyati tushuntiriladi. Bolalar narsa, hodisa va jarayonlarning mohiyatiga tushunmaganlarida tarbiyachi namuna vositasidan foydalanadi, ya'ni, yoshlarning mustaqil kuzatuvchanligiga e'tibor beriladi. Bu holatda ham tushunmaganlar kattalarning nasihati, o'g'iti asosida narsa, hodisa yoki jarayonlarning mohiyatini anglaydilar. Bordiyu, bu holatda ham kutilgan natijaga erishilmasa yoki bolalar e'tibor qaratilgan holatning mohiyatini tushunishni istamasalar, eng so'nggi chora sifatida qoralash va jazo metodida foydalanishga to'g'ri

keladi. Biroq, bu eng so‘nggi chora. Zamonaviy pedagogika g‘oyalariga ko‘ra qoralash va jazo metodlarini so‘nggi, aniqrog‘i kam samara beradigan chora ekanligini isbotlangan.

Halq pedagogikasi

Halq pedagogikasi namunalari, tarbiya metodlari va tarbiyaviy ta’sirlar muayyan vositalar yordamida qo‘llanilgan. Mehmon kutish, mehmonga borish, turli mehnat jarayonlari, hasharlar, turli gurunglar (choyhona, to‘y marosimlari), sayillar, oilaviy an’analar (tug‘ilgan kun, fuqarolik pasporti, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus hamda oliy ma’lumotga egalik to‘g‘risidagi attestat va diplom, shuningdek, davlat mukofotlarini olish kabi holatlarni nishonlash) va musobaqalar o‘ziga hos tarbiya vositasisanaladi.

Ijtimoiy ongni

Ijtimoiy ongni shakllantiruvchi metodlar o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy sifatlarni, e’tiqod hamda dunyoqarashni shakllantirish maqsadida ularning ongi, his-tuyg‘usi va irodasiga ta’sir ko‘rsatish usullari sanaladi.

Bu guruh usullarining mohiyati shundaki, ular orqali o‘quvchilar ongiga jamiyatda ustuvor o‘rin tutuvchi ijtimoiy g‘oya va maqsadlar singdiriladi. YOshlar dunyoqarashini shakllantirish, ularning hayot mazmunini tushunib olishlariga ko‘maklashish uchun ijtimoiy ongni shakllantiruvchi usullar qo‘llaniladi.

O‘quvchilarda g‘oyaviy ongl

O‘quvchilarda g‘oyaviy onglilik va ijtimoiy faollik, ya’ni, davlatning ichik va halqaro siyosati mazmunini tushunish va idrok qilish ko‘nikmalarini tarbiyalash lozim. Tushuntirish ijtimoiy ongni shakllantirishda eng ko‘p ishlatiladigan usuldir. Tushuntirishning vazifasi o‘quvchilarni yuksak madaniyatli, milliy g‘urur tuyg‘usiga ega bo‘lib voyaga etishlarini tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

Tushuntirishda o‘quvchilarga mamlakat fuqarosining davlatga nisbatan muayyan huquq va burchlar asosida bog‘langanligi borasida ma’lumotlar beriladi. Bunda davlat bayrog‘i, gerbi, madhiyasi hamda Konstitutsiyasiga sadoqat ruhida tarbiya berishning ahamiyati katta. SHu sababli davlat bayrog‘i, gerbi, madhiyasi hamda Konstitutsiyasining mohiyati tushuntirildi.

Foydalanuvchi adabyotlar;

1. Murodov, N. (2017). Tarbiya metodlari va pedagogik konsepsiyalar. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.

2. Xasanova, D. (2019). Tarbiya metodlari tahlili. Tashkent: Ta'lim.
3. Rahmonov, S. (2021). Zamonaviy pedagogik metodlar. Tashkent: Fan va texnologiyalar.
4. <https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/pedagogik-psixologiya/tarbiya-metodlari-haqida-tushunchasi>

Madaminov Doniyor Davrbek o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi :

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ta'lim mazmuni ta'lim jarayonining asosiy jihatini tashkil etadi. Ushbu tezzisda ta'lim mazmunining ahamiyati, uning tarkibiy qismlari va zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni ko'rib chiqiladi. Ta'lim mazmuni o'quv jarayonining samaradorligini oshirishga yordam beradi va o'quvchilarning bilim darajasini belgilaydi.

Kalit so'zlar: Ta'lim, ta'lim mazmuni, o'quv jarayon, pedagogika, zamonaviy ta'lim, ta'lim metodlari.

АБСТРАКТНЫЙ:

Содержание образования является основным аспектом образовательного процесса. В данной диссертации рассматривается важность содержания образования, его компонентов и его роль в современной системе образования. Содержание образования способствует повышению эффективности образовательного процесса и определяет уровень знаний учащихся....

Ключевые слова: Образование, содержание образования, образовательный процесс, педагогика, современное образование, методы обучения.

ABSTRACT:

The educational content is the main aspect of the educational process. This thesis examines the importance of educational content, its components, and its role in the modern education system. Educational content helps increase the effectiveness of the educational process and determines the level of knowledge of students.

Key words: Education, educational content, educational process, pedagogy, modern education, educational methods.

Kirish

Ta'lim mazmuni - bu ta'lim jarayonida o'quvchilarga beriladigan ma'lumotlarning umumiy tarkibi. Ta'lim mazmuni ta'lim jarayonining asosiy elementlaridan biridir.

Ta'lim mazmunini to'g'ri tanlash va tashkil etish o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali amalga oshirishga yordam beradi. U nafaqat o'quvchilar uchun, balki o'qituvchilar uchun ham muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim mazmuni haqida tushuncha

Ta'limning mazmuni uning maqsadidan kelib chiqadi. Ta'limning mazmuni deganda, o'quvchilarning bilish jarayonida egallab olishi lozim bo'lgan hamda tizimga solingan bilim, malaka va ko'nikmalarning aniq belgilangan doirasi tushuniladi.

Ta'limning mazmuni bir qator ehtiyojlarni hisobga olish bilan belgilanadi:

- a) ijtimoiy ishlab chiqarishning eng zarur ehtiyojlari, ijtimoiy tuzumning xususiyatlari;
- b) davlatning xalq ta'limi va muayyan turdagi o'quv yurti oldiga qo'yadigan maqsad va vazifalari;
- v) o'qitish qoidalaridan kelib chiqadigan va o'quvchilarning imkoniyatlarini (yosh imkoniyatlari va boshqalar) e'tiborga oluvchi didaktik talablar.

Maktablarda beriladigan ta'limning mazmuni tarixiy va sinfiy xususiyatga egadir. Jamiyat tarixiy taraqqiyotining hamma bosqichlarida maktablarda yoshlarga beriladigan ta'limning mazmuni, hajmi o'sha ijtimoiy tizimning iqtisodiy talab va ehtiyojlari, fan va texnika taraqqiyoti darajasi bilan belgilab kelingan.

Ta'lim jarayon sifatida bilimlar, ko'nikmalar va malakalarning ma'lum yig'indisini faoliyat va munosabatlarining tegishli tajribasini o'zlashtirishga qaratilgan maxsus ishlarning tashkil qilinishidir. Ta'lim natijasi sifatida bilimlarni, faoliyat va munosabatlar tajribasini o'zlashtirishda erishilgan darajadir. Ta'lim tizimi sifatida – davlat muassasalari va boshqarish organlarining majmuasi bo'lib ular doirasida insonni tarbiyalash jarayoni amalga oshiriladi. Shu tariqa ta'lim doimo bir yula tarbiyalash jarayonini ham, o'qitish jarayonini ham ifodalaydi.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlariga kelib, pedagogika tarixida «maktabda beriladigan ma'lumotning mazmunini bola xohishiga bo'ysundirish» ga qaratilgan nazariya keng yoyildi. Mazkur nazariyaning ko'zga ko'ringan vakili Amerikalik faylasuf –pedagog Jon Dyudir. Uning qarashicha maktab azaldan mavjud bo'lgan tabiiy layoqatlarni, qiziqish va odatlarni rivojlantirishga xizmat qilmog'i lozim. Shunday ekan, maktablarda hamma o'quvchilar uchun umumiy bo'lgan o'quv rejasi va dasturlarning bo'lishi ham shart emas, balki alohida-alohida Shaxslar layoqatiga moslangan ma'lumotlar berilishi lozim.

Oktyabr to‘ntarilishigacha bo‘lgan davrda O‘zbekiston hududida VII-VIII asrlardan beri davom etib kelgan eski – «usuli qadmiya», XIX asrning oxiri va XX asr boshlarida paydo bo‘lgan «usuli savtiya» maktablari, xat –savod o‘rgatadigan diniy maktablar bo‘lgan.

1905 yildan so‘ng, o‘lkaning ba‘zi shaharlarida «jadid» maktablari paydo bo‘la boshladi. Shunday qilib, maktablarning hammasi o‘sha ijtimoiy tuzum-muhit talablaridan kelib chiqdi va shu davr iqtisodiy, ma‘naviy maqsadlari uchun xizmat qildi.

Hozirgi zamon maktablarida ta‘limning mazmuni umuminsoniy fazilatlarga ega bo‘lgan iymonli, e‘tiqodli, bilimli yoshlarni tarbiyalab berishdan iboratdir.

Davlat ta‘lim standartlari - umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, kasb-hunar ta‘limi va oliy ta‘lim mazmuniga hamda sifatiga qo‘yiladigan talablarni belgilaydi.

Davlat ta‘lim standartlarini bajarish O‘zbekiston Respublikasining barcha ta‘lim muassasalari uchun majburiydir.

O‘quv rejalari va dasturlari.

Ta‘lim mazmuni o‘quv rejasi, dasturi va darsliklarda ifodalangan.

O‘quv rejasi – davlat hujjatidir. O‘quv rejalari xalq ta‘lim vazirligi tomonidan tuziladi va tasdiqlanadi hamda respublikadagi barcha maktablar uchun majburiy hisoblanadi. Maktabning o‘quv rejasi maktabda o‘rgatish uchun tanlangan o‘quv predmetlarini, ularning ta‘lim olish yo‘llari bo‘yicha taqsimlanishini, har bir predmetga ajratilgan soatlarning haftalarga bo‘linishini belgilaydi.

O‘quv rejasi deb, o‘qitiladigan fanlar, o‘qitish uchun ajratilgan soatlar va o‘quv yilining tuzilishini belgilab beruvchi davlat hujjatiga aytiladi. O‘quv rejalari o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga muvofiq tuziladi. Shuningdek, o‘quv-tarbiya ishining maqsad va vazifalariga asosan tuziladi.

O‘quv rejasini tuzishda quyidagi omillarga asosladi:

1. O‘quv tarbiya ishining maqsadi, o‘quvchilarga aniq ilmiy bilim berish, olgan bilimlarini ko‘nikmaga aylantirib, uni hayotga qo‘llay olishga o‘rgatish.

2. Maktab o‘quvchilariga bilm berish yoshiga qarab tizimga solinadi va qoidalarga asoslanadi:

a) Boshlang‘ich ta‘lim - I- IV sinflar.

b) Umumiy o‘rta ta‘lim - V-IX sinflar.

v) O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi, akademik litseylar, kasb-hunar kolleji.

Ta'lim to'g'risidagi Qonunga asosan akademik litsey va kasb-hunar kollejining maqomi tenglashtirilgan. Ularning o'quvchilari va bitiruvchilari oliy o'quv yurtiga kirishda yoki tanlangan yo'nalish bo'yicha faoliyat ko'rsatishda konstitutsiyaviy haq-huquqlarini amalga oshirishda teng huquqlidirlar.

Har bir o'quv fani uchun o'quv dasturi tuziladi. O'quv dasturi o'quv rejasi asosida ishlab chiqiladi. O'quv dasturi har bir o'quv fanining o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan davlat hujjatidir. O'quv dasturida o'quv yili davomida har qaysi sinfda alohida fanlar bo'yicha o'quvchilarga beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi belgilab beriladi.

Dasturning asosiy vazifasi - o'quv predmetining mazmunini ifodalashdir. Unda kursning sinflarga, qismlarga, mavzularga bo'linish, ularni o'rganish tartibi, soatlar turi ko'rsatiladi. Ma'lum mavzu yuzasidan o'quvchi o'zlashtirish lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar qisqacha ifodalab beriladi. Shunday qilib, dastur ikkita vazifani bajaradi: ta'limning mazmunini o'quv predmeti doirasida aks ettiradi va predmet uchun muayyan normativ sifatida xizmat qiladi. Shuningdek, u darslikka o'tishni tayyorlaydi va uning mualliflari faoliyati uchun yo'llanma hisoblanadi.

Darslik va unga qo'yilgan talablar.

Darslik o'quv jarayonining zarur qismidir. Darslik - o'quvchilarning ikkinchi «muallimi», chunki u, avvalo o'quvchi uchun zarur qo'llanmadir.

Darslik - o'quvchilarning kitobi va uning eng muhim qurolidir. Har bir o'quv fanining mazmuni darslikda batafsil yoritiladi. Darslik tegishli fanga oid ilmiy bilim asoslarini dasturga va didaktika talablariga muvofiq ravishda bayon qiluvchi kitobdir. Darsliklar bilan bir qatorda, ayrim o'quv fanlari yuzasidan o'quv qullanmalari ham tuziladi. Masalalar va mashqlar to'plami, xrestomatiyalar, atlaslar, lug'at kitoblari va hokozalar shular jumlasidandir.

O'quvchilar darslik va o'quv qo'llanmalari bilan darsda, ham uy sharoitlarida mustaqil ish olib boradilar. Darslik materiali katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. U bilan ishlash o'quvchilarning aqliy tarbiyasiga, ularda ilmiy dunyoqarashning, axloq-odobning shakllanishiga, tafakkuri va nutqining, ishdagi mustaqilligining rivojlanishiga yordam beradi.

Darslikdagi bilimlar tizimi o'zaro ichki, mantiqiy bog'lanishlarga ega bo'lib, ular didaktika talabiga muvofiq ravishda bayon qilingan. Darslik quyidagi talablarga amal qilgan holda yaratiladi:

1. Darslikda aks etgan ilmiy bilimlar sinf o'quvchilarining yosh xususiyatiga mos kelishi kerak.
2. Darslikda bayon qilingan ilmiy bilimlarning nazariy asosi, g'oyalari tizimli va izchil bo'lishi talab qilinadi. Ular hayotdan olingan, ishonarli bo'lishi lozim. Shu holdagina o'quvchilardagi ilmiy dunyoqarash, eng yaxshi insoniy fazilatlar tarkib toptiriladi.
3. Nazaraiy bilimlar ishlab chiqarish amaliyoti bilan bog'langan bo'lishi kerak.
4. Darslikda mavzu soda, ravon tilda yozilishi, hamda tegishli qoida va ta'riflar berilishi kerak. Darslik ichidagi va muqovasidagi chizilgan rasmlar va bezatilishi o'quvchining yoshiga mos, fanning xarakteriga monand bo'lmog'i zarur.
5. Mavzulardan fikrlar aniq va qisqa bo'lishi, ilmiylikka asoslanishi kerak.

Dars turlari ba darsga bo'lgan talablar.

Dars - o'qituvchilar va o'quvchilar faoliyatini tashkil etishning shakli bo'lib, u bolalarni o'qitish, tarbiyalash va kamol toptirish vazifalarini amalga oshiradi. Dars o'qitishni tashkil etishning o'zgarmas shakli emas. O'quv amaliyoti va pedagogik tafakkur doimo uni takomillashtirish yo'llarini izlaydi. Turli-tuman fikr va mulohazalarni hisobga olgan holda dars quyidagi umumiy didaktik talablarga javob berishi lozim:

1. Har bir dars ma'lum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'i lozim.
2. Har bir dars mustahkam g'oyaviy-siyosiy yo'nalishga ega bo'log'i lozim.
3. Har bir dars turmush bilan, amaliyot bilan bog'langan bo'lmog'i, shuningdek xilma xil usul, uslub va vositalardan unumli foydalangan holda olib borilmog'i lozim.
4. Darsga ajratilgan har bir soat va daqiqalarni tejab, undan unumli foydalanmoq zarur.
5. Dars o'qituvchi va o'quvchilarning faolligi birligini ta'minlamog'i lozim.
6. Darsda o'quv materialining mazmuniga oid ko'rsatmali qurollar, texnik vositalar va kompyuterlardan foydalanish imkoniyatini yaratmoq lozim.
7. Darsda har bir o'quvchining individual xususiyatlarini ham hisobga olish maqsadga muvofiqdir.

Ta'lim tizimida eng ko'p qo'llaniladigan dars turlari quyidagilar:

- Yangi bilimlarni bayon qilish darsi (ma'ruza).
- O'tilgan materiallarni mustahkamlash darsi.
- O'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini tekshirish va baholash darsi.
- Takrorlash – umumlashtiruvchi va kirish darslari.
- Aralash dars (yuqoridagi dars turlarining bir nechtasini birga qo'llanishi).

Har bir dars turining ma'lum tuzilishi va xususiyatlari bor, bu narsa o'qituvchining o'quv materialini to'g'ri va samarali tushuntirishiga, mustahkam esda qoldirishga, takrorlashga va uning o'zlashtirishini nazorat qilib borishiga yordam beradi. Maktablarimizda eng ko'p qo'llaniladigan dars turlaridan biri – yangi bilimlarni bayon qilish darsidir. Bu dars turi quyidagicha tuziladi:

- a) yangi bilimlarni bayon qilish;
- b) yangi bilimlarni mustahkamlash;
- v) yangi bilimlar ustida ishlash;
- g) yangi bilimlarga bog'liq holda uy vazifalari topshirish.

Demak, dars boshdan – oyoq bir dars turi bilan olib borilmaydi, balki shu darsda yangi bilimni bayon qilish bilan birga uni mustahkamlash (savol-javob), yangi bilimlar ustida mashq o'tkazish (masala va misollar yechdirish, grafik ishlari olib borish), uyga vazifa (boshqa bir dars elementi-tushuntirish, yo'l-yo'riqlar ko'rsatish va h. k) kabi boshqa elementlarning bo'lishi ham mumkin. Shunga qaramay, darsdan ko'zlangan maqsad o'quvchilarga yangi bilim berishga qaratilgan bo'lsa, butun didaktik usullar shunga buysundiriladi. Shuning uchun ham bunday dars yangi bilim berish darsi deb ataladi.

Dars tuzilishi u yoki bu dars turining tuzilishini, uning qismlarini anglatadi. Biroq, dars turlari tuzilishidagi har qanday qism – didaktik usul, dars tuzilishi bo'lavermaydi. U o'qitish usuli bilan bog'langandagina dars tuzilishini tashkil qiladi. Ya'ni dars tuzilishining o'zgarishi bilanoq dars olib borish usuli ham o'zgaradi. Darsning tuzilishi qo'yilgan maqsadlarga, o'rganilayotgan materialning mazmuniga, ta'limning darsda qo'llanadigan metodlari va usullariga, o'quvchilarning tayyorgarlik va kamolat darajasiga, darsning o'quv jarayonidagi o'rniga bog'liqdir. Dars tuzilishini biridan ikkinchisiga o'tishi va shu orqali darsning shakli hamda usullarining o'zgarishi dars bosiqichi deb yuritiladi. Masalan, aralash dars turining tuzilishi:

uy vazifalarini so‘rash, tekshirib ko‘rish;

yangi materiallarni bayon qilish;

yangi materiallarni mustahkamlash;

uy vazifalarini topshirishni o‘z ichiga oladi. Bunda:

a) uy vazifalarini ko‘rish suhbat (savol-javob), misol va masalalar ishlatish yo‘li bilan olib borilishi mumkin. Bu dars tuzilishining birinchi qismi, darsning birinchi bosqichi;

b) yangi materiallarni bayon qilish jarayonida o‘qituvchi tushuntirish, hikoya qilish, maktab ma’ruzasi, suhbat kabi usullardan foydalanish mumkin. Bu – dars tuzilishining ikkinchi qismi, darsning ikkinchi bosqichi;

v) yangi materiallarni mustahkamlash jarayonida suhbat, mashq qildirish, kitob bilan ishlash usullaridan foydalanish mumkin. Bu – dars tuzilishining uchinski qismi, uchinchi bosqichi;

g) uy vazifalarini topshirish jarayonida tushuntirish. Suhbat usulidan foydalanish mumkin. Bu – dars tuzilishini to‘rtinchi qismi, darsning to‘rtinchi bosqichidir. Yuqorida ko‘rib o‘tilgan dars turlarining hammasi o‘z tuzilishiga ega bo‘lganidek, ma’lum bosqichlarga ham ajraladi.

Takroriy-umumlashtiruvchi dars, odatda, dasturning ma’lum bir qismi yoki yirik mavzu o‘tib bo‘lganidan keyin ishlatiladi. Bunda o‘tilgan materiallarni takrorlash – qayta esga tushirish va mustahkamlash maqsadida o‘tilgan mavzularni qamrab olgan va bir-biriga bog‘liq bo‘lgan savollar orqali umumlashtirish nazarda tutiladi.

Foydalanuvchi adabyotlar

1. Asimov, I. (2018). Ta’lim va pedagogika asoslari. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.
2. Karimov, S. (2020). Zamonaviy ta’lim metodlari. Tashkent: Ta’lim.
3. Raxmonov, B. (2019). Ta’lim mazmuni va uning ahamiyati. Tashkent: Fan va texnologiyalar.
4. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/pedagogik-psixologiya/ta-limning-mazmuni>

Saitov Ramzidin Zayniddin o'g'li

Boyto'rayev Sirojiddin

Ermamatov Akbar Qo'ldosh o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi :

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Buyuk musulmon olimlaridan biri Axmad al Fargoniylar haqida so'z boradi. U o'zining astronomik kuzatishlari va astronomiya sohasidagi yutuqlari bilan mashhurdir. Maqolada uning hayoti, ilmiy ishlari, asarlari va o'ziga xos uslublari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, uning ta'siri nafaqat musulmon olimlari, balki butun dunyodagi ilm-fan taraqqiyotiga ham qanday ta'sir ko'rsatganligi yoritiladi.

Kalit so'zlar: Axmad al Fargoniylar, Astronomiya, Oltin asr, Musulmon astronomiyasi, Ilm-fan taraqqiyoti

АБСТРАКТНЫЙ:

Упомянут один из великих мусульманских учёных Ахмад аль-Фаргани. Он известен своими астрономическими наблюдениями и достижениями в области астрономии. В статье рассматривается его жизнь, научные труды, произведения и уникальные стили. А также, как его влияние повлияло не только на мусульманских ученых, но и на развитие науки во всем мире.

Ключевые слова: Ахмад аль Фаргани, Астрономия, Золотой век, Мусульманская астрономия, Развитие науки

ABSTRACT:

It analyzes in detail how the foundations of democratic and civil society were formed in Uzbekistan and the political reforms implemented. Post-independence processes, international experiences and domestic reforms are presented. The article also focuses on Uzbekistan's development challenges and successes.

Key words: Ahmad al Farghani, Astronomy, Golden Age, Muslim Astronomy, Development of Science

Kirish

Axmad al Fargoniy (d. 897 y. - v. 980 y.) – musulmon ilm-fanining eng yirik namoyandalardan biri bo'lib, asrlar osha o'z ilmiy kashfiyotlari va ishlari bilan xalqaro e'tirofga sazovor bo'ldi. Uning astronomiyadagi me'morligi, asrning eng muhim astronomlaridan biri sifatida tanilgan, o'z zamonining eng rivojlangan ilmiy g'oyalari va nazariyalarini ishlab chiqdi. Al Fargoniy nafaqat astronom, balki matematik, geograf va olim sifatida ham tanilgan. Uning asarlari, xususan, "Al-Fusul al-Mu'kadiyya" va "Zij al-Sanji" zamonasining eng muhim astronomik jadvallari bo'lib, ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi.

Axmad al Fargoniyni hayoti va ilmiy ishlari

Axmad al Fargoniy O'rta Osiyoda, hozirgi O'zbekiston hududida, Farg'ona vodiysida tug'ilgan. Yoshi bilan u Bag'dod, Damashq, Qohira va boshqa shaharlarni kezib o'rgendi. U astronomiya va matematikada o'z bilimlarini kengaytirish uchun ko'p sayohatlar qildi. Fargoniyni kashfiyotlari ko'plab ilmiy tahlillar va hisob-kitoblar asosida ishlab chiqilgan, masalan, u yerdan yo'ldoshning (sayyora) o'lchov va harakatlarini aniq o'lchashni rivojlantirgan. U, shuningdek, sun'iy yo'ldoshlarni ham o'rganish imkoniyatlariga erishgan, bu esa keyingi astranometrik nazariyalar rivojiga katta ta'sir ko'rsatdi. U tijorat ko'rinishidagi astronomik jadvallar yaratdi va bu jadvallarda yulduzlar va sayyoralarning harakatini hisobladi. Uning asosiy g'oyalardan biri astronomik hodisalar va ularning yerga ta'siri o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishdir.

Ahmad al-Farg'oniyy (to'liq ismi Abul Abbas Ahmad ibn Muhammad ibn Kasir al-Farg'oniyy) (taxminan 798, Farg'ona— 865, Misr) — astronomiya, matematika, geografiya va boshqa ilmiy yo'nalishlarda faoliyat ko'rsatgan o'zbek qomusiy olimi. Sharqda Al-Farg'oniyy, Yevropada Alfraganus taxalluslari bilan mashhur. Uning hayoti va ilmiy faoliyati to'g'risida juda oz, u ham bo'lsa, uzuq-yuluq ma'lumotlar yetib kelgan. Ahmad al-Farg'oniyy hayoti, ilmiy izlanishlari va kamoloti Abbosiylar sulolasi hukm surgan, Arab xalifaligi jahonning eng yirik saltanatlaridan biriga aylanib, uning ijtimoiysiyosiy va madaniy hayotida Movarounnahr, Xorazm va Xurosondan kelgan ko'plab mutafakkirlar muhim o'ringa ega bo'la boshlagan tarixiy davrda kechdi. Al-Farg'oniyy Xalifa Xorun ar-Rashid (786-809) vorislari al-Ma'mun (813-833), Mu'tasim (833-842) va Mutavakkil (846-861) hukmronlik qilgan davrda yashadi hamda avval Marv, so'ngra Bag'dod, Damashq va Qohira shaharlarida ilmi hay'at (falakiyotshunoslik astronomiya), riyoziyot (matematika) va jug'rofiya (geografiya) fanlari bilan shug'ullandi hamda qator ilmiy va amaliy asarlar yozib qoldirdi. Ahmad al-Farg'oniyy dastavval (taxminan 811-yil) Farg'onadan Marvga kelgan. Ilk o'rta asrlardayoq Marv O'rta Osiyoning yirik madaniy va ilmiy-ma'rifiy markazlaridan biri

bo'lgan, bu maskanda o'sha davrlardayoq Movarounnahr, Xorazm va Xurosondan ko'plab olimlar-u fozillar va mutafakkirlar to'planib, Ajamniy madaniy hayotida muhim ahamiyat kasb etganlar. Hatto 651 yilda so'nggi Sosoniylar shahanshoi Yazdigard III ibn Shahriyor (632-651) arablar ta'qibidan qochib, poytaxt kutubxonasidagi kitoblarni o'zi bilan Marvga olib kelgan. Xalifalik qo'l ostiga o'tgach ham Marv o'zining qadimiy mavqeini yo'qotmay, nafaqat ilmiy va madaniy markazga, balki fath etilgan sharqiy viloyatlarning siyosiy markaziga aylangan. Horun ar-Rashid vafoti (809-yil) dan so'ng xalifalik taxtiga Muhammad al-Amin (809-813) chiqadi. Uning akasi Abdulloh bilan taxt uchun (809-813 yillarda) olib borgan kurashi (Xorun ar-Rashid o'g'li Abdullohni 806 yilda Movarounnahr va Xurosonning noibi etib Marvga yuborgan edi) Abdullohning g'alabasi bilan tugaydi. Muhammad al-Amin qatl etiladi. O'sha yili (813-yil) Abdulloh al-Ma'mun nomi bilan taxtga o'tiradi. Biroq u xalifalik poytaxti Bag'dodga bormay, to 819 yilga qadar Marvda yashaydi. U o'z atrofiga olimlari fozillarni to'playdi. 819-yil al-Ma'mun barcha saroy a'yonlari va olimlari bilan birga Maradan Bag'dodga ko'chadi. Ular orasida al-Farg'oniy ham bo'lgan. Bu davrda xalifalikda Horun ar-Rashid farmoni bilan bino qilingan ikkita rasadxona va boy kutubxona bor edi. Abu Rayxon Beruniy ma'lumotiga qaraganda, rasadxonalardan biri Bag'dodning ash-Shammosiya mahallasida va ikkinchisi Damashq yaqinida Kasiyun nomli tog'da joylashgan edi. Rasadxonalarda Horun ar-Rashid asos solgan ilmiy markaz „Bayt ul-hikmat“ („Donishmandlar uyi“) olimlari ilmiy tadqiqotlar olib borardi. Ular orasida al-Farg'oniy ham bor edi.

Al-Farg'oniy avval Bag'doddagi rasadxonada ish olib bordi, so'ngra al-Ma'mun topshirig'iga binoan Damashqdagi rasadxonada osmon jismlari harakati va o'rnini aniqlash, yangicha „Zij“ yaratish ishlariga rahbarlik qildi. Al-Farg'oniy yunon astronomlari, jumladan, Ptolemeyning „Yulduzlar jadvali“ asarida berilgan ma'lumotlarni ko'rib chiqish hamda o'sha davrdagi barcha asosiy joylarning jug'rofiy koordinatalarini yangitdan aniqlash yuzasidan olib borilgan muhim tadqiqotlarda faol ishtirok etdi. Shu munosabat bilan arab tilidagi ilmiy atamashunoslikka doir ishlarni, xususan, falakiyot, riyoziyot va geografiyaga oid atamalarni belgilab chiqishdek maxsus ilmiy ishlarni amalga oshirishda ham Al-Farg'oniyning xizmati katta. Bulardan tashqari, u ayrim astronomik asboblarni ixtiro etish, falakiyotshunoslikka doir arab tilidagi boshlang'ich bilimlarni belgilash va tartibga solish ishlariga ham muhim hissa qo'shdi. 832-833 yillarda Al-Farg'oniy Shom (Suriya) shimolidagi Sinjor dashtida Tadmur va ar-Raqqa oraligida yer meridiani bir darajasining uzunligini o'lchashda qatnashdi. Al-Farg'oniyning

hayoti va ilmiy hamda amaliy faoliyati to'g'risidagi eng so'nggi ma'lumot 861 yilga mansubdir. O'sha yili Abbosiy xalifa Abul Fazl Ja'far al-Mutavakkil (hukmronlik yillari 847-861) buyrug'iga binoan Nil daryosidagi suv sathini o'ldaydigan inshoot barpo etish uchun Misrning Qohira yaqinidagi Fustat shahriga keladi. Ilmiy-texnik va me'moriy jihatdan g'oyat ulug'vor bu qurilma Nil daryosining Sayyolat ul-Rod mavzesida hozirga qadar saqlanib qolgan. Garchi Al-Farg'oniy haqida ma'lumotlar juda oz bo'lsada, ammo o'rta asrlarda sharq ilmiy dunyosida uning nomi mashhur bo'lgan. Ibn annadim (10-asr), Ibn al-Kiftiy (12-13-asrlar), Abul Faraj Bar Ebrey (13-asr) va Xoji Xalifa (17-asr) kabi Sharq fihrastchilari uning nomini o'z asarlarida qayd etganlar.

Musulmon mamlakatlari bo'ylab safarga chiqqan Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi ekspeditsiya a'zolari 1997-yil 5-dekabrda MARda bo'lishib, Al-Farg'oniy hayotini o'rganishlari natijasida u Misrning Fustat shahrida vafot etganligi, Munattam tog'ining sharqiy qismidan sal narida joylashgan Imom ash-Shofe qabristoniga dafn etilganligini aniqlashdi. Vaqt o'tishi bilan uning qabri yo'qolib ketgan. U yerdan olib kelingan tuproq Farg'ona vodiysining Quva shahrida 1998-yil barpo etilgan ramziy qabrga qo'yildi.

Foydalanuvchi adabiyotlar:

1. Nasr, S. H. (1998). "Islamic Science: An Illustrated Study."
2. Hosseini, S. (2007). "The Life and Works of Al-Farghani."
3. Karam, M. (2013). "Astronomy in the Middle Ages: The Legacy of Al-Farghani."
4. Al-Khalili, J. (2015). "Islamic Science: The First Global Civilization."
5. Abdulahad Muhammadjonov, O'zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
6. Kari-Niyazov T. N, Astronomicheskaya shkola Ulugbeka, M.-L., 1950
7. Nosirov A., Hikmatullayev X., Ahmad Farg'oniy, T., 1966
8. Buyuk siymolar, allomalar (O'rta Osiyolik mashhur mutafakkir va donishmandlar), 1-kitob, T., 1995
9. Axmedov A., Ahmad al-Farg'oniy, T., 1998

**BOLALARDA ATOPIK DERMATIT, UNING MAHALLIY
DAVOLASH USULLARI**

Boltaeva Shirin Baxtiyorovna

boltayevashirin1984@gmail.com

Buxoro davlat tibbiyot instituti

Bolalar kasalliklari propedevtikasi va bolalar
nevrologiyasi kafedrası assistenti

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarda atopik dermatit kasalligi, uning etiologiyasi, patogenezi va klinik ko‘rinishlari batafsil yoritilgan. Atopik dermatit bolalik davrida keng tarqalgan allergik teri kasalliklaridan biri bo‘lib, u genetik moyillik, immunologik disbalans, atrof-muhit omillari va allergenlar ta’sirida yuzaga keladi. Maqolada kasallikning alomatlari (qichishish, qizarish, teri qurishi, ekskoriatsiya) va yoshga xos klinik shakllari tasvirlangan. Davolashning mahalliy yondashuvlariga alohida e’tibor qaratilib, kortikosteroid kremlar, emollientlar, antihistamin vositalar, va zamonaviy topikal immunomodulyatorlar qo‘llanilishi tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada profilaktik choralar, jumladan, gigiyena qoidalariga rioya qilish, allergenlardan cheklanish va terini namlantirish usullari ham bayon etilgan. Ushbu tadqiqot atopik dermatitni samarali boshqarish uchun ilmiy asoslangan yondashuvlarni taqdim etadi.

Kalit so‘zlar: Atopik dermatit, bolalarda allergik kasalliklar, mahalliy davolash, kortikosteroid kremlar, emollientlar, topikal immunomodulyatorlar, teri qichishishi, allergenlar, genetik moyillik, atopik ekzema, gormonal terapiya, gigiyena, teri parvarishi, teri qurishi, immunologik disbalans, bolalar dermatologiyasi.

Atopik dermatit (AD) bolalar orasida keng tarqalgan surunkali allergik teri kasalligi bo‘lib, u asosan bolalik davrida boshlanadi va turli klinik shakllarda namoyon bo‘ladi. Ushbu maqolada atopik dermatitning kelib chiqish sabablari, klinik belgilari va mahalliy davolash usullari haqida batafsil ma’lumot beriladi.

Atopik dermatit (AD) bolalarda keng tarqalgan surunkali allergik teri kasalligi bo‘lib, u qichishish, terining quruqligi va yallig‘lanish belgilari bilan kechadi. Kasallik asosan genetik moyillik, immunologik disbalans va atrof-muhit omillari bilan bog‘liq. AD bolalik davrida boshlanib, yoshga qarab turli klinik shakllarda namoyon bo‘ladi: chaqaloqlik davrida yuz va tanada qizarish va ekzematoz o‘choqlar kuzatilsa, katta yoshda teri qalinlashuvi va yoriqlar paydo bo‘lishi mumkin. Atopik dermatit rivojlanishida filaggrin genining mutatsiyasi teri to‘sig‘ining buzilishiga olib keladi. Natijada, allergenlar va mikroorganizmlar teriga osongina kirib, yallig‘lanishni

kuchaytiradi. Bundan tashqari, immun tizimining haddan tashqari reaktivligi, Th2-hujayralarning faolligi yallig‘lanish jarayonini kuchaytiradi. Mikrobiota disbalansi, ayniqsa *Staphylococcus aureus* bakteriyasining ko‘payishi, kasallikni yanada og‘irlashtiradi. Atopik dermatitni davolashning asosiy maqsadi teri to‘sig‘ini tiklash, yallig‘lanishni kamaytirish va qichishishni boshqarishdan iborat. Mahalliy davolashda kortikosteroid kremlar va malhamlar asosiy vositalardan biri bo‘lib, ular yallig‘lanishni tezda pasaytiradi. Emollientlar esa terini namlantirib, uni tiklashga yordam beradi. Shuningdek, topikal immunomodulyatorlar (masalan, takrolimus va pimekrolimus) kortikosteroidlarga alternativa sifatida qo‘llanadi. Bundan tashqari, gigiyenaga rioya qilish, allergenlardan cheklanish va terini muntazam parvarish qilish kasallikni yengillashtirishda muhimdir. Bolalarda atopik dermatitni mahalliy davolashning to‘g‘ri yondashuvi kasallikni boshqarishda muvaffaqiyat kaliti hisoblanadi. Bu esa bolalarning hayot sifatini oshiradi va kasallikning qaytalanishlarini kamaytiradi. Atopik dermatit rivojlanishida quyidagi omillar asosiy rol o‘ynaydi:

- Genetik moyillik: Bolalarda AD asosan ota-onadan irsiy o‘tadigan kasallik bo‘lib, immun tizimining haddan tashqari reaktivligi bilan bog‘liq.
- Immunologik disbalans: T-hujayralarning 2-tip (Th2) yo‘nalishdagi ortiqcha faolligi va giperreaktivlik allergik yallig‘lanishga sabab bo‘ladi.
- Teri to‘sig‘ining buzilishi: Filaggrin oqsilining yetishmasligi tufayli terining qurishi va himoya funksiyasining pasayishi kuzatiladi.
- Atrof-muhit omillari: Allergik moddalar (chang, o‘simliklar poleni, hayvon junlari), oziq-ovqat allergenlari va gigiyenik vositalardagi kimyoviy moddalar AD rivojlanishini kuchaytiradi.
- Stress va psixologik omillar: Stress holatlari kasallikning kechishini og‘irlashtiradi.

Atopik dermatitning belgilari bolalar yoshiga qarab o‘zgaradi. Chaqaloqlik davri (2 oydan 2 yoshgacha): Yuz, bosh terisi, va qo‘l-oyoq bukiladigan qismlarida qizarish, terining quruqligi va yallig‘lanish o‘choqlari kuzatiladi. Bolalik davri (2 yoshdan 12 yoshgacha): Qo‘l-oyoq bo‘g‘imlarining bukiluvchi yuzalarida teri qalinlashuvi, yoriqlar va qichishish paydo bo‘ladi. O‘smirlik va kattalar davri (12 yosh va undan yuqori): Kasallik ko‘proq yuz, bo‘yin va tirsak sohalarida qayta namoyon bo‘ladi.

Yallig‘lanishni kamaytirish uchun qo‘llanadi. Faol moddasi kuchli yoki o‘rtacha ta’sirga ega preparatlar (masalan, gidrokortizon, mometazon) tavsiya etiladi. Uzoq muddatli qo‘llashdan qochish kerak, chunki teri yupqalashishi va boshqa nojo‘ya ta’sirlar bo‘lishi mumkin. Teri qurishini kamaytiradi va teri to‘sig‘ini tiklaydi. Har kuni, ayniqsa, yuvinishdan keyin muntazam qo‘llash tavsiya etiladi. Pimekrolimus yoki takrolimus kabi vositalar kortikosteroidlarga alternativa sifatida qo‘llanadi,

ayniqsa, yuz va nozik teri sohalarida. Bu vositalar uzoq muddatda xavfsizroq hisoblanadi. Atopik dermatit bolalik davrida keng tarqalgan surunkali kasallik bo‘lib, uni davolashda individual yondashuv va teri holatini tiklashga qaratilgan mahalliy terapiya katta ahamiyatga ega. Kortikosteroid kremlar, emollientlar va topikal immunomodulyatorlar yallig‘lanishni samarali boshqarish va qichishishni kamaytirishda asosiy vositalar hisoblanadi.

Profilaktika va qo‘shimcha chora-tadbirlar :

- Bolani gigiyenaga rioya qilishga o‘rgatish.
- Uyda allergenlar miqdorini kamaytirish, masalan, changni tozalash va nam muhitni oldini olish.
- Parhezga rioya qilish va allergen oziq-ovqatlardan cheklanish.
- Teri parvarishini kunlik odatga aylantirish.

Kasallikni oldini olish va teri parvarishiga doimiy e‘tibor kasallikning kechishini yengillashtiradi hamda bolalarda hayot sifatini oshiradi. Atopik dermatit bolalar orasida keng tarqalgan surunkali allergik teri kasalligi bo‘lib, uning asosiy belgilari qichishish, teri qurishi va yallig‘lanish o‘choqlaridir. Kasallik rivojlanishida genetik moyillik, immunologik disbalans va atrof-muhit omillari muhim rol o‘ynaydi. Mahalliy davolash usullari, jumladan kortikosteroid kremlar, emollientlar va topikal immunomodulyatorlar atopik dermatitni boshqarishda samarali vositalar hisoblanadi. Teri to‘sig‘ini tiklash, gigiyenaga rioya qilish va allergenlardan cheklanish kasallikni yengillashtirishda muhimdir. Ushbu tadqiqot atopik dermatitni samarali boshqarish uchun ilmiy asoslangan yondashuvlarni taqdim etadi va bolalarning hayot sifatini oshirishga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Eichenfield, L. F., Tom, W. L., Chamlin, S. L., & Feldman, S. R. (2014). Guidelines of care for the management of atopic dermatitis. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 71(1), 116-132.
2. Leung, D. Y., & Bieber, T. (2003). Atopic dermatitis. *The Lancet*, 361(9352), 151-160.
3. Weidinger, S., & Novak, N. (2016). Atopic dermatitis. *The Lancet*, 387(10023), 1109-1122.
4. Schneider, L., Tilles, S., Lio, P., Boguniewicz, M., & Beck, L. (2013). Atopic dermatitis: A practice parameter update 2012. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 131(2), 295-299.

5. Boguniewicz, M., & Leung, D. Y. (2011). Atopic dermatitis: A disease of altered skin barrier and immune dysregulation. *Immunological Reviews*, 242(1), 233-246.

THE ISSUE OF COHERENCE IN INTERPRETATION

Abdullayeva Poshshajon
UzSWLU

ANNOTATION

The issue of coherence in interpretation is one of the most crucial challenges for translators and interpreters. Coherence refers to the logical connection and consistency in communication, and its preservation is essential for an accurate interpretation of the message from one language to another. This paper addresses the significance of coherence in interpretation, analyzing how interpreters ensure that the message is not only translated accurately but also retains its logical flow. The study explores different types of coherence in interpretation, including semantic, syntactic, and pragmatic coherence, and presents strategies for overcoming common challenges that interpreters face in maintaining coherence.

Keywords: Coherence, Interpretation, Logical Connection, Semantic Coherence, Syntactic Coherence, Pragmatic Coherence.

АННОТАЦИЯ

Проблема связности в интерпретации является одной из важнейших проблем для переводчиков и устных переводчиков. Под связностью понимается логическая связь и последовательность в коммуникации, и ее сохранение необходимо для точной интерпретации сообщения с одного языка на другой. В этой статье рассматривается значение связности в интерпретации, анализируется, как переводчики обеспечивают не только точный перевод сообщения, но и сохранение его логической последовательности. В исследовании изучаются различные типы связности в интерпретации, включая семантическую, синтаксическую и прагматическую связность, и представлены стратегии преодоления распространенных проблем, с которыми сталкиваются переводчики при поддержании связности.

Ключевые слова: связность, интерпретация, логическая связь, семантическая связность, синтаксическая связность, прагматическая связность.

INTRODUCTION

The need for effective communication is undeniable, especially in a globalized world where interpretation plays a vital role in various fields such as diplomacy, business, legal affairs, and healthcare. Coherence is fundamental in ensuring that the message conveyed is not only grammatically correct but also logically sound. In

interpretation, coherence involves the maintenance of logical flow, ensuring that the meaning remains clear and consistent throughout the process of translation. The purpose of this paper is to explore the issue of coherence in interpretation, identifying the challenges interpreters face and how they address these challenges to preserve coherence across languages.

Coherence in interpretation is critical for maintaining the integrity of the original message. Without coherence, the listener or reader may receive a fragmented or confusing version of the information, which can lead to misunderstandings. As a result, interpreters must be adept at preserving both the meaning and the logical consistency of the message across different languages. This topic is particularly relevant in contexts like international diplomacy, legal proceedings, and multinational business, where precision and clarity are essential.

LITERATURE REVIEW AND METHODOLOGY

Literature Review

Coherence in interpretation has been the subject of extensive research, with several studies focusing on how it influences the quality of an interpreted message. According to Gile (2009)¹, interpreters need to maintain both linguistic and cognitive coherence to ensure that their interpretations are accurate and clear. In addition, studies by Seleskovitch (1978)² emphasize the importance of cognitive coherence in ensuring that interpreters understand the message as a whole, rather than translating isolated words or phrases.

Syntactic coherence is another aspect explored in the literature. According to scholars like Pöchhacker (2004)³, interpreters often have to deal with challenges posed by the syntactic structures of the source and target languages. The complexity of maintaining syntactic coherence increases in simultaneous interpreting, where interpreters must process and reproduce information in real time.

Moreover, pragmatic coherence, as discussed by Nord (1997)⁴, involves the interpreter's ability to maintain the intended message in terms of the social and cultural

¹ Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing.

² Seleskovitch, D. (1978). *Interpreting for International Conferences: Problems of Translation and Interpreting*. John Benjamins Publishing.

³ Pöchhacker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. Routledge.

⁴ Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Routledge.

context of the conversation. The research suggests that interpreters need to be sensitive to these aspects to ensure that the interpreted message is not only accurate but also appropriate in its context.

Methodology

This study employs a qualitative approach, analyzing existing literature and case studies on the issue of coherence in interpretation. Data will be gathered from scholarly articles, books, and reports on interpretation practices. Additionally, real-life examples from interpreted conversations in various fields will be examined to understand how coherence is maintained and the challenges involved. Interviews with professional interpreters may also be conducted to gain insight into the practical aspects of managing coherence in different interpreting contexts.

DISCUSSION AND RESULTS

Types of Coherence in Interpretation

Semantic Coherence: This involves maintaining the meaning of the message as intended by the speaker, ensuring that no information is lost or distorted. In consecutive interpreting, interpreters often face challenges related to semantic coherence, as they must remember and convey the entire message accurately before delivering it in the target language.

Syntactic Coherence: Syntactic coherence refers to maintaining the grammatical structure of the sentence. Since the syntax of languages can differ significantly, interpreters must adjust sentence structures without losing the meaning of the message. For instance, English often uses a Subject-Verb-Object (SVO) word order, whereas languages like Japanese follow a Subject-Object-Verb (SOV) structure. This difference presents challenges for interpreters in ensuring that the sentence is both grammatically correct and logically coherent.

Pragmatic Coherence: Pragmatic coherence deals with the social context of the message, including tone, politeness, and cultural references. Interpreters must ensure that the message is culturally appropriate and sensitive to the audience's expectations and norms. This type of coherence is often tested in legal and diplomatic contexts, where the stakes are high.

Challenges in Maintaining Coherence

Interpreters often face significant challenges in maintaining coherence, including:

Cognitive load: Interpreting requires processing large amounts of information in a short period. The cognitive strain can lead to lapses in coherence, especially in simultaneous interpreting.

Language differences: The structural differences between languages can make it difficult to maintain syntactic coherence. Moreover, some languages may have idiomatic expressions or cultural references that do not have direct equivalents in the target language, leading to potential breakdowns in semantic or pragmatic coherence.

Speed and pressure: In live interpretation, especially in conferences or diplomatic settings, the interpreter must work under time pressure. This can sometimes lead to compromises in coherence to meet the pace of the conversation.

Table 1: Examples of Coherence Challenges

Type of Coherence	Challenge	Example	Solution
Semantic Coherence	Loss of meaning	A phrase with multiple meanings in the source language	Paraphrasing or explanation
Syntactic Coherence	Sentence structure differences	SVO vs. SOV word order	Rearranging the sentence while maintaining meaning
Pragmatic Coherence	Cultural differences	Untranslatable idioms	Substitution with culturally appropriate expressions

CONCLUSION

Coherence in interpretation is an essential element that ensures the logical flow and accuracy of the message across languages. Interpreters must address various challenges, including maintaining semantic, syntactic, and pragmatic coherence in real-time, often under high pressure. This study has explored the types of coherence and the strategies interpreters use to maintain them. It has also highlighted the difficulties faced by interpreters due to language structure differences, cognitive load, and cultural contexts. Further research could examine more specific contexts, such as legal or medical interpreting, where maintaining coherence is particularly challenging.

REFERENCES

1. Gile, D. (2009). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. John Benjamins Publishing.

2. Seleskovitch, D. (1978). *Interpreting for International Conferences: Problems of Translation and Interpreting*. John Benjamins Publishing.
3. Pöchhacker, F. (2004). *Introducing Interpreting Studies*. Routledge.
4. Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Routledge.
5. Krings, H. P. (2001). *The Interpreter and the Translator: Research and Practice*. University of Heidelberg.
6. Pym, A. (2005). *The Translator's Turn*. John Benjamins Publishing.

**ANAMNEZIDA HOMILA TUG'MA NUQSONLAR VA
HOMILANING O'SISHDAN TO'TASHI SINDROMI BO'LGAN
AYOLLARDA HOMILADORLIK KECHISHINING O'ZIGA XOSLIGI**

Yangibayeva D.T.

Oilaviy tibbiyotda akusherlik va
ginekologiya kafedrası, assistent,
Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent.

Yuldasheva D.Yu.

Oilaviy tibbiyotda akusherlik va
ginekologiya kafedrası, professor,
Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent.

Choriyeva G.Z.

Oilaviy tibbiyotda akusherlik va
ginekologiya kafedrası, dotsent,
Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent.

Sadullayeva U.A.

Klinik fanlar kafedrası, assistant,
Alfraganus universiteti, Toshkent.

ANNOTATSIYA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, anamnezida homila nuqsonlari va homila o'sishdan to'xtash holati bo'lgan ayollarda pregravidar davrda metilfolat va B guruh vitaminlarini qo'llash ko'rsatkichlarni sifat jihatidan ham, miqdoriy jihatdan ham normallashtirishga imkon beradi, shuningdek, homila nuqsonlari, rivojlanmagan homiladorlik, shuningdek gipergomosisteinemiya xos bo'lgan homiladorlik asoratlarini rivojlanish xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Homiladorlik paytida metilfolatning kofaktorlar bilan soplementatsiyasi rivojlanmagan homiladorlikni 1-guruhda 6,6 marta, 2- guruhda 17,5 marta, platsenta disfunktsiyasini 1-guruhda 2,5 marta va 2-guruhda 1,5 marta kamaytirishga imkon berdi.

АННОТАЦИЯ

Результаты исследования продемонстрировали, что в прегравидарном периоде назначение метилфолата и витаминов группы В у женщин с ВПР плода и неразвивающейся беременностью в анамнезе позволяет нормализовать показатели как качественно, так и количественно, а также значительно снизить риск развития пороков плода, неразвивающейся беременности, а также типичных для гипергомоцистеинемии осложнений беременности. Саплементация метилфолата с кофакторами во время беременности позволила нам добиться снижения неразвивающаяся беременности в 6,6 раз в 1й и 17,5 раз во 2ой группе, плацентарной дисфункции в 2,5 раз в 1й и в 1,5 раза во 2й группе.

ANNOTATION

The results of the study demonstrated that in the pre-pregnancy period, the administration of methylfolate and B vitamins in women with fetal malformations and a history of undeveloped pregnancy makes it possible to normalize indicators both qualitatively and quantitatively, as well as significantly reduce the risk of developing fetal malformations, undeveloped pregnancy, as well as pregnancy complications typical of hyperhomocysteinemia. The complementation of methylfolate with cofactors during pregnancy allowed us to achieve a decrease in undeveloped pregnancy by 6.6 times in the 1st and 17.5 times in the 2nd group, placental dysfunction by 2.5 times in the 1st and 1.5 times in the 2nd group.

Kalit so'zlar: gipergomotsisteinemiya, homila tug'ma nuqsonlari, homila o'sishdan to'xtashi, metilfolat.

Ключевые слова: гипергомоцистеинемия, врожденные пороки развития плода, неразвивающаяся беременность, метилфолат.

Key words: hyperhomocysteinemia, congenital malformations of the fetus, undeveloped pregnancy, methylfolate.

Dolzarbligi. Dunyoda so'nggi paytlarda perinatal kasallanish va o'limni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlarni izlash va ularni akusherlik muassasalari amaliyotiga joriy etish zamonaviy akusherlikning dolzarb muammosidir. Butun dunyoda tug'ma va irsiy patologiya nogironlik, perinatal va chaqaloqlar o'limi tarkibida yetakchi o'rinni egallaydi. Dunyodagi so'nggi tadqiqotlarga ko'ra, tug'ma nuqsonlar yangi tug'ilgan chaqaloqlarning 5 foizida uchraydi, yiliga 303 000 ga yaqin

bola hayotining dastlabki 4 haftasida nuqsonlardan vafot etadi. Irsiy omillar (xromosoma anomaliyalari va mutant genlar) taxminan 15%, agressiv muhit omillari taxminan 10%, irsiy omillarning atrof-muhit omillari bilan birikmasi 20-25% homila tug'ma nuqsonlarini keltirib chiqaradi (5,6).

Tadqiqotimizning maqsadi anamnezida homila tug'ma nuqsonlari va homila o'sishdan to'xtash sindromi bo'lgan ayollarning akusherlik anamnezini o'rganish. Tadqiqot materiallari va usullari. Tadqiqot maqsadiga erishish uchun ishlab chiqilgan klinik-laboratoriya mezonlari asosida Toshkent tibbiyot akademiyasi 2-klinikasining tug'ruq majmuasida homila nuqsonlari va anamnezida rivojlanmagan homiladorlik bor 20 yoshdan 40 yoshgacha bo'lgan jami 110 nafar ayol tibbiy ko'rikdan o'tkazildi. Tadqiqotlar homilaning tug'ma nuqsonlari va bilan asoratlangan oldingi homiladorlikdan 2 oy - 1 yil o'tgach o'tkazildi. Barcha 110 ayol 2 guruhga bo'lingan. Birinchi guruhga homila tug'ma nuqsoni bo'lgan 40 ta ayol kiradi; ikkinchi guruhga anamnezida rivojlanmagan homiladorlik bo'lgan 70 ta ayol kirdi. Nazorat guruhiga asoratlanmagan akusherlik/perinatal tarixga ega 75 nafar ayol kirdi.

Tashxis quyidagi ma'lumotlarga asoslanadi: akusherlik tarixi, klinik ko'rinishlar, biokimyoviy, molekulyar genetik ko'rsatkichlar, ultratovush ma'lumotlari.

Kuzatuv davrida barcha homilador ayollar davolash va profilaktika kurslarini o'tashdi, shuningdek, akusherlik va somatik patologiyani hisobga olgan holda zarur dori-darmonlarni qabul qilishdi.

1-jadval

Tekshirilayotgan ayollarning akusherlik tarixi

Anamnestik ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi, (n=75)		1 guruh, (n=40)		2 guruh, (n=70)	
	abs.	%	abs..	%	abs..	%
Erta muddatlarda o'z-o'zidan abort	3	4	12	30 ^{***}	18	25,7 ^{***}
Tibbiy abort	3	4	23	57,5 ^{***}	31	44,2 ^{***}
Homila o'sishdan to'xtashi	0	0	20	50 ^{***}	70	100 ^{***}
Muddatdan oldingi tug'ruq	2	2,6	6	15 ^{**}	14	20 ^{***}
Homiladorlikda gipertenziv buzilishlar	3	4	10	25 ^{***}	21	30 ^{***}

Platsentar disfunksiya	10	13,3	18	45***	27	38,5**
NJYBK	0	0	5	12,5	10	14,2
Perinatal o'lim, ulardan:	1	1,3	11	27,5**	15	21,4**
- antenatal o'lim	0	0	2	5	8	11,4
- postnatal o'lim	1	1,3	9	22,5***	7	10***

Eslatma: * - nazorat guruhi ma'lumotlariga nisbatan farqlar muhim (* - $P < 0,05$, ** - $P < 0,01$, *** - $p < 0,001$)

Akusherlik tarixini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, tibbiy sabablarga ko'ra o'z-o'zidan homila tushishlar va abortlar ikkala guruhda ham – 30;25%, shuningdek, 57,5%; mos ravishda 44,2% (1-jadval). 2-guruhda tekshirilganlarning barchasida rivojlanmagan homiladorlik tarixi aniqlangan - 70 (100%) holatda, birinchi guruhda esa bu ko'rsatkich 2 baravar kam. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, homiladorlik paytida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarni o'z vaqtida oldini olish uchun anamnestik ma'lumotlarni to'liq olish kerak.

Bizda homiladorlikning eng keng tarqalgan asoratlarini tahlil qilish qiziqish uyg'otdi. Eng keng tarqalgan platsenta disfunktsiyasi ikkala guruhda ham 45 va 38,5% ekanligini aniqlandi, ehtimol bu rivojlanishning dastlabki bosqichlarida embrion trofizmi uchun mas'ul bo'lgan ekstraembrion tuzilmalarning yetarli darajada vaskulyarizatsiyalanmaganligi bilan bog'liq bo'lib, shu sabab platsenta va fetoplasentar qon aylanishining patologiyasini shakllantiradi va natijada surunkali gipoksiya va homila gipoksiyasi kuzatiladi.

Perinatal o'limni o'rganish natijasida ma'lum bo'ldiki, tug'ruqdan keyingi o'lim 1-guruhda (25%) 2,3 marta, antenatal homila o'limi esa ikkinchi guruh bemorlarida - 11,4% ko'proq uchraydi. Biz tekshirgan ayollarda folat siklining buzilishi va ular bilan bog'liq bo'lgan gipertenziv buzilishlar kuzatilishi mumkinligini hisobga olsak, gipertoniya kasalliklari 2-guruhda 3 barobar ko'p bo'lgan, birinchi guruhda esa bu ko'rsatkich tekshirilganlarning 25%ida aniqlangan. Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, erta tug'ilish homiladorlikning tez-tez uchraydigan asoratlari bo'lib, bu ko'proq ikkinchi guruhda tekshirilganlarda kuzatilgan - 14 (20%). Ushbu ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, erta va kech abortli bemorlarda gipergomosteiniemiya trombofilik kasalliklarning asosiy shakllaridan biri hisoblanadi gipertenziv kasalliklar va NJYBK bilan og'rigan homilador ayollarda qon tomir kasalliklarining rivojlanishida yuqori gomosteini darajasi muhim rol o'ynaydi.

Onalar va chaqaloqlar kasallanishi va o'limini kamaytirish ustuvor tibbiy-ijtimoiy vazifalardan biri bo'lib, uni hal etishning asosiy yo'li homiladorlik asoratlari va homila rivojlanishidagi nuqsonlarning oldini olish hisoblanadi. Hozirgi vaqtda folatlar monopreparatlar, vitamin komplekslari va hatto og'iz kontratseptivlarining bir qismi sifatida faol qo'llaniladi [2,4]. Bunday holda, ikki turdagi vitamin ishlatiladi: sintetik foliy kislotasi (FK) va L-metilfolat. Sintetik foliy kislotasi folat dotatsiyasining ta'siri isbotlantgan usuli hisoblanadi. Organizmga kirgandan so'ng FK bir qator fermentativ reaksiyalarni boshdan kechiradi, buning natijasida ham depo shakllari, ham faol shakllar hosil bo'ladi. Sintetik FAni qabul qilish qon plazmasi va eritrotsitlardagi folat darajasining oshishi bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liqlik va gomosistein darajasi bilan teskari korrelyatsiyaga ega [1,3,7]. FA bo'yicha samaradorlik va xavfsizlikning barcha asosiy tadqiqotlari sintetik FA bo'yicha o'tkazilgan, FA ning toksik ta'siri tasvirlanmagan;

Biz o'rgangan har ikki guruh akusherlik-ginekologik va perinatal anamnezi og'ir bo'lgan ayollarga homiladorlikni rejalashtirishdan boshlab va butun homiladorlikning oxirigacha kuniga 800 mkg dozada metilfolat va 18 mkg vitamin B12 (siyanokobalamin) buyurildi. Davolash gematolog bilan birgalikda amalga oshirildi (protokolga muvofiq, gemostasiogramma nazorati ostida agar kerak bo'lsa, antikoagulyantlar va antiagregantlar buyurildi). 800 mg metilfolat buyurilgandan so'ng, dinamikada gomosistein darajasi o'rganildi. Biz qonda bu ko'rsatkichning nazorat guruhiga nisbatan birinchi va ikkinchi guruhlarda mos ravishda 1,9 va 1,75 marta sezilarli darajada pasayishini aniqladik.

Davolanishdan keyin homiladorlik natijalarini tahlil qilganimizda, homila tug'ma nuqsonlari faqat birinchi guruhdagi 2 (5%) bemorda kuzatildi, qolgan guruhlarda esa bu ko'rsatkich aniqlanmadi. Ushbu ma'lumotlar homilaning tug'ma nuqsonlari rivojlanishining oldini olish uchun boshqaruv taktikasi va tanlangan metilfolat dozasining to'g'riligini tasdiqlaydi. Homila o'sishdan to'xtashi birinchi guruhda 7,5% hollarda va ikkinchi guruhda 5,71% hollarda sodir bo'lgan, ehtimol bu boshqa somatik patologiyalarning kombinatsiyasi bilan bog'liq. Birinchi va ikkinchi guruhdagi tekshiruvdan o'tganlarning mos ravishda 85% va 92,8% da homiladorlik muddatida tug'ilish bilan yakunlangan. Homiladorlikning asoratlarini tahlil qilganda, 1-guruhda erta tug'ilish va gipertenziv kasalliklar 2-guruhga qaraganda 6 marta ko'proq kuzatilgan. Plasenta disfunktsiyasi ikkinchi guruhda (24,2%) boshqa guruhlarga nisbatan ko'proq kuzatilgan, birinchi guruhda bu ko'rsatkich 20% ni tashkil etgan bo'lsa, nazorat guruhida kuzatilmagan, NJYBK faqat birinchi guruhning 1 ta holatida tashxis qo'yilgan (2-jadval).

2-jadval

Davolashdan keyin tekshirilgan ayollarda homiladorlik natijalari

Anamnestik ko'rsatkichlar	Nazorat guruhi, (n=75)		1 guruh, (n=40)		2 guruh, (n=70)	
	abs.	%	abs.	%	abs.	%
Davolashdan so'ng homiladorlik	75	100	38	95	69	98,5
Davolashdan so'ng homila nuqsoni	0	0	2	5	0	0
Davolashdan so'ng tug'ruq	75	100	34	85	65	92,85
Homila o'sishdan to'xtashi	0	0	3	7,5	4	5,71
Muddatdan oldingi tug'ruq	0	0	5	12,5***	2	2,85
Gipertenziv buzilishlar	1	1,33	5	12,5***	2	2,85
Platsentar disfunksiya	0	0	8	20***	17	24,2***
NJYBK	0	0	1	2,5	0	0

Eslatma: * - nazorat guruhi ma'lumotlariga nisbatan farqlar muhim (*- $P < 0,05$, ** - $P < 0,01$, *** - $p < 0,001$)

Xulosa. Shunday qilib, gipergomosisteinemiya mikrosirkulyatsiyaga bog'liq bo'lgan homiladorlik asoratlarining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega, bu homiladorlikning birinchi trimestridagi spontan tushishdan boshlab va gipertenziv kasalliklar, platsentaning erta ko'chishi va antenatal homila o'limi bilan yakunlanadi. Folat siklining turli darajalarda buzilishining oqibatlarini homilaning tug'ma nuqsonlariga olib kelishi mumkin. Taqdim etilgan ma'lumotlar genetik moyillik va boshqa tarkibiy qismlarni hisobga olgan holda folat metabolizmini keyingi tadqiqotlar zarurligi to'g'risida oqilona xulosadir. Afsuski, homiladorlikning o'zi venoz tromboz xavfi 5-6 baravar ortadi. Homiladorlik davrida gipergomosisteinemiyaning ta'siri natijasida to'qimalarda, shu jumladan bachadon devori va platsentada qon tromblari paydo bo'ladi va mikrosirkulyatsiya buziladi, bu homiladorlikning dastlabki bosqichlarida ham bir qator akusherlik asoratlariga (embrion implantatsiyasi nuqsonlari, takroriy homila ko'tara olmaslik) va keyingi kechki bosqichlarda (platsenta disfunksiyasi, homila o'sishidan qolishi, homila o'limi) olib keladi.

Tadqiqotlarimizda biz homilador ayollarga metilfolatni yuborish ko'rsatkichlarini sifat va miqdoriy jihatdan normallashtirishi, shuningdek, homila nuqsonlari,

rivojlanmagan homiladorlik va homiladorlikning asoratlari rivojlanish xavfini sezilarli darajada kamaytirishi mumkinligini ko'rsatdik.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Achiron R, Adamo L, Kassif E. From screening chromosomal anomalies to early diagnosis of fetal malformations. // *Curr Opin Obstet Gynecol.* 2020 Apr;32(2):128-133.
2. Chitayat D, Matsui D, Amitai Y, Kennedy D, Vohra S, Rieder M, Koren G. Folic acid supplementation for pregnant women and those planning pregnancy: 2015 update. *J Clin Pharmacol.* 2016 Feb;56(2):170-5.
3. Dean SV, Lassi ZS, Imam AM, Bhutta ZA. Preconception care: nutritional risks and interventions. // *Reprod Health.* 2014 Sep 26;1
4. Ferrazzi E, Tiso G, Di Martino D. Folic acid versus 5- methyl tetrahydrofolate supplementation in pregnancy. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol.* 2020 Oct;253:312-319.
5. Impellizzeri P, Nascimben F, Di Fabrizio D, Antonuccio P, Antonelli E, Peri FM, Calabrese U, Arena S, Romeo C. Pathogenesis of Congenital Malformations: Possible Role of Oxidative Stress. // *Am J Perinatol.* 2022 Jun;39(8):816-823. doi: 10.1055/s-0040-1721081. Epub 2020 Nov 9.
6. Yangibayeva D.T., Yuldasheva D.Yu., Sadikova D.R., Choriyeva G.Z., Sadullayeva U.A. Influence of folate cycle MTHFR gene polymorphism on the process of fetus development in residents of the republic Uzbekistan. *World Bulletin of public Health* Volume 22, May 2023. P 43.
7. Yangibayeva D.T, Yuldasheva D.Yu., Sadikova D.R., Choriyeva G.Z., Sadullayeva U.A. Folat tsikli genlari polimorf variantlarining inson embrional rivojlanishining dastlabki bosqichlari buzilishiga ta'siri. *Вестник ТМА №9, 2022. Стр. 141-143.*

**METHODS FOR OBTAINING PRIMARY AROMATIC
AMINES, NITRO COMPOUNDS, PROPERTIES OF AMINO COMPOUNDS**

Kungiratorov Inom Nazarullayevich

Master's student at Termez State University

Mamatqoriyev Otabek Vahobjonovich

Master's student at Termez State University

Abstract. We all know that amines are widely used in industry and technology. Many of them are used as organic bases in chemical reactions, as medicines, solvents, and pesticides. Some amines are used as solvents in the extraction of uranium ore, others are used to combat agricultural pests. In this article, we will consider their industrial production and many of their properties.

Key words. Amino group, amines, nitro compounds, amino compounds, nitrosamine, nitrobenzene,

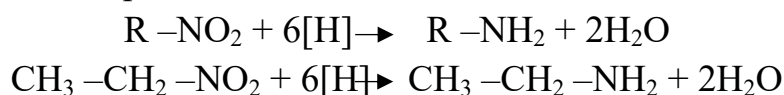
Аннотация. Мы все знаем, что амины широко используются в промышленности и технике. Многие из них используются как органические основания в химических реакциях, как лекарства, растворители и пестициды. Некоторые амины используются как растворители при добыче урановой руды, другие — для борьбы с сельскохозяйственными вредителями. В этой статье мы рассмотрим их промышленное производство и многие их свойства.

Ключевые слова. Аминогруппа, амины, нитросоединения, аминосоединения, нитрозамин, нитробензол,

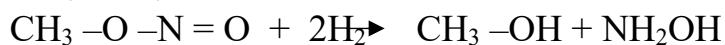
INTRODUCTION

We know that nitro compounds are compounds in which the C-atom in the molecule is directly bonded to the nitro group $-\text{NO}_2$. The lower homologues of nitro compounds are colorless, odorless liquids, insoluble in water, soluble in ether and alcohol. As the number of carbons increases, their solubility and density in water decrease, and their boiling point increases. They do not conduct electricity. Nitro compounds are flammable, their vapors are toxic. Nitro compounds are liquids with a pleasant odor, poorly soluble in water. Toxic, flammable without decomposition. The density of nitro compounds with up to four carbons in their structure is less than one.

The chemical properties of nitro groups arise due to the presence of a nitro group in the molecule. One of the most important properties of nitro compounds is their conversion into amino compounds when reduced:

This reaction shows that nitrogen in nitro compounds is directly combined with carbon. When isomers of nitro compounds, that is, nitrite esters, are reduced, an alcohol and hydroxylamine or ammonia are formed.

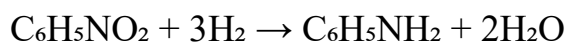

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

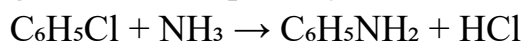
Primary aromatic amines R-NH₂ can be prepared by many methods. The main methods for their preparation are:

- From nitroaromatic compounds
- From aromatic halogens
- From aromatic aldehydes or ketones
- Aminolysis
- Reductive amination

In the process of nitroaromatic synthesis, primary aromatic amines are obtained by reducing aromatic nitro compounds. This process is usually carried out using reducing agents such as iron (Fe), tin (Sn), or hydrogen (H₂).

When derived from aromatic halogens, they react with ammonia (NH₃) or compounds with ammonia ligands to form primary amines.

Aromatic aldehydes or ketones react with ammonia or amines to form arylamines. This process can also lead to the formation of primary amines.

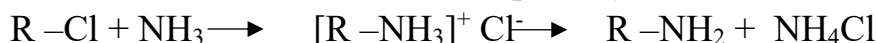
Amines can be formed by the reaction of aromatic halogen compounds with amines. This process is called aminolysis.

In the reductive amination method, amines are obtained by reacting aromatic carboxylic acids with ammonia or ammonium salts.

RESULTS. Amino compounds can be obtained by reacting alcohols and alkyl halides with ammonia, reducing nitro compounds, nitriles and isonitriles, and oxidizing acid amides. In industry, when alcohols are treated with ammonia at high temperatures (t=300°C) in the presence of a catalyst (Al₂O₃, ThO₂), a mixture of primary, secondary and tertiary amines is formed.

German chemist A.B. Hoffmann was able to obtain primary, secondary, tertiary amines and quaternary ammonium bases by reacting alkyl halides with ammonia according to the following scheme. Therefore, this reaction is called the Hoffmann reaction. To carry out this reaction, an alcoholic solution of ammonia is heated with alkyl halides (R - X). Let us consider this reaction using the example of the reaction of methyl chloride with ammonia. When methyl chloride is treated with ammonia, methyl

ammonium chloride is formed. The resulting methyl ammonium chloride reacts with a molar amount of ammonia to form a primary amine:

Step 1:

Step 2: Methylamine combines again with methyl chloride to form dimethylammonium chloride:

The resulting dimethylammonium chloride reacts with a molar amount of ammonia to form free dimethylamine:

Step 3: Dimethylamine reacts with methyl chloride to form trimethylammonium chloride:

The resulting trimethylammonium chloride reacts with a molar amount of ammonia to form free trimethylamine.

Step 4. The trimethylamine molecule adds another molecule of methyl chloride to form tetramethylammonium chloride.

The resulting quaternary ammonium salt does not decompose under the influence of ammonia. Since the amines in the mixture formed as a result of the reaction have different boiling points, they are separated from each other by fractionation and distillation.

Amines are formed when nitro compounds, nitriles, oximes and hydrazones are reduced with hydrogen atoms in the presence of a Ni catalyst. The process can be carried out in neutral, weakly acidic and alkaline environments.

CONCLUSION

Primary aromatic amines are obtained by many chemical methods, mainly by reduction of nitroaromatic compounds. Nitro compounds are known for their electronic properties and chemical reactivity. As a result, these products are used in industry and in many sectors.

LIST OF REFERENCES

1. О. Я. Нейланд Органическая химия. М.: «Школа Вишши». 1990. Б.563-582.
2. Yoqubovich M. S., Amonovich T. M. regional focus and tautomerism in the series of aroylhydrazones of β -dicarbonyl compounds //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – С. 279-287.

3. Дж. Робертс, М. Казерио. Основная органическая химия. М.: «Мир». 1978. ТС 565-575.
4. S. Masharipov, L. Tirkashev, "Kimyo" Toshkent – 2007 y 245-252 b.
5. Юнусов Р.Ю. Органик кимё. Т.: Ўзбекистон, 1995. -328 б.
6. Степаненко Б. Н. Органик химия Т.Ўқитувчи, 1995.-370 б.
7. Юсупов Д., Туробжонов С.М., Кодиров Х.Э., Икромов А., Каримов А.У. Органик кимёнинг бошлангич асослари. Тошкент, 2006. -290 б.
8. Alovitdinov A.B., Ismatullaeva M.G., Holmuradov N.A. Organik kimyo, T.; O'qituvchi, NMIU, 2005.-416 б.

BORLIQ FALSAFASI HAQIDA MAQOLA

Diyorbek Mamadiyev

Qo'shoqov Umidbek

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

diyorbekmamadiyev877@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada borliq falsafasi haqida keng qamrovli tahlil beriladi. Borliqning mohiyati, uning tushunchalari va tarixiy rivoji, shuningdek, turli falsafiy qarashlar va oqimlar orqali muhokama qilinadi. Maqola orqali borliq falsafasi haqida terrorni chuqurlashtirish va bu sohadagi zamonaviy tafakkurlarni o'rganish maqsad qilingan.

Kalit so'zlar: Borliq, Falsafa, Ontologiya, Metafizika, Tushuncha, Tarixiy rivojlanish

АБСТРАКТНЫЙ:

В данной статье представлен комплексный анализ философии существования. Обсуждается сущность существования, его концепции и историческое развитие, а также через различные философские взгляды и течения. Целью статьи является углубление ужаса перед философией существования и изучение современного мышления в этой области.

Ключевые слова: Бытие, Философия, Онтология, Метафизика, Концепт, Историческое развитие

ABSTRACT:

This article provides a comprehensive analysis of the philosophy of existence. The essence of existence, its concepts and historical development are discussed, as well as through various philosophical views and currents. Through the article, it is aimed to deepen the terror about the philosophy of existence and to study the modern thinking in this field.

Key words: Being, Philosophy, Ontology, Metaphysics, Concept, Historical development

Kirish

Borliq tushunchasi. Faylasuflar qadim zamonlardan buyon «borliq» va «yo'qlik» haqida bahs yuritishgan. Ular borliqning vujudga kelishi, mohiyati, xususiyatlari va shakllari haqida ko'plab asarlar yozishgan. Xo'sh, borliq nima? Bu savol bir qarashda juda oddiy ko'ringani bilan unga shu chog'gacha barcha kishilarni birday qanoatlantiradigan javob topilgani yo'q. Bu holat borliqqa turlicha nuqtai nazarlardan qarashlarning mavjudligi bilan izohlanadi. Masalan, ayrim faylasuflar borliqni moddiylik, moddiy jismlar bilan bog'lab tushuntirishadi. Ularning nuqtai nazarlaricha, borliq – obyektiv realliknigina qamrab oluvchi tushunchadir. U holda fikr, inson tafakkuri, o'y-xayollarimiz borliq tushunchasidan chetda qolar ekanda, degan savolga ular, bunday tushunchalar obyektiv reallikning hosilasidir, deb javob berishadi.

Falsafaning borliq haqidagi ta'limotni izohlaydigan qismi — ontologiya deb ataladi. (Bu tushunchani falsafada birinchi bor X. Volf qo'llagan). Olam va borliq masalalarini falsafaning ana shu sohasi o'rganadi.

Yo'qlik xech nima demakdir. hamma narsani hech narsaga aylantiruvchi, hamma narsaning ibtidosi ham, intihosi ham yo'qlikdir. Bu ma'noda yo'qlik cheksizlik, nihoyasizlik va mangulik bilan birdir. Yo'qlik chekingan joyda borliq paydo bo'ladi. Demak, borliqning bunyodkori ham, kushandasi ham yo'qlikdir. Borliq yo'qlikdan yo'qlikgacha bo'lgan mavjudlikdir. Yo'qlikni hech narsa bilan qiyoslab bo'lmaydi. Fanda yo'qlik nima, degan savolga javob yo'q.

Borliq haqidagi konsepsiyalar. Tarixdan ma'lumki, faylasuflar borliq haqida turlicha g'oyalarni ilgari surishgan. Markaziy Osiyo tuprog'ida vujudga kelgan zardushtiylik ta'limotida borliq quyosh va olovning hosilasidir, alanganib turgan olov borliqning asosiy mohiyatini tashkil etadi, deb hisoblangan. Chunki bu g'oya bo'yicha, har qanday o'zgarish va harakatning asosida olov yotadi va u borliqqa mavjudlik bahsh etadi.

Qadimgi yunon faylasufi Suqrot borliqni bilim bilan qiyoslaydi va uningcha, biror narsa, biz uni bilsakgina bor bo'ladi, insonning bilimi qancha keng bo'lsa, u shuncha keng borliqni qamrab oladi, deb hisoblaydi.

Qadimgi dunyoning atomist olimi Demokrit borliq atomlar majmuasidan iborat deb tushuntirgan. Uning fikricha, borliqning mohiyati uning mavjudligidadir. Mavjud bo'lmagan narsa yo'qlikdir.

Islom ta'limotida esa borliq bu ilohiy voqelikdir. Ya'ni u Olloh yaratgan mavjudlikdir. Bu borada vahdati vujud va vahdati mavjud ta'limotlari bo'lgan.

Islom diniga mansub mutafakkirlar borliq haqidagi ta'limotni har taraflama rivojlantirganlar. Masalan, Forobiy fikricha, ilk borliq azaliy Ollohning o'zidir. Beruniy fikricha, borliq shunday umumiylikki, u hamma narsaning asosida yotadi, demak, borliq hamma narsaning asosidir. Yevropada o'tgan olimlar David Yum va Jorj Berkli borliqni sezgilarimiz majmuasi deb talqin etishgan.

Xekel esa borliqni mavhumlik, mutlaq ruhning namoyon bo'lishi, deb ta'riflaydi. Ko'pgina naturfalsafiy qarashlarda borliqni hozirgi zamon bilan, ya'ni shu aktual olamga bog'lab tushuntirdilar.

Aslida, borliq keng falsafiy tushuncha bo'lib o'ziga butun mavjudlikni, uning o'tmishi, hozir va kelajagini ham qamrab oladi. Faylasuflar borliqni tushuntirish uchun yo'qlik tushunchasini unga antipod qilib olishgan va shu asosda borliqning zaruriy mohiyatini ochishga intilganlar. Materialistik adabiyotlarda borliqni obyektiv reallik bilan, materiya bilan aynanlashtirib tushuntirishadi.

Borliq o'ziga obyektiv va subyektiv reallikni, mavjud bo'lgan va mavjud bo'ladigan olamlarni, moddiylik va ma'naviylikni, o'tmish va kelajakni, o'limni va hayotni, ruh va jismni qamrab oluvchi umumiy tushunchadir.

Borliq va mavjudlik. Atrofimizdagi odam, olam, tabiat, jamiyat, tafakkur, g'oyalar, o'y-hayollarimiz barchasi birday mavjuddir, ular turli tarzda va shakllarda namoyon bo'lib, hammasi mavjudlik belgisi ostida umumlashib, borliq tushunchasiga kiradi.

Materialistik mazmundagi borliq tushunchasi ta'rifiga faqat obyektiv real olam, ongdan tashqaridagi, unga bog'liq bo'lmagan jismoniy mohiyatga ega bo'lgan narsalargina kiritiladi. Borliqning ideal, virtual, potensial, abstrakt, ma'naviy shakllari bu ta'rifdan tashqarida qoladi.

Aslida esa, borliq kategoriyasi umumiy abstraksiya bo'lib, mavjudlik belgisi bilan barcha narsa va hodisalarni o'ziga qamrab oluvchi o'ta keng tushunchadir. U o'ziga nafaqat obyektiv reallikni, balki subyektiv reallikni ham qamrab oladi.

Borliq mavjudlik va reallik tushunchalariga qaraganda ham kengroq tushunchadir. Mavjudlik — borliqning hozirgi paytda namoyon bo'lib turgan qismi

bo'lib, o'tgan va mavjud bo'ladigan narsa va hodisalar ham borliq tushunchasiga kiradi. Reallik esa, mavjudlikning hammaga ayon bo'lgan, ular tomonidan tan olingan qismi. Borliq o'ziga reallikni ham, mavjudlikni ham qamrab oladi. An'anaviy falsafiy qarashlarda borliqning uchta sohasi ajratib ko'rsatiladi. Ularga: tabiat borliki, jamiyat borliki, ong borliki kiradi. Bular uchun eng umumiy belgi, ularning mavjudligidir.

Shuningdek, falsafiy adabiyotlarda tabiat borliki va jamiyat borlikining quyidagi shakllari ham farqlanadi. Tabiat borliki odatda tabiatdagi narsalar (jismlar), jarayonlar, holatlar borliki sifatida tushuniladi. U ikkiga bo'linadi: azaliy tabiat borliki (yoki tabiiy tabiat borliki, u insondan ilgari va uning ishtirokisiz ham mavjud bo'lgan) va odam mehnati bilan ishlab chiqarilgan narsalar borliki («ikkinchi tabiat» borliki, ya'ni madaniyat). Ikkinchi tabiat borliki esa, o'z navbatida, quyidagi ko'rinishlarda uchraydi:

- inson borliki (insonning narsalar olamidagi borliki va odamning o'ziga xos bo'lgan insoniy borliki);
- ma'naviy borliq (individuallashgan va obyektivlashgan ma'naviy borliq);
- sosial borliq (ayrim odamning tarixiy jarayondagi borliki va jamiyat borliki), u ijtimoiy borliq ham deb ataladi.

Borliqning moddiy shakli materiya o'ziga barcha jismlarni, hodisalarni, jarayonlarni va ularning xususiyatlarini qamrab oladi. Bundan tashqari u tafakkurni ham, olamda mavjud bo'lgan barcha aloqadorliklarni va munosabatlarni ham qamrab oluvchi umumiy falsafiy tushunchadir. Borliqning moddiy shakliga xos umumiylikni axtarishning bir yo'nalishi moddiy olamning asosida yotuvchi umumiy mohiyatni axtarish yo'li bo'lib, yuqorida qayd etganimizdek, substansiyani aniqlash yo'lidir. Ikkinchi yo'l esa — moddiy olamning asosiy tarkibiga kiruvchi «qurilish elementlarini»- substratni axtarish yo'li. Uchinchi yo'l — hamma narsaning vujudga keltiruvchi bosh sababchisini, ota moddani, ya'ni pramateriyani axtarish yo'li. Mana shu yo'l haqida maxsus to'xtab o'taylik.

Olamning substansiyasini axtarishning bu usuli go'yoki meva iste'mol qilayotgan kishi, uning kelib chiqishini axtarib, dastlab daraxtga, so'ngra uning guliga, bargiga, ko'chatiga va urug'iga nazar solganidek, atrofimizdagi moddiy olamning o'zagida dastlabki yaratuvchi modda sifatida nima yotishini, ya'ni ilk materiyani, azaliy materiyani «bobokolonini», «pramateriyani» axtarish usulidir.

Moddiy olamning asosida yotuvchi umumiy mohiyatni axtarish falsafada materiya haqidagi tasavvurlarning maydonga kelishiga va rivojlanishiga sababchi bo'ldi. Materiya tushunchasi moddiy unsurga nisbatan ham, atomga nisbatan ham, pramateriyaga nisbatan ham umumiyroq bo'lgan tushunchadir. Materiya olamdagi barcha moddiy obyektlarni, butun obyektiv reallikni ifoda etuvchi eng umumiy tushunchadir. Faylasuflar «Tom ma'nodagi materiya faqat fikrning maxsuli va abstraksiyasidir» deb yozishadi. Faylasuflar barcha moddiy obyektlarga xos xususiyatlarni umumiy tarzda ifodalash uchun qo'llaydigan tushuncha materiya deb ataladi. Demak, materiya moddiy obyektlarga xos eng umumiy tushuncha, falsafiy kategoriyadir.

Albatta bu ta'riflarni bir yoqlama mutlaqlashtirib tushunmaslik lozim. Bu ta'riflarda ko'proq sezgi a'zolarimizga bevosita ta'sir etishi mumkin bo'lgan reallik nazarda tutilgan.

XX asrning o'rtalariga kelib, kvant mexanikasi, nisbiylik nazariyasi va hozirgi zamon kosmologiyasi sohalaridagi ilmiy yutuqlar kishilarning obyektiv olam haqidagi tasavvurlarini tubdan o'zgartirib yubordi. Natijada, tabiatshunos olimlar sezgilarimizga bevosita ta'sir etishining imkoni bo'lmaydigan realliklar haqida ham tadqiqotlar olib bora boshladi.

Olamning klassik mehanika nuqtai nazaridan kelib chiqib, nisbatan kichik tezlikda harakatlanuvchi sistemalar haqidagi ilmiy manzarasi o'rnini yangicha ilmiy manzaralar egallay boshladi. Bu esa materiya haqidagi tasavvurlarning yanada rivojlanishiga sharoit tug'dirdi. Bu o'zgarishlarni hisobga olib, marksist-faylasuflar bu ta'rifga sezgilarimizga bevosita yoki bilvosita (ya'ni turli asboblar; qurilmalar vositasida) ta'sir etuvchi, degan qo'shimcha kiritishdi. Shunday qilib, bu ta'rif go'yo materiyaning moddaviy va nomoddaviy shakllarini, ya'ni modda va antimodda ko'rinishlarini qamrab oluvchi ta'rifga aylandi.

Materialistlar materiyani obyektiv reallik, deb ta'riflashadi. Obyektiv reallik inson sezgilariga bog'liq bo'lmagan holda, undan tashqarida mavjud bo'lgan voqelikdir. Bu butun mavjudlikning subyektiv reallikdan tashqaridagi qismi hisoblanadi. Obyektiv reallikning mavjudligi qanday namoyon bo'ladi? Bu savolga javob topishda, borliqning ajralmas xususiyatlarini o'rganishga to'g'ri keladi. Har qanday jismning ajralmas xususiyati lotincha «atribut» so'zi bilan ataladi.

Borliqning atributlari. Muayyan jismning aynan shu jism ekanligini belgilovchi xususiyatlari uning atributlari bo'ladi. Borliqning ham bir qancha atributlari mavjuddir. «lar: harakat, fazo, vaqt, in'ikos, ong va boshqalar. Borliq o'zining xossalari,

xususiyatlari orqali namoyon bo'ladi. Endi borliqning atributlari, ya'ni ajralmas tub xususiyatlari haqida to'xtab o'taylik.

Harakat. Borliqning atributlari ichida uning asosiy mavjudlik usulini ifoda etuvchi xususiyati harakat hisoblanadi. Chunki borliq harakatsiz o'zining strukturaviy yaxlitligini saqlay olmaydi.

Buni moddiy borliq misolida qarab chiqaylik. Faraz qiling, qarshimizda biror jism turibdi. Agar harakat bo'lmaganida edi, yorug'lik nurlari shu jismga urilib bizga qaytmagan bular edi, ya'ni biz uni ko'rmagan bular edik. Shuningdek, bu jismning yaxlitligini saqlab turgan molekular, atomlar, elementar zarrachalar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlar ham bo'lmasdi. Natijada bu jismning strukturaviy birligiga putur yetgan bular edi. Tevarak-atrofimizdagi predmetlar va hodisalar harakat tufayli o'zining muayyan tartibini va birligini saqlab turadi, shu tufayli, o'sish, ulgayish, ravnaq topish, rivojlanish mavjuddir.

Harakat, bir tomondan, moddiy jismlar o'rtasidagi va ularni tashkil etuvchi elementlar o'rtasidagi aloqadorliklarning natijasi, boshqa tomondan esa, ulardagi o'zgarishlar sifatida sodir bo'ladi. Shu nuqtai nazardan ham falsafaning harakat bu umuman har qanday o'zgarishdir, deyilgan ta'rifi juda o'rinlidir. harakatning manbai haqida gap ketganda, ana shu o'zgarishlarning asosida yotuvchi o'zaro ta'sirlar va ular orasidagi munosabatlar nazarda tutiladi.

Demak, har qanday harakatning manbai shu sistemadagi ichki o'zaro ta'sirlar ekani, har qanday jismning mavjudligini, eng avvalo, uning ichki aloqadorliklari ta'minlaydi.

Harakatning turlari haqidagi mulohaza, asosan, o'zgarishlarning xususiyatiga asoslangan. O'zgarishlar oddiy fazoviy siljishdan tortib, murakkab ijtimoiy o'zgarishlargacha takomillashib borgan. Shu tufayli harakatga faqatgina fazoviy siljish, deb qaramaslik lozim. Bunday qarash olamdagi barcha jarayonlarga mexanik harakat nuqtai nazaridan yondashishni vujudga keltiradi. Aslida olamda o'zgarishning xilma-xil ko'rinishlari mavjud bo'lib, ular bir-biridan sifatiiy farq qiladi.

Mexanik, ximiyaviy, biologik, fizik o'zgarishlar bilan ijtimoiy o'zgarishlarni aslo taqqoslab bo'lmaydi. To'g'ri, bu o'zgarishlar uchun umumiy bo'lgan fazoviy siljishlar harakat shakllarining hammasida ham, u yoki bu ko'rinishda namoyon bo'lishi mumkin. Lekin hamma o'zgarishni ham, faqatgina fazoviy siljishdan iborat, deb bo'lmaydi. Masalan, Yerning Quyosh atrofidagi, Oyning Yer atrofidagi harakatini fazoviy siljishning yaqqol ko'rinishi deyishimiz mumkin. Lekin Yer bag'rida ro'y berayotgan murakkab geologik jarayonlarni, Yer sirtidagi biosferaning yashash usulini

birgina mehanik siljish bilan izohlab bo'lmaydi. harakatning shakli qanchalik murakkab bo'lsa, u bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlar ham shu qadar murakkab bo'ladi. Materiyaning tashkiliy struktura darajasi qanchalik yuqori darajada bo'lsa, unda fazoviy siljish ham shu qadar kam seziladi.

O'zgarishlarning shunday bir shakli borki, uni falsafada rivojlanish deb ataladi. Rivojlanish bu — muayyan sistemaning muayyan vaqt va fazodagi yaxlit, kompleks, orqaga qaytmaydigan, ilgariylanma yo'nalishga ega bo'lgan, miqdoriy va sifatiy o'zgarishidir.

Shu jihatdan harakatning ikki xil turi bir-biridan farq qilinadi. harakatning birinchi turi jismda uning sifati va turg'unligini saqlagan holda ro'y beradigan ichki o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Ya'ni har qanday jismda beto'xtov ichki o'zgarishlar ro'y berib turadi, lekin bu o'zgarishlar shu jismning tashqi sifatiga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydi.

Atrofimizni qurshab turgan har bir jism molekullardan, molekular esa atomlar va elementar zarrachalardan tashkil topgan ekan, bu jismlarning molekulyar va atom tuzilish darajasida ham beto'xtov o'zgarishlar ro'y berib turadi. Shuningdek, har bir jism o'zining atrofidagi boshqa jismlarning va ulardan tarqalayotgan nurlanishlarning ta'siriga ham uchrab turadi. Bunday tashqi ta'sirlarni o'zida in'ikos ettirish jarayonida ro'y beradigan o'zgarishlar ham bu jismning sifatiy o'zgarib ketishiga olib kelmasligi, uning turg'inligi va asosiy sifati saqlanib qolishi mumkinligi haqida xulosa chiqarish mumkin.

Biz yuqorida qayd etgan ichki va tashqi ta'sirlar oqibatida ro'y beruvchi o'zgarishlar asta-sekin to'planib, keyinchalik jismda keskin sifatiy o'zgarishning vujudga kelishiga ham sabab bo'lishi mumkin. Mana shunday o'zgarish, ya'ni jismning sifatini o'zgartiruvchi harakat ikkinchi turdagi harakatga kiradi va u rivojlanish deb ataladi.

Rivojlanish jarayoni ham ikki turda bo'ladi. Birinchi turdagi rivojlanish bo'yicha, jismda har qanday sifatiy o'zgarish ro'y berishiga qaramasdan, uni tashkil etgan materiyaning sifatiy tuzilish darajasi o'zgarmasdan qolaveradi.

Masalan, notirik tabiatga mansub bo'lgan quyoshdagi ravojlanishni olib qaraylik. Olimlarning taxminlariga ko'ra, xozir sirtida 6 ming, ichida esa bir necha mln. darajali haroratga ega bo'lgan Quyosh borib-borib soviydi va qizil gigantga aylanadi, ya'ni quyoshning markazidagi termoyadro energiyasi so'ngach, ichki zichligi pasayadi va markazdagi tortishish quvvati susayadi. Oqibatda Quyosh shisha boshlaydi va Yer orbitasini ham o'z ichiga olgan ulkan qizil yulduz vujudga keladi, u asta-sekin

sovib, qizil karlikka, sungra esa «qora karlikka», keyin bo'lsa neytron yo'lduzga aylanadi. Bunday o'zgarishlar natijasida borliqning tashkiliy struktura darajasi o'zgarmaydi, ya'ni jonsiz tabiat shaklidagi darajasi saqlanadi.

Jonli tabiatning vujudga kelishi, o'simliklar va hayvonot olamining paydo bo'lishi, odamning shakllanishi, jamiyatning vujudga kelishi singari sifatiiy o'zgarishlar esa, rivojlanishning ikkinchi turiga kiradi.

Falsafa fanida harakatning bir-biridan sifatiiy farq qiluvchi bir qancha boshqa shakllari ham o'rganiladi.

Materalist bo'lgan faylasuflar harakat shakllarini turkumlaganida, quyidagi mulohazalarga tayanib ish yuritadilar:

1) Harakat shakllari bir-birlari bilan sifat jihatidan farq qilib, ularning har biri materiyaning tashkiliy tuzilishi darajalarining muayyan bosqichida namoyon bo'ladi;

2) Materiyaning harakat shakllari bir-biri bilan genetik jihatidan, kelib chiqishi jihatdan ketma-ket bog'langan, ya'ni harakatning murakkabroq shakllari uning nisbatan soddaroq shakllaridan kelib chiqqandir;

3) Harakatning yuqori shakllari tarkibidagi quyi shakllari uning yuqori shakllariga ham mansubdir, ammo harakatning yuqori shakli o'zidan quyi shakldagi harakatga mansub emasdir. Shu mulohazalarga tayangan holda, harakatning beshta shaklini ajratib olish mumkin. Ular — mehanik, fizik, ximiyaviy, biologik va ijtimoiy harakatlardir.

Falsafada harakat shakllarini turkumlashning bir qancha boshqa ko'rinishlari ham bor. Ayrim olimlar harakat shakllarini har bir fanning nomi bilan bog'lash kerak, deb hisoblashadi. Bunday qarashning xatoligi shundaki, fanlarning ko'pchiligi harakat shaklini emas, balki miqdoriy munosabatlar va holatlarni aks ettiradi. Masalan, geodeziya yoki geometriya, trigonometriya yoki topografiya, chiziqli algebra qanday harakat shaklini o'rganadi? Gibernetika esa ham tabiatda, ham jamiyatda amal qiluvchi boshqarish jarayonlarini o'rganadi, ya'ni bu fan bitta emas, balki bir qancha harakat shakllarini qamrab oladi.

Harakat shakllarini turlash bo'yicha quyidagi tabiiy-ilmiy konsepsiya ham diqqatga sazovordir. Mazkur konsepsiya bo'yicha harakat shakllari quyidagicha turlanadi: fizik harakat (elementar zarrachalar, maydon va atomlarning harakati), ximiyaviy harakat (atomlar va molekulalarning harakati) va bunda harakatning rivojlanishi ikki yunalishga ajraladi, 1) harakat rivojlanishining yuqori yo'nalishida biologik harakat shakllanadi; 2) harakat rivojlanishining quyi yo'nalishida esa

geologik harakat shakllanadi, biologik harakatning taraqqiyoti ijtimoiy harakatga olib boradi.

Yana bir boshqa konsepsiyada esa harakat borliqning tashkiliy tuzilish darajalariga mos ravishda turlangan. Bu konsepsiyada harakat shakllari uchta sinfga ajratiladi: notirik tabiatda — elementar zarrachalar va maydon harakati, tirik tabiatda – hayotning namoyon bo'lishi, jamiyatda – odamning faoliyati.

Ijtimoiy harakat bizga ma'lum bo'lgan harakat shakllari ichida eng murakkabi bo'lib, unda insonning ongli faoliyati, inson tafakkuri, ijtimoiy guruhlarning faoliyati, o'zaro munosabatlari, jamiyat miqyosidagi ijtimoiy fikr birgalikda harakatga keladi. Bu harakatni chiziqli, batartib harakatlar bilan mutlaqo taqqoslab bo'lmaydi. Uning kelajagini bashorat qilish ham o'ta murakkabdir.

Borliqning asosiy yashash shakllariga fazo va vaqt kiradi. Fazo narsalarning ko'lamini, xajmini, o'zaro joylashish tartibini, uzlukli yoki uzluksizligini ifodalasa, vaqt hodisalarning ketma-ketligi, jarayonlarning davomiyligini ifodalaydi.

Ma'lumki, har qanday moddiy jism joyga, ko'lamga, xajmga ega. Fazo — vaqtning muayyan lahzasida olamni tashkil etgan nuqtalarning o'zaro joylashish tartibini aks ettirsa, vaqt esa fazoning muayyan nuqtasida ruy beruvchi hodisalar ketma-ketligi tartibini ifodalaydi.

Fazo va vaqt tushunchalari, ko'p hollarda, forsiy til ta'sirida yozilgan adabiyotlarda makon va zamon deb ham ataladi. Bu tushunchalar fazo va vaqtning tashqi, nisbiy hususiyatlarinigina aks ettiradi, xolos. Fazo narsalar joylashadigan joy ma'nosida, vaqt esa hodisalar bo'lib o'tadigan muddat ma'nosida ishlatiladi.

Fazo va vaqtni tushunish bo'yicha substansial va relyasion yondashishlar mavjud. Substansial konsepsiya tarafdorlari fazoni narsalar joylashadigan idish, bo'shliq deb bilishadi. Ularning fikricha, hamma narsa fazo ichiga joylashtirilgan. Fazo o'ziga narsalarni sigdiruvchi substansiya. hech narsasi yo'q, ya'ni narsalar solinmagan fazo ham bo'lishi mumkin, deyiladi. Relyasion konsepsiya tarafdorlari esa, narsalar fazoviy o'lchamga ega, deyishadi.

Hech narsasiz fazoning bo'lishi mumkin emas. Bu farqni relyativistik fizika asoschisi Albert Eynshteyn shunday tushuntirgan edi. Faraz qilib, bir kazarma soldatlarni ko'z oldingizga keltiring. Ilgarigi, Nyuton fizikasiga ko'ra, soldatlar chiqib ketishi bilan kazarma bo'sh qoladi, ana shu substansial konsepsiyadagi fazodir. Yangi fizikaga ko'ra, soldatlar chiqib ketishi bilan kazarma ham yo'qoladi. Bu relyasion konsepsiyadagi fazodir.

Fazo va vaqtning xususiyatlari. Fazo va vaqt borliq miqdoriy va sifatiy jihatlarni ifodalashiga qarab, metrik va topologik xususiyatlarga ega. Fazo va vaqtning metrik xususiyatlari borliqning miqdoriy munosabatlarini aks ettirib, o'lchanadigan, ko'zga tashlanadigan va nisbiy tabiatli xususiyatlaridir. Ularga ko'lam, bir jinlilik, izotropik (anizotropik) kabi xususiyatlar kiradi.

Fazo va vaqtning topologik xususiyatlari esa, borliqning tub sifatiy jihatlarni ifodalaydi. Bunday xususiyatlarga uzuksizlik, bog'langanlik, o'lchamlilik, kompaktilik, tartiblanganlik singari xususiyatlar kiradi. Vaqtning topologik xususiyatlariga orqaga qaytmaslik, bir o'lchamlilik kabi xususiyatlar qo'shiladi.

Fazo (vaqt) ning metrik o'zgarishlari borliq strukturasi jiddiy o'zgartira olmaydi, topologik o'zgarishlar esa borliqning sifatiy o'zgarishiga sababchi bo'ladi. Masalan, bir bog'langan sistemaning ko'p bog'langan sistemaga o'tishi fazo topologiyasini tubdan o'zgartiradi, ya'ni fazoning ikki nuqtasini tutashtiruvchi turlicha yo'llar paydo bo'ladi. Bunday fazoda katta idishning ichiga kichik idishni sig'dirish mumkin bo'ladi. O'lcham darajasi ko'p bo'lgan sistema o'lchov darajasi kam bo'lgan sistemaga nisbatan ko'rinmas va murakkab bo'ladi. Shuningdek, fazo va vaqtning metrik xususiyatlarini kuchli o'zgarishi topologik xususiyatlarining o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Masalan, fazoning egrilik darajasi kuchli o'zgarsa, bir bog'langan fazo ko'p bog'langan fazoga aylanishi mumkin.

Foydalanuvchi adabyotlar;

1. Kant, I. (1781). Kritik der reinen Vernunft.
2. Hegel, G.W.F. (1812). Wissenschaft der Logik.
3. Heidegger, M. (1927). Sein und Zeit.
4. Sartre, J.P. (1943). L'être et le néant.
5. Russell, B. (1912). The Problems of Philosophy.
6. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/falsafa/borliq-falsafasi>

AMIR TEMUR O'GITLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI

Ro'zimurodov Jasurbek tohir ug'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Amir Temur o'gitlarining tarbiyaviy ahamiyati tahlil etiladi. Amir Temur, o'z davrining buyuk sarkardasi va davlat arbobi sifatida, o'zining hayoti, faoliyati va o'gitlari orqali nafaqat harbiy, balki ma'naviy va axloqiy yutuqlarni yaratgan. Uning tarbiyaviy o'gitlari bugungi kunda ham yosh avlod uchun misol bo'lib xizmat qiladi. Maqola Amir Temur o'gitlarining asosiy tamoyillari, ularning o'ziga xosligi va zamonamizdagi ahamiyatini ko'rsatishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Amir Temur, Tarbiyat, Axloqiy qadriyatlar, O'gitlar, Yosh avlod

АБСТРАКТНЫЙ:

Анализируется воспитательное значение учения Амира Темура. Амир Темур, как великий полководец и государственный деятель своего времени, своей жизнью, деятельностью и учением создал не только военные, но и духовно-нравственные достижения. Его просветительские учения и сегодня служат примером для молодого поколения. Цель статьи – показать основные принципы учения Амира Темура, их уникальность и значение в наше время.

Ключевые слова: Амир Темур, Образование, Моральные ценности, Образование, Молодое поколение

ABSTRACT:

The educational significance of Amir Temur's teachings is analyzed. Amir Temur, as a great general and statesman of his time, created not only military, but also spiritual and moral achievements through his life, activities and teachings. His educational teachings serve as an example for the younger generation even today. The article aims to show the main principles of Amir Temur's teachings, their uniqueness and importance in our time.

Key words: Amir Temur, Education, Moral values, Education, Young generation

Kirish

Tarixdan bizga ma'lumki, Movarounnahrda qariyb bir yarim asr davomida Movarounnahr mo'g'ul istilochilari tomonidan vayron etildi. Fan - madaniyat, ma'rifatga juda katta putur yetkazildi. Xonavayron bo'lgan Movarounnahr xalqi XIV asrning boshlariga kelib Mo'g'ul istilochilari zulmidan qutila boshladi. Movarounnahrda kuchli davlat tuzishga bo'lgan intilish g'olib keldi. Mo'g'ul istilochilariga qarshi Buxoroda xalq Mahmud Torobiy boshchiligida qo'zg'aldi, Samarqand va Xurosonda esa sarbadorlar qo'zg'olonlari ro'y berdi. Natijada sarbadorlar uzoq muddat hatto hokimiyatni ham boshqarib turdilar. XIV asrning o'rtalarida Markaziy Osiyoda mayda feodal hokimlar o'rtasida nizo kuchaydi, iqtisodiy qiyinchiliklar yuz berdi, siyosatda qat'iyatsizlik avj oldi. Hokimlar o'rtasida nizolar kuchayishi natijasida mamlakat 10 ta mustaqil beklik va amirliklarga bo'linib ketdi. Beklar va amirlar o'rtasida o'zaro kurash kuchaydi, mamlakat urush va talon-tarojlar iskanjasida qoldi.

Shunday og'ir bir parokandalik vaziyatda el-yurtning og'ir yukini Amir Temur o'z yelkasiga oldi va qariyb 10 yil (1360-1370) davom etgan og'ir kurashdan so'ng mamlakatni mo'g'ullar istibdodidan xalos qildi. 1370-1380 yillar mobaynida Amir Temur say'i harakatlari samarasi natijasida beklar va amirlar o'rtasida nizolarga barham berildi va Movarounnahrdagi tarqoq, amirliklar markazlashgan yagona feodal davlatning bayrog'i ostida birlashtirildi.

Shunday qilib, XIV asrning ikkinchi yarmida Movarounnahrning feodal tarqoqligiga barham berildi, mamlakat mo'g'ul bosqinchilaridan tozalandi. XIV asrning oxiri XV asrlarda Markaziy Osiyoda feodal munosabatlar yanada rivoj topa boshladi. Soxibqiron Temur va dastlabki temuriylar hukmronlik qilgan davr Movarounnahr tarixida alohida o'rin egalladi.

Markazlashgan buyuk Temur davlatining barpo etilishi bilan Movarounnahrda yana fan va madaniyat, maorif qaytadan ravnak topa boshladi. Shuning uchun ham tarixda XIV asrning ikkinchi yarmi va XV asr o'rta Osiyoda Sharq uyg'onish davrining ikkinchi bosqichi deyilishi bejiz emas... chunki, bu davrga kelib, Markaziy Osiyoda iktisodiyot, fan va madaniyat gurkirab rivojlandi.

Amir Temur hukmronligi davrida jahonning ko'plab shaharlaridan Samarqandga hunarmandlar, san'atkorlar, muhandislar, olimu-fozillar olib kelindi va ularning tajribalaridan ilm-ma'rifat, madaniyat va qurilish jabxalarida keng foydalanildi.

Samarqand va Hirotda madrasalar, rasadxonalar, bog'u-roq'lar, madaniyat o'chog'lari barpo etildi. Shu davrga kelib tibbiyot ilmini o'rganishga qiziqish yanada kuchaydi. Riyoziyot, falakiyot, jo'g'rofiya, tarix, adabiyot, falsafa, xuquqiy, targ'ibot, tarbiyashunoslikka oid bir qator ajoyib va muhim asarlar yaratildi. Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Umar Hayyom, Sa'diy, Al-Xorazmiy, AlFarg'oniy, Imom Buxoriy, At-Termiziy meroslarini, shuningdek, yunon-rim madaniyatini o'rganishga harakat kuchaydi. Mamlakatda davlatni boshqarishni mukammallashtirish, qurilish, obodonchilik, sug'orish ishlariga, shaharlar o'rtasidagi savdo yo'llarini kengaytirishga katta e'tibor berildi. Soxibqiron Temur va temuriylar davrida - she'riyat, mantiq, falsafa, tarix, huquq, astronomiya, matematika, nafosat, tilshunoslik, lug'atshunoslik, musiqashunoslik, tarbiyashunoslik, me'morshunoslik, tijorat - tadbirkorlik, tarjimonlik, hattotlik, jo'g'rofiya va elshunoslik kabi boshqa o'nlab dunyoviy bilimlarni o'rganish, shu bilimlar asosida asarlar yaratish yo'lga qo'yildi. Amir Temur hukmronligi davrida o'rnatilgan tinchlik mamlakatda madaniyat, ilm-fan, xalq og'zaki ijodi, adabiyot va san'atning rivojida, madrasalarda ta'lim-tarbiyaning yuqori saviyada bo'lishida muhim omil bo'ldi.

Uzoq yillar mobaynida mustamlaka iskanjasida kun kechirgan xalqimiz o'z vatandoshini qadrlash, uning tarixiy mavqeyini munosib o'rniga qo'yish imkonidan mahrum edi.

Mustaqilligimiz sharofati ila bunday noma'qulchiliklarga chek qo'yildi. Tarixni xolisona o'rganish, tarixni soxtalashtirmay, uning sarhadlarini buzmay, bor haqiqatni oydinlashtirib ma'lumot berish imkoniyatlariga ega bo'ldik... Darhaqiqat o'tmishga nazar tashlaydigan bo'lsak, Amir Temur nomi tariximiz sahifalaridan qora bo'yoq bilan o'chirildi, unutilishga mahkum etildi. Maqsad xalqimizning yuragidan milliy ong, milliy g'urur tuyg'usini yo'qotish, uni qaramlikka, tobelikka ko'ndirish edi. Lekin o'zbek xalqi o'z ajdodlarini, o'z bahodirlarini unutmadi, hamisha yuragida, qalb to'rida saqladi.

Muhammad Tarag'ay Bahodir o'g'li Amir Temur yoshlik chog'idan mard, dovyurak, g'ururli, o'tkir zehn va aklu idrok egasi bo'lib o'sdi. Turli dunyoviy ilmlarni, harbiy san'atni egalladi. Qur'oni Karimni yod oldi, hadis ilmini o'rgandi. Iymon-e'tiqodli, halol-pok inson bo'lib yetishdi».

Darhaqiqat, yurtboshimiz I.A.Karimov ta'kidlaganidek, insof-iymon tuyg'usi, diyonat mezonini Amir Temur hayotining mazmunini tashkil etadi. Olamning qariyb yarmiga jahongir ersa-da, u kuch-kudrat zo'rlik, zo'ravonlik emas, adolatda ekanini teran anglatdi. Shu bois bo'lsa kerakki, o'tmishda jahon ilm ahli, mashhur muarrixlar o'z asarlarida Amir Temur ismiga Ko'ragon, Soxibqiron, Qutbiddin, Abulmansur kabi unvonlarni qo'shib, uni e'zozlab, ulug'lab, xikoyat, rivoyat va xotiralar bittanlar. «Tarixiy manbalarda zikr etilishicha, Amir Temur xushfe'llik, adolat, saxovat, lutfi-karam, islom axloq-odob qoidalariga rioya va amal qilish, insonlarni jamiyatda tutgan o'rinlari qanday bo'lishidan qat'iy nazar barobar hurmat qilish, ular bilan samimiy muomalada bo'lish, berilgan va'da va zimmaga olingan ahdomalarni vaqtida bajarish kabi qator yuksak insoniy fazilatlarga ega bo'lgan. U yoshligidan boshlab o'z oldiga ona yurtni mo'g'ul bosqinchilaridan ozod qilish maqsadini qo'ydi, yer yuzida buyuk saltanat soxibi sifatida el va elatlarning boshini qovushtirdi. Mamlakat qudratini har sohada yuksaklikka ko'tarib, dunyoga mashhur qildi.

Buyuk bobokalonimiz har vaqt: «Insonparvarlik va mardlikni Alloh ham, xalq ham ulug'laydi», degan hikmatli so'zni takrorlashni xush ko'rgan va hayotda o'zlari bunga amal qilganlar. Dastavval shuni aytish kerakki, Amir Temur, odobaxloq, iymon-e'tiqod, ta'lim-tarbiya sohasida o'zi yuksaklikka, mukammallikka erishgan siymolardan biridir. Bunga ishonch hosil qilish uchun uning o'zi tomonidan yaratilgan odob-axloqqa oid dasturlar, o'gitlar, pand-nasihatlarini, shuningdek Sohibqiron haqidagi tarixiy asarlarni ko'zdan kechirish kifoya.

Axloq va odobga oid o'git-nasihatlar.

„Buxoro tarixi“ kitobining muallifi Narshaxiyning izdoshi- Sharofiddin Ali Yazdiyning „Zafarnoma“ asarida yozilishicha Amir Temurning o'ziga xos xususiyatlaridan biri davlat va mamlakat fuqarosining g'amxo'ri bo'lganligidir. Uning qoidasi „Rosti-durusti“ edi. „Haqiqat-sihat-salomatlik, haqiqat-tartib, haqiqat-adolat demakdir“.

1. Adolat va adolatsiz haqida:

„Har mamlakatda adolat eshigini ochdim, zulmu sitam yo'lini to'sdim“; „Qaysi mamlakatni zabt etgan yoki qo'shib olgan bo'lsam, o'sha yerni obro' e'tiborli kishilarini aziz tutdim: sayyidlari, ulamolari, fuzalo va mushoyixlariga ta'zim bajo

keltirdim va hurmatladim, maoshlrini belgiladim, o'sha viloyatni ulug'larini og'a-inilarimdek, yoshlari va bolalarini esa o'z farzandlarimdek ko'rdim."

2. So'z va ishning birligi: Amir Temur „Belda kamar va tilde sano” ya'ni ish va so'z bir bo'lsin deyishni hush ko'rardi. U o'zi yozgan va aytganlariga hayotida qattiq amal qilgan. U har doim qo'lidan kelmaydigan vadani bermas edi.

Do'st va dushmanlik haqida. Amir Temur do'stga sodiq edi. Sohibqiron Amir Temur o'zining „Tuzuklar”ida quyidagilarni yozgan:

„Do'stlik –sinovda chiniqadi”;

„Do'stu-dushman bilan murosayu madora qildim”;

„Shijoatli kishilarni do'st tut, chunki Tangri taolo jasur kishilarni ardoqlaydi.”;

„Aqlli dushman, johilu nodon do'stdan yaxshiroqdir”

„Farzandlar, qarindodlar, oshna og'ayni, qo'shinlar va men bilan bir vaqtlar do'stlik qilgan barcha odamlarni davlatu ne'mat martabasiga erishganimda unutmadim, haqlarini ado etdim”.

Amir Temur o'z faoliyatida naqshbandiylar sulolasining va pirlarining do'st haqidagi ta'limotlariga qattiq amal qilgan. U saltanat taxtiga o'tirgach do'st va dushman bilan muomalada bir tekis yo'l tutgan. So'z va shirinsuhanlik.

Amir Temur hech kimga g'azab bilan qattiq muomla qilmagan. O'z „Tuzuklari”da g'azab va qattiqqo'llik bilan qilingan muomalani Tangri taoloni g'azabiga duchor bo'lish, o'z holini tang qilishdir, deb yozgan.

Shuning uchun : „ Shirin so'z aytib g'animni imonga kiritgin”; „Til qilichdan o'tkir”;

„Bir kalima shirin so'z qilichni qinga kitar” deb ta'kidlaydi. Bu so'nggi o'git o'z tajribasida sinalgan.

„Amir Temur o'gitlari” risolasida haqqniy ta'kidlanganidek, Amir Temurning tarix oldidagi hizmati benihoya katta.

Foydalangan adabiyotlar:

1. Amir Temur. (2008). Amir Temur va uning o'gitlari. Tashkent: Sharq.
2. Murodova, D. (2020). Amir Temur tarbiyasi: tarixiy tajribalar va zamonaviy ahamiyati. Tashkent: Fan.

3. Usmonov, R. (2015). Hozirgi O'zbekistonda Amir Temur o'gitlarining roli. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
4. Abdullayeva, G. (2019). Amir Temur va tarbiya: o'rganishdan amaliyotga. Tashkent: O'zbekistonda Ta'lim.
5. <https://muhaz.org/amir-temur-ogitlarining-tarbiyaviy-ahamiyati.html?page=2>

Mahkamova Mohinur To'hta qizi

Suvonova Muxlisa Sharif qizi

DTPI Pedagogika fakulteti

Maktabgacha ta'lim 104 guruh talabasi

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Ushbu maqolada falsafa va uning jamiyatdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Falsafa insoniyatning fikrlash uslubi, hayotga bo'lgan munosabati va ma'naviy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Maqola falsafaning asosiy vazifalari va uning turli sohalarda qanday aks etishini tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Falsafa, Jamiyat, Ma'naviyat, Tahlil, Insoniyat

АБСТРАКТНЫЙ:

В данной статье рассматривается философия и ее роль в обществе. Философия влияет на образ мышления, отношение к жизни и духовное развитие человечества. В статье анализируются основные задачи философии и то, как она отражается в различных областях.

Ключевые слова: Философия, Общество, Духовность, Анализ, Человечество

ABSTRACT:

This article examines philosophy and its role in society. Philosophy affects the way of thinking, attitude to life and spiritual development of mankind. The article analyzes the main tasks of philosophy and how it is reflected in various fields.

Key words: Philosophy, Society, Spirituality, Analysis, Humanity

Kirish

Falsafa, o'zining ko'plab shakllari va yo'nalishlari bilan, insoniyat tarixida juda muhim o'rin egallaydi. U aynan bilim, haqiqat, axloq va mavjudlik haqidagi eng chuqur

savollarga javob qidiradi. Falsafa insonni o'z ichki dunyosini anglashga, mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga va ma'naviy qadriyatlarni qayta ko'rib chiqishga undaydi. Bugungi kunda, ijtimoiy muammolar va hayotiy qiyinchiliklar zamonida, falsafaning jamiyatdagi o'rni yanada dolzarblashmoqda. Tahlil qilishdan maqsad, falsafaning turli ijtimoiy qatlamlarga, ilm-fanga va diniy e'tiqodlarga ta'sirini o'rganishdir.

Falsafaning ijtimoiy o'rni

Falsafa, asosan, bilish jarayonini o'rganadi va bir vaqtning o'zida axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi. Optimizm, skeptitsizm yoki utilitarizm kabi falsafiy yo'nalishlar, jamiyatda muhim rol o'ynaydi. Falsafa orqali insonlar o'z his-tuyg'ularini, e'tiqodlarini va hayotiy qarashlarini tushunishga harakat qiladilar.

Bundan tashqari, falsafa ilmiy rivojlanish va tadqiqotlarga ham ta'sir etadi. Falsafiy tahlil, ilmiy nazariyalar asosida yangi g'oyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Masalan, etika falsafasi, tibbiyot, iqtisodiyot va ekologiya kabi sohalarda qo'llanilishi mumkin.

Shuningdek, falsafa jamiyatda muloqot va muhokamalarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Falsafiy fikr almashish orqali odamlar o'z fikrlarini, qarorlarini va bahslashayotgan masalalar bo'yicha munosabatlarini yanada rivojlantiradilar.

Falsafa insoniyat tarixidagi eng qadimiy ilmlaridan biridir. Falsafiy mulohaza yuritish, fikrlash inson tabiatiga hos, demak, uning o'zi kabi qadimiydir. U olam va uning yashashi, rivojlanishi va taraqqiyoti, hayot va inson, umrning mohiyati, borliq va yo'qliq kabi ko'plab muammolar haqida bahs yuritadigan fandır.

«Falsafa» atamasi qadimgi yunon tilidagi «Filosofiya» so'zidan olingan bo'lib va u lug'aviy ma'noda «donishmandlikni sevish» «filo» - sevaman, «Sofiya» - donolik degan mazmuni anglatadi.

«Filosofiya» atamasi va u ifoda etadigan bilimlar majmui qadimgi Yunoniston va Rimda eramizdan avvalgi VII-III asrlarda yuz bergan yuksalish natijasi sifatida yuzaga kelgan edi. O'sha davrda endigina shakllanib kelayotgan nazariy fikrning ifodasi bo'lmish falsafiy tafakkur olamni yahlit va bir butun holda tushunish mujassamiga aylangan edi. Qadimgi Yunonistonda «filosofiya» atamasini dastlab matematika fani orqali barchamizga yahshi ma'lum bo'lgan, alloma Pifagor ishlatgan.

Bu tushunchaning ma'nosini u Olimpiya o'yinlari misolida quyidagicha tushintirib bergan: anjumanga keladigan bir guruh kishilar bellashish, kuch sinashish, ya'ni o'zi va o'zligini namoyon etish uchun, ikkinchi bir guruh savdo-sotiq qilish, boyligini

ko'paytirish uchun, uchinchi esa, o'yindan ma'naviy oziq olish, bellashuv va tortishuv asosida yotgan haqiqatni bilish va aniqlashni maqsad qilib oladi. Ana shu uchinchi guruhga mansub kishilar, Pifagor talqiniga ko'ra, faylasuflar edi. Bu bir qarashda, oddiy va jun misolga o'hshaydi. Ammo uning ma'nosi nihoyatda teran. Qadimgi Sharq va Yunonistonda har tomonlama chuqur bilim va katta hayotiy tajribaga ega bo'lgan, inson ma'naviyatini boyitish va haqiqatni bilishga intiluvchi kishilarni faylasuflar deb ataganlar. Fozil va komil insonlarga falsafa bilan shug'ullanganlar.

Falsafa donishmandlik haqidagi ta'limot ekan, u holda donishmandlikning o'zi nima? Qadimgi yunon faylasufi Diogen [tahminan e.a. 400-325 y] dan «Donishmand kim? – deb so'rashganda, u «Haqiqiy donishmand hudodir, biz donishmandlikni sevguvchilarmiz», - degan. Demak, donishmandlikni sevguvchilar donolik tafakkuri bilan dunyoni, o'zligini bilishga intiluvchilardir. Suqrot [e.a. 470-399 y] o'z-o'zini yerga urish tubanlashish, o'zligini anglash, o'zligini yuqori tutish esa donishmandlikdir, degan edi.

Evropa madaniyatiga esa u atoqli yunon faylasufi Aflotun asarlari orqali kirib kelgan. Shu tariqa, u avvalo, qadimgi Yunonistonda alohida bilim sohasiga, to'g'ridagi «fanlarning otasi», ya'ni fanlarning faniga aylangan.

Qadimgi dunyoda fanlarning barchasini, ular qanday ilmiy masalalar bilan shug'ullanishdan qat'iy nazar, falsofiya deb ataganlar. U ham ijtimoiy borliq, ham tabiat to'g'risidagi ilm hisoblanar edi. Shu ma'noda, dastlabki falsofiya olam va unda insonning tutgan o'rni haqidagi qarashlar tizim bo'lib, dunyoni ilmiy bilish zaruratidan vujudga kelgan edi.

Abu Nasr Farobiy falsofiyaning «hikmatni qadrlash» deb talqin etgan. HIH asrning nemis qadriyatshunos olimi I.Rikkert ham shunga o'hshash fikrni quyidagicha bayon qilgan: «Odamzod olam va odam hamda hayotning qadrini anglab, ular omonat bir narsa ekanini tushuna boshlagan davrlardan falsafiy fikrlashga kirishgan. Binobarin, birinchi faylasuf kim bo'lganidan qat'iy nazar, hayotni qadrlaydigan kishi bo'lgani shubhasiz.

Falsafiy tafakkur olamdagi narsa va hodisalarni fikrda umumlashtirib, mavhumlashtirib, o'zaro bog'liqlikda va rivojlanishda o'rganib, ularning mohiyatini chuqurroq va to'laroq bilishdir. Falsafa fanlar ichidagi fandır, tafakkur madaniyatidir.

Falsafiy tafakkur insonning o'z-o'zini anglashidan boshlanadi, uning olam haqidagi bilimlarini umumlashtirish asosida rivojlanib boradi. Vatandoshimiz, sharqda mashhur bo'lgan faylasuf Aziziddin Nasafiy shunday degan: «Ey darvesh, ulug' olamning

avvalu ohiri, zohiru botini, mohiyat va shakllarini anglab yetish uchun o'zingning mohiyatingni, zohir va botiningni anglab yetkin. Bundan boshqa yo'l yo'q.

Inson bilishining ob'ekti bo'lgan olam cheksizligi sababli, bu savollarga javob berish imkoniyati ham cheksizdir. Bu savollarga javob izlash bizning kunlarimizgacha davom etib kelmoqda, bundan keyin ham davom eta beradi.

2005 yilning 28 dekabr kuni Prezidentimiz Islom Karimov «Yoshlik» talabalar shaharida ta'kidlaganidek: «Dunyoni anglash, hayot va jamiyat qonuniyatlarini har tomonlama idrok etish, yer yuzidagi turli halqlar va millatlar dunyoqarashi, g'oyasi, maslak-muddaolarini bilish, uchun ham falsafa fanini keng va atroflicha o'rganish darkor. Bir so'z bilan aytganda, yoshlarimizni falsafiy tafakkur bilan qurollantirish – davr talabi. Nega deganda, bugungi zamonda har qanday raqib va muholif bilan bahsga kirishish uchun uning qarashlari va g'oyasi, falsafasini ko'proq bilishimiz, kerak bo'lsa, uning o'zidan ham puhtarok egallashimiz lozim.

Falsafiy bilimlar – olamni sezish va idrok etish. [masalan, badiiy idrok etish] shakllariga nisbatan yuqori makondagi bilimlardandir. Chunonchi, olamni bilish va tushunish kabi, «olam-odam» munosabatlari falsafiy dunyoqarashda esa o'ziga hos ravishda hal etiladi.

Boshqacha qilib aytsak, falsafa fani olam va odam o'zaro aloqadorlikda, yakka holda va umumbashariyat holida tushunishga intilishi tufayli shakllangan. Hullas, falsafa fani inson va olam munosabatlarini aqliy, nazariy va mantiqiy asoslarda, dalillar, tamoyillar, o'y-mushohadali qarashlar asosida o'rganadi va odamga hayot ma'nosini to'g'ri idrok etishga imkon tug'diradi. Falsafiy qarashlarni har doim ham keng tarqalgan fikrlarga mos kelishi yoki unga zid kelishi shart emas.

Aql-idrok va bir lahzali amaliy harakatni ko'zlovchi sog'lom fikr mavjud bo'lgan hayot muammosini payqamay qolishi ham mumkin. Falsafiy tafakkur albatta ana shu muammoni aniqlaydi va uni hal etish yo'lini izlaydi. To'g'ri, falsafiy tafakkur Amaliy harakatning o'rnini bosmaydi. Ammo, u muayyan amaliy harakat zaruratini, maqsadini yuzaga chiqarishning eng samarali, unumli yo'llarini topib bera oladi. Birinchidan, «Olam – odam» munosabatlari tizimi ko'p qirrali va rang-barang muammolarni o'z ichiga oladi. Ob'ektivlik va sub'ektivlik moddiylik va ma'naviylik, borliq va tafakkur, jism va ruh, ma'naviyat va ruhiyat, ular o'rtasidagi dialektik aloqadorlik ham falsafiy tadqiqot sohalariga kiradi.

Ikkinchidan, «Olam va odam» munosabatlari tizimi mehnat va buyum, ma'rifiy, metodologik, ma'naviy-ahloqiy, badiiy-estetik munosabatlarni ham o'z ichiga oladi.

Uchinchidan, falsafa fani olam va inson mohiyatini barcha rang-barangligi, o'zaro aloqalari va munosabatlari bilan to'laroq tushunishga yordam beradi. Demak, falsafa fan sifatida «olam va odam» tizimi rivojiga asos bo'luvchi eng umumiy qonuniyatlarini tadqiq etadi.

To'rtinichidan, falsafa ma'naviy olamni o'zgartirish sifatida nazariy bilimdonlarning tarihan birinchi ilmiy shaklidir. Falsafa yordamlarning amaliy faoliyatini va ilm-fan ma'lumotlarini nazariy umumlashtirib, yangi sifatidagi umumiy qonuniyalarini ishlab chiqadi.

Hususan, ilmiy bilimlarning barchasi falsafa fani hususiyatlarini tushunishga yordam beradi. Ekologiya va sinergetika kabi umumiy ilmiy fanlar falsafaga yaqin turadi va uning rivojiga ta'sir kursatadi. Ammo, shunisi ham borki, bu fanlarning o'zi falsafaga yaqin turadi va uning rivojiga ta'sir ko'rsatadi. Ammo, shunisi ham borki, bu fanlarning o'zi falsafaning hozirgi fanlarni umumlashtirishdan kelib chiqqan. Ilmiy nazariyalar har qanday yirik [fundamental] va umumlashgan bo'lsa, u shunchalik katta muammolarni hal etishi mumkin. Falsafiy qarashlar esa ana shu muammolarni umumbashariy manfaatlar nuqtai nazaridan hal etish yo'llarini ko'rsatadi.

Falsafaning asosiy hususiyati-olamni va odamni alohida o'rganish emas, balki olam va inson o'rtasidagi munosabatlarning eng muhim qonuniyatlarini o'rganishdir. Falsafaning o'ziga hosligi va jamiyatdagi o'rni ham shundadir.

Falsafa fani olam va inson o'rtasidagi rang-barang, o'zaro aloqalar va munosabatlari, o'zaro faoliyatlarni o'rganish asosida mazmunan quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- tabiat va jamiyat o'zaro munosabatlarining umuminsoniyat tajribalariga tayanib tadqiq etadi, o'rganadi;
- borliq va olam haqidagi bilimlar hazinasidan kelib chiqib, odam olamni qanday bilishini, voqelikka munosabatini, olamda o'z o'rnini, vazifasini qanday tushunish kerakligini, hayot ma'nosi va maqsad-muddaosini ilmiy anglashni tushuntiradi;
- olamni hissiy bilish yo'li bilan erishib bo'lmaydigan tamoyillar, qonunlar, kategoriyalar-muhim tushunchalarning ma'nolari va mohiyatini anglab olishga imkon tug'diradi. Va shu tufayli falsafa tili ilmiy, nazariy umumlashi tasnifida bo'ladi.
- «olam-odam» umumiy formulasi asosida falsafa fani barcha fanlarga dahldor ilmiy muammolar yechimini to'g'ri topishga yordam beradi;
- falsafa zamonaviy fanlarning yutuqlariga suyanadi, nazariy tafakkur va madaniyat kategoriyalari, muhim tushunchalarini aniqlaydi; olamning ilmiy manzarasini aks ettiradi;

- falsafa fani jamiyat hayotidagi mangu muammolarni va yangi tug'ilgan muammolarini qanday hal etish yo'llarini izlaydi va tushuntiradi.

Falsafa o'z tadqiqot mavzusi sifatida insonning mohiyati, jamiyatdagi ijtimoiy iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy munosabatlarning asoslari va sabablari, borliq, materiya, tabiat taraqqiyotining eng umumiy muammolarini o'rganadi.

Olam va odam munosabatlari, dunyoning mavjudligi, undagi o'zaro aloqadorlik va taraqqiy etish, insoniyat hayotidagi adolat va haqiqat, yahshilik va yomonlik, urush va tinchlik, ularning mazmuni, tabiat va jamiyat taraqqiyotining asosiy tamoyillari bilan bog'lik ko'pdan - ko'p masalalar falsafa va falsafiy bilim sohalarining umumiy va nazaliy muammolari sirasiga kiradi. Olamning asosida nima yotadi, uning mohiyati nimadan iborat degan masalada bir qancha qator falsafiy qarashlar shakllangan.

Monizm [yunoncha – monos, ya'ni yakka] – olamning asosida yakka yagona sababga, bitta asosga ega bo'lgan narsa yotadi deb ta'lim beradi.

Dualizm [lotin tilida dua, ya'ni ikki degan ma'noni anglatadi] olamning asosida ikkinchi asos, ya'ni modda va materiya bilan birga ruh va g'oya ya'ni ideya yotadi deyuvchi qarash.

Plyuralizm – [lotin tilida plyural, ya'ni kuplik degan ma'noni anglatadi] – olamning asosida ko'p narsa va g'oyalar yotadi deb e'tirof etadigan ta'limot].

Materializm [lotincha – moddiy, moddiylashgan] olamning asosida materiya, ya'ni moddiy narsalar yotishini e'tirof etadigan ta'limot.

Idealizm – [yunoncha – ideya – goya] olamning asosida ruh yoki g'oyalar yotadi deb ta'lim beradi. Falsafada dunyoni anglash, uning umumiy qonuniyatlarini bilish bilan bog'liq masalalar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu masalalar bilan falsafaning gnoseologiya [yunoncha – gnosis, bilish logos – ta'limot] degan soha shugullanadi. Dunyoni bilish mumkin deb hisoblaydigan faylasuflarni gnostiklar; olamni bilish mumkin emas bilimlarimiz to'g'ri va aniq haqiqat darajasiga ko'tarila olmaydi deyuvchilarni esa agnostiklar [yunoncha – bilib bo'lmaydigan ma'noni anglatadi].

Odam va olam, ularning ibtidosi va intihosi, hayoti va o'zaro munosabatlari, inson tafakkuri, tabiat va jamiyat taraqqiyotining umumiy qobiliyatlari falsafani azaliy muammolarini tashkil etadi.

Har bir kishining dunyoga nisbatan o'z qarashi, o'zi va o'zgalar, hayot va olam to'g'risidagi tasavvurlari, hulosalari bo'ladi. Ana shu tasavvurlar, tushunchalar, qarash

va hulosalar muayyan kishining boshqa odamlarga munosabati va kundalik faoliyatining mazmunini belgilaydi. Shu ma'noda, dunyoqarash – insonning tevarakatrofini qurshab turgan voqelik to'g'risidagi, olamning mohiyati, tuzilishi, o'zining undagi o'rni haqidagi qarashlar, tasavvurlar, bilimlar tizimidir. Dunyoqarash olamni eng umumiy tarzda tasavvur qilish, idrok etish va bilishdir.

Dunyoqarash – bu avvalo, inson o'zini va dunyoni zaruriy ravishda anglashi, tushunishi, bilishi va baholashi natijasida yuzaga kelgan hulosalari, bilimlari asosida shakllangan umumlashmalar tizimidir.

Dunyoqarashning ijtimoiy o'z-o'zini anglash sifatidagi xususiyati shuki, muhim hodisa va voqealarga kishilarning o'z hayotiy maqsad va manfaatlari asosida, ularning shaxsiy yoki ijtimoiy mavqelaridan kelib chiqqan holdagi munosabatlarining ifodalanishidir. Shunga ko'ra dunyoqarash insonning dunyoni kundalik ongda aks ettirishgina bo'lmay, balki uni qayta o'zlashtirish natijasi sifatidagi bilimlari hamdir.

Dunyoqarash – insoniyatning o'tmishi, hozirgi va kelajakdagi hayoti sharoitlarining anglab olingan qadriyatlarini tizimidan iboratdir. Dunyoqarash kishilarning turmush tarzlari va hayotiy mavqelarini, ularning axloq-odob me'yorlaridan tartib bir butun madaniyati va ma'naviyatigacha bo'lgan barcha jihatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi. Shu sababli dunyoqarashda butun insoniyat hayotiga oid ma'naviylikdan bahramandlik, insoniyat hayotining mazmunini anglash tajribasi jamuljam bo'lib, uning taraqqiyotida doimo eskirib qolgan nimalardandir voz kechish, nimalardandir avaylab asrash va yangi paydo bo'lgan tasavvurlar, qarashlar va bilimlarni qabul qilib olib, ularni yanada rivojlantirib borish muhim o'rin tutadi.

Dunyoqarashning bir kishiga yoki alohida shahsga xos shakli individual dunyoqarash deyiladi. Guruh, partiya, millat yoki butun jamiyatga xos dunyoqarashlar majmuasi esa ijtimoiy dunyoqarash deb yuritiladi. Ijtimoiy dunyoqarash individual dunyoqarashlar yig'indisidan dunyoga keladi, deyish mumkin. Bunda ijtimoiy dunyoqarashning umumiy va xususiy shakllarini hisobga olish lozim.

Kundalik hayotiy tajribalar asosida jamiyatda, odamlarda oddiy, o'z-o'ziga rivojlanuvchi [stihiyali] mohiyatga ega bo'lgan qarashlar, tushunchalar, g'oyalar shakllanadi. Bu – dunyoqarashning o'z-o'zicha rivojlanuvchi [stihiyali] shakli hisoblanadi. Uni ko'pincha hayotiy falsafa, deb ham ataydilar. Hayotiy falsafaning doirasi juda keng bo'lib, ongning sodda namoyon bo'lish shakllarini ham, oqilona va sog'lom fikrlarni ham o'z ichiga oladi. Hayotiy falsafa yoki oddiy amaliy dunyoqarashning o'ziga xos turini inson faoliyatining turli sohalaridagi bilim va tajribalar ta'sirida shakllanayotgan qarashlar tashkil etadi. Dunyoqarash muayyan

davrda shakllanadi. Shu ma'noda, har qanday dunyoqarash ijtimoiy-tarixiy mohiyatga ega bo'lib, kishilarning umri, amaliy faoliyati, tabiatga ta'siri va mehnati jarayonida vujudga keladi. Har bir davrda ijtimoiy guruh, jamiyat va avlodning o'z dunyoqarashi mavjudligi ham bu tushunchaning tarixiy mohiyatga ega ekanligi ko'rsatdi.

Dunyoqarashning tarixiyligi yana shundaki, u ma'lum dialektik jarayonda takomillashib boradi. Uning shakllari o'zgaradi, tarixiy ko'rinishlari muttasil yangilanib turadi.

Dunyoqarashning tarixiy shakllari insoniyat taraqqiyotining qonuniy natijasi bo'lib, jamiyat rivojlanishining ma'naviy mezoni sifatida namoyon bo'lgan. Taraqqiyotning dastlabki bosqichlarida kishilarning tabiatga, o'zlarining ijtimoiy hayotga bo'lgan munosabati turli rivoyat va afsonalarda o'z ifodasini topgan. Ular shu tariqa mifologik dunyoqarashni shakllantirgan.

Mifologik dunyoqarash qadimgi zamon kishilarining o'zlariga munosib hayot sharoitlarini yaratish ehtiyojlaridan kelib chiqqan.

Mifologik dunyoqarash voqelikning hayoliy ingikosi sifatida asosan qadimgi davr kishilari uchun harakterlidir. Bu dunyoqarash o'z ifodasini ko'prok qadimgi davrlarda yaratilgan naqlarda, rivoyat va afsonalarda topgan. Bu rivoyatlar va afsonalar ijtimoiy taraqqiyotning dastlabki davrlarda, uning turli bosqichlarida paydo bo'lib, ularda tasvirlangan obrazlar afsonaviy qahramonlar, hudolar, yovuz kuchlar bo'lishgan. Qadimgi kishilar bu afsona va rivoyatlarda tabiat va jamiyatning turli hodisa va voqealarini umumlashtirib, ularni hayoliy shakllarda tasvirlaganlar. Bu bilan ularga bo'lgan munosabatlarini bildirganlar va olam haqidagi qarashi va tasavvurlarini tartibga tushirishga harakat qilganlar. Mifologik dunyoqarashning xususiyati shuki, unda hamma narsa va hodisalar bir-birining ishtirokchisi sifatida tasvirlanadi. Buning natijasida bir hil buyumlarning sifatlarini ikkinchi xil buyumlarga bemaol ko'chirish mumkin.

Mifologik dunyoqarashda tabiat kuchlari alohida jonli vujudlar ko'rinishida jonlantirib tasvirlanadi.

Dunyoqarashning ikkinchi tarixiy shakli-diniy dunyoqarashdir. Diniy dunyoqarash – olamdagi voqea va hodisalar sabablarini ilohiy kuchlar, oldindan belgilangan maqsadlar bilan bog'lab tushuntirishdir.

Diniy dunyoqarashning boshlang'ich elementi – bu diniy tuyg'udir. Diniy tuyg'u bu kishilarning tabarruk va aziz, deb tasavvur qilinadigan mavjudotlarga,

muqaddashtirilgan buyumlar, shashlar, joylarga, bir-birlariga, o'z-o'ziga, shuningdek, ilohiy mazmunda talqin etilgan tabiat va jamiyat hodisalariga munosabatlarida paydo bo'ladigan hissiyotdir. Diniy tuyg'u tug'ma bo'lmaydi, u kishi yoki kishilar yashaydigan ijtimoiy va ruhiy shart-sharoitlar asosida vujudga keladi. Diniy tuyg'u kishidagi his-hayajon, kechinma, ruhiy holat bilan bog'liq bo'ladi. Shuni aytish kerakki, har qanday his-hayajon, ruhiy kechinma, diniy tuyg'uni tug'diravermaydi. Bu his-hayajon va ruhiy kechinmalar qachonki ma'lum diniy tasavvurlar, diniy g'oyalar va qarashlar bilan qo'shilib, ma'lum yo'nalish, ma'lum ma'no kasb etgan taqdiridagina diniy tuyg'uga aylanadi.

Diniy dunyoqarashning ikkinchi elementi – bu diniy aqidalaridir. Diniy aqidalar o'z mazmuni bilan dunyo va undagi voqea – hodisalarni ilohiy e'tiqod asosida tushinish bilan bog'langan tasavvurlar va tushunchalardir. Masalan, bunday aqidalarning namunasi sifatida islom dinining sunmiylik mazhabida shakllangan iymon talablariga oid aqidalarni ko'rib chiqish mumkin. Ular Olohning yagonaligi, farishtalarning mavjudligi, diniy kitoblarning muqaddasligi, oxiratning borligi, taqdirning ilohiyligi, o'lgandan keyin qayta [qiyomat kuni] tirilish mumkinligidir.

Diniy dunyoqarashning navbatdagi elementi - bu biron buyumga, narsaga, hayvon va darahga, kishiga yoki hudoga sig'inishdir.

Sig'inish sodda yoki murakkab bo'lishi mumkin. Sig'inishning sodda ko'rinishi – kishilarning kundalik hayotida ilohiy kuchlarga toat-ibodat qilishidir. Sig'inish diniy tasavvurlar va g'oyalarni ifoda etuvchi, ilohiy kuchlarga, ilohiy ob'ektlarga qaratilgan yakka yoki jamoa bo'lib bajariladigan ramziy hatti-harakatdir. Masalan, tazim qilish, tiz cho'kish, sajda qilish, bosh egish, qo'l qovushtirish, cho'qinish, toat-ibodat qilishlar sig'inishning sodda ko'rinishlaridir.

Foydalanuvchi adabyotlar:

1. D. F. Pears, Falsafaning asoslari (2021).
2. N. S. Novikov, Falsafa va mantiq (2020).
3. A. R. Rahmonov, Falsafa va jamiyat (2019).
4. R. M. Shodmonov, Inson va uning falsafasi (2022)
5. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/falsafa/falsafaning-bahs-mavzulari-jamiyatdagi-o-rni-va-asosiy-vazifalari>

**OZBEKISTONING ENG YANGI TARIX O'QUV FANING PREDNIDI
MAQSAT VA VAZIFADORI NIGORI**

Boyto'rayev Sirojiddin

Nurbayev xurshid Erkin o'g'li

Nosirov Alimardon Mosajon o'g'li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

O'zbekistonning eng yangi tarixi o'quv fani predmeti, uning maqsadi va vazifalari haqida batafsil ma'lumot beriladi. Maqola O'zbekistonning mustaqillik yillaridagi tarixiy jarayonlar, ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, iqtisodiy va madaniy rivojlanish haqida hamda ushbu fanning ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati haqida taqriz beraadi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston tarixi, Eng yangi tarix, O'quv fani, Ta'lim tizimi, Mustaqillik, Ijtimoiy o'zgarishlar

АБСТРАКТНЫЙ:

Подробно представлена информация о предмете новейшей истории Узбекистана, ее целях и задачах. В статье рассматриваются исторические процессы, общественно-политические изменения, экономическое и культурное развитие Узбекистана в годы независимости, а также роль и значение этого предмета в системе образования.

Ключевые слова: История Узбекистана, Новейшая история, Образование, Система образования, Независимость, Социальные изменения

ABSTRACT:

Detailed information is provided about the subject of the newest history of Uzbekistan, its purpose and tasks. The article reviews the historical processes, socio-political changes, economic and cultural development of Uzbekistan during the years of independence, as well as the role and importance of this subject in the educational system.

Key words: History of Uzbekistan, Latest history, Education, Education system, Independence, Social changes

Kirish

O‘zbekistonning eng yangi tarixi, yurtimizning mustaqillikdan so‘nggi davrini qamrab olgani bilan ahamiyatlidir. O‘zbekistonning xalqlararo munosabatlari, siyosiy hayoti, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi, madaniyat autonomiyalashuv jarayonlari o‘quv fani doirasida chuqur o‘rganilishi zarur. O‘zbekistonning eng yangi tarixi o‘quv fani, talabalarni mustaqil fikrlashga, tarixiy jarayonlarni tahlil qilishga va ulardan saboq olishga undaydi. Ushbu maqola orqali O‘zbekistonning eng yangi tarixi o‘quv fanining maqsadi va vazifalari batafsil bayon etiladi.

O‘zbekistonning Eng Yangi Tarixi O‘quv Fanining Maqsadlari va Vazifalari

1. Maqsadlar:

- Mamlakatimizning mustaqillik davridagi taraqqiyotini, ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy o‘zgarishlarini o‘rganish.
- O‘zbekiston tarixidagi muhim voqealar va shaxslarni tahlil qilgan holda talabalarni tarixiy tafakkur va kritikal fikrlashga o‘rgatish.
- O‘zbekiston jamoatchiligining tarixiy xotirasini shakllantirish va mustahkamlash, yoshlarni Vatan sevgisi ruhida tarbiyalash.

2. Vazifalar:

- O‘zbekistonning mustaqilligidan oldin va keyingi davrdagi tarixiy jarayonlarni tahlil qilish.
- Tarixiy voqealar va ularning ta‘sirini ko‘rsatish, talabalarni tarixiy faktlar bilan tanishtirish.
- O‘zbekiston tarixi orqali yosh avlodga milliy qadriyatlarni va madaniyatni tanitish.
- Talabalarni turli tarixiy manbalarni o‘rganishga jalb qilish, buning natijasida ular mustaqil ish olib borish ko‘nikmalarini shakllantirish.

Tarixiy xotira - milliy o‘ziga xoslikni tarixan idrok etishda asos bo‘lib xizmat qildi. Ma’lumki, tarixiy xotira xazinasini millat taraqqiyotiga yordam beradigan milliy ongning samarali kuchi sifatida ona tiliga, turmush tarziga, urf-odatlariga va madaniyatiga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishni talab qiladi. Bu shunchaki ma’naviy merosni saqlab qolish uchun tarixiy qadriyatlarni jalb qilish emas, balki ma’naviy yuksalish yo‘lini boshlash uchun xalq o‘zining ko‘p asrlik tarixiga, ming

yillik madaniy tajribasiga, buyuk ajdodlari merosiga murojaat qilishi va O‘zbekistonning jahon hamjamiyatiga qanday ma’naviy-axloqiy boyliklar bilan kirishi kerakligini anglatadi.

O‘zbekiston tarixi, shuningdek, O‘zbekistonning eng yangi tarixi jahon } tarixining ajralmas bir qismi bo‘lib, u bizning zamonamizdagi global jarayonlar bilan chambarchas bog‘liqdir. Eng yangi tarixni o‘rganishning muhimligi va dolzarbligi shundaki, u mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy-ma'naviy jihatdan barqaror rivojlanishiga ta'sir qiluvchi voqea-xodisalarni tushunishga hamda teran idrok etishga yordam berishi bilan belgilanadi. Bundan tashqari, u bizga tarixiy taraqqiyot tendensiyalarini oldindan ko‘ra bilish va bashorat etish imkoniyatini beradi.

Ma'lumki, O‘zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishish jarayoni sobiq sovet hududidagi boshqa mamlakatlar singari murakkab siyosiy o‘zgarishlar sharoitida yuz berdi. Davlat mustaqilligining e'lon qilinishi mamlakatning barcha siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy tizimini tubdan o‘zgartirishga yo‘l ochdi. } Demokratik prinsiplarga ko‘ra milliy davlatchilik va siyosiy tizimning asoslari shakllantirildi, ularda hokimiyatning qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyatlari funksiyalari va vakolatlari taqsimlandi. Respublikaning siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy hayotini erkinlashtirish bosqichma-bosqich, keskin inqilobiy larzalarsiz amalga oshirildi.

Tashqi siyosatning milliy strategiyasi ishlab chiqilib, O‘zbekiston zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimiga munosib ravishda kira oldi. } O‘zbekiston tanlagan mustaqil taraqqiyot yo‘li xalqimizning milliy xususiyatlari, urf-odatlarini va madaniyatini har tomonlama hisobga olgan holda, to‘plangan xalqaro } tajribadan ijodiy foydalanishga asoslangandir.

1989 yildan 1991 yilgacha. Bu bosqich - yangi rahbarning siyosat maydonida paydo bo‘lishi, milliy istiqlol g‘oyasining pishib etilishi, SSSRning parchalanib ketishi negizida yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish bilan bog‘liq sa’y-harakatlar bilan tavsiflanadi.

1991 - 2000 yillar. Bu - ustuvor islohotlar va o‘zgarishlardan milliy davlatchilik asoslarini shakllantirish hamda ijtimoiy yo‘naltirilgan bozor iqtisodiyotiga o‘tish davri. Tarixan qisqa vaqt ichida "taraqqiyotning o‘zbek modeli" ni tanlab olish natijasida milliy davlat shakllanishi uchun ishonchli qonunchilik va huquqiy asos yaratildi. Davlat boshqaruvining yangi tuzilmalari yuzaga keldi, jamoat va fuqarolik institutlarining asoslari barpo etila boshlandi, bozor iqtisodiyotiga o‘tish amalga oshirildi.

2001-2010 yillar. Bu bosqichda - mamlakatni faol demokratik yangilash va modernizatsiya qilish boshlandi. Bu davrning asosiy vazifasi kuchli davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga bosqichmabosqich o'tish edi. Shu negizda siyosiy va iqtisodiy hayotning barcha jabhalarini demokratlashtirish va liberallashtirish, davlat va jamiyat qurilishi, inson huquqlari va erkinliklarini himoya qiladigan, fuqarolarning siyosiy va iqtisodiy faolligini oshiradigan, fuqarolik jamiyati asoslarini shakllantiradigan mustaqil sud tizimini mustahkamlash jarayonlari davom etdi.

} Bu bosqichda mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va modernizatsiya qilish jarayoni davom etdi. Ushbu bosqich davlat hokimiyati va boshqaruvini yanada demokratlashtirish, sud-huquq tizimini, axborot sohasini isloh qilish, so'z erkinligini ta'minlash, saylov qonunchiligini rivojlantirish, demokratik bozor islohotlarini chuqurlashtirish va iqtisodiyotni liberallashtirish bo'yicha islohotlarning huquqiy asoslarini yaratish bilan tavsiflanadi.

O'zbekistonning zamonaviy tarixining beshinchi bosqichi 2017 yildan boshlandi. O'zbekiston Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev tashabbusi bilan 2017-2021 yillarda O'zbekistonni yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining yangi konsepsiyasi ishlab chiqildi. Ushbu tarixiy hujjat mustaqillikni qo'lga kiritilganidan boshlab, mamlakatni demokratik yangilash va rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni rivojlantirishni aks ettiradi, unda davlat va jamiyat rivojlanishining yangi bosqichida modernizatsiyani yanada davom ettirishning strategik dasturi belgilab berilgan. } Ushbu bosqich davlat hokimiyati va boshqaruvini yanada demokratlashtirish, sud-huquq tizimini, axborot sohasini isloh qilish, so'z erkinligini ta'minlash, saylov qonunchiligini rivojlantirish, demokratik bozor islohotlarini chuqurlashtirish va iqtisodiyotni liberallashtirish bo'yicha islohotlar uchun huquqiy asoslarni yaratishni davom ettirish bilan tavsiflanadi

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzurida O'zbekistonning eng yangi tarixi bo'yicha jamoatchilik kengashi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori 2017 yil 30 iyunda qabul qilingan.

O'ZLIKNI ANGLASH – TARIXNI BILISHDAN BOSHLANADI

demokratik huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirishning «o'zbek modeli» mohiyati va mazmunini, jamiyatda barqarorlikni, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni saqlash bo'yicha keng ko'lamli ishlarni, hozirgi dunyoda O'zbekistonning roli va o'rnini chuqur o'rganish va yaqqol ochib berish ushbu fanning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

O‘ZLIKNI ANGLASH – TARIXNI BILISHDAN BOSHLANADI

Ilmiy, o‘quv, o‘quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodini tayyorlash va chop etish ishlarini muvofiqlashtirish, ularda O‘zbekistonning eng yangi tarixini umumjahon va mintaqaviy jarayonlar bilan, shuningdek, hozirgi O‘zbekiston hududida shakllangan xalqlar va davlatlar sivilizatsiyasining tarixiy-madaniy merosi bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqishni ta‘minlash belgilab berilgan

O‘ZLIKNI ANGLASH – TARIXNI BILISHDAN BOSHLANADI

Fuqarolarda tarixiy xotira, milliy o‘zlikni anglash, yuksak ma‘naviyat, xalqning tarixiy an‘analari, madaniy merosiga hurmat, mamlakatimiz mustaqillikka erishganligining buyuk tarixiy ahamiyatini anglash kabi fazilatlarni shakllantirish borasida ushbu jarayonlarning rivojlanish evolyutsiyasini ma‘ruza va amaliyot darslarida ochib berish muhim sanaladi.

Foydalanuvchi adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “O‘zbekistonning mustaqilligiga 30 yil” mavzusidagi nutqi.
2. “O‘zbekiston tarixi: Eng yangi davr” – O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashri.
3. Rahmonov X. “Mustaqillik va yangilanish jarayonlari: O‘zbekistonning eng yangi tarixi”.
4. O‘zbekiston tarixi fanidan darsliklar va o‘quv qo‘llanmalari.
5.
<https://staff.tiame.uz/storage/users/647/presentations/SFSEcXa1CJgJBnRGURWepMu0CnUKIDRp9Wsnru8.pdf>

Qulnazarov Diyorbek

Umumiy pedagogika "fanidan.

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

Qulnazarovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA:

Vatanparvarlik tarbiyasi va uning ahamiyati, maqsadlari, usullari hamda o'zbek jamiyatidagi roli ko'rib chiqiladi. Vatanparvarlik tarbiyasi nafaqat yosh avlodni vataniga, millatiga bo'lgan muhabbat va hurmat hissini rivojlantiradi, balki ularni ijtimoiy mas'uliyat va moral qadriyatlar asosida tarbiyalash hamda mustaqil va erkin fikrlovchi insonlar sifatida to'g'ri yo'naltirishni ta'minlaydi.

Kalit soʻzlar: Vatanparvarlik, tarbiya, milliy qadriyatlar, ijtimoiy mas'uliyat, yoshlik, O'zbekiston.

АБСТРАКТНЫЙ:

Рассмотрены патриотическое воспитание, его значение, цели, методы и роль в узбекском обществе. Патриотическое воспитание не только развивает у молодого поколения чувство любви и уважения к стране и нации, но и обеспечивает их воспитание на основе социальной ответственности и моральных ценностей, их правильную ориентацию как независимых и свободных. думающие люди.

Ключевые слова: Патриотизм, образование, национальные ценности, социальная ответственность, молодежь, Узбекистан.

ABSTRACT:

Patriotic education and its importance, goals, methods and role in Uzbek society are considered. Patriotic education not only develops the feeling of love and respect for the country and the nation in the young generation, but also ensures that they are educated on the basis of social responsibility and moral values, and that they are properly oriented as independent and free-thinking people.

Key words: Patriotism, education, national values, social responsibility, youth, Uzbekistan.

Kirish

Vatanparvarlik tarbiyasi - bu milliy istiqlol va ma'naviyatni anglash, jamiyatga foyda keltirish va vataniga xizmat qilishga qaratilgan tarbiya jarayonidir. O'zbekiston mustaqil davlat sifatida o'z tarixiga, madaniyatiga va urf-odatlariga katta ahamiyat berishi zarur. Yosh avlod uchun vatanparvarlik tarbiyasi ularga o'zlarining kelajagi va motivatsiyalari bo'yicha yo'nalish berishda muhim omil hisoblanadi. Zahiriddin Muhammad Boburdan tortib, Amir Temur va boshqa buyuk ajdodlarimiz g'ayrat va fidoiylilik namunasini ko'rsatgan holda, bugungi kunda ham ushbu tarbiyaning ahamiyati oshib bormoqda.

Ushbu maqolada, vatanparvarlik tarbiyasining asosiy tamoyillari, usullari va buning o'zaklarimizdagi roli haqida ma'lumot beriladi. Shuningdek, o'zbek yoshlari uchun vatanparvarlik tarbiyasini kuchaytirish bo'yicha takliflar keltiriladi.

Vatanparvarlik tarbiyasining asosiy maqsadi - yosh avlodda sevgi va hurmat hissini shakllantirish. Bu jarayonni quyidagi usullar orqali amalga oshirish mumkin:

1. Milliy qadriyatlarni o'rgatish: O'zbekistonning tarixi, urf-odatlari va madaniyatini o'rgatish orqali yoshlar o'z vatanlariga bo'lgan sevgisini oshirishi kerak. Maktablarda maxsus darslar va seminarlar tashkil etish muhimdir.

2. Amaliy faoliyatlar: Yoshlarni jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga undash, ijtimoiy tadbirlar va qiziqarli ko'ngilochar tadbirlar orqali milliy birlikni mustahkamlash zarur.

3. Role modellar: O'zbekistonda taniqli shaxslar va muvaffaqiyatli insonlar urf-odatlari va ish faoliyatlari orqali yoshlarni ruhlantirish va motivatsiya berish mumkin.

4. Vatanparvarlikni muhokama qilish: Yoshlarni turli muammolarni hal qilishda jamoa asosida muhokama qilishga jalb qilish, ularda ijtimoiy mas'uliyat va o'ziga bo'lgan ishonchni rivojlantirishga yordam beradi.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida

Mazkur qaror O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 29-iyundagi 267-sonli "Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga asosan o'z kuchini yo'qotgan.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga doir ishlar samaradorligini oshirish va faollashtirish, bu boradagi ta'lim-tarbiyaviy ishlarga mamlakatimiz fuqarolarini, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlarini hamda fuqarolik jamiyatining

boshqa institutlarini yanada faol jalb etish va yoshlar ongiga vatanparvarlik, mardlik tuyg'ularini singdirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. Quyidagilar:

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda Konsepsiya deb ataladi)

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi (keyingi o'rinlarda Dastur deb ataladi) 2-ildovaga muvofiq tasdiqlansin.

2. Quyidagilar Konsepsiyaning asosiy vazifalari etib belgilansin:

yoshlarni milliy g'oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharafligi va muqaddas burch ekanini chuqur singdirish;

qadimiy tariximiz va madaniyatimiz, jonajon Vatanimizning mustaqilligi va ravnaqi yo'lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib bo'lish tuyg'usini shakllantirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo'lgan ishonchni kuchaytirish;

milliy armiyamizga jismonan baquvvat va ma'nau yetuk yoshlar zarurligi, harbiy xizmat har bir O'zbekiston fuqarosi uchun muqaddas burch ekanini haqidagi tushunchani hamda bu boradagi nazariy-amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash;

yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko'nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

har qanday murakkab vaziyatlarda tezkor va mustaqil qaror qabul qilish, zamonaviy harbiy-texnika vositalaridan samarali foydalanish malakasiga ega yoshlarni tarbiyalash;

O'zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo'lish — bu bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta'sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish.

3. Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari bir oy muddatda Konsepsiya asosida yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning hududiy kompleks dasturlarini ishlab chiqsin va tasdiqlasin.

4. Dasturning bajarilishi uchun mas'ul bo'lgan vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar, shu jumladan Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimliklari tegishli chora-tadbirlarning o'z vaqtida va sifatli amalga oshirilishini tashkil etsinlar hamda yilning har choragi birinchi oyining beshinchi sanasigacha bo'lgan muddatda O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligiga ularning bajarilishi to'g'risidagi hisobotlarni taqdim etsin.

5. O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi:

Dasturni bajarish yuzasidan vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish hamda uning o'z vaqtida va sifatli bajarilishi yuzasidan tizimli nazorat o'rnatilishini ta'minlasin;

Dasturni bajarilishi yuzasidan yilning har choragi birinchi oyining o'ninchi sanasigacha bo'lgan muddatda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga hisobotlarni taqdim etsin;

manfaatdor vazirliklar va idoralar bilan birgalikda o'zlari qabul qilgan normativ-huquqiy hujjatlarni bir oy muddatda ushbu qarorga muvofiqlashtirsin.

6. Mazkur qarorning bajarilishini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi mudofaa vaziri A.A. Azizov zimmasiga hamda Vazirlar Mahkamasining Madaniyat, san'at va yoshlar siyosati masalalari axborot-tahlil departamentiga yuklansin.

1-bob. Umumiy qoidalar

1. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda Konsepsiya deb ataladi) mamlakatimizda amalga oshirilayotgan yoshlarga oid davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlari va asosiy prinsiplari asosida ishlab chiqilgan bo'lib, hozirgi murakkab globallashtirish davrida, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib borayotgan sharoitda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bog'liq dolzarb vazifalar va ularni hal etish yo'llari, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari, oila, mahalla, ta'lim-tarbiya institutlarining bu boradagi roli va ahamiyatini, o'zaro hamkorligini milliy va xalqaro huquqiy normalarni hisobga olgan holda belgilab beradi.

2. Mazkur Konsepsiyada yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasiga jismonan va ma'nan sog'lom avlodni tarbiyalashga oid yaxlit ta'lim-tarbiya tizimining uzviy va ajralmas qismi sifatida qaralib, O'zbekiston Respublikasini 2017 — 2021-yillarda rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi talablari asosida milliy va jahondagi ilg'or tajribalar, bugungi O'zbekiston hayotidagi real ijtimoiy-siyosiy

o'zgarishlar bilan uyg'un ravishda takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratildi.

3. Ona-Vatanimizni ko'z qorachig'idek asrash, uning shuhratini dunyoga tarannum etish bilan bog'liq eng muhim tushunchalar, hayotiy va professional ko'nikmalarni ilm-ma'rifat asosida yoshlarning qalbi va ongiga ilk bolalik davridan boshlab singdirib borish orqali O'zbekistonning haqiqiy vatanparvar fuqarolarini tarbiyalash Konsepsiyaning asosiy mazmunini tashkil etadi.

4. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash — bu millati, tili va kasbidan qat'i nazar, yoshlarda Vatanga sadoqat tuyg'usini shakllantirish, ularni o'z fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini bajarishga, jamiyat va davlat manfaatlarini himoya qilishga qodir shaxslar etib tarbiyalashga yo'naltirilgan davlat organlari, jamoat birlashmalari va boshqa tashkilotlarining ko'p bosqichli, tizimli, maqsadli va muvofiqlashtirilgan faoliyatidir.

2-bob. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning maqsadi va asosiy vazifalari

5. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning maqsadi yoshlarda jamiyatning turli tarmoqlari, ayniqsa, harbiy soha bilan aloqador bo'lgan davlat xizmati turlarida faollik ko'rsatish, tinch va harbiy sharoitda Konstitutsiya va harbiy burchga sadoqatli bo'lish, ularda o'z yurti va xalqi taqdiri uchun yuksak mas'uliyat va javobgarlik kabi muhim xususiyatlarni shakllantirishdan iborat.

6. Quyidagilar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy vazifalari hisoblanadi:

yoshlarni milliy g'oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharafli va muqaddas burch ekanini chuqur singdirish;

qadimiy tariximiz va madaniyatimiz, jonajon Vatanimizning mustaqilligi va ravnaqi yo'lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib bo'lish tuyg'usini shakllantirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo'lgan ishonchni kuchaytirish;

milliy armiyamizga jismonan baquvvat va ma'nan yetuk yoshlar zarurligi, harbiy xizmat har bir O'zbekiston fuqarosi uchun muqaddas burch ekani haqidagi tushunchani hamda bu boradagi nazariy-amaliy ko'nikmalarni mustahkamlash;

yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro'y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko'nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

har qanday murakkab vaziyatlarda tezkor va mustaqil qaror qabul qilish, zamonaviy harbiy-texnika vositalaridan samarali foydalanish malakasiga ega yoshlarni tarbiyalash;

O‘zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo‘lish — bu bugungi kun talabi ekanini hayotiy misollar va ta’sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish.

3-bob. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi va uning asosiy prinsiplari

7. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi uzluksiz jarayon bo‘lib, u bir-biriga bog‘liq siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy, g‘oyaviy-mafkuraviy, madaniy-ma’rifiy tadbirlar majmuasidan iborat.

Oldingi tahrirga qarang.

8. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalari qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari, qarorlari va farmoyishlari, Vazirlar Mahkamasining qarorlari va farmoyishlari, Qurolli Kuchlarning umumharbiy nizomlari va boshqa qonunchilik hujjatlariga muvofiq olib boriladi.

(8-band O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 4-apreldagi 153-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 05.04.2022-y., 09/22/153/0266-son)

9. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari muntazam ravishda tizimli va ilmiy asosda tashkil etiladi.

10. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimi quyidagilardan iborat:

ta’lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy-ma’naviy ahamiyatga molik qadriyatlarni, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan maktabgacha ta’lim, umumiy o‘rta ta’lim, kasb-hunar ta’limi va oliy ta’lim muassasalari;

ommaviy va harbiy-vatanparvarlik ishlarini amalga oshiradigan davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari, shuningdek boshqa tashkilotlar.

11. Quyidagilar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy prinsiplari hisoblanadi: ilmiylik; tarixiylik; aniqlik va tezkorlik; muntazamlilik; faollik; ta’lim va tarbiya ishlarining uyg‘unligi; tarbiya jarayonining izchilligi;

harbiy-vatanparvarlik tarbiyasida erishilgan ijobiy natija va yutuqlarga tayanish.

4-bob. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning usul va shakllari

12. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash usullari yoshlarda zarur hayotiy bilim, ko'nikma, mahorat va mustahkam irodani, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan, ularning ongi, ruhiyati va faoliyatiga ta'sir ko'rsatadigan omillardan iborat. Quyidagilar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning usullari hisoblanadi: ishontirish; mashq qildirish va mustaqil ishlash; kuzatish; rag'batlantirish; o'rnak ko'rsatish va shaxsiy namuna.

13. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash turli shakllarda, jumladan, ilmiy-amaliy anjumanlar, savol-javob kechalari, kitobxonlik, o'yinlar, mashhur kishilar bilan uchrashuvlar tarzida va boshqa shakllarda tashkil etiladi. Ular ma'naviy-ma'rifiy ishlarning rang-barangligini ta'minlaydi, pirovard natijada jamiyatda sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Bunda quyidagi shakllar ustuvor ahamiyatga ega bo'ladi:

ma'ruza o'qish, savol-javob kechalari, yakka va jamoaviy suhbatlar;

boy hayotiy tajribaga ega bo'lgan harbiy xizmatchi va faxriylar, ilm-fan, madaniyat va sport sohalarida, turli musobaqa va tanlovlarda g'olib bo'lishgan shaxslar bilan uchrashuvlar;

ilmiy-nazariy va amaliy konferensiyalar, seminar-treninglar, muayyan mavzuga bag'ishlangan kechalar, bahs-munozaralar, viktorinalar, davra suhbatlari;

to'plangan ilg'or tajribalarni o'rganish va ommalashtirish;

jamoatchilik fikri va harbiy jamoalardagi ma'naviy-ruhiy muhitni o'rganish;

teleko'rsatuv va radioeshittirishlar, film va multfilmlar, badiiy va musiqiy asarlar, askar qo'shiqlari, ommaviy axborot vositalari, veb-saytlar va elektron o'yinlar va boshqa texnik vositalardan foydalanish;

urush va mehnat faxriylari, jangovar harakatlar ishtirokchilari, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari vakillari bilan uchrashuvlar tashkil etish;

harbiy xizmatga chaqiriluvchilar kuni, mardlik saboqlarini o'tkazish va ekskursiyalar uyushtirish.

5-bob. Harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning bosqichlari va yo'nalishlari

14. Davlat yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tizimini tashkil etish, uning natijalari monitoringini yuritishni ta'minlaydigan asosiy institut hisoblanadi. Davlat yosh avlodning tarbiya jarayonini oilada, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim muassasalarida, harbiy xizmat davomida, shuningdek, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, turli davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari doirasida tashkil etadi.

15. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ishlari quyidagi to'rt bosqichda amalga oshiriladi:

Oldingi tahrirga qarang.

a) birinchi bosqich (3 — 7 yoshdagilar) atrofdagi olam, Vatan haqida dastlabki tasavvurlar paydo bo'ladigan bosqich hisoblanib, unda oila va maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarga turli she'rlar, kuy va qo'shiqlar o'rgatish, multfilm va turli o'yinlar namoyish etish, rasmlar chizish orqali dunyoni anglash, davlat ramzlari (bayroq, gerb, madhiya) bilan tanishish asosida ularda ona-yurtga muhabbatni shakllantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu bosqichda quyidagilarga asosiy e'tibor qaratiladi:

(15-bandning "a" kichik bandi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 20-maydagi 320-sonli qarori tahririda — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 21.05.2021-y., 09/21/320/0482-son)

harbiy-vatanparvarlik yo'nalishida dastlabki tasavvurlarni shakllantirish maqsadida ertak va hikoyalar aytib berish;

ona-Vatanga muhabbat, Vatan himoyasi muqaddas burch ekani bilan bog'liq mavzulardagi she'r va qo'shiqlarni yod oldirish;

bolalarning tasavvurini kengaytirishga doir rasmlar chizdirish va jismoniy qobiliyatini mustahkamlash uchun turli musobaqa va tanlovlar tashkil etish, shu orqali ularni ma'naviy rag'batlantirish;

harbiy-vatanparvarlik mavzusidagi multfilmlar namoyish etish va turli o'yinlar o'tkazish;

harbiy muzeylar va harbiy-vatanparvarlik mavzusi bilan bog'liq madaniyat va istirohat bog'lariga ekskursiyalar uyushtirish;

b) ikkinchi bosqichda (7 — 16 yoshdagilar) o'quvchilarning Vatanga muhabbati va sadoqatini mustahkamlash, ona-yurt oldidagi farzandlik burchini yuksak mas'uliyat bilan bajarish, ularda Qurolli Kuchlarimizga bo'lgan ijobiy fikrlarni yanada

kengaytirish, harbiy xizmat nufuzini ko‘tarish, yoshlarning jismonan sog‘lom, ma‘naviy yetuk, keng dunyoqarashli, mustaqil fikr yuritadigan barkamol inson sifatida shakllantirish kabi ezgu ishlarga da‘vat etiladi. Bu bosqichda:

zamonamiz qahramonlari haqidagi maqolalar, badiiy adabiyotlarni mutolaa qilish;

umumiy o‘rta ta‘lim muassasalarida harbiy-vatanparvarlik yo‘nalishida madaniy-ma‘rifiy tadbirlar, mavzuli kechalar va qo‘shiq tanlovlari tashkil etish, spektakllardan lavhalar namoyish qilish;

o‘quvchi yoshlar ishtirokida “Vatanimni ko‘z qorachig‘idek asrayman”, “Yurt taqdiri — mening taqdirim” mavzularida insholar tanlovini tashkil etish;

sog‘lomlashtirish oromgohlarida “Temurbekning izdoshlari”, “O‘zbekiston farzandlari botir bo‘lur” kabi mavzularda sport musobaqalari va tadbirlar tashkil etish;

harbiy-vatanparvarlik mavzusida badiiy va hujjatli filmlar, multfilmlar namoyish etish va ularning muhokamasini o‘tkazish;

darslik va o‘quv-metodik qo‘llanmalarga buyuk sarkardalarimizning hayoti va faoliyati haqidagi ma‘lumotlarni kiritish, ularning jasorati, fidoyiligi va qahramonliklari to‘g‘risida yorqin misollar asosida hikoya qilib berish;

Temurbeklar maktablari, oliy harbiy ta‘lim muassasalari, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarning maxsus guruhlarini va harbiy qismlarga ekskursiyalar tashkil etish;

“Mard o‘g‘lon” davlat mukofotiga sazovor bo‘lgan yurtdoshlarimiz bilan uchrashuvlar o‘tkazish, ular erishgan yutuq va natijalarni yoshlar o‘rtasida keng targ‘ib qilish;

umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining yuqori sinf o‘quvchilari ishtirokida “Temurbek vorislari” harbiy-sport o‘yinlarini bosqichma-bosqich tashkil etishga alohida ahamiyat berish;

v) uchinchi bosqich (16 — 18 yoshdagilar) yoshlarda Vatanga va uning himoyasi uchun munosib xizmat qilishga ruhan va jismonan tayyorlikni ta‘minlashga yo‘naltiriladi. Mazkur bosqichda yuqoridagi vazifalarga qo‘shimcha ravishda quyidagi masalalarga e‘tibor qaratiladi:

yoshlarni harbiy xizmatga tayyorlash, harbiy xizmatga nisbatan ularning mustaqil fikri va ijobiy qarashlarini shakllantirish, vatanparvarlik tuyg‘ularini kuchaytirib borish;

o‘quvchi yoshlarning nazariy va amaliy bilim va ko‘nikmalarini boyitish maqsadida mudofaa ishlari bo‘limlari va harbiy qismlar, o‘zini o‘zi boshqarish organlari, davlat

va jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda turli sermazzmun va qiziqarli tadbirlar tashkil etish;

milliy armiyamiz uchun jismonan baquvvat va ma'nan yetuk yoshlar zarurligi, harbiy xizmatning ahamiyati, Qurolli Kuchlarda olib borilayotgan islohotlar haqida batafsil ma'lumot berib borish;

g) to'rtinchi bosqich (18 — 30 yoshdagilar) yoshlarning jismoniy va ma'naviy qobiliyati, yetakchilik ko'nikmalari va intellektual salohiyati, umumiy va professional malakasini oshirish, ularni o'z ustida muntazam ishlash, sog'lom hayot kechirishga undash va shunga erishishni nazarda tutadi. Ushbu bosqichda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratish talab etiladi:

yosh avlodni har tomonlama yetuk, intellektual va ma'naviy salohiyati yuksak, ota-ona va Vatanga sadoqatli insonlar etib tarbiyalashning ahamiyati to'g'risidagi tasavvur va bilimlarni yanada boyitish;

Oldingi tahrirga qarang.

Vatan himoyasiga doimo tayyor bo'lish va Qurolli Kuchlar safida xizmat burchini o'tayotgan yoshlar bilan faxrlanish, konstitutsion burch va Vatanga qasamyodga sodiqlik tuyg'ularini shakllantirish;

(15-bandning "g" kichik bandi uchinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 23-martdagi 179-sonli qarori tahririda — Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 24.03.2020-y., 09/20/179/0350-son)

harbiy xizmat sharoitlariga moslashish va harbiy ixtisosliklarni puxta egallash, har qanday qiyinchilikka tayyor turish, matonat va jasorat fazilatlarini mustahkamlash, qurol-aslaha, harbiy texnika, davlat va harbiy mulkni asrab-avaylash ko'nikmalarini rivojlantirish;

jangovar tayyorgarlik va harbiy mahoratni muntazam oshirib borish, harbiy jamoada qaror topgan o'zaro yordam va do'stona munosabatlarni qadrlash kabi fazilatlarini shakllantirish;

yoshlarning o'z tanlagan kasbini puxta egallashi va yetuk mutaxassis bo'lib yetishishi uchun yaqindan ko'maklashish;

kitobxonlikni keng targ'ib etish, jamiyatda yuksak ma'naviyatni qaror toptirishda badiiy asarlarning roli va ahamiyatini yoshlar ongiga singdirish; milliy mafkuramizga zid bo'gan yot g'oyalarga qarshi tanqidiy qarash va mafkuraviy immunitetni, o'ziga ishonch, hushyorlik va ogohlik tuyg'ularini mustahkamlash;

yoshlarda faol hayotiy pozitsiya va o'zining mustaqil fikr-mulohazalarini aniq bayon eta olish, mas'uliyatni his etish, qat'iy tartib va intizomga rioya qilish fazilatlarini shakllantirish, ularni qat'iyatli bo'lishga o'rgatish.

6-bob. Harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash samaradorligi va mezonlari

16. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning samaradorligi ushbu jarayonning barkamol avlod tarbiyasiga, yoshlarning vatanparvarlik darajasiga qay darajada ijobiy ta'sir etgani bilan belgilanadi.

17. Harbiy-vatanparvarlik tarbiyasidagi samaradorlik darajasini aniqlashning muhim sharti yoshlarda vatanparvarlik, harbiy burch, jangovar an'analarga sodiqlik kabi xislatlarning real holatda yanada rivojlanishi va takomillashuviga ijobiy ta'sir etadigan omillarni muntazam ravishda hisobga olib, tahlil etib borishdan iborat.

18. Harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning muhim mezonlaridan biri o'sib kelayotgan yosh avlod oldiga jamiyat tomonidan qo'yilgan talablar bu borada olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning ma'no-mazmuni, shakl va usullari bilan qay darajada mutanosib ekani bilan belgilanadi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/ru/docs/-3571158?ONDATE=05.04.2022>
2. Qodirov, S. (2022). Vatanparvarlik tarbiyasi: nazariya va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
3. Adilov, M. (2021). Yoshlarda vatanparvarlik hissini rivojlantirishning yo'llari. Toshkent: O'zbekiston davlat pedagogika universiteti nashri.
4. "Vatanparvarlik va ma'naviyat" yangiliklari. (2023). URL: www.vatan.gov.uz

**BLOCKCHAIN IN INSURANCE: ENHANCING
TRANSPARENCY AND EFFICIENCY**

Anvarov Bekhzod Alisher o'g'li

Master's degree student at Banking and Finance Academy

anvarovbehzod00@gmail.com

Abstract: The insurance industry faces persistent challenges, including inefficiencies, fraud, and a lack of transparency, which result in high costs and customer dissatisfaction. Blockchain technology offers a transformative solution to these issues by providing a decentralized, immutable, and transparent ledger system. Through applications such as fraud detection, automated claims processing, and streamlined policy management, blockchain enhances operational efficiency and builds trust among stakeholders. This article explores the potential of blockchain in revolutionizing the insurance sector, highlights real-world examples, addresses challenges to adoption, and outlines a promising future outlook for the industry.

Keywords: Blockchain, Insurance Industry, Transparency, Efficiency, Smart Contracts, Fraud Prevention, Claims Processing, Reinsurance, Parametric Insurance, Decentralized Technology

The insurance industry has long been plagued by inefficiencies, lack of transparency, and high administrative costs. As a multi-trillion-dollar global industry, insurance involves numerous intermediaries, complex processes, and extensive documentation. These challenges contribute to delays, increased costs, and decreased trust among stakeholders. Blockchain technology offers a transformative solution to these issues, promising to enhance transparency, improve operational efficiency, and rebuild trust in the insurance ecosystem.

This article delves into the application of blockchain in the insurance sector, exploring its potential to revolutionize the industry by addressing key challenges and offering innovative solutions. We will examine real-world examples, benefits, challenges, and the future outlook for blockchain in insurance.

Blockchain is a distributed ledger technology that records transactions across multiple computers in a secure, immutable, and transparent manner. Its key features include:

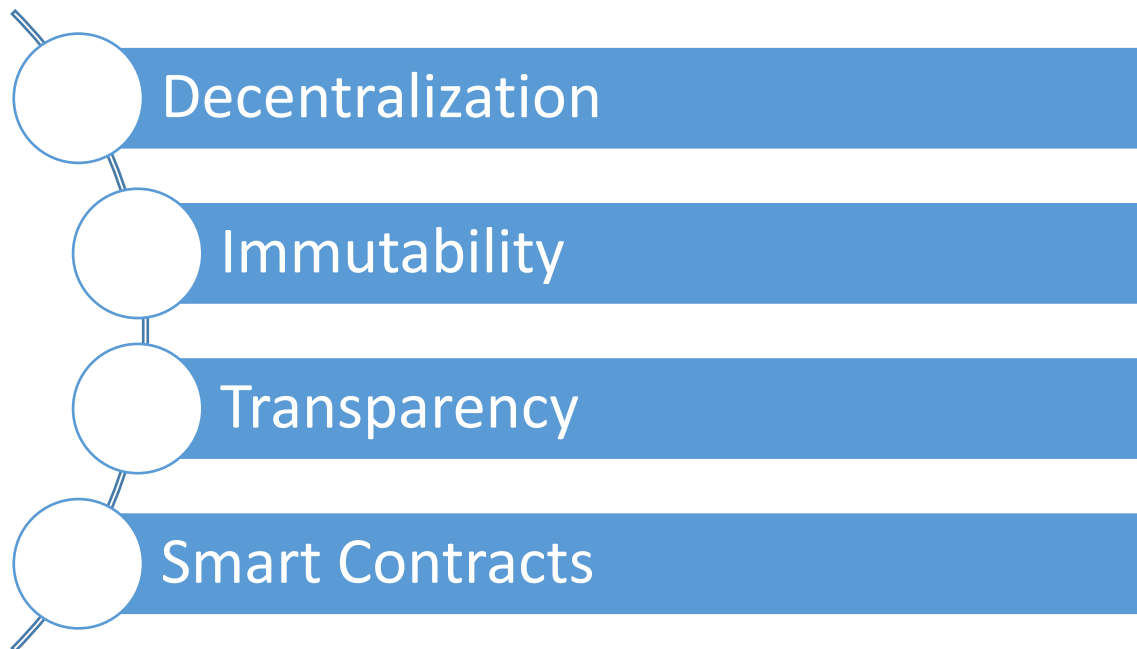
1. **Decentralization:** Eliminates the need for a central authority by distributing control across a network of participants.

2. Immutability: Once a transaction is recorded on the blockchain, it cannot be altered or deleted, ensuring data integrity.

3. Transparency: Every participant in the network has access to the same version of the ledger, fostering trust and accountability.

4. Smart Contracts: Self-executing contracts with predefined rules and conditions, enabling automation and reducing manual intervention.

Diagram 1. The key features of Blockchain technology.

[2]

The insurance industry faces several challenges that blockchain can address:

- Fraud Detection and Prevention: Insurance fraud costs billions annually, driven by false claims, duplicate claims, and identity theft.

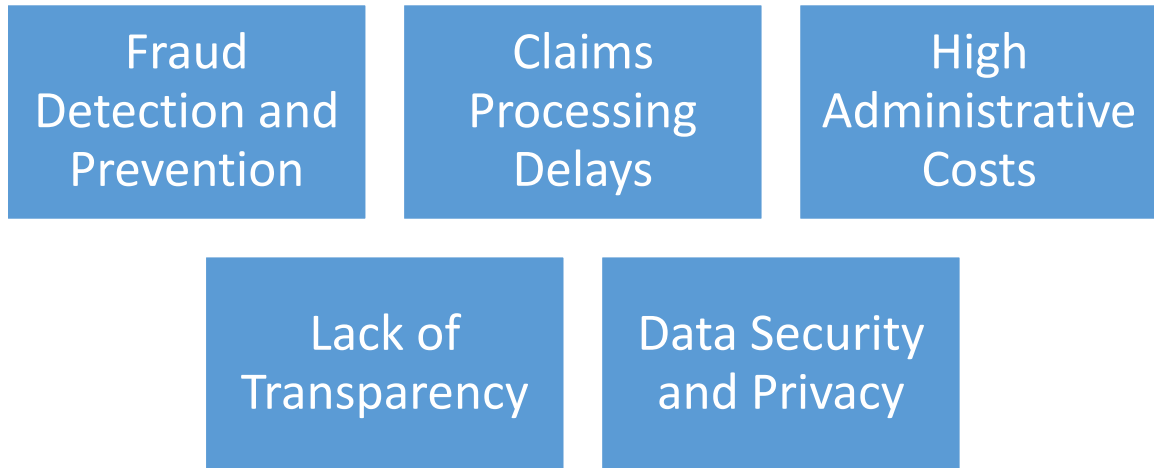
- Claims Processing Delays: The claims process is often lengthy and involves multiple intermediaries, leading to customer dissatisfaction.

- High Administrative Costs: Complex paperwork and manual processes result in significant overhead expenses.

- Lack of Transparency: Policyholders often lack visibility into the status of their claims and policy terms.

- Data Security and Privacy: Sensitive customer data is vulnerable to breaches and unauthorized access.

**Diagram 2. Insurance industry challenges addressed by
Blockchain technology.**

[3]

Blockchain's immutable ledger ensures that all transactions and claims are transparently recorded and cannot be altered. By enabling data sharing among insurers, blockchain can prevent duplicate claims and detect fraudulent activities. For example, a consortium of insurers can use a shared blockchain to cross-verify claims in real time.

Smart contracts automate the claims process by triggering payments once predefined conditions are met. For instance, in travel insurance, a smart contract can automatically compensate policyholders if a flight is delayed beyond a certain threshold, as verified by trusted data sources.

Blockchain simplifies policy issuance and management by storing all policy-related information on a secure, decentralized ledger. This ensures that both insurers and policyholders have access to accurate and up-to-date information, reducing disputes and enhancing trust.

Blockchain facilitates seamless communication and data sharing between insurers and reinsurers. By providing a single source of truth, it eliminates discrepancies, accelerates settlements, and reduces administrative burden.

Parametric insurance relies on predefined triggers, such as weather data or natural disaster metrics, to determine payouts. Blockchain and smart contracts enable instant payouts based on verified data, reducing the need for lengthy claims assessments.

Blockchain provides all stakeholders with a single, tamper-proof ledger, ensuring complete visibility into transactions, policies, and claims. By automating processes

through smart contracts, blockchain reduces administrative tasks, accelerates settlements, and lowers operational costs.

The immutable nature of blockchain builds trust among insurers, reinsurers, and policyholders, fostering stronger relationships. Shared data and real-time verification capabilities minimize fraudulent activities, saving the industry billions annually.

Faster claims processing and enhanced transparency lead to higher customer satisfaction and retention. B3i is a consortium of global insurers and reinsurers exploring blockchain applications in insurance. Their blockchain-based platform streamlines reinsurance contracts, reducing administrative costs and improving efficiency.

Etherisc is a decentralized platform offering blockchain-based insurance solutions. It provides parametric insurance for farmers, flight delay insurance, and other innovative products.

Axa's Fizzy is a blockchain-powered parametric insurance product for flight delays. Policyholders receive automatic compensation if their flight is delayed, verified through blockchain-enabled smart contracts.

The regulatory landscape for blockchain in insurance is still evolving, posing challenges for widespread adoption. Many insurers rely on outdated systems that may be difficult to integrate with blockchain technology.

Blockchain networks must handle large volumes of transactions efficiently, which remains a challenge for some platforms. Storing sensitive customer data on a blockchain raises privacy and compliance issues, particularly under regulations like GDPR.

Implementing blockchain solutions requires significant investment in technology and training. The adoption of blockchain in insurance is still in its early stages, but the potential is immense. As technology matures and regulatory frameworks evolve, we can expect widespread adoption of blockchain-based solutions. Key trends to watch include:

Insurers will increasingly collaborate to develop shared blockchain platforms, driving standardization and reducing costs. Combining blockchain with IoT devices will enable real-time data collection and automated insurance processes.

The integration of AI and blockchain will enhance fraud detection, underwriting, and personalized policy offerings. Blockchain will give rise to decentralized insurance platforms, empowering individuals to create and manage insurance pools without traditional intermediaries.

Blockchain technology has the potential to revolutionize the insurance industry by enhancing transparency, improving efficiency, and reducing costs. While challenges

remain, the benefits of blockchain far outweigh the obstacles, making it a critical tool for the future of insurance. By embracing blockchain, insurers can not only address longstanding issues but also unlock new opportunities for growth and innovation. As the technology continues to evolve, its impact on the insurance sector will undoubtedly be profound, paving the way for a more efficient, transparent, and customer-centric industry.

References:

1. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. (<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>)
2. Tapscott, D., & Tapscott, A. (2016). Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin is Changing Money, Business, and the World. Portfolio.
3. World Economic Forum. (2018). The Future of Financial Infrastructure: An Ambitious Look at How Blockchain Can Reshape Financial Services. (<https://www.weforum.org/reports/>)
4. B3i Initiative. (n.d.). Blockchain Insurance Industry Initiative. (<https://b3i.tech>)
5. Etherisc. (n.d.). Decentralized Insurance Platform. (<https://etherisc.com>)
6. “Outcome of e-trade, creating by accelerating digital economy” by KR Sanjarovna, BA Feruz-oglu - E Conference Zone, 2023
7. “Trade And Economic Performance Through Digital Economy” by Akhmadbek Bakhtiyorov - Gospodarka i Innowacje., 2022
8. “Economic side effects of open market system to developing countries” by Akhmadbek Bakhtiyorov - Solution of social problems in management and economy, 2023
9. “Breakthrough of digitalization due to the innovation economy and the effect of their collaboration for economic prosperity” by Akhmadbek Bakhtiyorov - BEST SCIENTIFIC RESEARCH-2023

**INFLATION DYNAMICS IN UZBEKISTAN: TRENDS,
CHALLENGES, AND POLICY RESPONSES FOR ECONOMIC STABILITY**

Khamdamova Ra'no

Student of Tashkent State University of Economics

Abstract

This article examines the dynamics of inflation in Uzbekistan, focusing on current trends, key challenges, and the effectiveness of policy responses. It explores the factors driving inflation, such as global economic conditions, domestic supply-demand imbalances, and monetary policy decisions. The study also evaluates government strategies aimed at controlling inflation and maintaining economic stability, highlighting the ongoing challenges faced by the country in achieving sustainable growth.

Keywords: Inflation dynamics, Uzbekistan economy, inflation trends, economic stability, policy responses, fiscal policies

Introduction

One of the most important roles in the economic policy of the Republic of Uzbekistan is inflation. It shapes Uzbekistan's economic landscape not only through its impact on citizens' purchasing power but also on overall economic stability. Over the years, the country has faced various inflationary pressures due to factors such as global market fluctuations, domestic economic reforms, and changes in consumer demand. Addressing the problems arising from inflation, political instability, and other adverse events, analyzing them, and finding solutions to stabilize the economy is a key goal. Inflation plays a significant role not only in Uzbekistan's economic life and daily living standards but also on a global scale. The inflation rate affects not only the purchasing power of the population, or their ability to pay, but also has a significant impact on macroeconomic stability.

Analysis and Results

Uzbekistan has faced significant inflationary pressures over recent years, influenced by both internal and external factors. As the country transitions towards a market-oriented economy, inflation has become an important indicator of economic health. The inflation rate in Uzbekistan has been fluctuating due to various factors such as global commodity price changes, domestic economic reforms, and currency

devaluation. A deeper analysis reveals the trends, challenges, and policy responses to maintain economic stability.

Inflation in Uzbekistan has shown a notable upward trend in recent years. In 2021, the inflation rate stood at 10.8%, a sharp rise compared to 7.4% in 2020. This increase was mainly attributed to the liberalization of the currency exchange rate and the subsequent depreciation of the Uzbek som, which contributed to higher import prices. Energy price hikes, particularly in the gas and electricity sectors, and an increase in food prices were other significant contributors to inflation.

In 2022, the inflation rate surged to 12.7%, driven largely by the continuing effects of the global energy crisis, disruptions caused by the COVID-19 pandemic, and the impact of the war in Ukraine, which affected global food prices. By 2023, inflation remained high at around 13.7%, continuing to impact the purchasing power of the population. This was primarily driven by external shocks, such as rising global commodity prices, and domestic factors, including increased wages and higher demand resulting from ongoing economic reforms.

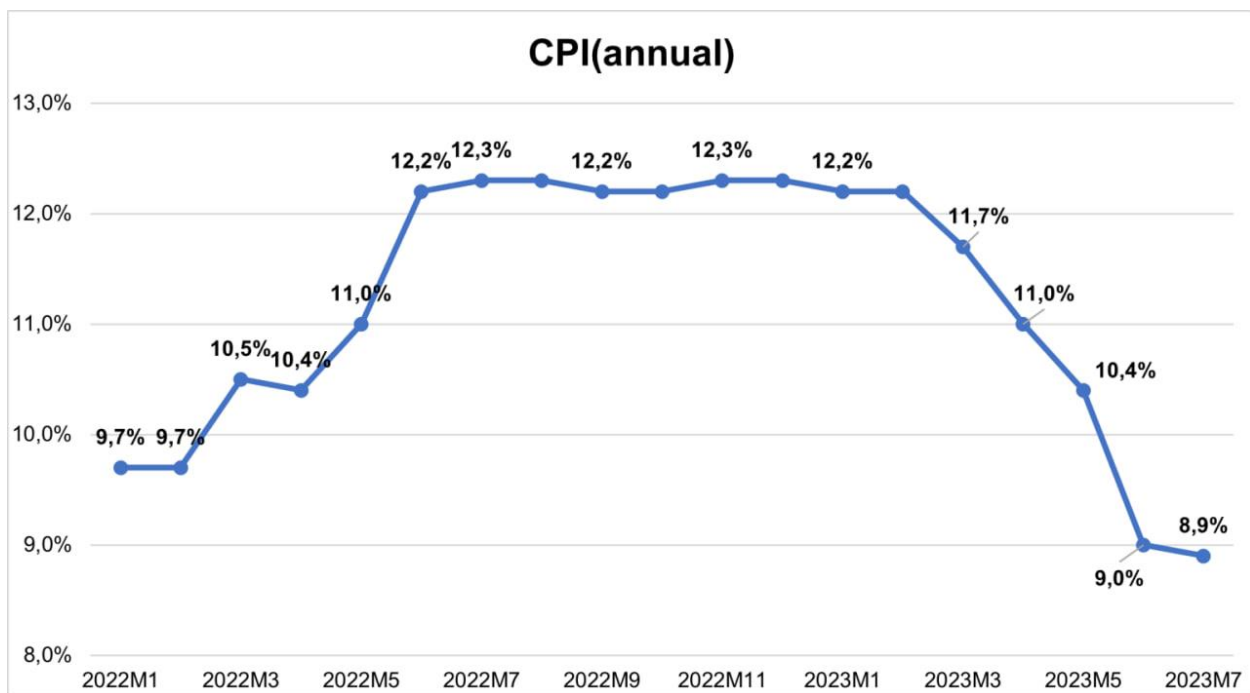

Figure 1: Annual Consumer Price Index (CPI)

Source:

https://stat.uz/images/uploads/reliz-2023/narx_-2023_-yanvar-iyul-5.pdf

This diagram shows the changes in the annual Consumer Price Index (CPI) from January 2022 (2022M1) to July 2023 (2023M7). The CPI is an important indicator that reflects inflation or deflation in the economy. At the beginning of the diagram, in January and March 2022, the CPI remained at the same level, 9.7%. Prices were relatively stable during this period.

Subsequently, starting from March 2022, the CPI began to rise. By May, the CPI had reached 10.5%, and by July, it had climbed to 12.2%. This period indicates rising prices and accelerating inflation. From July 2022 to January 2023, the CPI remained almost unchanged, hovering around 12.2–12.3%. This reflects the period when inflation reached its peak. Starting from early 2023, the CPI began to decline. In January, the CPI was at 12.2%, dropping to 11.7% by March. This decline continued, reaching 10.4% in May and 8.9% by July. During this period, a significant decrease in prices and a reduction in inflation were observed. In conclusion, inflation showed a substantial increase in 2022, while in 2023, inflation decreased, and price stability was observed. Such changes in the CPI may be associated with economic policies, external factors, or internal economic conditions.

Uzbekistan faces several challenges in controlling inflation. A major issue is the ongoing structural transformation of the economy, which has led to higher demand and price liberalization in various sectors. The government's efforts to remove price controls have led to market-driven price increases in key goods, especially in energy and food sectors. The cost of foodstuffs, in particular, has risen sharply due to supply chain disruptions and import price increases. In 2022, food inflation alone reached 15.9%, with bread and flour prices increasing by over 20%.

The country's dependence on imported goods, especially food and energy, makes it highly vulnerable to external price fluctuations. The sharp depreciation of the som in recent years has worsened the situation, as the cost of imports rises, further fueling inflation. In 2022, the som depreciated by 20% against the US dollar, which significantly contributed to higher prices for imported goods.

In response to these inflationary pressures, the government of Uzbekistan has implemented various monetary and fiscal policies. The Central Bank of Uzbekistan has focused on controlling inflation through interest rate adjustments. In 2022, the Central Bank raised the refinancing rate to 17% from 14%, signaling a tightening of monetary policy to combat inflation. The Central Bank also moved to adopt a more flexible exchange rate policy, allowing the som to fluctuate more freely against foreign currencies.

Furthermore, the government has sought to stabilize the currency by reducing foreign exchange interventions and promoting foreign direct investment to bolster reserves. Efforts to reduce the country’s dependence on imports, including promoting local agriculture and industry, have been central to the policy agenda. In 2023, the government introduced measures to subsidize essential goods and services, such as food and energy, to mitigate the impact of price increases on the population.

Additionally, Uzbekistan has focused on increasing domestic production. For example, in 2022, agricultural production rose by 5.7%, helping to ease some food price pressures. The government has also emphasized diversifying the economy away from raw material exports, promoting the development of the manufacturing sector, which has grown by 7.3% in 2022.

Uzbekistan’s inflation dynamics are heavily influenced by both internal reforms and external economic factors. In recent years, inflation has been a persistent challenge, reaching as high as 13.7% in 2023. While the government has made significant strides in managing inflation through interest rate hikes, currency stabilization, and efforts to increase domestic production, the ongoing structural transformation and global economic uncertainties continue to pose challenges. The success of these measures will be crucial in ensuring long-term economic stability, with a focus on maintaining low inflation rates that protect the purchasing power of the population and foster sustainable economic growth.

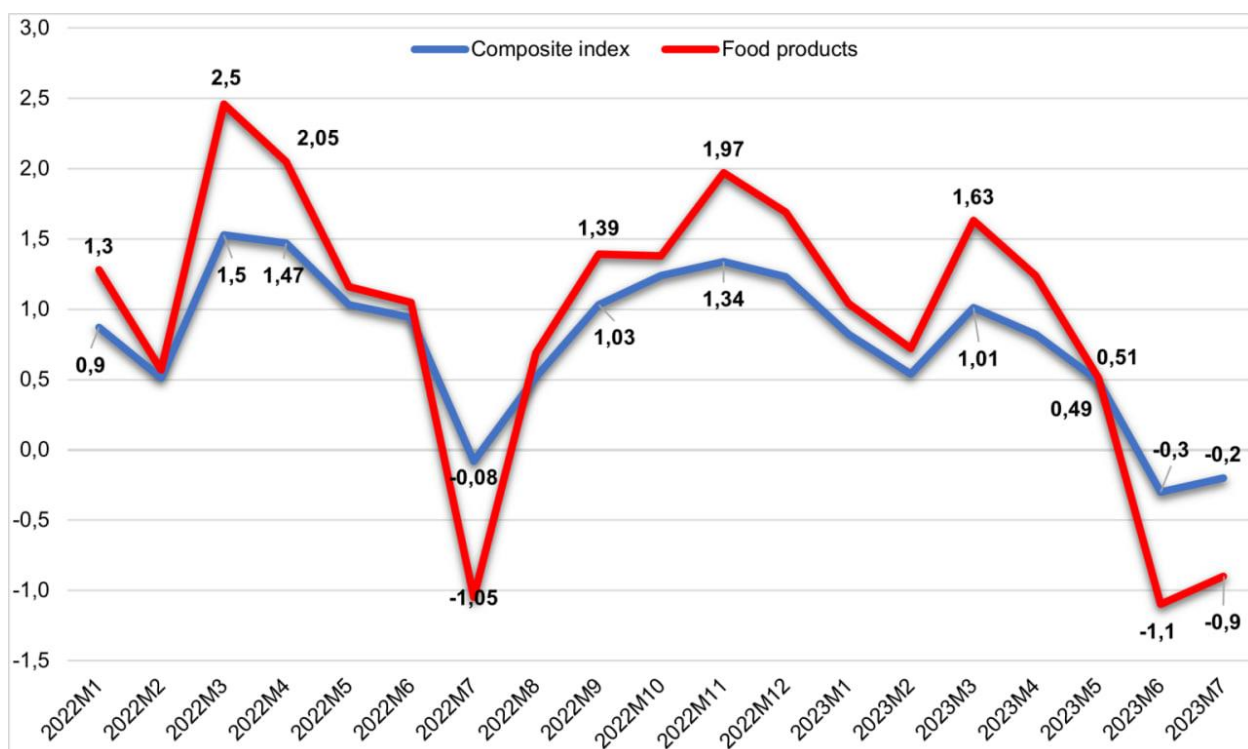

Figure 2: Monthly Headline and Food Products' Inflation

Source: https://stat.uz/images/uploads/reliz-2023/narx_-2023_-yanvar-iyul-5.pdf

This graph illustrates the changes in the composite index (blue line) and food products index (red line) from January 2022 to July 2023. As seen from the graph, the general composite index and food product price changes exhibit significant fluctuations over the periods.

In January 2022, the composite index stood at 0.9%, while the food products index was 1.3%. In the following month, the food products index sharply rose to 2.5%, and the composite index slightly increased to 1.5%. From March to May 2022, both indicators began to decline. Notably, in June 2022, the food products index decreased by 1.05%, while the composite index dropped to -0.08%. In the second half of 2022, both indices started to recover, with the food products index peaking at 1.97% in September. However, this growth was short-lived, and by early 2023, both indices began to decline again. In March 2023, the food products index reached 1.63%, while the composite index stood at 1.01%.

The downward trend continued in the following months, and by July 2023, the food products index had dropped to -1.1%, while the composite index fell to -0.2%. This data demonstrates that changes in food product prices have a significant impact on overall economic activity and suggests that these fluctuations may be influenced by seasonal factors.

Suggestions

Managing inflation effectively is essential for Uzbekistan to ensure economic stability and protect the purchasing power of its citizens. Based on an analysis of the trends and challenges, the following recommendations are proposed to address inflation dynamics and strengthen the country's economic resilience.

1. Enhance Monetary Policy Measures

The Central Bank of Uzbekistan should adopt a more proactive approach to inflation targeting. Adjusting interest rates in response to inflationary pressures can help control liquidity in the market and stabilize prices. Additionally, improving the monetary transmission mechanism, such as enhancing the banking sector's efficiency in responding to policy rate changes, is crucial. This can ensure that monetary policy measures have a more immediate and effective impact on inflation control.

2. Strengthen Exchange Rate Policies

To reduce inflationary pressures from currency depreciation, Uzbekistan needs to maintain a stable exchange rate policy. Encouraging foreign direct investment (FDI) and increasing foreign currency reserves can help stabilize the Uzbek som and reduce reliance on external borrowing. Promoting the diversification of export markets and boosting export-oriented industries will also contribute to a more balanced trade position, reducing vulnerabilities to external shocks.

3. Promote Domestic Production and Import Substitution

Investing in domestic industries, particularly agriculture and manufacturing, is vital to reducing reliance on imports and controlling imported inflation. Uzbekistan can encourage local production by providing tax incentives, improving infrastructure, and offering low-interest loans to small and medium-sized enterprises (SMEs). Supporting agricultural innovation and enhancing food supply chains will also help address food inflation, which has been a major contributor to overall inflation.

4. Implement Targeted Subsidies for Vulnerable Groups

The government should prioritize targeted subsidies to protect vulnerable populations from the adverse effects of inflation, particularly in essential goods like food, energy, and healthcare. Establishing an effective social safety net program can help mitigate the impact of rising prices and ensure that inflation does not disproportionately affect low-income households.

References

1. <https://asr.gov.uz/en/news/8603>
2. G'afurov, O., & Abrueva, S. (2022). O 'ZBEKISTONNING YEVIROBLIGATSIYALAR BOZORIDAGI ISHTIROKI. *Journal of Integrated Education and Research*, 1(6), 6-9.
6. Шомуродов, Р. Т. (2024). ОПЫТ РАЗВИТЫХ СТРАН ПО ОСУЩЕСТВЛЕНИЮ МОНЕТАРНОЙ ПОЛИТИКИ. "МОЛИЯ-ИQTISOD", 3(1), 118-128.
7. Agli G. O. G., Niyazbek M. THE MARKET OF EUROBLIGASIES OF UZBEKISTAN PARTICIPATION ANALYSIS //European International Journal of

8. Tursunkulovich S. R. THE ROLE OF MONETARY POLICY IN THE ECONOMY //Web of Technology: Multidimensional Research Journal. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 61-72.

9. G'afurov, O., and N. Muxiddinov. "THE GLOBAL EUROBOND MARKET AND PROSPECTS FOR EXPANDING PARTICIPATION IN IT." Science and Innovation 1.8 (2022): 165-169.

10. Bakhtiyarovich, Ochilov Bobur. "ANALYSIS OF UZBEKISTAN'S PROSPECTIVE INVESTMENT ATTRACTION PLAN TODAY." Conferencea (2023): 163-165.

11. Шомуродов Р. ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА ЎЗБЕКИСТОНДА МОНЕТАР СИЁСАТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ //Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук. – 2024. – Т. 4. – №. 5. – С. 320-332.

**ZAMONAVIY MATBUOT XIZMATIDA OAV BILAN
ALOQA O'RNATISH TAMOYILLARI**

Genjemuratova Rita

QDU, Axborot xizmati va jamoatchilik bilan
aloqalar mutaxassisligi magistranti

Annotatsiya: Bugungi kun matbuot xizmati vazifalari ancha keng, shuning uchun u tomonidan olib borilayotgan ishlarning samoradorligini oshirish uchun OAV lar bilan aloqalarni keng qarmovli olib borish lozim. Maqolada matbuot xizmatining OAV lar yaxshi aloqalar olib borish tamoyillari, asosiy vazifalari va uslublari haqida so'z yuritiladi.

Kalt so'zlar: Matbuot xizmati, ommaviy axborot vositalari, axborot makoni, kommunikatsion tarmoqlar.

Hukumat matbuot xizmatlari davlat tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan reformalarni operativ tarzda aholiga yetkazib beradigan xizmat turlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, zamonaviy davrda matbuot xizmati ijtimoiy tarmoqlar bilan teng tezlikta o'zlari ish olib borayotgan tashkilot va hukumat organlarining pozitsiyasini auditoriyaga tez yetkazib berish vositalarini ishka solishi lozim bo'ladi.

V.Voroshilov matbuot xizmatini ommaviy axborot vositalari orqali jamiyatni operativ axborotlar bilan xabardor qilish, [1. 23] deb hisoblaydi. Ammo bu fikrlarni to'liq deb hisoblash qiyin, nimaga deganda matbuot xizmatlari matbuot-anjumani, bloglarni olib borish, nbyusmeyking ishlarini ham bajaradi. Shunday ekan, bu tushuncha uncha ham to'loqonli emas ekanligini anglash mumkin.

A.Gnetnev va M.Fil tomonidan esa, shunday fikrlar bildiriladi, - matbuot xizmati bu axboriy yoritish bo'yicha ishlarni amalga oshiradigan institut hisoblanadi [2. 9]. Bu holatda ham matbuot xizmati tor ko'lamdagi axborot xizmati qobig'ida qoladi.

A.Kochetkov va A.Tarasovlar esa matbuot xizmati – bu umumlashmani paydo etadigan biri-biri bilan aloqada ishlaydigan elementlar jamlanmasi, axboriy talablar va kommunikatsion tarmoqlar talqililini amalga oshiradi, axborotlarni tarqatadigan kommunikatsion kanallarni tanlashda qatnashadi [3. 23].

Matbuot xizmati o'z faoliyati miqyosida ikki asosiy maqsadni amalga oshiradi. Birinchidan, o'z faoliyati davomida tashkilot haqida ma'lumotlarni tez yetkazib beradiva tashkilot yoki kompaniyaning axborot siyosatini amalga oshiradi. Ikkichidan, tarmoq OAV larining rivojlanish tendentsiyalarini tahlil qilib borish. Matbuot xizmati OAV vakillari bilan yaqin aloqada bo'lishi lozim. Nimaga deganda, matbuot xizmati

tomonidan tayyorlangan har bir kontent OAV uchun operativ axborot sifatida qabul qilinishi kerak.

Matbuot xizmat ish faoliyatida bir qator vazifalarni amalga oshiradi. Birinchisi – boshqarish, bu OAV bilan aloqa o’rnatish strategiyasida ko’rinadi. Ikkinchidan – axboriy vazifa. Bu axborotlarni yoritish, jurnalistlar tomonidan PR tekstlarini tayyorlash va tarqatishda ko’zga tashlanadi. Uchinchi vazifasi – tashkilotchilik, ya’ni OAV uchun kontent tayyorlashi uchun sabab bo’ladigan voqoyalarni shakllantirish. To’rtinchi vazifasi – kommunikatsiyaviy, ya’ni ikki tomonlama aloqalarga ko’riladigan OAV lar bilan aloqalar o’rnatish tizini shakllantirish.

Bugungi kun auditoriyasi qiziq va foydali axborotlarni tez va bir joydan olgandi maqul ko’radi. Bu borada OAV lar asosiy vosita hisoblanadi. Shuning uchun ham har bir PR bo’limida OAV lar bilan aloqalar asosiy o’ringa chiqadi. PR ning OAV lar bilan ishlashning asosiy vazifalari qo’yidagilarda ko’rinadi:

- potentsial auditoriyaning harhohligini ko’tarish;
- yangi xizmat va voqealar haqida auditoriyaning xabardorligini oshirish;
- brend va kompaniya brendining tanilishini oshirish;
- firma yoki tashkilotning to’g’ri imidjini shakllantirish, uning yaxshi xizmat ko’rsatuvshi sub’ekt sifatidagi reputatsiyasini oshirish.

OAV dagi PR hamma vaqtda yeki tomonga ham foydali aloqa hisoblanadi. Mediaga soha eksperti bilan ishlash maqola uchun kerakli bo’lgan ma’lumotlarni olish uchun kerak. Tashkilot uchun esa, o’z auditoriyasi e’tiboriga tushish demakdur.

Media bilan ishlashning asosiy shakllari qo’yidagilar hisoblanadi:

- Infosabab yoki nbyusmeykerlikni yaratish. Ma’lum bir voqeaning axboriy makonin yaratish demakdur.

- Ish faoliyati haqida mu’lumot berish. Masalan, katta ishlab chiqarish bilan bog’liq bo’lgan kompaniya yangi maxsusot ishlab chiqarib uni ko’pchilikka tanishtiradi.

- kontent yaratish uchun tadqiqot materialin taqdim qilish. Ko’pgina kompaniyalar haqiqiy reytinglarni qo’llanadi.

- Press-reliz va korporativ adabiyotlarni tarqatish.

- Tashkilot xodimlarining har hil tadbirlarda ishtirok etishi.

Ishbilarmonlik sub’ektlari uchun media bilan ishlash nima uchun kerak?

Taniqlilikni oshirish. Kompaniya tomonidan ishlab chiqarilgan maxsulotlar ko’proq mediada ko’rinish bersa, maxsulotning bozordagi xaridorgirligi oshadi. Statistik ma’lumotlarga qaraganda 60 foiz sotib oluvchilar brend maxsulotini oldin u haqida eshitganidan so’ng sotib oladi ekan.

Reputatsiyani oshiradi. Kompaniyalar OAV orqali auditoriya uchun qiziqarli bo'lgan mavzular bo'yicha chiqish qiladi. Buning sababidan maqsadli auditoriyaning e'tiboriga erishadi.

Qaridorlarni jalb qilish. Kichik va o'rta ishbilarmonlik ko'pchilik holatda soha va lokal OAV lar bilan yaxshi aloqada bo'ladi.

Jurnalistlar bilan aloqa o'rnatishda birgalikdagi loyihalar yordam beradi:

- lokal, soha va professional tadbirlar, tanlov, kontsertlar ishtirok etish (misoli, kompaniya o'zining omadli loyihalari haqidagi ma'lumotlarni professional tanlovlarga jo'natishi mumkin, sovrundorlar taqdirlash marosimiga chaqiriladi va bu voqea OAV da yoritiladi).

- birgalikdagi tadqiqotlar va tadbirlarni tashkil etish.

- homiylik (kompaniyalar katta ko'lamdagi tadbirlar bilan tanlovlarga homiylik qilish mumkin).

Bugungi kuni hohlagan tashkilotning samarali ishlashida voqealar haqida o'z vaqtida va aniq axborot berish hisoblanadi. Buning uchun OAV lar bilan yaxshi aloqalar bo'lishi kerak. Ya'ni OAV lar aloqalarni yo'lga qo'yish matbuot xizmati faoliyatining qanday samarali olib borilayotganligidan darak beradi. Shunday ekan matbuot xizmati bugungi kun talablaridan kelib chiqqan holda OAV bilan ishlashning yangi uslublarini uylab topishi lozim.

Adabiyotlar

1. Ворошилов В. Современная пресс-служба. М.: Кнорус, 2009. 221 с.
2. Гнетнев А. Филь М. Современная пресс-служба. Ростов на/Д.: Феникс, 2010. 414 с.
3. Кривоносов А., Филатова О., Шишкина М. Основы теории связей с общественностью. СПб.: Питер, 2010. 384 с.

**MUSTAQILLIK ARAFASIDA O'ZBEKISTONDAGI IJTIMOIIY SIYOSIY
JARAYONLAR**

Boyto`rayev Sirojiddin

Imomov Murotjon G`ulamovich

Ro`zmetov Sulaymon Ilxomboy og`li

DTPI o`qtuvchisi

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

imomovmurotjon7@gmail.com

ANNOTATSIYA: Davlatda inqiroz boshlandi. Ittifoqdosh Respublikalarda milliy o'zlikni anglash va mustaqillik sari dadil qadamlar qo'yildi 7 "Paxta ishi" "O'zbek ishi" nomli kampaniyalar "Paxta ishi" deb nomlangan qatag'onga milliy tus berilib, u "o'zbeklar ishi"ga aylantirildi va ziyolilar ham ta'qib ostiga olindi.

Kalit so'zlar: respublika, befarqlik, iqtisod, bosqichi, milliy, xalqi, ishonchsiz;

АБСТРАКТНЫЙ: В государстве начался кризис. В союзных республиках были предприняты смелые шаги к национальной идентичности и независимости. 7 Кампании под названием «Хлопковая работа» «Узбекская работа» Репрессиям под названием «Хлопковая работа» придали национальную окраску и превратились в «узбекскую работу», а интеллектуалы также подвергались преследованиям.

Ключевые слова: республика, апатия, экономика, этап, национальный, народный, ненадежный;

ABSTRACT: The educational content is the main aspect of the educational process. This thesis examines the importance of educational content, its components, and its role in the modern education system. Educational content helps increase the effectiveness of the educational process and determines the level of knowledge of students.

Key words: republic, indifference, economy, stage, national, people, distrustful;

Kirish

XX asr 80-yillari o'rtalarida respublika ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holatlar 1980-yillarning boshlarida sovet siyosiy tizimi, xo'jalik yuritish usuli o'zining rivojlanish imkoniyatlarini batamom tugatdi. Ma'muriy-siyosiy biqqlik kuchaydi, jamiyat a'zolari mehnat intizomi pasaydi, loqaydlik, befarqlik kuchaydi. 80-yillar o'rtalarida sovet jamiyatida "qayta qurish" boshlandi. Qayta qurish haqida M. S. Gorbachev KPSS MK ning aprel (1985 yil) plenumida taklif kiritdi. 3 XX asr 80-yillari o'rtalarida Respublika ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holatlar 80-yillarning o'rtalarida SSSRning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotida inqirozli vaziyatning yanada keskinlashuvi ro'y bera boshladi. Qayta qurish kontsepsiyasi cheklangan bo'lib, u SSSRni taraqqiyotini ta'minlay olmas edi. Qayta qurish yillarida O'zbekistonda ijtimoiy-siyosiy hayot yomonlashdi. Respublikada milliy urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar toptaldi, buning oqibatida xalq orasida loqaydlik, ishonchsizlik va norozilik kuchaydi. Farg'ona fojeasi yuz berdi. Milliy o'zlikni anglash boshlandi. O'zbek tiliga davlat tili maqomini berilishi, paxta yakkahokimligini tugatilishi, ekologik holatni sog'lomlashtirishni O'zbekistonda dolzarb masala sifatida ko'tarildi.

1 • Iqtisodiyotga rahbarlik qilishning ma'muriy-buyruqbozlik usullariga zo'r berilib, ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantirishga yaroqsiz yondoshuvlarning tobora kuchayib borishi;

2 • Respublika sobiq Markazdagi sanoat vazirliklari va idoralarining mo'may xom asgyo manbai sifatida qarab kelinishi;

3 • O'lkaning mahalliy, ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariga ba'zan yetarlicha, ba'zan mutlaqo baho berilmagani, ba'zan esa bu xususiyatlarning pisand ham qilinmagani;

4 • Iqtisodiy va ijtimoiy sohani kompleks, jadal rivojlantirishning, umumittifoq mehnat taqsimotida O'zbekistonning mavqei va o'rnini o'zgartirishning muqobil yo'llari e'tiborga olinmagani. O'zbekistonda og'ir axvolning vujudga kelish sabablari

Qayta qurishning 1-bosqichi (1985-1987-yillar)

1 • Ma'muriy-tashkiliy tadbirlar avvalgidek buyruqbozlik asosida olib borildi

2 • Bu bosqichdagi vazifa – ilmiy texnika taraqqiyoti yutuqlarini ishlab chiqarishga jalb etish asosida jamiyatda tub iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirish va uning asnosida inson omilini faollashtirish edi

3 • Qayta qurishning dastlabki davrlarida asosiy e'tibor iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratildi

4 • 1986 yildan mamlakat iqtisodiy ahvoli yomonlashdi, 1987 yil yanvaridan ishlab chiqarish sur'atlari keskin pasaydi.

1 - bosqich mag'lub bo'ldi

Qayta qurishning 2-bosqichi (1987-1990-yillar)

1 • Jamiyating barcha jabhalarini kompleks tarzda isloh qilishga harakatlar bo'ldi. Asosiy maqsad sovet jamiyatini to'liq demokratlashtirish deb aytiladi

2 • 80-yillar 2-yarmida iqtisodiy inqiroz boshlandi. Markaz o'z ta'sirini kuchaytirish maqsadida O'zbekistonda "O'zbek ishi", "paxta ishi" kabi uydirmalarni o'ylab topdi 3 • Qayta qurish siyosati ham SSSR davlatini muqarrar inqirozdan qutqarib qola olmadi. Davlatda inqiroz boshlandi. Ittifoqdosh Respublikalarda milliy o'zlikni anglash va mustaqillik sari dadil qadamlar qo'yildi 7 "Paxta ishi" "O'zbek ishi" nomli kampaniyalar "Paxta ishi" deb nomlangan qatag'onga milliy tus berilib, u "o'zbeklar ishi"ga aylantirildi va ziyolilar ham ta'qib ostiga olindi. O'zbekiston KP MQning 1984 yildagi XVI plenumi Markazning "sog'lomlashtirish" borasidagi tadbirlarini quvvatlagan holda, Respublikada yuzaga kelgan salbiy vaziyatda partiya ko'rsatmalariga to'la amal qilmagani uchun ziyolilarni ham aybladi. Ulardan Sovet turmush tarzini ulug'lovchi asarlar talab etilib, ijodiy uyushmalar faoliyati qattiq mafkuraviy nazoratga olindi. 8 1983 yil sentyabrda SSSR Bosh prokurori A.Rekunkov topshirig'iga ko'ra, SSSR Prokuraturasining alohida muhim ishlar bo'yicha tergovchisi T.Gdlyan boshchiligida malakatning turli mintaqalaridan to'plangan 200 kishidan iborat tergov guruhi tuzilib, O'zbekistonda faoliyat boshlaydi . Markazdan Respublikamizga yuborilgan tekshiruvchilar esa mahalliy shart – sharoitni hisobga olmay, o'zbek xalqining milliy manfaatlari, madaniyati, qadr – qimmatini paymol etadi. O'zbekiston SSR KP MQ, Respublika Ministrlar Soveti, O'zbekiston SSR Jliy Soveti, O'zbekiston SSR Prokuraturasi, O'zbekiston SSR IIB kabi muhim boshqaruv bo'g'nlari shunday kadrlarning qo'liga o'tadi. Ular Respublikadagi ijtimoiy – siyosiy vaziyatni yanada keskinlashtirib yuboradi. Natijada, "O'zbekiston tergov usullari o'tkaziladigan "maydon"ga aylanib qoladi. O'zbekistonda "O'zbeklar ishi" deb nomlangan qatag'onning boshlanishi 9 1989 yil o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'zgarishlar. Milliy manfaatlar ustuvorligining o'sib borishi. 80 yillar o'rtalaridan vaziyat o'zgardi. A.Qodiriy, Cho'pon, Fitrat, Usmon Nosir, M.Sayxzodalarning millarchilik, panislomizm va panturkizmga ayblanib, qatag'on qilinganliklari ochib tashlandi 30-40 yillar va 50-yillar boshlarida siyosiy qatag'on qilinib qatl etilgan va qamoqlarga tashlangan xalqimizning asl farzandlari oqlandi. «Chig'atoy gurungi», «Milliy ittihad», «Milliy istiqlol», «Botir gapchilar» singari «aksilinqilobiy guruhlar» vakillari oqlandi 1937 -1939 yillarda qamoqqa olinib otib

tashlangan 6920 ta ziyolining qatag'ni qismati o'rganildi Akademik Erkin Yusupovning (1928-2003) publisistik maqolalarida markaz o'yinlari ochib berildi 10 O'zbekistonda 1989 yilning ikkinchi yarmidan boshlangan o'zgarishlar Gdlyan guruhiga nisbatan munosabatlarni ham keskin o'zgartirib yubordi. "Paxta ishi" bilan bog'liq bo'lgan qonunbuzarliklarni fosh etish, begunoh kishilarni oqlashda O'zbekistonning yangi rahbari Islom Karimov boshchiligida keng ko'lamli ishlar boshlandi. Bu ishlar markazdan hech qanday ruxsat so'ramasdan mustaqil tarzda olib borildi. Shunday murakkab sharoitda ittifoqdosh respublikalar ichida birinchi bo'lib respublika Bosh prokurori Prezident Islom Karimovning tavsiyasiga ko'ra tayinlandi. Yurtboshimiz Bosh prokuror oldiga respublikamiz manfaatlarini himoya qilish, birinchi navbatda, "paxta ishi" bo'yicha nohaq qamalagan fuqarolarning haququqini tiklash masalasini qo'ydi. O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumi 1989 yil 12 sentyabrda "paxtachilikda qo'shib yozishga yo'l qo'ygani uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan kishilarni avf etish maqsadida hujjatlar tayyorlaydigan komissiya" tashkil etdi. Bu komissiya tergov hujjatlarini O'zbekistonga qaytarib, minglab ishlarni qayta o'rgandi. O'zoq davom etgan mashaqqatli kurash natijasida, 2940 kishining haququqi qayta tiklandi, 1015 kishi asossiz sudlangani aniqlandi. Noqonuniy ravishda hibsga olingan vatandoshlarimiz ozodlikka chiqdi. 11 O'zbekistonda prezidentlik boshqaruvining shakllanishi 1990 yil 23 martda O'zbekiston SSR Prezidenti lavozimini ta'sis etish, O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida Qonun qabul qilindi 1990 yil 24 martda 12 chaqiriq O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1-sessiyasi Respublika Kompartiyasi 1- kotibi bo'lgan I.A.Karimovni O'zbekiston SSRning 1-Prezidenti etib sayladi 12 Mustaqillik sari qo'yilgan eng muhim siyosiy, huquqiy qadamlardan biri – bu 1990 yil 20 iyundagi O'zbekiston SSR Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasida qabul qilingan Mustaqillik deklarasiyasining qabul qilinishi bo'ldi. Deklarasiyada shunday deyiladi: O'zbekiston Sovet socialistik Respublikasi Oliy Soveti: – o'zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an'analari, – har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini ta'minlashdan iborat oliy maqsad haqi, – har bir kishining farovon hayot kechirishini ta'minlashni oliy maqsad deb bilgan holda, – O'zbekiston xalqlarining kelajagi uchun tarixiy mas'uliyatni chuqur his etgan holda, – xalqaro huquq qoidalariga, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya printsiplariga asoslanib, O'zbekiston Sovet socialistik Respublikasining Davlat mustaqilligini e'lon qiladi". 13 1991 yil avgust voqealari. 1991 yil 18 avgustda sobiq ittifoqda avqulodda xolat e'lon qilindi. Moskva va boshqa bir necha yirik shaharlariga qo'shinlar, shu jumladan tanklar kiritildi 21 avgustda fitnachilar mag'lubiyatga uchradi, 22 avgustda esa Favqulodda xolat davlat qo'mitasi (GKCHP) a'zolari qamoqqa olindi.. Mazkur holat KPSSning 1991 yil

yoqidagi umri tugaganidan dalolat beruvchi ramziy xolat edi. O'zbekiston o'z nuqtai azarini ma'lum qildi. Respublika rahbariyati markazdan beriladigan qonunga xilof bo'lgan har kandy ko'rsatmalarni bajarishni man etdi. 20 avgustda O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Rayosati va O'zbekiston SSR Prezidenti xuzuridagi Vazirlar Mahkamasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri rahbarlari ishtirokida qo'shma Majlisi bo'ldi. Unda fitna munosabati bilan vujudga kelgan vaziyat muhokama qilinib, O'zbekistonning mustaqillikka erishish yo'li o'zgarmasligi haqida bayonot qabul qilindi.

Foydalanuvchi adabyotlar:

1. Мырзазаева P.X. Ba boshqalar. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. . – T.:Akademiya 2010.
2. Oblomurodov N., va boshqalar. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. –T.: Yangi asr avlodi, 2011.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2018 yil 5 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3775-sonli qarori.
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. - Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
6. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil. 26 yanvar

O‘ZBEKISTONNING O‘ZIGA XOS ISTIQLOL VA MUSTAQILLIK YO‘LI

Boyto`rayev Sirojiddin

Imomov Murotjon G`ulamovich

Ro`zmetov Sulaymon Iloxomboy og`li

DTPI o`qtuvchisi

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

imomovmurotjon7@gmail.com

ANNOTATSIYA: Davlatda inqiroz boshlandi. Ittifoqdosh Respublikalarda milliy o'zlikni anglash va mustaqillik sari dadil qadamlar qo'yildi 7 "Paxta ishi" "O'zbek ishi" nomli kampaniyalar "Paxta ishi" deb nomlangan qatag'onga milliy tus berilib, u "o'zbeklar ishi"ga aylantirildi va ziyolilar ham ta'qib ostiga olindi.

Kalit so‘zlar: respublika, befarqlik, iqtisod, bosqichi, milliy, xalqi, ishonchsiz;

АБСТРАКТНЫЙ: В государстве начался кризис. В союзных республиках были предприняты смелые шаги к национальной идентичности и независимости. 7 Кампании под названием «Хлопковая работа» «Узбекская работа» Репрессиям под названием «Хлопковая работа» придали национальную окраску и превратились в «узбекскую работу», а интеллектуалы также подвергались преследованиям.

Ключевые слова: республика, апатия, экономика, этап, национальный, народный, ненадежный;

ABSTRACT: The educational content is the main aspect of the educational process. This thesis examines the importance of educational content, its components, and its role in the modern education system. Educational content helps increase the effectiveness of the educational process and determines the level of knowledge of students.

Key words: republic, indifference, economy, stage, national, people, distrustful;

Kirish

XX asr 80-yillari o'rtalarida respublika ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holatlar 1980-yillarning boshlarida sovet siyosiy tizimi, xo'jalik yuritish usuli o'zining rivojlanish imkoniyatlarini batamom tugatdi. Ma'muriy-siyosiy biqlik kuchaydi, jamiyat a'zolari mehnat intizomi pasaydi, loqaydlik, befarqlik kuchaydi. 80-yillar o'rtalarida sovet jamiyatida "qayta qurish" boshlandi. Qayta qurish haqida M. S. Gorbachev KPSS MK ning aprel (1985 yil) plenumida taklif kiritdi. 3 XX asr 80-yillari o'rtalarida Respublika ijtimoiy siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotidagi inqirozli holatlar 80-yillarning o'rtalarida SSSRning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotida inqirozli vaziyatning yanada keskinlashuvi ro'y bera boshladi. Qayta qurish kontsepsiyasi cheklangan bo'lib, u SSSRni taraqqiyotini ta'minlay olmas edi. Qayta qurish yillarida O'zbekistonda ijtimoiy-siyosiy hayot yomonlashdi. Respublikada milliy urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar toptaldi, buning oqibatida xalq orasida loqaydlik, ishonchsizlik va norozilik kuchaydi. Farg'ona fojiasi yuz berdi. Milliy o'zlikni anglash boshlandi. O'zbek tiliga davlat tili maqomini berilishi, paxta yakkahokimligini tugatilishi, ekologik holatni sog'lomlashtirishni O'zbekistonda dolzarb masala sifatida ko'tarildi.

1 • Iqtisodiyotga rahbarlik qilishning ma'muriy-buyruqbozlik usullariga zo'r berilib, ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantirishga yaroqsiz yondoshuvlarning tobora kuchayib borishi;

2 • Respublika sobiq Markazdagi sanoat vazirliklari va idoralarining mo'may xom asgyo manbai sifatida qarab kelinishi;

3 • O'lkaning mahalliy, ijtimoiy-iqtisodiy xususiyatlariga ba'zan yetarlicha, ba'zan mutlaqo baho berilmagani, ba'zan esa bu xususiyatlarning pisand ham qilinmagani;

4 • Iqtisodiy va ijtimoiy sohani kompleks, jadal rivojlantirishning, umumittifoq mehnat taqsimotida O'zbekistonning mavqei va o'rnini o'zgartirishning muqobil yo'llari e'tiborga olinmagani. O'zbekistonda og'ir axvolning vujudga kelish sabablari

Qayta qurishning 1-bosqichi (1985-1987-yillar)

1 • Ma'muriy-tashkiliy tadbirlar avvalgidek buyruqbozlik asosida olib borildi

2 • Bu bosqichdagi vazifa – ilmiy texnika taraqqiyoti yutuqlarini ishlab chiqarishga jalb etish asosida jamiyatda tub iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirish va uning asnosida inson omilini faollashtirish edi

3 • Qayta qurishning dastlabki davrlarida asosiy e'tibor iqtisodiyotni rivojlantirishga qaratildi

4 • 1986 yildan mamlakat iqtisodiy ahvoli yomonlashdi, 1987 yil yanvaridan ishlab chiqarish sur'atlari keskin pasaydi.

1 - bosqich mag'lub bo'ldi

Qayta qurishning 2-bosqichi (1987-1990-yillar)

1 • Jamiyating barcha jabhalarini kompleks tarzda isloh qilishga harakatlar bo'ldi. Asosiy maqsad sovet jamiyatini to'liq demokratlashtirish deb aytili

2 • 80-yillar 2-yarmida iqtisodiy inqiroz boshlandi. Markaz o'z ta'sirini kuchaytirish maqsadida O'zbekistonda "O'zbek ishi", "paxta ishi" kabi uydirmalarni o'ylab topdi 3 • Qayta qurish siyosati ham SSSR davlatini muqarrar inqirozdan qutqarib qola olmadi. Davlatda inqiroz boshlandi. Ittifoqdosh Respublikalarda milliy o'zlikni anglash va mustaqillik sari dadil qadamlar qo'yildi 7 "Paxta ishi" "O'zbek ishi" nomli kampaniyalar "Paxta ishi" deb nomlangan qatag'onga milliy tus berilib, u "o'zbeklar ishi"ga aylantirildi va ziyolilar ham ta'qib ostiga olindi. O'zbekiston KP MQning 1984 yildagi XVI plenumi Markazning "sog'lomlashtirish" borasidagi tadbirlarini quvvatlagan holda, Respublikada yuzaga kelgan salbiy vaziyatda partiya ko'rsatmalariga to'la amal qilmagani uchun ziyolilarni ham aybladi. Ulardan Sovet turmush tarzini ulug'lovchi asarlar talab etilib, ijodiy uyushmalar faoliyati qattiq mafkuraviy nazoratga olindi. 8 1983 yil sentyabrda SSSR Bosh prokurori A.Rekunkov topshirig'iga ko'ra, SSSR Prokuraturasining alohida muhim ishlar bo'yicha tergovchisi T.Gdlyan boshchiligida malakatning turli mintaqalaridan to'plangan 200 kishidan iborat tergov guruhi tuzilib, O'zbekistonda faoliyat boshlaydi . Markazdan Respublikamizga yuborilgan tekshiruvchilar esa mahalliy shart – sharoitni hisobga olmay, o'zbek xalqining milliy manfaatlari, madaniyati, qadr – qimmatini paymol etadi. O'zbekiston SSR KP MQ, Respublika Ministrlar Soveti, O'zbekiston SSR Jliy Soveti, O'zbekiston SSR Prokuraturasi, O'zbekiston SSR IIB kabi muhim boshqaruv bo'g'nlari shunday kadrlarning qo'liga o'tadi. Ular Respublikadagi ijtimoiy – siyosiy vaziyatni yanada keskinlashtirib yuboradi. Natijada, "O'zbekiston tergov usullari o'tkaziladigan "maydon"ga aylanib qoladi. O'zbekistonda "O'zbeklar ishi" deb nomlangan qatag'onning boshlanishi 9 1989 yil o'rtalarida respublika ijtimoiy-siyosiy hayotidagi o'zgarishlar. Milliy manfaatlar ustuvorligining o'sib borishi. 80 yillar o'rtalaridan vaziyat o'zgardi. A.Qodiriy, Cho'pon, Fitrat, Usmon Nosir, M.Sayxzodalarning millarchilik, panislomizm va panturkizmda ayblanib, qatag'on qilinganliklari ochib tashlandi 30-40 yillar va 50-yillar boshlarida siyosiy qatag'on qilinib qatl etilgan va qamoqlarga tashlangan xalqimizning asl farzandlari oqlandi. «Chig'atoy gurungi», «Milliy ittihad», «Milliy istiqlol», «Botir gapchilar» singari «aksilinqilobiy guruhlar» vakillari oqlandi 1937 -1939 yillarda qamoqqa olinib otib

tashlangan 6920 ta ziyolining qatag'ni qismati o'rganildi Akademik Erkin Yusupovning (1928-2003) publisistik maqolalarida markaz o'yinlari ochib berildi 10 O'zbekistonda 1989 yilning ikkinchi yarmidan boshlangan o'zgarishlar Gdlyan guruhiga nisbatan munosabatlarni ham keskin o'zgartirib yubordi. "Paxta ishi" bilan bog'liq bo'lgan qonunbuzarliklarni fosh etish, begunoh kishilarni oqlashda O'zbekistonning yangi rahbari Islom Karimov boshchiligida keng ko'lamli ishlar boshlandi. Bu ishlar markazdan hech qanday ruxsat so'ramasdan mustaqil tarzda olib borildi. Shunday murakkab sharoitda ittifoqdosh respublikalar ichida birinchi bo'lib respublika Bosh prokurori Prezident Islom Karimovning tavsiyasiga ko'ra tayinlandi. Yurtboshimiz Bosh prokuror oldiga respublikamiz manfaatlarini himoya qilish, birinchi navbatda, "paxta ishi" bo'yicha nohaq qamalagan fuqarolarning haququqini tiklash masalasini qo'ydi. O'zbekiston SSR Oliy Soveti Prezidiumi 1989 yil 12 sentyabrda "paxtachilikda qo'shib yozishga yo'l qo'ygani uchun jinoiy javobgarlikka tortilgan kishilarni avf etish maqsadida hujjatlar tayyorlaydigan komissiya" tashkil etdi. Bu komissiya tergov hujjatlarini O'zbekistonga qaytarib, minglab ishlarni qayta o'rgandi. O'zoq davom etgan mashaqqatli kurash natijasida, 2940 kishining haququqi qayta tiklandi, 1015 kishi asossiz sudlangani aniqlandi. Noqonuniy ravishda hibsga olingan vatandoshlarimiz ozodlikka chiqdi. 11 O'zbekistonda prezidentlik boshqaruvining shakllanishi 1990 yil 23 martda O'zbekiston SSR Prezidenti lavozimini ta'sis etish, O'zbekiston SSR Konstitutsiyasiga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida Qonun qabul qilindi 1990 yil 24 martda 12 chaqiriq O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1-sessiyasi Respublika Kompartiyasi 1- kotibi bo'lgan I.A.Karimovni O'zbekiston SSRning 1-Prezidenti etib sayladi 12 Mustaqillik sari qo'yilgan eng muhim siyosiy, huquqiy qadamlardan biri – bu 1990 yil 20 iyundagi O'zbekiston SSR Oliy Sovetining ikkinchi sessiyasida qabul qilingan Mustaqillik deklarasiyasining qabul qilinishi bo'ldi. Deklarasiyada shunday deyiladi: O'zbekiston Sovet socialistik Respublikasi Oliy Soveti: – o'zbek xalqining davlat qurilishidagi tarixiy tajribasi va tarkib topgan boy an'analari, – har bir millatning o'z taqdirini o'zi belgilash huquqini ta'minlashdan iborat oliy maqsad haqi, – har bir kishining farovon hayot kechirishini ta'minlashni oliy maqsad deb bilgan holda, – O'zbekiston xalqlarining kelajagi uchun tarixiy mas'uliyatni chuqur his etgan holda, – xalqaro huquq qoidalariga, umumbashariy qadriyatlarga va demokratiya printsiplariga asoslanib, O'zbekiston Sovet socialistik Respublikasining Davlat mustaqilligini e'lon qiladi". 13 1991 yil avgust voqealari. 1991 yil 18 avgustda sobiq ittifoqda avqulodda xolat e'lon qilindi. Moskva va boshqa bir necha yirik shaharlariga qo'shinlar, shu jumladan tanklar kiritildi 21 avgustda fitnachilar mag'lubiyatga uchradi, 22 avgustda esa Favqulodda xolat davlat qo'mitasi (GKCHP) a'zolari qamoqqa olindi.. Mazkur holat KPSSning 1991 yil

yoqidagi umri tugaganidan dalolat beruvchi ramziy xolat edi. O'zbekiston o'z nuqtai azarini ma'lum qildi. Respublika rahbariyati markazdan beriladigan qonunga xilof bo'lgan har kandy ko'rsatmalarni bajarishni man etdi. 20 avgustda O'zbekiston SSR Oliy Kengashi Rayosati va O'zbekiston SSR Prezidenti xuzuridagi Vazirlar Mahkamasining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri rahbarlari ishtirokida qo'shma Majlisi bo'ldi. Unda fitna munosabati bilan vujudga kelgan vaziyat muhokama qilinib, O'zbekistonning mustaqillikka erishish yo'li o'zgarmasligi haqida bayonot qabul qilindi.

Foydalanuvchi adabyotlar:

1. Myrtazaeva P.X. Ba boshqalar. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. . – T.:Akademiya 2010.
2. Oblomurodov N., va boshqalar. O'zbekiston tarixi. O'quv qo'llanma. –T.: Yangi asr avlodi, 2011.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2018 yil 5 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-3775-sonli qarori.
4. Mirziyoev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. - Toshkent: O'zbekiston, 2017.
5. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. T. 1. - Toshkent: O'zbekiston.. 2017.
6. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. - Toshkent: O'zbekiston. 2017.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil. 26 yanvar

O‘ZBEKISTON DEMOKRATIK FUQAROLIKNI JAMIYATINI OSHIRISH

Boyto`rayev Sirojiddin

Imomov Murotjon G`ulamovich

Ro`zmetov Sulaymon Iloxomboy og`li

DTPI o`qtuvchisi

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

imomovmurotjon7@gmail.com

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada O‘zbekistonning demokratik fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish jarayonlari, ularning asosiy tamoyillari, huquqiy va ijtimoiy asoslari, shuningdek, jamiyatda fuqarolik turmush tarzi va faolligini oshirishning ahamiyati tahlil etiladi. Demokratik qadriyatlarni qaror toptirish orqali O‘zbekistonning yanada barqaror va rivojlangan fuqarolik jamiyatini qurish yo‘lidagi olib borilayotgan islohotlar, faoliyatlarning ahamiyati va natijalari ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Demokratik fuqarolik, Jamiyat, Ijtimoiy faoliyat, Huquqiy asoslar, Rivojlanish, Islohotlar

АБСТРАКТНЫЙ: В данной статье анализируются процессы становления и развития демократического гражданского общества Узбекистана, их основные принципы, правовые и социальные основы, а также важность повышения гражданского образа жизни и активности в обществе. Показаны значение и результаты проводимых реформ и мероприятий, направленных на построение более стабильного и развитого гражданского общества Узбекистана путем утверждения демократических ценностей.

Ключевые слова: Демократическое гражданство, Общество, Общественная деятельность, Правовые основы, Развитие, Реформы

ABSTRACT: This article analyzes the processes of formation and development of democratic civil society in Uzbekistan, their basic principles, legal and social foundations, as well as the importance of increasing civic life and activity in society. The importance and results of the reforms and activities carried out towards building a more stable and developed civil society in Uzbekistan through the establishment of democratic values are shown.

Key words: Democratic citizenship, Society, Social activities, Legal frameworks, Development, Reforms

Kirish

So‘nggi yillarda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash, davlat organlari va ular o‘rtasida ijtimoiy sheriklikni kuchaytirish, ta’sirchan jamoatchilik nazoratini amalga oshirish, shuningdek, ushbu sohani tartibga soluvchi huquqiy bazani takomillashtirish borasida izchil ishlar olib borildi.

Xususan, oxirgi to‘rt yilda nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining 1 270 dan ortiq loyihalarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida Davlat budjetidan 117 milliard so‘m miqdordagi mablag‘lar ajratildi.

Amalga oshirilgan chora-tadbirlar natijasida nodavlat notijorat tashkilotlarining huquqiy kafolatlarini ta‘minlaydigan, zamonaviy demokratik talablarga va xalqaro standartlarga javob beradigan normativ-huquqiy baza yanada takomillashtirildi. Buning natijasida 20 ga yaqin qonun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining hujjatlari va Hukumatning qarorlari qabul qilindi.

Nodavlat notijorat tashkilotlari manfaatlarini ifoda etish, davlat bilan ular o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajarishga qaratilgan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi tashkil qilindi, shuningdek, aholi bilan ochiq muloqot olib borishning yangi samarali vositalarini joriy etish maqsadida davlat organlari huzurida jamoatchilik kengashlari faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Mamlakatimizda erkin fuqarolik jamiyatini shakllantirish va rivojlantirish, inson huquqlarini, qonuniy manfaatlarini, demokratik qadriyatlarni himoya qilish, aholining siyosiy madaniyati va huquqiy ongini oshirishga munosib hissa qo‘shgan nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarini rag‘batlantirish maqsadida “Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishga qo‘shgan hissasi uchun” ko‘krak nishoni ta‘sis etildi hamda sohaning 126 nafar faollari ushbu yuksak mukofot bilan taqdirlandi.

Ko‘rilayotgan choralar natijasida so‘nggi to‘rt yilda fuqarolik jamiyatining eng asosiy instituti hisoblanadigan nodavlat notijorat tashkilotlari soni 20,7 foizga oshdi, shu jumladan 187 ta yirik respublika nodavlat notijorat tashkilotlari o‘z faoliyatini boshladi.

Shu bilan birga, ushbu ishlarni sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish hamda mamlakatimizda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning yaqin va o‘rta muddatli istiqbollari belgilab olish zarur.

Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning tashkiliy-huquqiy asoslarini yanada takomillashtirish, nodavlat notijorat tashkilotlarining roli va ahamiyatini, ijtimoiy faolligi va faoliyatining samaradorligini oshirish, shuningdek, 2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili” va “Yoshlarni qo‘llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturlari ijrosini ta’minlash maqsadida:

1. 2021 — 2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o‘rinlarda — Konsepsiya) 1-ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

2. Quyidagilar Konsepsiyaning ustuvor yo‘nalishlari etib belgilansin:

fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning huquqiy asoslarini izchil takomillashtirish;

fuqarolik jamiyati institutlariga ko‘mak berish hamda ularni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmini yanada takomillashtirish;

davlat va jamiyat boshqaruvida fuqarolik jamiyati institutlarining faol ishtirok etishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish;

davlat ijtimoiy loyihalarini amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining ishtirokini yanada kengaytirish;

fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatining ochiqligini ta’minlash.

3. Quyidagilar:

2021 — 2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini 2021-yilda amalga oshirish “Yo‘l xaritasi” (keyingi o‘rinlarda — “Yo‘l xaritasi”) 2-ilovaga muvofiq;

2021 — 2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning maqsadli ko‘rsatkichlari (keyingi o‘rinlarda — Maqsadli ko‘rsatkichlar) 3-ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

4. Belgilansinki:

a) Konsepsiya har ikki yilda Vazirlar Mahkamasi qarori bilan alohida tasdiqlanadigan “Yo‘l xaritasi” orqali bosqichma-bosqich amalga oshirib boriladi;

b) Maqsadli ko‘rsatkichlar quyidagilarni nazarda tutadi:

nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini davlat tomonidan subsidiyalar, grantlar va ijtimoiy buyurtmalar shakllarida qo‘llab-

quvvatlash hajmini 2021-yilda kamida 1,2 baravarga, 2025-yilda 1,8 baravarga oshirish;

Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi, xalq deputatlari viloyatlar va Toshkent shahar Kengashlari huzuridagi nodavlat notijorat tashkilotlarini va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo‘llab-quvvatlash jamoat fondlariga 2021-yilda 16 milliard so‘m, 2025-yilda 70 milliard so‘m mablag‘lar ajratish;

O‘zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi a‘zolari sonini jami faoliyat ko‘rsatayotgan nodavlat notijorat tashkilotlari soniga nisbatan 2021-yilda 10 foizga, 2025-yilda 30 foizga yetkazish;

har bir davlat organi huzuridagi jamoatchilik kengashlari faoliyatida fuqarolar tashabbusi bilan tashkil etilgan nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarining sonini (jami jamoatchilik kengashlari tarkiblariga kiritilgan nodavlat notijorat tashkilotlari vakillarining soniga nisbatan) 2021-yilda 5 foizga, 2025-yilda 25 foizga yetkazish;

nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan yuqori turuvchi tashkilotlarga qonunchilikni takomillashtirish yuzasidan kiritilgan takliflarning umumiy sonini 2021-yilda 1 000 taga, 2025-yilda 5 000 taga yetkazilishini ta‘minlash;

mamlakatimizda e‘lon qilinadigan yilga oid davlat dasturida ishtirok etayotgan nodavlat notijorat tashkilotlari sonini 2021-yilda 30 taga, 2025-yildagi davlat dasturida — 50 taga yetkazish;

amaldagi jarayonlarni soddalashtirish va profilaktik chora-tadbirlarni kuchaytirish orqali nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan sodir qilinayotgan huquqbuzarliklarni (jami 2020-yilda sodir qilingan huquqbuzarliklar soniga nisbatan) 2021-yilda 3,8 foizga, 2025-yilda 19,2 foizga kamaytirish;

2021-yilda 50 ta, 2025-yilda 250 ta nodavlat notijorat tashkilotlari rahbarlarini Davlat boshqaruvi akademiyasida qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish.

5. Shunday tartib o‘rnatilsinki, unga ko‘ra 2021-yil 1-apreldan boshlab:

Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining ochiqlik indeksi joriy qilinadi va unga ko‘ra har yil yakunlari bo‘yicha nodavlat notijorat tashkilotlari tomonidan amalga oshirilgan ishlar, ijtimoiy sheriklik darajasi, ajratilgan subsidiya, grant va ijtimoiy buyurtmalar natijadorligi va boshqa muhim faoliyat ko‘rsatkichlariga asosan ularning reytingi tuziladi;

Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining ochiqlik indeksi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Jamoatchilik palatasi (keyingi o‘rinlarda —

Jamoatchilik palatasi), O‘zbekiston nodavlat notijorat tashkilotlari milliy assotsiatsiyasi va Adliya vazirligi tomonidan belgilangan tartibda shakllantiriladi va indeks natijalari ularning rasmiy veb-saytlarida e’lon qilinadi;

Nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyatining ochiqlik indeksini ishlab chiqish va to‘liq amaliyotga joriy qilish adliya organlariga yuklatiladi.

Foydalanuvchi adabyotlar:

1. Акаев, А. "Фуqarolik жамияти: ташкилий ва иқтисодий асослар." Тошкент, 2021.
2. Каримова, Т. "Узбекистонда демократия ва фуқаролик." Тошкент, 2022.
3. Нурматов, Д. "Демократия ва ижтимоий адолат." Тошкент, 2020.
4. Муслимов, С. "Ижтимоий фаоллик ва демократик ислохотлар." Тошкент, 2023.
5. Йўлдошев, Р. "Фуқаролик жамиятига отаца етиб боради." Тошкент, 2020.

Xaitov Dilshod

*Denov Tadbirkorlik va
pedagogika instituti 4mm-24
gurux talabasi*

O'qituvchi: Boyto'rayev Sirojiddin

Anotatsiya: Mustaqillik yillarida O'zbekistonda tarix fani yangi rivojlanish bosqichiga kirdi. Milliy mustaqillik va millat tarixiga bo'lgan qiziqish ortib, ko'plab tadqiqotlar amalga oshirildi. Ushbu davrda tarixiy merosni o'rganish va targ'ib qilish davlat siyosatining muhim qismiga aylandi.

Abstract: During the years of independence, the field of history in Uzbekistan entered a new stage of development. Interest in national independence and the history of the nation increased, leading to numerous studies and research. During this period, the study and promotion of historical heritage became a significant part of state policy.

Аннотация: В годы независимости историческая наука в Узбекистане вошла в новый этап развития. Увеличился интерес к национальной независимости и истории нации, что привело к множеству исследований. В этот период изучение и пропаганда исторического наследия стали важной частью государственной политики.

Kalit so'zlar: mustaqillik, millat, vatan, mustaqil davlat, O'zbekistonning yangi tarixi

Keywords: Independence, nation, homeland, sovereign state, the modern history of Uzbekistan

Ключевые слова: Независимость, нация, родина, суверенное государство, новая история Узбекистана

Kirish

Tarixiy xotirasi bor inson-irodali inson. Tarix saboqlari insonni hushyorlikka o'rgatadi

O`zbekiston Respublikasida davlat mustaqilligini qulga kiritish bilan o`zbek xalqi tarixida tub burilishi sodir buldi. Milliy istiqlol goyasi o`zbek xalqining uz huquqlari, milliy uzligini tiklashga, ijtimoiy-iqtisodiy va ma`naviy taraqqiyot sari yuz tutishga cheksiz imkoniyatlar yaratdi. Ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sari yo`l tub islohotlar bilan belgilangan bo`lsa, ma`naviy taraqqiyotga milliy ma`naviyatni tiklash va mustaxkamlash, fan, maorif madaniyatni rivojlantirish, tafakkurga erkinlik berish bilan asoslandi. Bu jarayonda tarix, tarixiy ong va xotira xalqqa ruxiy kuch quvvat bag`ishlovchi, unga ma`naviy ozuqa beruvchi muxim omil sifatida maydonga chiqdi. O`zbek xalqining xaqqoniy tarixini tiklash va xalqni shu tarix bilan qurollantirish zaruriyati kun tartibidagi dolzarb vazifaga aylandi. Zero Mustaqillikka qadar, ya`ni mustabid tuzum xukmronligi sharoitida xaqqoniy tarixni tiklash va uni xalqqa etkazishga yul berilmadi. Chunki mustabid tuzum manfaatlariga xizmat qilgan kommunistik mafkura va uning tazyiqi ostida bulgan sovet tarixshunosligining uslubiy, nazariy, g`oyaviy asoslari xaqqoniy tarixni yoritishga imkon bermas edi. Ular xalq tarixini emas, marksizm, leninizm ta`limotini, sinfiy kurash goyalarini va kommunistik mafkura aqidalarini targib etishga buysundirilgan edi. Bu goyalar va aqidalar jamiyat taraqqiyot qonunlariga, xalqning tabiatiga, real voqelikka zid bulib ularni nafaqat xayotdan balki utmishdan xam izlash mutlaqo befoyda edi.

SHunga qaramay, mazkur ta`limot aqidalariga va tamoyillariga asoslangan sovet tarixshunosligida nafaqat o`zbek xalqining balki jahon tarixinini xam juda kup muxim masalalarai mutlaqo notugri buzib talqin etildi. Natijada tarixiy xaqiqat yashirilib xalq uz utmishidan va demak, uzligidan uzoqlashtirildi.

O`zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi.

Bu ulkaga xasad va tajovuz kuzi bilan karagan mardona xalqni kuch tabiiy zaxiralarini uziniki kilishga jon-jaxdi bilan intilgan bosqinchilar juda kup bulgan.

Sobik Shuro saltanati yillarida eng qadimgi davrlardan to XIX asr ikkinchi yarmiga qadar tariximiz soxtalashtirildi.

Prezidentimiz I.Karimov bu xaqida «O`zbekistonning o`zbek xalqining bugun keng om maga etkazishga arziydigan xaqqoniy tarixi yaratildimi, yukmi? Sovet davrida yozilgan tarixni men tarix sanamayman, uzgalar yozib bergan tarixni uqitishga mutlako qarshiman, mustamlakachi uziga qaram bulgan xalq xaqida kachon xolis, adolatli fikr aytgan? Ular bor kuch-g`oyatlarini Turkistonni kamsitishga, bizni tariximizdan judo qilishga sarflaganlar. Tarixdan judo bulish nimaligini yaxshi bilsangiz kerak. Inson uchun tarixdan judo bulish xayotdan judo bulish demakdir.»-deb juda urinli uqdirgan edilar.

XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asrning boshlarida chor Rossiya xukmronligi davrida Turkishtonda mustamlakachilik siyosati xukm surdi. Mahalliy axolini xoqlash, qatagon etish shurolar davrida yanada kuchaydi. SHu tariqa Turkistonda mustaqil davlatchilikni paymol etgan, til, madaniyat va urf-odatlar va milliy qadriyatlarni oyoq osti qilgan mustabid tuzum 130 yil xukmronlik qildi.

Inson uchun tarixidan judo boqlish-hayotdan judo boqlish demakdir

Endilikda, O`zbekiston mustaqil davlat sifatida xalqaro maydonga qadam qoqygan damlarda kechagi kunga nazar tashlash, sunggi mustamlakachilik asoratini urganish ijtimoiy-siyosiy va ma`naviy jihatdan muxim axamiyat kasb etadi. CHunki millatni asrash uning xaqiqiy tarixini urganish, avaylab ximoya qilish kerak buladi.

Podsho Rossiyasi shuningdek mazlum xalqlarnii ezish va xunrezlik qilishda uning davomchisi bulgan sobiq shuro xukmronligi yillarida mustamlaka respublikalar xususan, O`zbekiston ittifoqning xom ashyo manbaiga aylantirilgan edi. Mustaqillikning ilk yillaridanok ulka boyliklarini ommaviy talon-taroj qilish oqibatlariga chek quyishga kirishildi.

Respublika Prezidenti I.Karimov 1991 yildayoq SSSR ning tarqalib ketishi va o`zbek xalqining mustaqillikni kulga kiritishi tasodifiy xodisa bulmasdan uning chuqur tarixiy ildizga ega ekanligini asosolab berdi.

2.O`zbekiston mustaqillikka erishgach tarixshunoslik fanida yangi saxifa ochildi. Ayniqsa bu borada Prezident I.Karimovning 1996 yil 18 sentyabrdagi O`zbekiston Respublikasi Prezidenti xuzuridagi Davlat va jamiyat qurilishi akademiyasi qoshida «O`zbekistonning yangi tarixi markazini tashkil etish tugqrisida»gi farmoyishi va O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining 1996 yil 16 dekabrdagi qaror goyat katta dastur amal ahamiyatga ega boqli. Mazkur tarixiy xujjatlarda O`zbekistonning yangi tarixini tayyorlashdek ulkan vazifa quyildi, buni amalga oshirishda XIX asrning urtalaridan xozirgi kungacha xalqimiz xayotida sodir bulgan tarixiy voqealarni, bosqichlarni va oqzgarishlarni tula qamrab olishga e`tibor berish aloxida ta`kidlandi.

Tarix qxalq maqnaviyatining asosidir

Mustaqillikning dastlabki yillari rivojlanish nuqtai nazaridan tarix fani uchun birmuncha ogqlir kechdi. Mustaqil davlat qurilishida u chinakamiga asos va tayanch boqla olmadi. Buning sababi tarixchilar oqrtasida fikrlar mushtarakligi va haqiqiy birlikning yoqligida edi. Yondashuvlarning turli-tumanligi, fikrlar tarqoqligi, tari-xiy xususiyat, yaqlni qoqlga kiritilgan mustaqillikni tarixan asoslay olmaslik, eskicha ish tartibi, keksa va yosh kadrlar oqrtasidagi ziddiyat - bularning barchasi nafaqat zamon talabiga javob bermas, ayni paytda, umuman tarix fani rivojini toqxtatib qoqygan edi. Xuddi shu vaziyatda 1998 yilning iyun oyida mamlakat Prezidenti I.A.Karimov bir

guruh yetakchi tarixchi olimlar va ommaviy axborot vositalari vakillari bilan uchrashdi.

Ushbu uchrashuvda Prezident tomonidan tarixchilar oldiga katta va asosiy vazifalar qo'yildi:

1. O'zbekiston tarixini o'rganishning konsepsiyasi qanday bo'lishi kerak?
2. O'zbek xalqining kelib chiqishi va davlatchiligi tarixini qanday o'rganish kerak?
3. Zamonaviy tarixchining qiyofasi qanday bo'lishi kerak.?
4. O'zbek davlatchiligi tarixi qachondan boshlangan?

Qo'yilgan masalalarni hal qilish uchun tarix fanining metodologik asoslarini tubdan o'zgartirish zarur edi. Prezident suhbatidan keyin e'lon qilingan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti faoliyatini takomillashtirish to'g'risida» gi qarori (1998 yil 27 iyul) tarix fanining vazifalarini strategik jihatdan o'zgartirish uchun asos bo'ldi) Tabiiyki, mamlakat Prezidenti tomonidan qo'yilgan vazifalar bir institutgagina taalluqli bo'lmay, faqat uning jamoasi kuchi bilan bajarilmas edi. Keyingi yillarda institut mamlakatimizdagi barcha tarixchilarni o'z atrofiga birlashtirib, hqiqatda ilmiy tadqiqotlarni muvofiqlashtiruvchi o'ziga xos markazga aylandi. Ularning sa'y-harakati bilan o'zbek xalqi va uning davlatchiligi tarixi konsepsiyasi ishlab chiqildi. Tarixchi va arxeolog olimlarning birgalikdagi mehnati mahsuli bo'lmish O'zbekiston davlatchilig'i tarixiga bag'ishlangan o'zbek va rus tillaridagi ilk kitob bu yo'nalishdagi ishlarning natijasi bo'ldi. Bu yo'nalishdagi ilk qadamlar mazkur mavzuning sovet davrida taqiqlangani va o'rganilmagani tufayli muayyan qiyinchiliklar bilan birga kechdi.

Vazirlar Maxkamasining 1998 yil 24 iyuldagi «O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tarix instituti faoliyatini takomillashtirish tug'risida»gi qaror xam o'zbek tarixshunosligining bundan buyon yunalishini belgilab olishda, o'zbek milliy davlatchiligi tarixini tadqiq etishda muxim ahamiyat kasb etmoqda.

I.Karimovning 1998 yil 26 iyunda bir gurux tarixchi olimlar, jurnalistlar, ijodiy soxa xodimlari bilan bulgan uchrashuvda bildirgan fikr-goyalari, 1999 yil 2 fevralda «Turkiston» gazetasi muxbirining savollariga bergan javoblari xam kundun-kun dasturi amal kontseptual ahamiyatga ega bulib, ular o'zbek tarixshunosligining xozirgi taraqqiyotini va bundan keyingi asosiy ustuvor yunalishlarini belgilab bermoqda.

Mustaqillik yillarida tarixchi olimlarimiz tomonidan bir talay tarixiy asarlar chop qilindi. Ulardan ayrimlarini kurib chiqamiz:

Axmedov B. O'zbekiston xalqlari tarixi manbalari. 1991 y.

Axmedov B. Tarixdan saboklar. 1994 y.

Saidkulov T. O'qirga Osiyo xalqlari tarixining tarixshunosligidan lavxalar. 1993 y.

Karimov SH., SHamsiddinov R. Turkiston Rusiya bosqini davrida. 1995 y.

Kamoliddinov S. Istoricheskaya geografiya YUjnogo Sogda i Toxaristana po araboyazichnim istochnikam IX nachalo XIII veka. 1996 g.

CHoironov Z. Turkiston mardikorlari: safarbarlik va uning okibatlarini (1916-1917 yillar) 1999 y.

Raximov J. O'zbekiston tarixini urganishda arxiv manbalaridan foydalanish. 1995 y.

Bobobekov X. Quqon tarixi. 1996 y.

O'zbekiston tarixini urganish va uqitishning dolzarb masalalari. 1993 y.

O'zbekistonning yangi tarixi(Turkiston chor Rossiyasi mustamlakachiligi davrida) 2000y

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi bilan bir vaqtda uning tarkibida Tarix institute tashkil etildi. Bu tarix oldida qisqa bir muddat bo'lishiga qaramay, tub o'zgarishlar sodir bo'lganligi jihatidan butun bir davrga teng: bir tuzumikkinchisi bilan almashdi va shunchaki almashib qolmadi-qadimiy ildizlariga ega bo'lgan, boyva bebaho madaniyat yaratgan mamlakat mustaqillikka erishdi, jahon hamjamiyatiga teng huquqli a'zo sifatida kirib, o'zining o'ziga xos taraqqiyot yulini tanladi.

3.Mustaqillikning 20 yili davomida barcha sohalarda, shu jumladan, fan va uning yetakchi yunalishlaridan biri bo'lgan tarix fanida ham katta va tub o'zgarishlar yuz berdi. Bu o'zgarishlar va yutuqlar birinchi navbatda butun yil davomida tarix fanining bayroqdori bo'lib kelgan O'zR FA Tarix institute faoliyati bilan bog'liq. Bu mashaqqatli yulda tarixchilarning o'zlarini ham, ularning ilmiy tadqiqotlari ham sovet hukumati mafkurachilarning tazyiqlarini boshdan kechirishlariga to'g'ri keldi. Bu o'qirga Amir Temurning tarixda tutgan o'rnini xolis baholash va uni buyuk sarkarda hamda davlat arbobi sifatida ko'rsatishga uringani uchun taniqli olim, akademik Ibrohim Mo'minovning kuchli tazyiqlarga duchor bo'lganligi yaqqol misol bula oladi. Shunga qaramay, ayni shu davrda tarix fanida, ayniqsa qadimgi va o'qirga asrlar tarixi hamda arxeologiyada katta yutuqlar qulga kiritildi.

Institute olimlari tomonidan O'zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti bilan bog'liq ilgari ma'lum bo'lmagan va o'qilmagan juda katta miqdordagi ko'lyozmalar ilmiy muomilaga kiritildi, arxeologiya sohasida O'zbekiston zaminida eng qadimgi madaniyat avtohton tarzda taraqqiy etgani va u rivojlangan sivilizatsiyaning mahsuli ekanligini kursatishga imkon beradigan muhim kashvivotlar amalgam oshirildi. Bunda O'zbekiston arxeologiya va umuman tarix fanining shakillanishiga raxbarlik qilgan akademik Yahyo Gulomovning hissasi beqiyos.

Bugina emas. Uning qattiyati, har qanday vaziyatda ham o'z-o'ziga va fanga sodiq qodirligi tufayli ko'plab arxeologik, tarixiy yodgorliklar hamda obyektlar saqlab qolindi.

O'tgan yillar mobaynida tarix instituti o'zbek xalqi etnografiyasini o'rganish markaziga aylandi. Bu ishga M.S.Andreev, O.A.Suxareva, K.Sh.Shoniyozov kabi taniqli olimlar o'zlarining katta hissalarini qo'shdilar. Mazkur dargohda faoliyat kursatayotgan ularning shogirtlari o'z ustozlarini hali-hanuz alohida hayajon bilan esga oladi. Aynan shu yillarda o'zbeklarining oilasi va turmush tarzi, kasb-hunari, urf-odatlarini o'rganish boshlandi. Albatta, bu soha ham komunistik-atiestik qoliblar doirasidan tashqariga chiqolmadi. Bunday qiyinchiliklarga qaramay, tariximizning mustamlaka va sovetdavri tadqiq etishda muayyan yutuqlarga erishildi. Bu borada nomlari O'zbekistondan tashqarida ham mashhur bo'lgan H.Z.Ziyoev va R.H.Aminova kabi olimlarning hizmatlari katta bo'ldi.

O'zR FA Tarix institute kadrlar tayyorlash buyicha O'rta Osiyoda hamisha birinchi o'rinni egallab kelganligini alohida takidlab o'tish joiz. Tarix fanining ko'lab yunalishlari boshqa respublikalarda rivojlanmagan edi, shuning uchun institut yitakchi olimlarining shogirtlari orasida qozoqlar, qirg'izlar, turkmanlar va boshqa millat tarixchilari ham bo'lib ular hozirda o'z mamlakatlarning fan sohasida qizg'in faoliyat ko'rsatmoqdalar.

Bu, xususan, B.V.Lunin rahbarlik qilgan tarixnavislik yunalishi ga tegishli. U biobibliografiya va tarixnavislikka oid ko'plab tadqiqotlar muallifi.

Mavzuga oid adabiyotlar:

- *Karimov I. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. T 1992 yil.*
- *Karimov I. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. T. 1998 yil*
- *Karimov I. O'zbekistonning 16 yillik mustaqil taraqqiyot yili. T. 2007 yil.*
- *Karimov I. Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch. T 2008 yil.*
- *Karimov I. Mamlakatni modernizatsiya qilish va iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish yo'li. T. 2009. 16 jild.*
- *Karimov I. Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi. T. 2010*
- *«O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi tarix instituti faoliyatini takomillashtirish tugrisida» O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining qarori. «Xalq so'zi» 1998 yil 25 iyul .*

Imomov Murodjon G`ulom o`g`li.

Ro`zmetov Sulaymon Ilxomboy og`li

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

imomovmurodjon32@gmel.com

ANNOTATSIYA: Aristotel, qadimgi Yunoniston faylasuf, bilim va tajriba o'rtasidagi muvozanatni o'rganishga qaratilgan falsafiy sistemaga ega. U mantiq, etik, politologiya va tabiiy fanlarda tahlil va nazariyalar taklif qilgan. Uning asarlarida inson xulqi, ijtimoiy hayot va tabiat qonunlari haqida chuqur mulohazalar mavjud.

Kalit so`zlar: . Mantiq, Falsaf,Etika, Meta,fizik,Rivojlanish

АБСТРАКТНЫЙ: Аристотель, древнегреческий философ, разработал философскую систему, основанную на балансе между знанием и опытом. Он предложил анализы и теории в логике, этике, политологии и естественных науках. В его трудах содержатся глубокие размышления о человеческом поведении, социальной жизни и законах природы.

Ключевые слова: Логика ,. Философия , Этика . Мета,Развитие

ABSTRACT: Aristotle, the ancient Greek philosopher, developed a philosophical system focused on the balance between knowledge and experience. He offered analyses and theories in logic, ethics, political science, and natural sciences. His works contain profound reflections on human behavior, social life, and the laws of nature.

Key words: Logic,Philosophy, Ethics, Metaphysics, Development

Kirish

Aristotelning hayoti haqida juda kam narsa ma'lum. Olim shimoliy Gretsiyadagi [Stagira](#) shahrida tug'ilgan. Otasi Nikomachus Aristotel bolaligida vafot etgan va u vasiyning qo'lida tarbiyalangan. Miloddan avvalgi 367-yilda, o'n yetti-o'n sakkiz yoshida, [Afinaga](#) borib, [Platon akademiyasida\[2\]](#) tahsil olgan. O'ttiz yetti yoshgacha (miloddan avvalgi 347-yil)gacha shu yerda qolgan. Aflotun vafotidan ko'p o'tmay, Aristotel Afinani tark etgan. Miloddan avvalgi 343-yildan

boshlab [Makedoniya](#) podshohi [Filipp](#) taklifi bilan shahzoda Aleksandrga murabbiylik qilgan. Miloddan avvalgi 335 yilda Afinaga qaytib, o'zining [Likey maktabini](#) tashkil qilgan. Aleksandr vafotidan so'ng 323-yilda xudosizlikda ayblanib, Evbeya Xalqidasiga qochishga majbur bo'lgan va umrining oxirigacha shu yerda yashagan.

Arastu qomusiy bilimlar sohibi, peripatetika maktabi asoschisi, uning ta'limoti ayrim, alohida fanlarni falsafiy nuqtai nazardan yoritib berdi. Fan sohalarini tasniflashda falsafiy tizim yaratish bilan qilishni sevgan tafakkurini rivojlantirishga juda kuchli ta'sir ko'rsatdi. Arastu ijodi o'z zamonidagi deyarli barcha bilim sohalarini qamrab oldi. O'zining „ilk falsafa“ ga oid („Metafizika“) asarida Platonning g'oyalar nazariyasini tanqid qildi. „Platon g'oyalari“ moddiy predmetlarning oddiy nusxasi, aynan o'zi ekanini ko'rsatdi. Arastu ayrimlik va umumiylikning o'zaro munosabati masalasini hal etdi. Ayrimlik „biron-bir joy“dagina va „hozir“dagina mavjuddir, uni his bilan idrok etish mumkin. Umumiylik esa har qanday joyda va har vaqtda („hamma yerda“ va „hamma vaqt“) mavjud, u muayyan sharoitda ayrim holda yuzaga kelib, shu ayrimlik orqali idrok qilinadi. Shuningdek umumiylik — fan predmeti, uni aql vositasida bilib olish mumkin.

Arastu olamdagi hodisalar va predmetlarning sabablarini to'rt guruhga bo'ladi: 1) moddiy sabab yoki materiya; 2) shakliy sabab yoki shakl; 3) yuzaga keltiruvchi sabab; 4) oxirgi sabab yoki maqsad. Garchi Arastu materiyani dastlabki sabablardan biri, deb e'tirof etsa ham, uni faqat passiv asos, imkoniyat xolos, qolgan uch sababni esa — faol sabab, deb hisoblaydi. Masalan, uning fikricha, shaklsiz hech qanday narsaning bo'lishi aslo mumkin emas, shakl — borliq mohiyatidir, shakl — abadiy, o'zgarmas va moddiy sababdan ustunroqdir. Yuzaga keltiruvchi sabab harakat yoxud turg'unlik manbaidir. Harakat, deydi Arastu, biron-bir narsaning imkoniyatdan voqelikka o'tishidir. Harakatning to'rt turi bor, bular: sifatli harakat yoki o'zgarish; miqdoriy harakat yoki ko'payish va kamayish; joyni o'zgartirish yoki makondagi harakat; vujudga kelish va yo'q bo'lishdan iborat. Oxirgi sabab yoki maqsad — harakat, o'zgarish, inson faoliyatining oqibatidir.

Arastu ta'limotiga binoan, xudo — o'z qonunlari bo'yicha rivojlanayotgan barcha shakllar, tabiatdagi jamiki hodisalar va hamma mavjud narsalarning oliy maqsadi, „shakllarning shakli“, maqsadi, olamni harakatga keltiruvchi ilk kuchdir. Arastu nazariyasiga ko'ra, har qanday real mavjud bo'lgan ayrim narsa „materiya“ bilan „shakl“ning birligidan iborat, „shakl“ esa narsaning o'ziga xos „ko'rinishi“dir, unga ham „materiya“, ham „shakl“ deb qarash mumkin. Shu tariqa butun voqe olam

„materiya“dan — „shakl“ ga va „shakl“dan — „materiya“ga izchil ravishda o‘tish jarayonidan iborat.

Arastu bilish haqidagi ta’limotida „dialektik“ bilish bilan „apodiktik“ bilishni bir-biridan farqlaydi. „Dialektik“ bilish — tajriba samarasi bo‘lmish „fikir“ni, „apodiktik“ bilish esa ishonchli bilimni vujudga keltiradi. Ammo Arastu tajribani ishonchli bilimning oliy darajasi, deb hisoblamaydi, uning fikricha, bilimning eng oliy qonun qoidalari bevosita aql vositasidagina idrok etiladi.

Arastu mantiq ilmining asoschisidir. Arastu yaratgan va „analitika“ deb nomlagan mazkur fan tafakkurning tushuncha, muhokama, xulosa kabi asosiy shakllaridan, ayniyat, qarama-qarshilik va uchinchi istisno qonunlaridan, fikrni isbotlash yoxud rad etish uslublaridan, bir qancha kategoriyalardan iborat. Mantiq „ilk falsafa“ („metafizika“) bilan birgalikda fan sohalarining falsafiy tasnif tizimini tashkil etadi. Biologiya sohasidagi Arastu ilmiy xizmatlaridan biri — o‘simlik va hayvonot turlarining biologik jihatdan maqsadga muvofiqligi haqidagi ta’limotidir. O‘simliklarning urug‘dan o‘tib-rivojlanishi, hayvonlardagi instinktlarning maqsadga muvofiq tarzda yuzaga kelishi, a’zolarining o‘zaro mutanosib ravishda harakat qilishi — tabiatdagi maqsadga muvofiqlik namunasi.

Soliqlar haqida „Aristotel soliqlarni to‘lashni dasturxonga qo‘yilgan noz-ne‘matlar sifatida tasvirlab unda hamma turlicha dehqonlar, hunarmandlar, mulk egalari to‘lovlarni amalga oshirishni aytib o‘tgan“.[\[3\]](#)

Arastu jahon ilm tarixida ilk bor axloq fani — etikaga asos soldi. Uning axloq sohasidagi ma’naviy ideali Xudodir, Xudo eng oliy faylasuf va mutafakkirdir. Arastu aql-zakovatning kuzatish, mushohada qilishdan iborat faoliyatini barcha ne‘matlardan ustun qo‘yadi, uni ezgulik, rohat va lazzat manbai, deb biladi. Amaliy faoliyat esa hamisha ham aql hukmiga bo‘ysunavermaydi, binobarin kundalik ishlarda ham aql, ham hayotiy tajribani ishga solib o‘rta yo‘lni tanlagan ma’qul.

Arastuning siyosiy qarashlari „inson — ijtimoiy mahluqdir“ degan g‘oyaga asoslanadi, ya’ni oila, jamiyat, davlat — inson hayoti va faoliyatining asosiy sohalaridir, bularsiz u yashay olmaydi. Arastu oilaviy va ijtimoiy tarbiyani davlat tuzumini mustahkamlash vositasi, deb biladi, binobarin maktab faqat davlatniki bo‘lishi, unda barcha fuqarolar (qullardan tashqari) avvalo davlat tuzuk tartibotidan saboq beruvchi ilmlarni egallashi shart. Arastu davlat masalasida har qanday arbob qulay siyosiy shart-sharoit vujudga kelishini kutib o‘tirmay, mavjud imkoniyatdan kelib chiqib, yaxshi konstitutsiya asosida kishilarni boshqara bilishi, birinchi galda yosh avlodning jismoniy va aqliy tarbiyasi haqida qayg‘urishi lozim, deb hisoblaydi.

Arastu davlatni idora etishning uchta ma'qul va uchta noma'qul shakli mavjud, degan g'oyani olg'a suradi. Yaxshi boshqaruv shakllari amal qilgan davlatda undan g'arazli maqsadlarda foydalanish imkoni istisno etiladi, hokimiyat esa butun jamiyat xizmatida bo'ladiki, bular — monarxiya (yakka podsho hukmronligi), aristokratiya (aslzodalar hukmronligi) va „politiya“ (o'rta tabaqa, mo'tadil demokratiya hukmronligi)dir. Aksincha, tiraniya (zolimona hukmronlik), sof oligarxiya (qudratli kishilar to' dasining hukmronligi) va oxlokratiya (haddan oshgan olomon hukmronligi) — monarxiya, aristokratiya va „politiya“ shakllarining vaqt o'tishi bilan batamom aynigan, yuz tuban ketgan ko'rinishidir.

Arastuning tarbiya nazariyasi zamirida axloqiy va ruhiy qarashlari yotadi: tarbiyadan maqsad — ruhning oliy jihatlari bo'lmish aql-zakovat va irodani kamol toptirishdir. Tarbiyaning o'zaro chambarchas bog'liq uch jihati — jismoniy, axloqiy va aqliy tarbiya — ruhning uch turiga muvofiq keladi, ya'ni kamolatga erishishning harakatlantiruvchi kuchlari — tabiiy qobiliyat, ko'nikma va aql-idrokdan iborat hamda tarbiya ishi ayni shu kuchlarga asoslanishi zarur. Arastu o'z iqtisodiy ta'limotida qullik — tabiiy bir hodisa va u doimo ishlab chiqarish? negizi bo'lishi lozim, degan nuqtai nazarga suyanadi. U tovar-pul munosabatlarini tadqiq etib, natural xo'jalik bilan tovar ishlab chiqarish? o'rtasidagi tafovutlarni anglab etish darajasiga yaqin keldi. Uningcha, boylik ikki turdan iborat: iste'mol qiymatlari yig'indisi sifatidagi boylik va tovar ayirboshlash qiymatlari sifatidagi boylik. 1-tur boylik (uni Arastu „tabiiy boylik“ deb ataydi) manbai — dehqonchilik va hunarmandchilik bo'lib, kishilarning tub ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qiladi. 2-tur boylik esa (uni Arastu „g'ayritabiiy boylik“ deb nomlagan) aksincha, bevosita ehtiyoj buyumlaridan iborat bo'lmay, o'zaro ayirboshlash, muomala negizida vujudga keladi. Boylik 1-turining miqdori inson ehtiyojlari bilan chegaralansa, 2-turining miqdorini esa aslo cheklab-chegaralab bo'lmaydi. Shuningdek Arastu iste'mol qiymati bilan tovar qiymati o'rtasidagi chegarani birinchi bo'lib belgilab berdi, turli xil tovarlari faqat pul vositasida o'zaro qiyoslash mumkin, deb hisobladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Aristotel - "Metafizika" (Metaphysics)
2. Aristotel - "Nikocha Etikasi" (Nicomachean Ethics)
3. Aristotel - "Politika" (Politics)
4. Aristotel - "Organon" (Organon)
5. Heath, M. (2000) - Aristotle: Logic and Metaphysics.
6. Russell, B. (1946) - A History of Western Philosophy.
7. Kenny, A. (2010) - Aristotle.
8. Irwin, T. (1988) - Aristotle's First Principles

**BARQAROR RIVOJLANISH, IQLIM MUAMMOLARI VA
YANGI MAQSADLAR**

Qosimova Nodira Saidovna

nodiraqosimova2024@gmail.com

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

Shodiyev Ramshid Muxtor o'g'li

“Tarmoqlar iqtisodiyoti” kafedrasida assistenti

Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti

3-kurs talabasi

Annotatsiya: Iqlim o'zgarishlarining asosiy sabablari, hozirgi holati va uning insoniyat va tabiiy tizimlarga ta'siri ko'rib chiqilgan. Iqlim o'zgarishlarining global miqyosda intensivlashishi, atmosferada issiqxona gazlarining ortishi bilan bog'liq bo'lib, bu jarayonning asosiy sabablari sifatida fosil yoqilg'ilarni yoqish, o'rmonlarning kesilishi va qishloq xo'jaligi faoliyatlari ko'rsatiladi. Iqlim o'zgarishlarining asosiy oqibatlarini, jumladan, global haroratning o'sishi, muzliklarning erishi, ekstremal ob-havo hodisalarining ko'payishi haqida so'z boradi. Shuningdek, iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar, jumladan, Parij kelishuviga qo'shilish, yashil energiyaga o'tish va chiqindilarni kamaytirish kabi yo'nalishlar haqida ham ma'lumot berilgan. Iqlim o'zgarishlarini sekinlashtirish va ularga qarshi kurashish uchun global hamkorlikning zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: iqlim o'zgarishlari, issiqxona gazlari, global harorat, fosil yoqilg'ilar, muzliklar, ekstremal ob-havo hodisalari, Parij kelishuvi, COP29, yashil energiya, qayta tiklanadigan energiya, chiqindilarni kamaytirish, iqlim inqirozi, ekologik xavf, global hamkorlik, qurg'oqchilik, suv resurslari.

Аннотация: Рассмотрены основные причины изменения климата, его текущее состояние и влияние на человечество и природные системы. Интенсификация изменения климата в глобальном масштабе связана с увеличением выбросов парниковых газов в атмосферу, основными причинами чего являются сжигание ископаемого топлива, вырубка лесов и деятельность сельского хозяйства. Обсуждаются основные последствия изменения климата, включая повышение глобальной температуры, таяние ледников и учащение

экстремальных погодных явлений. Также предоставлена информация о мерах, предпринимаемых для борьбы с изменением климата, таких как присоединение к Парижскому соглашению, переход на «зеленую» энергию и сокращение отходов. Подчеркивается необходимость глобального сотрудничества для замедления изменений климата и борьбы с их последствиями.

Ключевые слова: изменение климата, парниковые газы, глобальная температура, ископаемое топливо, ледники, экстремальные погодные явления, Парижское соглашение, COP29, зеленая энергия, возобновляемая энергия, сокращение отходов, климатический кризис, экологическая угроза, глобальное сотрудничество, засуха, водные ресурсы.

Iqlim o'zgarishlari, asosan, Yerning atmosfera va okeanlarida yuz berayotgan uzoq muddatli o'zgarishlar sifatida ta'riflanadi. Bu o'zgarishlar tabiiy va inson faoliyatining natijasi bo'lishi mumkin. XX asrning oxirlarida boshlanib, bugungi kunda insoniyat iqlim o'zgarishlari muammosi bilan to'liq yuzma-yuz keldi. Iqlim o'zgarishlari global ekologik tizimlarga, iqtisodiyotga, agrar sektorga, suv resurslariga va inson salomatligiga katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Iqlim o'zgarishining ikkita asosiy sababi bor: tabiiy va antropogen (inson faoliyati bilan bog'liq).

1. Tabiiy sabablari:

- Vulqonlar va ularning atmosferaga chiqaradigan gazlari.
- Quyosh nurlanishining o'zgarishi.
- Okeanlarning aylanishi va tabiiy atmosfera sikllari (masalan, El-Nino va La-Nina).

2. Antropogen sabablari:

- **Issiqxona gazlari:** Issiqxona gazlarining, ayniqsa karbondioksid (CO₂), metan (CH₄) va azot oksidlarining atmosferaga chiqarilishi. Bular atmosferada issiqlikni ushlab turadi, natijada global harorat o'sadi.

- **O'simliklarning kamayishi:** O'simliklar karbonat angidridni yutish va kislorod chiqarish bilan iqlimni muvozanatda saqlaydi. Ammo o'rmonlarning kesilishi va yerlarni dehqonchilikda ishlatish ularning hajmini kamaytiradi.

- **Sanoat va transport:** Avtomobillar va sanoat ishlab chiqarishlari karbonat angidrid chiqindilarini oshiradi, bu esa issiqxona effekti kuchayishiga olib keladi.

- **Energetika sektori:** Neft, gaz va ko'mirni yoqish orqali chiqarilgan gazlar atmosfera haroratining ko'tarilishiga yordam beradi.

Bugungi kunda iqlim o'zgarishi global darajada kuzatilmoqda. Yerdagi o'rtacha harorat oxirgi 150 yil ichida sezilarli darajada oshdi. Jahon meteorologiya

tashkilotining (WMO) hisobotlariga ko‘ra, 2019-2023 yillar¹ dunyodagi eng issiq yillar bo‘ldi. 2024 yilga kelib, global haroratning o‘rtacha oshishi 2°C ga ko‘tarilgan², bu esa sanoat davri (pre-industrial) bilan solishtirilganda juda katta o‘zgarishdir. Iqlim o‘zgarishlari nafaqat haroratning oshishi bilan bog‘liq. Unga boshqa bir qator o‘zgarishlar ham kiradi. Bu o‘zgarishlar dengiz sathining ko‘tarilishiga va ekstremal ob-havo hodisalarining (qurg‘oqchiliklar, yomg‘irlar, to‘fonlar) ko‘payishiga olib kelmoqda. Shimoliy va Janubiy Polorning muzlari tez eriyapti. Shimoliy qutbdagi muz qoplaminin hajmi har 10 yilda 13% ga qisqarmoqda. Grenlandiya muzliklari har yili 250 milliard tonna muz yo‘qotmoqda, Antarktidada esa yillik muz yo‘qotilishi 150 milliard tonnaga yetgan. Bu esa dengiz sathining 1901–2020-yillar oralig‘ida o‘rtacha 20 sm ga ko‘tarilishiga, shuningdek, mavjud ekosistemalar va hayvonot dunyosining o‘zgarishiga sabab bo‘lmoqda. Bu jarayon hozirda yanada tezlashmoqda. 2100-yilga borib, dengiz sathi 0,63–1,01 metrga ko‘tarilishi mumkin (agar emissiyalar yuqori darajada qolsa).

Yalpi iqlim o‘zgarishi tufayli dunyo bo‘ylab to‘fonlar, kuchli yomg‘irlar, qurg‘oqchilik va boshqa ekstremal ob-havo hodisalari ko‘paymoqda. Ekstremal issiqlik to‘lqinlari soni 1980-yillardan beri 2 barobar oshgan. 2023-yilda dunyo bo‘ylab qurg‘oqchilikdan aziyat chekayotgan aholining soni 4 milliard kishiga yetdi. Oxirgi o‘n yilda to‘fon, suv toshqini va qurg‘oqchilik kabi ekstremal hodisalar 23 million kishining migratsiyasiga sabab bo‘ldi.

Iqlim o‘zgarishi sababli so‘nggi 50 yil ichida yovvoyi tabiat populyatsiyasi 69% ga kamaydi. Haroratning ko‘tarilishi sababli 1 millionga yaqin tur yo‘qolishiga olib keladi.

Iqlim o‘zgarishining asosiy sabablaridan biri issiqxona gazlari emissiyasidir. 2022-yilda global karbonat angidrid (CO₂) chiqindilari 37 milliard tonnaga yetdi. Bu sanoat davrining boshlanishidan 50% ga ko‘proqni tashkil etadi. Atmosferadagi CO₂ konsentratsiyasi 2023-yilda 424 ppm (millionga nisbatan zarracha) darajasiga, metan (CH₄) darajasi esa 1911 ppb (billionga nisbatan zarracha)ga yetdi. Bu so‘nggi 800 ming yil ichidagi eng yuqori darajadir.

Shu o‘rinda energiya iste‘molining 84% i hali ham neft, gaz va ko‘mir kabi qazib olinuvchi yoqilg‘ilarga bog‘liqligini takidlab o‘tish kerak. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, jumladan, quyosh va shamol energiyasi, global energiya manbalarining faqat 12%-18% ni tashkil qiladi. Elektr transport vositalariga talab 2023-yilda 2020-

¹ 2011–2020-yillar o‘rtacha harorat **eng issiq o‘n yillik** bo‘lgan. 2023-yil esa tarixdagi eng issiq yil sifatida qayd etildi, 2023-yilning iyul oyida global harorat **17,23°C** ni tashkil etdi, bu tarixdagi eng issiq oydir

² (Manba: IPCC, 2023)

yilga nisbatan 3 barobar oshdi. Iqlim o'zgarishi tufayli dunyo iqtisodiyoti yillik 2,5 trillion AQSh dollari zarar ko'rmoqda. 2030-yilga borib, bu zarar yillik 4 trillion dollarga yetishi mumkin.

Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish uchun global miqyosda bir qator tashabbuslar va kelishuvlar mavjud. Eng mashhur va ahamiyatli tashabbuslardan biri — **Parij kelishuvi (2015)** bo'lib, unda davlatlar global haroratni 2°C bilan cheklash uchun 2030 yilga qadar global karbon chiqindilarini 45% ga qisqartirish, 2050 yilga borib esa to'liq neytral holatga erishish uchun o'z majburiyatlarini belgilashdi. Shu bilan birga, qayta tiklanadigan energiya manbalariga, masalan, quyosh va shamol energiyasiga o'tish, o'rmonlarni tiklash va chiqindilarni kamaytirish bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining **Iqlim o'zgarishi Konferensiyasi COP29 (2024 yil) xalqaro iqlim harakatini** bir necha asosiy yo'nalishlar bo'yicha:

- Karbon emissiyasini kamaytirish majburiyatlari;
- Yashil energetika rivoji;
- Iqlim o'zgarishiga moslashish (Adaptatsiya);
- Moliyaviy va texnologik yordam olish;
- Milliy strategiya va xalqaro hamkorlik;
- Iqlim diplomatiyasini kuchaytirishga va uni barcha mintaqalar va sektorlarda inklyuziv va samarali bo'lishini ta'minlashga qaratildi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlab o'tishimiz joizki, iqlim o'zgarishlari jahon miqyosida jiddiy muammo bo'lib, uning oqibatlarini kamaytirish uchun tezkor va samarali chora-tadbirlar talab etiladi. Bu borada xalqaro hamkorlik, ko'mir, neft va gaz kabi an'anaviy yoqilg'ilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi yangi energiya manbalariga (quyosh, shamol, gidroelektr stansiyalar) o'tish, Barqaror rivojlanish konsepsiyasi asosida energiya samaradorligini oshirish, chiqindilarni kamaytirish va tabiatni asrashga qaratilgan iqtisodiy modelni yaratish, o'zgaruvchan iqlim sharoitlariga moslashish uchun infratuzilmani optimallashtirish muhimdir. Har bir insonning iqlimni saqlash borasidagi mas'uliyati kundalik hayotda o'zgarishlar kiritishdan boshlanishini inobatga oladigan bo'lsak, davlatlar va xalqaro tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladigan siyosat va qarorlar bu jarayonni sekinlashtirish yoki to'xtatish imkoniyatini berishini anglab yetishimiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. **“Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice”** (M. L. J. S. Campbell) – Yashil iqtisodiyotning nazariy asoslari va uning iqtisodiy modellari.

2. Yashil iqtisodiyotning O‘zbekistondagi rivojlanishi va amaliyoti haqida o‘rganishlar, xususan, “O‘zbekiston Respublikasida ekologik barqaror rivojlanish” va “Yashil energiya va energiya samaradorligi” mavzulari bo‘yicha hisobotlar va tahlillar.

3. **“O‘zbekiston Respublikasida ekologik barqarorlik va yashil iqtisodiyotni rivojlantirish strategiyasi”** – O‘zbekistonning yashil iqtisodiyotga o‘tish yo‘nalishlari va buni amalga oshirish bo‘yicha hukumat tomonidan ishlab chiqilgan strategiyalar.

4. Saidovna, Qosimova Nodira. "O ‘ZBEKISTONDA BARQAROR IQTISODIY RIVOJLANISHNING MOHIYATI." *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH* 3.26 (2024): 41-50.

5. Саидовна, Қосимова Нодира, and Дилдора Абдукаримовна Отамуродова. "КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИ РИВОЖЛАНИШИДАГИ ЎРНИ." *Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting* 4.05 (2024): 171-177.

6. Saidovna, Kasimova Nodira. "THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF MINERAL RESOURCES IN THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY." *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE* 3.6 (2024): 56-61.

7. Саидовна, Қосимова Нодира. "МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИ РИВОЖЛАНИШИДА КИЧИК БИЗНЕС ВА ХУСУСИЙ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ ЎРНИ." *Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari* 8.2 (2024): 65-76.

8. Saidovna, Qosimova Nodira, and Sharifova Nargiza Khasanov. "MILLIY IQTISODIYOTDA IQTISODIY O ‘SISH VA DINAMIK MUVOZANAT." *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH* 2 (2023): 92-97.

**ЦИТОЛОГИЧЕСКОЕ И ИММУНОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ
КАЛИФОРНИОНСКОГО КРАСНОГО ЧЕРВЯ**

Пардаев Эркин Соатович

ТМА Термезский филиал учитель Кафедры
анатомии и клинической анатомии

zamira.nurova73@gmail.com

Абдурахманов Зухриддин Алишерович

Сайдалиева Санобарбиби Уткир кизи

Уринова Дилафруз Шухратжоновна

Рузиева Озода Икромовна

Студенты лечебного факультета Термезского филиала ТМА

Аннотация: изучение веществ, содержащихся в калифорнийском аскариде, и цитологических и иммунологических свойств его клеток. Общий состав дождевых червей можно сравнить с куриными яйцами. Дождевых червей использовали в лечебных целях с древних времен. У них есть сотни рекомендаций по лечению глистов в странах Юго-Восточной Азии в сушеном, экстрактированном или живом виде. Кроме того, китайская медицина использует порошок высушенной полыни в качестве ингредиента при лечении атеросклероза, сопровождающегося шумом в ушах и головокружением. Включая легкоусвояемые белки и большое количество ненасыщенных липидов, сходных с липидным составом некоторых рыбных следов. Компоненты червя необходимы для роста и поддержания иммунной системы рыб. Целью данной научной статьи является изучение лечебных свойств дождевых червей и их использования в качестве средства от болезней человека.

Ключевые слова: иммунитет, цитолитические, антибактериальные, липидные, белковые, углеводные, головокружение, артрит, малярия, судороги, эпилепсия, атеросклероз, холестерин, антиоксидант.

Актуальность темы: Дождевые черви — почвенные животные, поэтому они обладают кислородным метаболизмом и антиоксидантными свойствами. Говоря о лечебных свойствах красных дождевых червей, в древних китайских рукописях есть источники о том, что дождевые черви используются как жаропонижающие и обезболивающие средства, для детоксикации токсинов, лечения гипертонии и облегчения родов, а также для лечения многих распространенных заболеваний,

таких как артрит, чесотка, и горит. Кроме того, к ним относятся фурункулы, рожа и воспаления. Они успешно используются для дальнейшего улучшения состояния здоровья, такого как боль в суставах, мигрень и бессонница. Он пропускает почвенную смесь дождевых червей через их тела и накапливает в их организме минеральные вещества, полезные для здоровья человека. Кроме того, в организме червя вырабатывается уникальная слизь, обладающая антисептическими свойствами, что позволяет предупреждать различные заболевания и применять от них лекарства при их развитии. Кроме того, на основе экстракта полыни готовят лосьоны, мази и таблетки.

Обсуждение и результаты: Самая известная работа по изучению дождевых червей с медицинской точки зрения была выполнена Хоанг Суан Ба, вьетнамским врачом. Он досконально освоил методы западной и китайской медицины. Многочисленные клинические испытания, проведенные во Вьетнаме, демонстрируют безопасность и эффективность средств от глистов. В ходе клинических экспериментов была определена его эффективность при следующих заболеваниях:

- Травмы;
- Гипертония;
- Атеросклероз;
- Судороги и эпилепсия;
- Проблемы генитоуриной системы;
- Малярия;
- Температура;
- Инфекции гематопозитической системы;
- Прыщи и кашель;

Другой известный профессор, Шан Хунжэнь, обнаружил ферментативную активность в экстрактах дождевых червей в 1970-х годах, о чем он сообщил на научной конференции ООН 1978 года.

Недавние научные исследования, в частности результаты профессора Шанга, показывают, что наиболее важные ферменты обнаружены у дождевых червей. Включая:

- Фибринолизин (плазмин);
- 4 активатора профибролизина;
- Коллагены и другие.

Он также производит большое количество других пищеварительных питательных веществ.

Материалы исследования: Технология приготовления сыворотки
следующая

1. Из почвы выделены средние гели 3-х зрелых образцов;
2. Отделенную пробу сначала промывают обычной водой, вторую промывку - дистиллированной водой, затем в воде промывают лекарственный препарат;
3. В медицинском приборе жидкость из регенеративной зоны проб извлекают через марлю, для извлечения 1 мл жидкости требуется не менее одного месяца, не более двух месяцев;
4. Через биохимический анализатор из состава жидкости определяют 8 различных веществ, а лабораторный анализ остальных проб получают через центрифугу;
5. Вещества разделяют на отдельные токсины и добавляют их в отдельную пробу;
6. Сыворотку готовят путем обработки образцов на трех различных медицинских приборах. Эта сыворотка является лекарством от 11 различных заболеваний и может использоваться как мазь и капли. Предотвращаются следующие заболевания

1. Лейшмания;
2. Псарияз;
3. Витилиго (белые пятна);
4. Герпес у детей раннего возраста;
5. Аллергические высыпания, восстановление кожи;
6. Высыпания у беременных;
7. Гепатит А;
8. Гепатит В;
9. Астма;
10. Вирусные высыпания;
11. Используется для повышения иммунитета и предотвращения выпадения волос.;

Заключение: В настоящее время возрастает интерес к дождевым червям как к уникальному источнику биологически активных веществ в медицине. Одна только жидкость сельдерея содержит более 40 ортопротеинов, которые оказывают ряд биологических эффектов. Включая:

- Систолический;
- Протеолитический;
- Гемолитический;

- Гемоагглютинирующий;
- Антивозрастной;
- Митоген;
- Антибактериальный;
- Иммуноген;
- Липополисахаридные связующие и другие.

Тела клеток червей содержат большое количество углеводов, липидов, белков, пигментов и некоторых щелочных аминокислот. Дождевые черви содержат много веществ, необходимых для здоровья человека. К ним относятся стеариновая, пальмитиновая кислоты, ненасыщенные жирные кислоты, фосфатиды, холестерин и другие. Кровь и тканевые жидкости дождевых червей содержат небольшое количество глюкозы - 0,01-0,05 мкг/мл, но содержат большое количество липидов, нейтральных жиров (35,14%), гликолипидов (41,74%) и фосфолипидов (23,12%). является.

Как видно из вышеперечисленных веществ, они относятся к числу важнейших веществ, необходимых для жизнедеятельности человеческого организма. Эти активные вещества высокоэффективны при лечении различных заболеваний человека.

Использованные литературы:

1. Нурова.З.А .Характеристика экспериментальных животных (Калифорнийских червей) и экспериментальных методов исследования.
МИНИСТЕРСТВО ЗДРАВООХРАНЕНИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН
2. ДрилоБАЗА.(Н/Д). — сказала Эйсения. Проект ДрилоБАЗЕ. Всемирная база данных червей. 17 июля 2019 г.
3. Эдвардс К.А. и Болен П.Дж. 1996. Биология и экология дождевых червей. Чаман и Холл, Лондон.
4. Пердесен Дж.К. и Хендриксен Н.Б. 1993. Влияние кишечного транзита детритофагов на отдельные граммотрицательные и общие бактериальные популяции. Биол. Ферт. Почвы.
5. Левелд П., Бигнелл Д., Лепаж М., Уолтерс В., Роберт П., Ман П., Хил О.У. и Дилион С. 1997. Роль функции почвы в меняющийся мир как инженеры экосистемы беспозвоночных. Евро.Дж. Земля. Биол.
6. Ривас Ортигоса, Конча. (Н/Д). Анатомия и физиология красного червя.
7. <http://www.compostadores.com/eng/diskover/red-worm>
8. http://taco.drilobase.org/index.php?title=Eisenia_fetida

JAHON BOJXONA ISHIDA TERMINLARNING O'RGANILISHI

Berdiyeva Gulmira Xamro qizi

Termiz davlat universiteti

KLM-2024 magistranti

gulikhamro@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada bojxona ishida terminlarning jahon miqyosida o'rganilishi muallif nuqtayi nazaridan yondashilgan. Bojxona terminlarining davr va hudud masalalari, iqtisodiy barqaror mamlakatlarda bojxona to'lovlari va ularning nomlanishi, ushbu soha terminologiyasining ilmiy tadqiq yo'nalishlari va olib borilgan izlanishlar yoritilgan.

Abstract

In this article, the global study of terms in customs work is approached from the author's point of view. The period and territorial issues of customs terminology, customs payments and their naming in economically stable countries, areas of scientific research in the terminology of this field, and research conducted are covered.

Аннотация

В данной статье глобальное исследование терминов в таможенном деле рассматривается с авторской точки зрения. Освещены вопросы эпохи и территории таможенных терминов, таможенных сборов в экономически стабильных странах и их названий, направления научных исследований терминологии этой области и проводимых исследований.

Kalit so'zlar: soliq, bojxona, boj, maks, savdo, monopoliya, tovar, daromad, termin, terminologiya, kodlash, baza, avtomatik tarjima.

Ключевые слова: налог, таможня, пошлина, макс, торговля, монополия, товар, доход, термин, терминология, кодирование, база, автоматический перевод.

Keywords: tax, customs, duty, max, trade, monopoly, goods, income, term, terminology, coding, database, automatic translation.

Insoniyat rivojlanish bosqichida urug‘, qabila jamoalari yaralibdiki, tovar ayirboshlash va savdo jarayonlari amalga osha boshlagan. Bu jarayonlar natijasida shu sohada qo‘llaniladigan leksikalar vujudga kelgan.

Iqtisodiy soha terminlarning shakllanishida savdo-sotiqning yoyilishi va rivojlanishi katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu leksikonlarning iste‘molga kirib kelishida bir qator tadqiqotlar olib borilgan bo‘lib, iqtisodiy terminlar haqidagi dastlabki ma‘lumotlar musulmon dunyosida taniqli islom olimi Abu Yusuf Ya‘qub ibn Ibrohim al-Ansoriyning “Kitab al-Kharaj” (“Soliq kitobi”) bo‘lib, bunda xiroj, zakot, maks kabi soliq turlari haqida ma‘lumot beradi. Xususan, “maks” (مكس) – o‘lpon degan ma‘noni bildirib, “Bibliya”da topilgan, ammo bu atama “Qur‘on”da uchramaydi. Musulmon adabiyotida bojxona to‘lovlari, yo‘l haqi va shunga o‘xshash bojlarni belgilash uchun ishlatiladi. Musulmonlar bu soliq turidan nafratlanagan va bu davrga kelib ushbu soliq turini olmaslik hukm qilingan. Al-maks uchun asarning bir bobi bag‘ishlangan[1,24.]. Shuningdek, shotlandiyalik iqtisodchi Adam Smith o‘zining “The Wealth of Nations” (“Xalqlar boyligi”) asarida bojxona bojlari haqida gapirib o‘tib, ”Ular qadim zamonlardan beri ishlatiladigan odatiy to‘lovlarni bildiruvchi soliq sifatida ko‘riladi. Shuningdek chet el savdogarlari ingliz savdogarlaridan ko‘p soliqqa tortilishi natijasida monopoliya vujudga keldi” deb aytib o‘tiladi[2,682;683.]. Undan tashqari, fransuz iqtisodchisi Friedrich Listning “National system of Political Economy”(“Milliy siyosiy iqtisodiyot tizimi”) asarining ikkinchi (XXVIII, The system of Customs Duties and the popular economical school) va uchinchi (XXXVI, The commercial policy of the German Customs Union) kitobida bojxona uchun alohida boblar ajratiladi. Unda asosan, XIX asrda Fransiya tashqi savdosida bojxona to‘lovlari va uning xavfsizligi [3, 249.], Germaniya savdo tashkiloti va uning vazifasi, tovarlar sifati, turlari, iqtisodiyotga ta‘siri va xalqaro savdo masalalariga bag‘ishlangan. Ushbu savdo tashkiloti natijasida bojxona daromadlari ortishi haqida so‘z boradi [3, 344.].

Shuningdek, Qadimgi Misr tarixida bojxona va soliq masalalari, Rim imperiyasi bilan munosabatlari, taraqqiyoti va tanazzuliga bag‘ishlangan Toby Wilkinsonning “The rise and fall of Ancient Egypt” asarida yoritib o‘tadi. [4, 326;328.]. Barcha sohalar singari soliq va bojxona terminlari va qonun-qoidalari haqida qadimgi hind manbalarida ham alohida ahamiyat beriladi: “...sotuvchi olib kirgan tovarlarning sifatiga javob berishi, agar olib kirgan mahsulotlari savdogar yoki xaridorga zarar bersa, qo‘lda o‘g‘irlik bilan olingan yoki soxta tovar bilan kirsam ma‘lum turdagi jarima va undan ham qattiq jazolar bilan jazolanadi.” [5, 292.].

Ingliz xalqlari tarixida muhim ahamiyatga ega bo‘lgan 1215-yil Angliya qiroli Jon tomonidan imzolangan “Buyuk Xartiya” (“Magna Carta”)da ham soliq va bojxona

terminlari bilan bog'liq bir qancha muhim ma'lumotlar keltiradi:

“...voyaga etmagan merosxo‘rning erining vasiysi merosxo‘rning yeridan

oladi. Faqat oqilona mahsulot, oqilona bojxona va oqilona xizmatlar, va busiz odamlar yoki tovarlarni yo‘q qilish yoki yo‘q qilish; va agar kimningdir erlariga vasiylik qilgan bo‘lsak, sherifga yoki uning masalalari uchun bizga mas‘ul bo‘lgan har qanday boshqa shaxsga bunday kichik va u qilgan...”[6,2]. Bundan tashqari, bojxona terminologiyasi tarixida rus tadqiqotchisi Ye.O. Fedorchenkoning “Становление и развитие терминологической лексики таможенного дела в русском языке” nomli nomzodlik dissertatsiyasida “Terminologiyani kodlashning bunday usuli lug‘atdagi kodifikatsiyadan ham qattiqroqdir, chunki demokratlashtirish tushunchasi me‘yor, huquq tili uchun ma‘lum bir ob‘ektga turli ilmiy yondashuvlar imkoniyatidir va qabul qilinishi mumkin emas” deb o‘tadi va bu ilmiy ishida bojxona huquqi terminologiyasi xususiyatiga ishora qiladi [7,117].

Ukrain tilida ushbu soha terminlari tadqiqi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Jumladan, ukrain tilida bojxona terminologiyasi bo‘yicha Овсейчик С.В. “Формування української екологічної термінології” dissertatsiyasida, Осипенко, З.М. “Різновиди термінів і їх семантичні особливості” o‘quv darsligida va boshqa shu kabi adabiyotlarda ko‘rishimiz mumkin [8,116-118]. Ushbu tadqiqotlar ichida Vira Deynekaning “Customs Term As Unit Of Ukrainian Sectoral Terminology System” nomli maqolasi ahamiyatlidir.

Rus tilshunosligida bojxona terminologiyasi tadqiqoti bilan bog'liq ilmiy ishlar ancha salmoqlidir. Xususan, Yu.A.Filippinaning “Bojxona terminologiyasining tarmoqlararo xususiyati (ingliz tili asosida)” (“Межотраслевой характер терминологии таможенной деятельности (на материале английского языка)”) nomli maqolasi, M.A.Maksimova va A.X.Abdulmanovalarning “Ingliz bojxona terminologiyasida sifatlarning tarkibi” (“Словосложение Имен Прилагательных В Англиязычной Таможенной Терминологии”) nomli maqolasida ko‘rish mumkin. Bundan tashqari, rus tilida bojxona terminlarining bazasi mavjud va u MDH davlatlari va Yevropa Davlat Ittifoqi tillariga to‘g‘ridan to‘g‘ri tarjima qiladi.

Turk tilida bojxona terminlari tadqiqi bilan bog'liq eng yirik ish sifatida turkiy tillar ichida yagona bo‘lgan “Uluslararası Gümrük Terimleri Sözlüğü” bazasi bo‘lib, u uch til (turk, fransuz, ingliz)da avtomatik tarjima qilish imkoniyatiga ega.

Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, bojxona ishida terminlarining o‘rganilishi va taraqqiyoti eramizdan avvalgi davrlardan bugungi kungacha bog'liq. Qadimgi Misr, Qadimgi Hind qo‘lyozmalaridan tortib bugungi kunda asosiy ehtiyojimizga aylangan korpuslarda ham bojxona terminologiyasi va unga doir termin va ilmiy tadqiqotlarni ko‘rish mumkin. Ushbu tadqiqotlar uchun asosiy jihat o‘tgan asrlargacha lug‘atini

tuzish, o'rganish bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda inson uchun qulay va har tomonlama mukammal dasturlar yaratishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Yusuf. Kitab al-Kharaj. London. 1969/<http://www.docdroid.net>
2. Freidrich List. National system of Political Economy. London. 1885.
3. Adam Smith. Wealth of Nations. Metalibri. 2007
<http://www.metalibri.incubadora.fapesb.br>
4. Toby Wilkinson. The rise and fall of Ancient Egypt.
5. Kautilya. Arthashastra (Translated into English by R. Shamasastri). Bangalore: Government Press, 1915
6. Magna Carta. 2008 Lillian Goldman Law Library, Yale Law School/<http://www.ziyonet.com>
7. Федорченко Евгения Алексеевна. Становление и развитие терминологической лексики таможенного дела в русском языке. диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. Москва 2004
8. Vira Deyneka. Customs Term As Unit Of Ukrainian Sectoral Terminology System. Section V. Functional Semantics of Lexical and Phraseological Units. УДК 81“276.6:339.543.

AREAL SHEVALARNING O'RGANILISHI DOIRASIDA AYRIM MULOHAZALAR

Normurodova Fayoza Boymurod qizi

Termiz davlat universiteti magistranti

Annontatsiya: Ushbu maqolada areal lingvistika sohasining paydo bo'lishi hamda rivojlanishi bosqichlari xususida fikrlar bildirilgan. O'zbek dilaektologiyasida bu sohaning paydo bo'lish bosqichlari va buning yuzasidan qilingan ilmiy ishlar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Areal lingvistika, dialekt, sheva, lingvistik xarita, lingvistik geografiya, metod.

Annotation: This article analyzes the formation and development stages of areal linguistics. It provides information on the emergence and evolution of this field within Uzbek dialectology, as well as the scientific studies conducted in this regard. Particular attention is given to the significance of linguistic maps and linguistic geography methods in research.

Keywords: areal linguistics, dialect, vernacular, linguistic map, linguistic geography, method.

Bugungi globallashuv jarayonida adabiy tilning bir qismi bo'lgan shevalarni o'rganish va ularni tadqiq etish borasida qilinayotgan amaliy ishlar dialektlarni tadqiq etish yo'lida o'z samarasini bermoqda. Xususan, shevalarni hududiy tarqalish zonalari jihatidan o'rganilishi bu shevaning qaysi hudud chegaralarida qanday ahvolda ekanligini xaritada o'rganish imkoniyatini yaratib beradi.

Areal lingvistika asosan geografik hududlarda tillar o'rtasidagi o'xshashliklar va farqlarni tahlil qiladi. Bu soha lingvistik tadqiqotlarda geolokalizatsiya va xarita yaratish texnologiyalaridan keng foydalanadi. Geografik xususiyatlarning tilda qanday aks etishini aniqlash, areal lingvistikada asosiy yo'nalish hisoblanadi. Bu orqali til elementlari va ularning geografik tarqalishini o'rganish mumkin.

Areal lingvistika zamonaviy tilshunoslik sohasining asosiy yo'nalishlaridan biri sanalib, bu soha bugungi kunda ham ilmiy ham amaliy jihatdan jadal rivojlanib

bormoqda. Ammp “Areal yo‘nalish qiyosiy tilshunoslikning asosiy tarmoqlaridan bo‘lsa ham, bu sohada ancha sezilarli ishlar amalga oshirilayotgan bo‘lishiga qaramay, tilshunoslikda “Areal lingvistika” tushunchasini qanday talqin qilish borasida bir to‘xtamga kelingan emas. [1, B.1] Areal lingvistikaning asosiy vazifasi-til hodisalarining ma‘lum bir hududga tarqalishini kartalashtirish va tadqiq qilish hamda shunda kelib chiqadigan muammolarni hal qilishdan iborat. [2, B.1]

O‘zbek tilshunos olimlari E.D.Polivanov, G‘.Olim, K.K.Yudaxin, A.Q.Borovkov, V.V.Reshetov, Sh,Sh,Shoabduraxmonov, A.G‘ulomov, S.Ibroximov, F.Abdullayev, M.Mirzayev, A.Aliyev va ularning shogirdlarining o‘zbek shevalari yuzasidan olib borgan bir qator ilmiy izlanishlarida o‘zbek dialektologiyasining lingvogeografik va areal tadqiqoti uchun manbalar yaratganlar. [3, B. 4]

O‘zbek shevalarini areal usulda o‘rganish XX asrning 40-yillarida professor A.K.Borovkov tomonidan ilgari surilgan. Bu sohadagi ishlarni esa o‘zbek olimlaridan V.Reshetov va A.Shermatovlar davom ettirgan va ular tomonidan qilingan izlanishlar orqali shevalarni areal usulda o‘rganish yanada rivoj topgan. V.Reshetovning o‘zbek shevashunosligida amalga oshirgan 204 muhim ishlaridan biri u o‘zbek shevalarini kartalashtirish ishini boshlab berdi.[4,B.202]

A.B.Jo‘rayevning areal lingvistikaga doir tadqiqotlarining dunyoga kelishi o‘zbek tilshunosligida yana ko‘plab areal lingvistikaga oid asarlarning yaratilishiga turtki bo‘ldi. Darhaqiqat, A.B.Jo‘rayevning samarali izlanishlari va o‘zbek areal lingvistikasining o‘rganishda qo‘shgan hissasi salmog‘i va dolzarbligi bilan ham e‘tiborga molikdir. [5, B.1]

Jahon tilshunosligida tilni areal-tipologik va areal lingvistik metodlar orqali o‘rganish, har qanday lingvistik nazariya va konsepsiyalarning boshlang‘ich nuqtasi bo‘lgan shevalarni, ularning o‘ziga xos xususiyatlarini tadqiq etish muhim masalalardan biriga aylandi. Areal lingvistikaning paydo bo‘lishi dialektologiya sohasidagi turg‘un bo‘lib qolgan ayrim jihatlarni, dialekt va shevalar mohiyati, xususiyatlari, o‘zaro aloqalari, ularning tasnifi, tavsifi masalasidagi tushunchalarni yangicha baholashga, yangicha usullarda hal qilishga keng yo‘l ochadi. [6, B.1]

Jahon areal tilshunosligida italyan (M.Bartoli, J.Bonfate, V.Pizani, V.M.Jirmunskiy, V.N.Golovin va boshqalar), lingvogeograflar (K.de Monbre, Jon Jileron, D.Mone, G.Venker, F.Vrede, K.Yaberg, Y.Yud, P.Meer, V.M.Jirmunskiy, S.I.Bromley, D.I.Edelman, B.A.Serebrennikov, N.Z.Gadjiyeva, R.Y.Udler va boshqalar) hamda tillar ittifoqi yo‘nalishi vakili bo‘lgan (M.Emeneau, V.Vinter,

I.Balazs, M.J.Bartoli, J.Viddasi, Y.S.Maslov va boshqalar)ning amalga oshirgan tadqiqotlari samarasi sifatida shakllandi.[7, B.1]

Keyingi vaqtlarda o‘zbek dialektologiyasi sohasi o‘zbek tilshunosligining ancha mukammal tarmog‘i sifatida shakllangan bo‘lishiga qaramamasdan, soha bo‘yicha amalga oshiriladigan ilmiy-amaliy ishlar ko‘lami juda kam. Barcha o‘zbek shevalari va ularning lisoniy xususiyatlarini areal lingvistika sohasi nuqtayi nazaridan tahlilga tortilgan deb bo‘lmaydi. Ayniqsa, O‘zbekistonning markaziy va aholisi zich joylashgan, yirik shaharlaridan uzoqda joylashgan aholi shevalarini areal o‘rganilishi hali o‘z yakunini topmagan.

Bundan ko‘rinib turibdiki areal lingvistika sohasida bir nechta ilmiy ishlar qilingan bo‘lib, ularning amaliyoti esa deyarli qilinmagan. Bunday jarayonlar esa bu sohada qilinadigan amaliyotga aloqador ishlarning talagina ekanligini anglatadi.

Umumiy olganda o‘zbek shevalarining areal jihatdan o‘rganilishi hamda ularning lingvistik xaritalarini yaratish bosqichlari, shevalarning tarqalish hududlari aniqlash jarayonlari shevalarning taraqqiyoti uchun muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гуров Н.В., Зограф А. Ареальное языкознание: предмет и метод (на материале языков Южной Азии. \ \ Вопросы языкознания. 1992.\ \ R.Madaminova. Maqola. Qoraqalpog‘iston O‘zbek Shevalaridagi Etnomadaniy Lug‘aviy Birliklarning Areal Tadqiqi Tadqiqi //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – T. 41. – С. 514-516.
2. Madaminova R. Maqola. Qoraqalpog‘iston O‘zbek Shevalaridagi Etnomadaniy Lug‘aviy Birliklarning Areal Tadqiqi //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – T. 41. – С. 514-516.
3. А.Шерматов. Лингвистик География Нима? Тошкент.1981.
4. Yoqubboyeva Shoxista. Maqola. O‘zbek Shevalarini Areal O‘rganish Xususida (Namangan Viloyati Chortoq Tumani Shevasi Misolida) \ \ “O‘zbek Shevalari Tadqiqotlari: Amaliyot, Metodologiya Va Yangicha Yondashuv” Mavzusidagi Respublika Ilmiy-Nazariy Konferensiyasi Materiallari
5. Vaziraxon Alimbekova. Maqola. Areal Shevalarning O‘rganilishi.
6. Vaziraxon Alimbekova. Maqola. Areal Shevalarning O‘rganilishi.

**AMIR TEMUR DAVLATINING G‘ARB OLIMLARI TOMONIDAN
O‘RGANILISH TARIXI**

Qurbonov Hasan

Denov tadbirkorlik va pedagogika institute

samadkdkdksks@gmail.com

Maxmaraimov Izzat

Tarix (mamlakatlar va yo‘nalishlar bo‘yicha)

ligawar7@gmail.com

2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Amir Temur davlatining g‘arb olimlari tomonidan o‘rganilish tarixi yoritilgan. XIV asrdan boshlab Yevropa elchilari va sayyohlari Temur davlatining siyosiy, iqtisodiy va madaniy hayotini kuzatib, o‘z asarlarida tasvirlagan. Keyinchalik, XVI-XVIII asrlarda Amir Temur obrazini badiiy va tarixiy asarlarda aks ettirish davom etdi. XIX-XX asrlarda esa ilmiy tarixshunoslik yondashuvi bilan Temurning harbiy strategiyasi, davlat boshqaruvi va madaniy merosi chuqur tadqiq qilindi. G‘arb olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar Amir Temurning jahon tarixidagi o‘rni va uning ulkan merosini tasdiqlaydi.

Abstract (in eng): This article explores the history of the study of Amir Timur's state by Western scholars. Starting from the 14th century, European envoys and travelers observed and described the political, economic, and cultural life of Timur's state in their works. Later, during the 16th-18th centuries, Amir Timur's image continued to be reflected in literary and historical writings. In the 19th-20th centuries, with the development of scientific historiography, Timur's military strategies, state governance, and cultural heritage were studied in depth. Research conducted by Western scholars confirms Amir Timur's significant place in world history and his immense legacy.

Kalit so‘zlar: Amir Temur, g‘arb olimlari, tarixiy tadqiqotlar, elchilar hisobotlari, harbiy strategiya, davlat boshqaruvi, madaniy meros, ilmiy tarixshunoslik, Temuriylar,

Keywords: Amir Temur, Western scholars, historical studies, 14th century, envoys' reports, military strategy, state governance, cultural heritage, scientific historiography, world history

Ma'lumki, bugungi kunda dunyoning ko'pgina mamlakatlarida ulug' Sohibqiron shaxsiga bo'lgan hurmat va ehtirom beqiyosdir. Chunki, Sohibqiron Amir Temur, davlat va jamiyat boshqaruvida adolat o'rnatish va el-yurt manfaati yo'lida butun borlig'ini, hattoki o'z jonini beradigan hukmdorlar, davlat arboblari toifasiga kiradi. Buni O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning quyidagi so'zlaridan ham bilib olish mumkin: «Buyuk shaxslarni tarix yaratadi, deydilar. Bunga qo'shimcha qilib sohibqiron bobomizning suronli hayotini hayol ko'zgidan o'tkazib, buyuk shaxslarni millat qayg'usi, xalq dardi yaratadi, deyish mumkin»¹

Amir Temur, tarixda buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatida tanilgan, o'zining kuchli siyosati va keng miqyosdagi harbiy yurishlari tufayli Yevropa va Osiyo tarixida muhim iz qoldirgan shaxsdir. Uning davlati XIV asrning ikkinchi yarmida Markaziy Osiyo hududida tashkil topib, qisqa muddat ichida kengayib, dunyoning turli qit'alariga ta'sir ko'rsatgan. Amir Temur davlati haqida g'arb olimlarining qiziqishi, asosan, o'rta asrlar oxiri va yangi davr boshlarida boshlangan. Bu qiziqish Temurning o'z davrida Yevropa bilan aloqalari va uning vorislarining keyingi siyosiy faoliyatlari tufayli kuchaygan. G'arb olimlarining Amir Temur shaxsi va davlati haqidagi dastlabki tasavvurlari o'z davrida yaratilgan tarixiy manbalar, elchilar hisobotlari va keyingi tarixiy tadqiqotlar orqali shakllangan. Masalan, XIV asrda Amir Temur Yevropadagi katta davlatlar, ayniqsa Angliya, Fransiya va Kastiliya qirolliklari bilan diplomatik aloqalar o'rnatgan. Temuriylarning o'sha davr siyosiy va madaniy nufuzidan ilhomlangan ko'plab sayyohlar va tadqiqotchilar uning faoliyatini kuzatib, tarixiy yozuvlar qoldirganlar. G'arb tarixiy adabiyotida Amir Temur nomi ilk bor o'rta asrlarning mashhur sayyohlari orqali paydo bo'ldi. Jumladan, ispaniyalik elchi Ruy Gonsales de Klavixoning yozgan "Klavixo kundaliklari" asari Amir Temur saroyiga tashrif buyurgan elchilar yozgan eng muhim tarixiy manbalardan biridir. U 1403-1406-yillarda Temurning hukmronligi haqida batafsil ma'lumot bergan va o'z kundaligida Temur davlatining siyosiy tizimi, savdo yo'llari va ijtimoiy hayotini yoritib bergan. Uning asari keyinchalik ko'plab g'arb tarixchilarining e'tiborini tortgan. Atoqli temurshunos fransuz olimlari Du Senksyon, Al'fons De Paparti, L.Lyangle Amir Temur shaxsi hamda uning olib brogan ichki va tashqi siyosati haqida juda ko'plab iliq fikrlarni bildirishgan, shu bilan birgalikda, mashhur nemis mutafakkiri Gammer ham Sohibqironning ajoyib fazilatlarini shunday ta'riflaydi "Temurni Aleksandr Makedonskiy bilan tenglashtirish kerak. Bu taqqoslash ularning hayot yo'llari va

¹ I.Karimov "Temuriylar tarixi davlat muzeyining ochilishi marosimida so'zlagan nutq", 1996-yil 18-oktyabr, Toshkent. / I.Karimov "Yangicha fikrlash va ishlash - davr talabi" 5-tom- T., 1997. 167-bet.

erishgan yutuqlari nuqtayi nazaridagina emas, balki ularning insoniyligi, istilo qilinganyerlari ko‘lami, jasurliklari va ularning kamsuqumliliklari jihatidan ham o‘xshashligidir²

XVI-XVIII asrlarda Yevropa ilmiy jamoalari o‘zlarining geografik kashfiyotlari va Sharqqa bo‘lgan qiziqishlari tufayli Amir Temur shaxsi va davlati tarixini o‘rganishni davom ettirishdi. Temurning harbiy strategiyasi va davlat boshqaruvi g‘arb olimlari uchun katta qiziqish uyg‘otdi. Ushbu davrda Temur haqida ko‘plab tarixiy va badiiy asarlar yozildi. Jumladan, Jan Sharden va Marko Polo kabi sayyohlarning asarlari Temuriylarning tarixini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qildi. Temur haqidagi eng mashhur tarixiy va adabiy asarlardan biri bu ingliz yozuvchisi Kristofer Marlouning "Tamerlan Buyuk" pesasidir. Ushbu asar Amir Temurning hayoti va yutuqlarini dramatik tarzda yoritgan bo‘lib, g‘arb madaniyatida Temur obrazining keng tarqalishiga katta hissa qo‘shgan. Bu pyesa orqali Amir Temur yevropaliklar nazarida jasur sarkarda, g‘olib hukmdor sifatida tasvirlangan. XIX asrga kelib, tarixshunoslik va sharqshunoslik fanining rivojlanishi bilan Amir Temur va uning davlatiga ilmiy yondashuv shakllandi. Arab qadimshunosi Muiniddin Natanziy ulug‘ Sohibqironning ichki muhitda olib brogan siyosatiga shunday ta’rif beradi: «Amir Sohibqiron ilmu hikmat ahli va fan arboblari bilan g‘oyatda ulfatlashgan edi. Ularni e’zozu ikrom qilishda mubolag‘alar ko‘rsatardi. Tarix kitoblarini eshitish orqali ummatlar nasabi va sharhi hollarini, Turk, Arab va Ajam podshohlarini va bu ilmning boshqa tarmoqlarini juda chuqur egallagan edi. «...yana uning majlisida ilmiy masalalar bahsi juda ko‘p bo‘lib turardi. Nozik masalalar bahsida ustunlikka erishar, aksar hollarda u ko‘rsatgan yechim asosli va to‘g‘ri bo‘lard. Tib va nujum ilmlarining mashhur masalalarida yetarli ma’lumotga ega edi».³

Ushbu davrda frantsuz, nemis va ingliz tarixchilari Temurning siyosiy faoliyati, qo‘shinlarining yurishlari, davlat boshqaruvi va madaniy merosini ilmiy asosda o‘rganishni boshladilar. Edvard Gibbon, Henri Massen va V.V. Bartold kabi tarixchilar Temurning dunyo tarixidagi o‘rnini aniqlashda katta hissa qo‘shishdi. Ayniqsa, Bartoldning tadqiqotlari Temuriylar davrining Markaziy Osiyo tarixidagi o‘rni va madaniy yutuqlarini yoritishga bag‘ishlangan. XX asrda Amir Temur shaxsini o‘rganish yanada kengaydi va ilmiy asoslarga ega bo‘ldi. Ko‘plab g‘arb olimlari Temurning harbiy strategiyasi va uning davlatining iqtisodiy hayotini chuqur tadqiq qildilar. Masalan, britaniyalik tarixchi Deyvid Morgan o‘zining Temuriylar tarixiga oid

² Hamdam Sodiqov "Amir temur hayotidagi g‘aroyibotlar". "Art Flax" Toshkent-2007. 277-bet

³ Muiniddin Natanziy "Muntaxab ut-tavorixi Muiniy" T. "O‘zbekiston"-2011

tadqiqotlarida Temurning siyosiy mahorati va Sharqning o'sha davrdagi iqtisodiy muammolarini yoritib berdi. Bundan tashqari, Temurning o'z davrida ilm-fan, san'at va madaniyat rivojiga qo'shgan hissasi alohida e'tirof etildi. Temuriylar davrida yaratilgan Samarqand va Buxoro kabi shaharlarning jahon madaniy merosidagi o'rni g'arb olimlari tomonidan yuqori baholandi. Bugungi kunda ham g'arb olimlari Amir Temur davlatining o'rganishda davom etmoqda. Temur shaxsi dunyo tarixidagi buyuk strateg va hukmdor sifatida nafaqat tarixchilar, balki harbiy mutaxassislar va iqtisodchilar tomonidan ham o'rganilmoqda.

Amir Temur davlatining o'sha davrdagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy yutuqlari g'arb tadqiqotchilarining diqqat markazida qolmoqda. Amir Temurning g'arbda keng o'rganilganligi uning jahon tarixidagi o'chmas izini va butun dunyo tarixiy-madaniy rivojiga qo'shgan ulkan hissasini yana bir bor tasdiqlaydi. Buyuk Sohibqironning butun deyarli butun umri janggohlarda va safarlarda o'tdi. Bu davr ichida Sohibqiron o'zining keng dunyoqarashi, teran fikrlashi, barcha ishlarda "adolat" tamoyilini ustuvor qo'yganligini anglab yetamiz.⁴ Vatanimiz va davlatchiligimiz tarixida buyuk sohibqiron Amir Temur alohida o'rinda turadi. Ulug' bobomiz shaxsining murakkabligi munozarali muammo emas. Shu boisdan ham Amir Temurga baho berganda uni bir xil andoza va o'lchov bilan baholab bo'lmaydi. Haqiqatdan ham, oradan 685 yil o'tibdiki, buyuk Sohibqiron siymosi nafaqat xalqimiz, qolaversa, dunyo axlini ham xayratga solib kelayotganligi yuqoridagi fikrlarimizning yaqqol tasdig'idir. Amir Temur ana shunday tarixiy va unutilmas shaxsdir. G'arbiy Evropaning ilg'or mamlakatlari Angliya, Fransiya, Germaniya va boshqalarda ilmfan va davlat arboblari Temurga ijobiy baho berib, ilmiy, badiiy va sahna asarlari yozganlar, uni e'zozlab o'quv yurtlari dasturlariga kiritganlar va muzeylar tashkil etganlar. Shunday ekan bugun yoshlarimiz ko'z o'ngida buyuk bobokolonimiz siymosini gavdalantirish eng muhim va dolzarb vazifa ekan, biz tadqiqotchilarning asl vazifasi shu yo'nalishlarda muvaffaqiyatli ish olib borish eng yuksak vazifamizdir.

Xulosa

Xulosa qilib ayta olamanki, Amir Temur shaxsi va davlati g'arb olimlari tomonidan o'rganilishi uzoq tarixiy davrni o'z ichiga oladi va turli bosqichlarda shakllangan. Dastlab XIV-XV asrlarda Yevropaga yuborilgan elchilar va sayyohlar tomonidan Temur davlatining siyosiy, ijtimoiy va iqtisodiy hayoti tasvirlangan. Ispan

⁴ Hamdam Sodiqov "Amir temur hayotidagi g'aroyibotlar". "Art Flax" Toshkent2007. 279-bet.

elchisi Ruy Gonsales de Klavixo, sayyohlar va tarixchilar o‘z yozuvlari orqali Amir Temur obrazini Yevropada taratgan va uni jasur sarkarda sifatida tanitgan. Keyinchalik, XVI-XVIII asrlarda Yevropada Amir Temur faoliyati badiiy va tarixiy asarlarda aks ettirilgan bo‘lsa, XIX-XX asrlarda ilmiy tarixshunoslik asosida chuqur tadqiqotlar olib borildi. Amir Temurning harbiy strategiyasi, davlat boshqaruvi va madaniy merosi g‘arb olimlari uchun qiziqarli tadqiqot mavzusi bo‘lib qolmoqda. Temurning dunyo tarixidagi o‘rni uning yuksak siyosiy mahorati, Markaziy Osiyoni birlashtirishdagi muvaffaqiyati va ilm-fan, madaniyat rivojiga qo‘shgan ulkan hissasi bilan izohlanadi. Bugungi kunda ham g‘arb tarixchilari va tadqiqotchilari tomonidan Amir Temur shaxsi o‘rganilib, uning boy merosi jahon tarixidagi muhim qadriyat sifatida baholanmoqda. Bu esa Amir Temurning jahon tarixida o‘chmas iz qoldirgan buyuk shaxs ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. I.Karimov “Temuriylar tarixi davlat muzeyining ochilishi marosimida so‘zlagan nutq”, 1996-yil 18-oktyabr, Toshkent. / I.Karimov “Yangicha fikrlash va ishlash - davr talabi” 5-tom- T:, 1997. 167-bet.
2. Muiniddin Natanziy “Muntaxab ut-tavorixi Muiniy” T. “O‘zbekiston” 2011.
3. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. - М.: Международные отношения. - 1980. - 341 б.
4. Hamdam Sodiqov “Amir temur hayotidagi g‘aroyibotlar”. “Art Flax” Toshkent2007. 279-bet.

O'ZBEKISTONDA QATOGON DAVRLARI

Abdiraxmatov Quvonchbek

Boxodirov Zohidjon

Eshboltayev Bunyod

Boyto'rayev Sirojiddin

DTPI Pedagogika fakulteti

Jismoniy madaniyat talabasi

Akhmedovdiyorbek7@gmail.com

ANNOTATSIYA: O'zbekiston tarixi davomida kechgan qat'agon davrlari, ularning sabab va oqibatlari, shuningdek, bu davrda O'zbekistonda ro'y bergan muhim ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar haqida ma'lumot beradi. Maqola, qat'agon davrlarining xalq hayotiga ta'siri, o'sha davrlardagi madaniy meros va siyosiy tarakkiyotni tahlil qiladi.

Kalit so'zlar: Qat'agon, O'zbekiston tarixi, Ijtimoiy o'zgarishlar, Madaniyat, Siyosiyat

АБСТРАКТНЫЙ: В нем представлена информация о периодах репрессий в истории Узбекистана, их причинах и последствиях, а также важных социальных, экономических и культурных изменениях, произошедших в Узбекистане в этот период. В статье анализируется влияние репрессий на жизнь людей, культурное наследие и политическое развитие того времени.

Ключевые слова: Репрессии, История Узбекистана, Социальные изменения, Культура, Политика

ABSTRACT: It provides information about the periods of repression in the history of Uzbekistan, their causes and consequences, as well as important social, economic and cultural changes that took place in Uzbekistan during this period. The article analyzes the impact of repressions on people's life, cultural heritage and political development of those times.

Key words: Repression, History of Uzbekistan, Social changes, Culture, Politic

Kirish

O'zbekiston tarixi ko'plab murakkab va qiyin davrlarni o'z ichiga oladi. Qat'agon davrlari — bu tarixiy jarayonlar natijasida yuzaga kelgan, asosan siyosiy repressiya, iqtisodiy qiyinchiliklar va inson huquqlarining poymol qilinishi bilan bog'liq holatlardir. Ushbu maqolada O'zbekistonning qat'agon davrlari chuqur tahlil qilinib, ularning xalqning ijtimoiy va madaniy hayotiga qanday ta'sir ko'rsatgani ko'rsatiladi.

1. Qat'agon davrlariga kirish:

O'zbekistonda qat'agon davrlari ko'plab tariqiy voqealar bilan bog'liq. Ushbu davrlarning kelib chiqishi asosan siyosiy rejimning o'zgarishi va ijtimoiy munosabatlarning o'zgarishi bilan bog'liq. Misol uchun, 1930-yillar qat'agon davri sifatida ko'rilgan bo'lib, bu davrda ko'plab ziyolilar, san'atkorlar va oddiy fuqarolar repressiyaga duch kelgan.

2. Tarixiy sharoit va qat'agon:

Ushbu davrlarda O'zbekiston xalqining ijtimoiy hayotida jiddiy o'zgarishlar yuz berdi. Repressiya va xalqni qo'rqitish natijasida ko'plab insonlar qamoqqa olingan, ko'plab oilalar esa tugatilgan yoki qochishga majbur bo'lgan.

3. Madaniy meros va urf-odatlar:

Qat'agon davrida O'zbekiston madaniyati ham jiddiy zarargarchilikka uchradi. Ko'plab san'atkorlar va yozuvchilar o'z fikrlarini ifoda eta olmay qoldi. Ammo, bu davrda ham xalq o'z urf-odatlarini va madaniyatini saqlab qolishga harakat qildi, natijada xalq og'zaki ijodi va an'analari ham saqlanib qoldi.

4. Qat'agon davridan saboq:

Bugungi kunda O'zbekiston qat'agon davridan olingan saboqlarni o'rganishga va kelajakda bunday holatlarning takrorlanmasligi uchun harakat qilmoqda. Tarixni anglash va inson huquqlarini himoya qilish masalasi dolzarb hisoblanadi.

Tosh davri — insoniyat taraqqiyotidagi eng qadimgi davr. Bu davrda mehnat qurollari hamda qurolyarog'lar, asosan: tosh, yog'och va suyakdan yasalgan. Tosh davri qadimiy (paleolit), o'rta (mezolit) va yangi (neolit) davrlarga bo'linadi. Tosh davri bundan taxminan 2 million yil oddinroq boshlanib, O'zbekistonda 4 ming yil burun tugagan (ayrim hududlarda uzoqroq davom etgan). Tosh davri odamlari terimchilik, ovchilik, baliq ovlash bilan shug'ullangan; neolit davrida dehqonchilik qilish va chorvachilik paydo bo'lgan. Ijtimoiy munosabatlar „ibtidoiy odamlar to'dasi“ga, so'ngra ibtidoiy

urug'doshlik tuzumiga xos bo'lgan. Tosh davrining qad. davri — paleolit 3 davrga bo'linib o'rganiladi: quyi paleolit, o'rta paleolit, yuqori paleolit. Quyi paleolit davri ilmiy xulosalarga ko'ra, odam ilk bora mehnat qurollarini yasagan vaqtlardan boshlangan. Bu jarayon yer sharining turli joylarida turli vaqtlarda sodir bo'lgan (mas., Afrikada bu jarayon 3 million yil avval boshlangan, Yevropaning jan. va Osiyoda taxminan 2 million yil avval). Ammo qayerda va qachon boshlanganidan qat'iy nazar, quyi paleolit insoniyatning eng uzoq, davom etgan tarixini aks ettirgan. Tosh asri texnikasining takomillashuvi natijasida disk shaklidagi (rapidasimon) nukleuslarni yuzuga kelishi va ulardan o'tkir uchli uchburchaksimon uchirindilarni yuzuga kelishi bilan quyi paleolit o'rnini o'rta tosh davri, ya'ni mustye davri (qarang Mustye madaniyati) oladi. Mustyedani so'ng yuqori paleolit davri boshlanadi. Yevropada, Osiyoda, jumladan, bizning O'rta Osiyoda o'rta paleolit hozirgi kunimizdan 200 ming yil avval boshlanib, o'rta hisobda 160 ming yil davom etadi va o'rnini 50 ming yil avval progressivroq bo'lgan yuqori paleolit davriga bo'shatib beradi. Yuqori paleolit davrida, asosan, realistik san'at rivojlanadi. O'sha davr odamlari hayvonlarni ovlash jarayonini qanday ko'rgan bo'lsalar, shunday ravishda g'or devorlariga rasmlar chizganlar. Chizganda ham qizil va kora tabiiy ranglarda chizganlar. Bu narsa odamlarning ongini rivojlanganligini ko'rsatadi. Mehnat qurollarini yasash texnikasi bo'yicha quyi va o'rta paleolitda nisbatan juda yuksak ko'tarilgan yuqori paleolit davri, o'z navbatida, bundan 12—10 ming yil avval progressivroq bo'lgan mezolit davri bilan almashdi. Tosh davrining so'nggi bosqichi bo'lgan neolit bundan 5—4 ming yil avval, davri bilan almashdi.

Sobiq Ittifoqning tarixi sahifalarida millionlab fuqarolarning qonlari bilan yozilgan sahifalari mavjud bo'lib, bu mustabid sovet tuzumining qatag'onlik siyosatidir.

XX asrning 30 yillariga kelib jahon xaritasida mutlaqo qayd etilmagan "Gulag" lagerlari tashkil topdi. Uning fuqarolari haq-huquqsiz Sovet Ittifoqi Qahramonlari, mashhur fan-arboblari, mohir diplomat, shoir va yozuvchi, rassom yoki nomlari hech kimga ma'lum bo'lmagan ishchi, kolxozchilar edi.

Bu albatta sovet davlatining qatag'onlik siyosati natijasi edi. Turkiston ozodligi uchun kurashganlarni «Bosmachi» tamg'asi bilan yo'q qilinib tashlandi. So'ng aholini mehnat qilib biror narsa orttirgan o'rta hol qismi bu baloga giriftor etildi.

Alohida hech qanday g'ayri qonuniy harakatlar sodir qilmagan partiyaning ichki muholiflari 20-yillarning 2-yarmidan boshlaboq qamoqqa olindi va surgun qilindi. Shundan keyin qatag'onlar ko'payib, ularning sabablari esa soxtalashtirildi. Bu

birinchi galda jadid maktablarining mutaxassislari: olimlar, injenerlar, agronomlar, iqtisodchilar va ziyolilar guruhiga ta'lluqli edi. Ularning ko'pchiligini josuslar «qo'poruvchilar» «xalq dushmani» deb e'lon qilinib, turli xil jazolarga (qamoq, surgun, otuv va h.k.) hukm qilindi.

Kishloq xo'jaligini yoppasiga kollektivlashtirish davrida dexqonlarning anchagina qatlamlari qatag'on qilindi. Yangi qurlishlardagi yosh ishchilar, qishloqlarda naridan beri o'qitilgan mexanizatorlar ko'pincha texnika buzilishida aybdor bo'lib qoladilar. Bu ham keyinroq sinfiy dushman qo'poruvchiligi sifatida baholanadigan bo'ldi.

«Sinfiy dushman unsurlar»ga qarshi ishlarni 1929 yildan e'tiboran «uchlik» deb ataluvchi komissiyalar ko'rib chiqa boshladilar. Uning tarkibi quyidagicha bo'lar edi: ya'ni, Raykomning birinchi sekretari, Rayon ijroiya komiteti raisi, Rayon GPUning boshlig'idan iborat bo'lar edi. Mahkum etilganlar shimolga GULag Arxipelaglariga tushar edilar.

Qatag'onlar 30-yillar boshigacha asosiy sinfiy dushman unsurlar-«quloqlar», «burjua mutaxassislari»ga qarshi kurash ostida olib borildi.

1934 yildan boshlab qatag'onlar partiyaning avvalgidan ham kengroq ko'lamda ya'ni, «Fashizm agenti», «Kapitalistik burjua davlat tarafdori», «Antisovet markaz tashkilotchisi», «Ko'poruvchi», «Shpion» kabi aybnomalar ostida boshlanib ketdi. Bunga MK siyosiy byurosining a'zosi, partiya MK va Leningrad shahar komitetining sekretari S.M.Kirovning 1934 yilning 1 dekabrda o'ldirilishi bahona bo'ldi. Bu ishning shaxsan uyushtiruvchisi Stalin edi, ammo bu ishdan xabardor bo'lgan barcha guvohlar yo'qotildi.

Davlat jinoyatchilari uchun qamoq muddati 10 yildan 25 yilgacha oshirildi. VKP(b) MKning sekretari Kaganovichning taklifiga ko'ra, siyosiy ayblovlar bo'yicha ishlar suddan tashqari tartibda, lekin oliy jazo chorasi qo'llanilgan holda qarab chiqila boshlandi. 1934 yil OGPU ichki ishlar xalq Komisarligi qilib qayta o'zgartirildi (NKVD-ruscha-muallif).

1937 yili dunyo matbuotida harbiylar ishi deb atalgan sud prosessi e'lon qilindi. Unda Qizil Armiya harbiy boshliqlarining ko'pchiligi Stalin tomonidan qoralandi. 1937 yilning 2 iyunidagi gazetalarda Harbiy Kollegiya sudiga yirik harbiy boshliqlar: M.N.Tuxachevskiy, I.E.Yarkin, I.P.Uborovich, R.P. Eydeman berilgani e'lon qilindi va ular shu kunning o'zidayoq otishga hukm qilindilar. Bunday qatag'on ilgari Qizil Armiya safini podsho zabitlaridan, generallaridan tozalash sifatida 20-yillarda bo'lgan

bo`lsa, 30-yillar oxirida endi sotqin, «Troskiychi-Zinobyevchi» inqilob dushmani kabi soxta ayblovlar bilan almashgan edi.

Voroshilovning ma`lumotiga ko`ra, 20 yildan 30 - yillarning yarmigacha Qizil Armiya safidan 47 mingta harbiy va 5 mingta muxolif chetlatilgan. O`sha paytda SSSRda 5ta marshal bo`lgan bo`lsa, shundan 3 tasi: Tuxachevskiy, Yegorov, Blyuxer terror qurboni bo`ldi. Faqat Voroshilov va Budyonniy tirik qolgan edilar. Stalin qatag`onlarining xususiyatli tomoni shunda ediki, bu qatag`ondan hukumat boshliqlaridan tortib farroshgacha qochib qutula olmas va ular uchun keragicha aybnoma topilar edi. Masalan: 1928 yili Yoqutlar isyonidan keyin 35 ming kishi otib tashlandi, 1930 yil boshida Ukrainani ajratib olish ittifoqi ishi sudda ko`rildi va professor Yefremov va Chekovskiylar hamda ko`plab kazaklar yo`q qilindi.

Markazda va joylarda harbiylar, injenerlar, razvedkachilar, partiya va Sovet rahbarlariga qarshi o`tkazilgan qatag`onlar mudofaa salohiyatiga berilgan ulkan zarba bo`ldi. Stalin Gitlerchilar Germaniyasining harbiy rejalari to`g`risidagi qimmatli ma`lumot olishga erishgan razvedkaga ishonmay Qizil Armiya Bosh Shtabi Bosh Razvedka Boshqarmasining 5ta boshlig`ini birin ketin qatag`on qildi.

Qatag`on haqida general - leytenant Pavlenko shunday degan edi; «Dunyo tarixida yaqinlashib kelayotgan urush arafasida hech qaysi mamlakat ayovsiz va keng doirada o`z harbiy mutaxassislarini yo`q qilganini bilmaydi».

1937-1938 yillar qatag`on avjiga chiqqan davr bo`lib bunda ko`plab partiya va davlat arboblari nohaq qurbon qilindi. Jumladan, butun boshqaruv apparati Leningradda yo`q qilindi. Bunday qatag`onlar RSFSR, Ukraina, Ozarbijon, Gruziya, Armanistonda ham keng qo`lamda amalga oshirildi.

Sovet fanining nazariyotchilari, olimlar va novatorlari ham qatag`on qurbonlari bo`ldilar. Masalan: genetika fanining otasi Vavilov, geografik - biosfera ta`minot nazariyotchisi Vernadskiy V.I., Ioffe - fizik, Luzin - buyuk matematik, Lisenko - biolog nazariyotchi, Bulgakov, Platonov kabi adabiyot nomoyandalari va xokozalarning qatag`on etilishi ilm-fan va madaniyatning chinakam fojeasi bo`ldi.

O`zbekistondagi partiya xodimlari va davlat arboblari yo`q qilinishi ham o`ziga xos tarzda amalga oshirildi. Butun Sobiq ittifoqda bo`layotgan qatag`on siyosati O`zbekistonni ham chetlab o`tmadi. Stalin va uning qonxo`r jallodlari o`zbek xalqining chin farzandiga nisbatan ham qatag`onlar yo`lini tutdilar. O`zbekistonda qamalmagan

biror taniqli shaxs, rahbar, partiya xodimlari qoldirilmadi. Ayrimlari yaqqol ko`zga tashlanmaganlar xufiy nazoratga olindi.

Respublikada birinchi qatag`on qurboni respublika Xalq Komissarlari Soveti raisi Fayzulla Xo`jayev edi. U 1896 yili Buxoroda savdogar millioner oilasida dunyoga kelgan. Fayzulla Xo`jayev 1922-1924 yillarda Buxoro Respublikasi Mehnat va Mudofaa Sovetining raisi bo`ldi.

1920 yil 11 sentabrda BKP safiga kirdi. So`ngra Buxoro Komunistik Partiyasi MK tarkibiga ham kiritildi. 1920 yil oktabrda Buxoro Xalq Nozirlari Soveti raisi qilib saylandi.

RKP(b) MKning 1924 yil 5 noyabrdagi qaroriga binoan O`zbekiston revkomi raisi etib tasdiqlandi. 1925 yil 14 fevraldan 1937 yil 17 iyungacha O`zbekiston SSR XKS raisi lavozimida ishladi.

1923 yilning boshlarida F.Xo`jayev Germaniyada bo`ladi. Maqsad el dardiga davo izlash ya`ni, Germaniyaning Buxorodagi elchixonasini ochish, Rossiyaning Buxoro Xalq Respublikasi ichki ishlariga aralashuvini oldini olish edi.

Fayzulla Xo`jayev siyosiy bilimli, madaniyatli, savdaxonli bo`lishga doim katta e`tibor bergan. Mana uning o`z yaqinlari davrasida aytgan so`zlari: "Sizlar o`qimay qo`ydinglar. O`z ustimizdan ishlamayapmiz. Madaniy darajamiz va ma`naviy qiyofamiz achinarli holatga kelib qoldi. Biz ana shu savodsizligimiz oqibatida Vatanni, Buxoroni boy berib qo`ydik. Shu sababli ham o`z Vatanimizda rahbarlik ishlarini qo`lga ololmadik va mustaqillik yo`lida aql bilan ish yurita bilmadik."

1938 yilning 2-13 martida Moskvadagi Soyuzlar uyining katta zalida F.Xo`jayev va bir guruh partiya Sovet xodimlari sud qilindi. Unga Sovetlarga qarshi, millatchi degan aybnoma qo`yildi va otib tashlandi. Keyinchalik Fayzulla Xo`jayev o`limidan so`ng oqlandi.

1937 yilgi qatag`on Akmal Ikromovni ham chetlab o`tmadi. A. Ikromov qanday odam edi?

U 1898 yil 14 noyabrda Toshkentdagi O`hchi mahallasida yashovchi Ikrom domla oilasida dunyoga keldi. Onasi Tojiniso opa ma`rifatli ayol edi. Ular uylarida ochilgan maktabda bolalarni o`qitar edilar. Yosh Akmal ham ularga qo`shilib savodini chiqaradi, diniy va dunyoviy darsliklarni, kitoblarni o`qish imkoniyatiga ega bo`ldi. 1918 yil 18 fevralda eski shahar tashkiloti A. Ikromovni bolsheviklar safiga qabul qiladi. Ushbu davrdagi barcha ziyolilar qatori u ham sovet mafkurachilarining nayrangiga ishonib

aldandi. Shu kundan e'tiboran u, partiya qayerga yuborgan bo'lsa o'sha yerda, o'z kuchi va bilimni ayamay sarf qildi. 1926 yilda "Hujum" tadbiri buyicha partiya a'zosi sifatida Toshkent, Farg'ona, Namangan, Karshi, Termiz va boshqa shaharlarda faol xotin-qizlar bilan uchrashdi. 1926 yilda Mehnat Qizil Bayroq, 1935 yil dekabrda Lenin ordeni bilan taqdirlandi.

1937 yil 2-13 mart kunlari Moskvadagi Soyuzlar uyning katta zalida F.Xo'jayev, A.Ikromov va boshqalar sud qilinadi va 15 mart kuni shoshilinch ravishda qamoqxonada otib tashlanadi.

Toshkendagi qamoqxonada ushlab turilgan xotini Zelkina ham 1938 yilning 7 oktabrida otib tashlanadi. Akmal Ikromovning 5ta aka ukalari va 2ta o'g'li ko'p yillar davomida qamoq va surgunlarda sarson bo'lishadi.

1953 yil iyul Plenum qarorlari asosida tuzilgan maxsus komissiya ishi asosida 1957 yil 31 iyuldagi qaroriga asosan A. Ikromov oqlandi va partiya safiga qayta tiklandi.

Ana shunday qatag'on qilinganlardan yana biri Nazir To'raqulov bo'lib, u 1892 yilda Qo'qon shahrida o'ziga to'q oilada dunyoga kelgan. Uning otasi o'z davrining ziyoli, rus tilini yaxshi biladigan kishilardan edi.

Rus-tuzem maktabini tamomlagan Nazir To'raqulov, keyinchalik savdo bilim yurtida o'qidi. 1913 yili To'raqulov savdo institutiga o'qishga kirdi. U birinchi jahon imperialistik urushida, bolsheviklar inqilobi g'alabasiga ham o'zining munosib hissasini qo'shdi.

1918 yil oktabrida Ko'qon Soveti ijroko'mi kotibi To'raqulov bolsheviklar partiyasi safiga kirdi. 1919 yil 15 avgustda Farg'ona viloyat musulmonlar organi bo'lgan "Yangi Sharq" gazetasi muharriri etib tayinlandi.

1919 yil sentabrda Nazir To'raqulov MIK raisi etib saylandi. 1920 yil iyunida Turkkompartiyasi o'lka musulmonlari byurosi va chet el kommunistlarining tashkilotlari birlashdi va unga rahbarlik qilish Kuybishevning taklifiga ko'ra To'raqulov rais etib saylandi.

1922 yil iyulida To'raqulov Samarqand viloyat partiya tashkilotlaridan bolsheviklarning Butun Rossiya XII konferensiyasiga delegat qilib saylandi. Konferensiya tugagach, Moskvada SSSR xalqlari Markaziy nashriyot boshqarmasi raisi etib saylandi. O'z ustida tinmay ishlashi natijasida To'raqulov ko'p tillarni o'rganadi. Shuning uchun ham 1928 yilda diplomatik ishga o'tkazilib Saudiya Arabstonidagi «Hijoz» viloyatiga konsul qilib tayinlanadi. Bu yerda 4 yil ishlagach,

1932 yildan Sovet Ittifoqining Saudiya Arabistonidagi muxtor elchisi sifatida faoliyat yuritadi.

Foydalanuvchi adabiyotlar:

1. Karimov, I. (1999). O'zbekiston tarixi. Tashkent: O'zbekiston.
2. Muminov, R. (2005). Repressiya va uning O'zbekistondagi ta'siri. Tashkent: Fan.
3. A'zamov, S. (2010). Madaniyat va qat'agon. Tashkent: O'zbek davlat nashriyoti.
4. <https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/tarix/sovet-tuzumining-qatag-onlik-siyosati-va-uning-o-zbekistondagi-og-ir-oqibatleri-sovetlar-davrida-o-zbekistonning-iqtisodiy-va-ma-naviy-qaramligi-uning-oqibatleri>

KRIMINALISTIK TRASOLOGIYA

Mamanarov Xaitmurat

Termiz davlat universiteti, yuridik fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada kriminalistik trasologiya bo'yicha ilmiy yondashuvlar va amaliy qo'llanmalar tahlil qilingan. Trasologiya jinoyat joyidagi izlar orqali hodisa tafsilotlarini aniqlash va dalillarni hujjatlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot davomida trasologiyaning nazariy asoslari va zamonaviy texnologiyalari o'rganilgan. Kriminalistik trasologiya jinoyat joyidagi izlarni aniqlash, qayd etish va tahlil qilish bilan shug'ullanuvchi ilmiy sohadir. Ushbu yo'nalish jinoyatni ochish va dalillarni aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Maqolada trasologiyaning nazariy asoslari, usullari va zamonaviy texnologiyalari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Kriminalistika, jinoyat, taqqoslash, trasologiya, tahlil, natija, ekspert, ekspertiza, izlarning tasniflari, qo'l, barmoq izlari, oyoq va poyabzal izlari, buzish qurollaridan qolgan izlar. Transport vositalarining izlari, izlarni ko'zdan kechirish va protsessual rasmiylashtirish.

Abstract

This article analyzes scientific approaches and practical applications of forensic traceology. Traceology plays an important role in determining the details of an incident and documenting evidence through traces at a crime scene. The theoretical foundations and modern technologies of traceology were studied during the research. Forensic traceology is a scientific field that deals with the identification, recording and analysis of traces at a crime scene. This direction is important in solving crimes and identifying evidence. The article examines the theoretical foundations, methods and modern technologies of traceology.

Keywords. Forensic science, crime, comparison, trasology, analysis, results, expert, examination, classification of traces, handprints, fingerprints, footprints and shoe prints, traces left by weapons of destruction. Traces of vehicles, examination and procedural registration of traces.

KIRISH

Kriminalistik trasologiya kriminalistika fani bo'limlaridan biri bo'lib, u jinoyat joyidagi turli izlar va ularning dalil sifatidagi tahliliga bag'ishlanadi. Trasologiya jinoyat joyida qoldirilgan izlarni tahlil qilish, izlarni taqqoslash va ular orqali jinoyatchining harakatini aniqlash uchun zarur bo'lgan usullar va texnikalarni o'z

ichiga oladi. Ushbu soha tergov jarayonida katta ahamiyatga ega, chunki jinoyat joyidagi izlar dalillar sifatida keng qo'llaniladi.

Trasologiyaning rivojlanishi kriminalistikaning umumiy rivojlanish tarixi bilan bog'liq. Jinoyatchilikka qarshi kurashning samaradorligini oshirish va jinoyatlarni fosh qilish maqsadida dalillarni o'rganish va izlarni tahlil qilish zaruriyati kelib chiqdi. Trasologiyaning dastlabki bosqichlari XIX asrga borib taqaladi, lekin bu davrda trasologiya hali maxsus fan sifatida shakllanmagan edi. Trasologik izlar ko'pincha boshqa dalillar bilan birgalikda tahlil qilinardi.

XX asr boshlariga kelib, jinoyat joyidagi izlar alohida ahamiyat kasb eta boshladi. Trasologiyaning rivojlanishi bilan barmoq izlari, oyoq izlari, qurol izlari kabi turlar o'rganildi va bu izlar jinoyatlarni tergov qilishda hal qiluvchi dalillar sifatida foydalanila boshlandi. Trasologiya shundan so'ng mustaqil fanga aylandi. Bugungi kunda trasologiya zamonaviy texnologiyalar bilan boyitilgan bo'lib, turli izlarni tahlil qilishda eng ilg'or usullar va vositalar qo'llaniladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiyotlarni tahlil qilish davomida aniqlanishicha, trasologiya bo'yicha ko'plab ilmiy ishlar olib borilgan. L. V. Golovin (2019) izlarning tasnifi va ularni aniqlash usullarini o'rgangan. V. S. Kuznetsov (2020) trasologik tadqiqotlarning amaliyotdagi o'rnini yoritgan. Shuningdek, mahalliy tadqiqotchilardan Sh. X. Karimov (2022) trasologiyaning sud ekspertizasidagi ahamiyatini ta'kidlagan.

Tadqiqotda trasologiyaning asosiy usullari o'rganildi. Jumladan:

Izlarni qayd etish: foto va gipsoqoliplardan foydalanish orqali;

Tasniflash: izlarning shakli, hajmi va boshqa xususiyatlariga ko'ra tasniflash;

Tahlil qilish: izlarning jinoyat tafsilotlari bilan bog'liqligini aniqlash.

Tadqiqotda zamonaviy texnologiyalar, jumladan, 3D skanerlash va raqamli modellar usullari ham qo'llanildi.

NATIJALAR

Kriminalistik trasologiyaning asosiy maqsadi – jinoyat joyidagi izlarni topish, qayd etish va tahlil qilish orqali jinoyatchilarni aniqlash va jinoyatni qanday sodir etilganligini tushunishdir. Trasologik tahlil jinoyat joyidan dalillar to'plashda muhim rol o'ynaydi, chunki izlar jinoyatchi va jabrlanuvchining harakatlari haqida ko'p ma'lumot beradi.

Trasologiyaning asosiy vazifalari:

1. Izlarni aniqlash: Jinoyat joyidagi izlar dastlabki bosqichda aniqlanishi kerak. Bu izlar barmoq izlari, oyoq izlari, kiyim yoki boshqa ob'ekt izlari bo'lishi mumkin.

2. Izlarni qayd etish: Topilgan izlar aniq va to'liq qayd etilishi kerak. Bu ularning sudda dalil sifatida ishlatilishini ta'minlaydi. Izlarni qayd etish uchun fotografiya va boshqa vositalar qo'llaniladi.

3. Izlarni tahlil qilish: Izlarni tahlil qilish orqali jinoyatni sodir etgan shaxsning harakatlari, uslubi va boshqa tafsilotlari aniqlanadi. Bu jarayonda izlarning fizik va kimyoviy xususiyatlari o'rganiladi.

4. Izlarni taqqoslash: Tahlil qilingan izlar jinoyatchi yoki jabrlanuvchining izlari bilan taqqoslanadi. Bu orqali tergovchilarga jinoyatchini aniqlash imkoniyati yaratiladi.

5. Sudga taqdim qilish: Trasologik dalillar sudda dalil sifatida taqdim etilishi mumkin. Shu sababli izlarning to'g'ri qayd etilishi va ularning ishonchliligi katta ahamiyatga ega.

Trasologiya fanida o'rganiladigan asosiy izlar

Trasologiya fani izlarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, jinoyat joyida qoldirilgan har qanday iz bu fan doirasida o'rganiladi. Trasologik izlarning turlari ko'p va ularning har biri jinoyatni tergov qilishda muhim rol o'ynaydi. Quyida trasologik izlarning asosiy turlari keltirilgan:

1. Barmoq izlari

Barmoq izlari trasologik izlarning eng keng tarqalgan turi hisoblanadi. Har bir insonning barmoq izlari noyob bo'lib, ularni jinoyatchilarni aniqlashda ishonchli dalil sifatida qo'llash mumkin. Barmoq izlari jinoyat joyidagi ob'ektlar, qurollar yoki boshqa buyumlar ustida qoldirilishi mumkin. Barmoq izlari ikki turga bo'linadi:

- Yaltiroq izlar: Bu izlar insonning yog' va teri moddalari qoldirgan izlar bo'lib, ko'zga ko'rinadi va oddiy yoritish orqali aniqlanadi.

- Ko'rinmas izlar: Bu izlar ko'z bilan ko'rib bo'lmaydi va maxsus usullar yordamida aniqlanadi. Ko'pincha kukun, ultrabinafsha nurlanish yoki kimyoviy reagentlar orqali bu izlar ko'rinadi.

2. Oyoq izlari

Oyoq izlari jinoyat joyidagi yerda yoki yuzalarda qoldirilgan izlar hisoblanadi. Bu izlar jinoyatchining harakat yoʻnalishini, oyoq kiyimi yoki oyoq oʻlchamini aniqlashda yordam beradi. Oyoq izlari, shuningdek, jinoyatchining harakat tezligi va uslubini aniqlash uchun tahlil qilinishi mumkin.

3. Transport vositalari izlari

Jinoyat joyida transport vositalari, masalan, avtomobil, velosiped yoki motosikl izlari qoldirilishi mumkin. Bu izlar jinoyatni sodir etishda qoʻllanilgan vositani aniqlash va uning yoʻnalishini tushunish uchun tahlil qilinadi. Transport vositalari izlari odatda yoʻl izlari, gʻildirak izlari yoki quvvat vositalari izlaridan iborat boʻladi.

4. Qon va biologik izlar

Qon izlari jinoyat joyida keng tarqalgan trasologik izlardan biri hisoblanadi. Qon izlari orqali jabrlanuvchining yaralanish joyi, yaralanish turi va oʻlim sababi aniqlanishi mumkin. Bundan tashqari, qon izlari DNK tahlili uchun ishlatiladi va bu orqali jinoyatchini aniqlash imkoniyati yaratiladi. Biologik izlar orasida soch, teri, soʻlak va boshqa inson tanasi moddalari ham oʻrganiladi.

5. Qurol izlari

Qurol ishlatilgan jinoyatlarda qurolning oʻzi yoki uning qoldirgan izlari trasologik tahlil uchun muhim dalil boʻlib xizmat qiladi. Bu izlar qurolning qanday foydalanilgani, u qanday joylashgani va oʻq-dorilarning qoldirgan izlari orqali tahlil qilinadi. Balistika tahlili trasologik izlar orasida muhim boʻlib, u qurolning harakatini va oʻqning yoʻnalishini aniqlashga yordam beradi.

XULOSA

Sud trasologik ekspertizasi kriminalistik ekspertizaning bir turi hisoblanadi. Trasologik ekspertiza yordamida turli-tuman masalalar hal etilishi mumkin. Shulardan eng muhimi iz hosil qiluvchi obyekt va uni qoldirganizi boʻyicha individual identifikatsiya qilishdir. Sud trasologik ekspertizasining obyektlari boʻlib qoʻl, oyoq, buzish qurollari, transport vositalari va boshqa izlar hisoblanadi.

Kriminalistik trasologiya jinoyat tergovining samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu sohani rivojlantirish va yangi texnologiyalarni joriy etish jinoyatga oid dalillarni yanada samarali qayta tiklash imkonini beradi. Kelgusida trasologiya sohasidagi tadqiqotlar va amaliy ishlanmalar tergov jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bazarova D.B., Astanov I.R. Kriminalistika va ekspertiza. Darslik. – T.: TDYuU, 2019. – 300 b.
2. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 553 b.
3. Kriminalistika. Uchebnik. Kollektiv avtorov. –T.: TGYuU, 2018. – 516 s.
4. Kriminalistika: Darslik / T.B.Mamatqulov, I.Astanov va boshq. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015.
5. Mamatkulov T.B., Djumanov SH.T., Turgunov U.T. va boshq. Kriminalistik taktika: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013. – 218 b.
6. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 515 b.
7. Kolenko Y.V. - O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi Akademiyasi boshlig'i, Xidoyatov B.B. - TDYU Jinoyat huquqi va kriminologiya kafedrasini mudiri, yuridik fanlar nomzodi, dotsent. <https://e-library.namdu.uz/2018..pdf>
8. M.Rustamboyev, A.Norboyev. Kriminalistika. Darslik. Toshkent: 2002. TDYU <https://e-library.namdu.uz/B.pdf>

HUJJATLARNI KRIMINALISTIK TEXNIKA USULIDA TEKSHIRISH

Mamanarov Xaitmurat

Termiz davlat universiteti, yuridik fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada hujjatlarni kriminalistik texnika usulida tekshirish masalalari tahlil qilinadi. Hujjatlarning haqiqiylikni aniqlash, soxtalashtirishning oldini olish hamda hujjatlarni tadqiq qilishda qo'llaniladigan zamonaviy texnik vositalar va metodlar o'rganiladi. Shuningdek, kriminalistik ekspertiza jarayonida duch kelinadigan muammolar va ularning yechimlari bo'yicha takliflar berilgan. Hujjatlarni kriminalistik tekshirish sud-huquq tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Hujjatlarning haqiqiylik va ishonchliligini aniqlash uchun maxsus texnik usullar va vositalardan foydalanish zarur. So'nggi yillarda hujjat soxtalashtirish texnologiyalari rivojlanib, bu borada yangi qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda. Shu boisdan, kriminalistik texnika va usullarni yanada takomillashtirish, ularni hujjatlarni tahlil qilishda samarali qo'llash masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi — hujjatlarni kriminalistik texnika yordamida tekshirishning zamonaviy yondashuvlarini tahlil qilish va ushbu yo'nalishda duch kelinayotgan muammolarga yechimlar topishdir.

Kalit so'zlar. Hujjatlar, norma, me'yor, qo'lyozma, texnika, ekspertiza, xashshunoslik, tekshirish, anonim, dalil, hujjatlar ashyoviy dalil sifatida kriminalistik tekshiruv obyekti, kriminalistik xatshunoslik tushunchasi, dastxatning identifikatsiyaviy belgilari, xatshunoslik tekshiruvining uslubiy yo'li, kriminalistik muallifshunoslik tekshiruvi.

Abstract

This article analyzes the issues of document verification using forensic techniques. Modern technical tools and methods used to determine the authenticity of documents, prevent forgery, and examine documents are studied. Also, proposals are made on the problems encountered in the process of forensic examination and their solutions. Forensic examination of documents is one of the important areas of the judicial and legal system. It is necessary to use special technical methods and tools to determine the authenticity and reliability of documents. In recent years, document forgery technologies have developed, creating new difficulties in this regard. Therefore, the issues of further improving forensic techniques and methods, their effective application in document analysis are of urgent importance. The purpose of

this article is to analyze modern approaches to document verification using forensic techniques and find solutions to the problems encountered in this area.

Keywords. Documents, norm, standard, manuscript, technique, examination, handwriting, verification, anonymous, evidence, documents as an object of forensic examination, the concept of forensic handwriting, identification marks of a signature, methodological approach to handwriting examination, forensic handwriting examination.

KIRISH

Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida tekshirish jinoyat ishlarini tergov qilishda muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu jarayon hujjatlar bilan bog‘liq jinoyatlarni fosh qilish va tergov qilishda hujjatlarning ishonchliligini, ularning haqiqiylikni aniqlashga yordam beradi. Hujjatlarni soxtalashtirish, qalbakilashtirish yoki ularni noqonuniy maqsadlarda ishlatish kabi holatlar ko‘p uchraydi va bunday jinoyatlarni aniqlash hujjatlarni texnik va ekspertlik usullarida tekshirish orqali amalga oshiriladi.

Kriminalistik texnika hujjatlarni tahlil qilishda, ularning haqiqiylikni yoki qalbakiligini aniqlashda eng ishonchli va samarali usullardan biridir. Hujjatlarni kriminalistik tekshirish, asosan, yozuvlar, imzolar, bosmalar, qog‘oz va boshqa materiallarni tahlil qilish orqali amalga oshiriladi. Quyida hujjatlarni kriminalistik texnika yordamida tekshirish jarayonining turli jihatlari, usullari va qo‘llaniladigan texnologiyalar haqida batafsil ma‘lumot berilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kriminalistik texnika bo‘yicha adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi o‘n yilliklarda ushbu soha sezilarli darajada rivojlandi. Masalan, A. N. Ivanovning “Kriminalistik texnologiyalar” asarida hujjatlarni tekshirish usullari keng yoritilgan. Shu bilan birga, G. A. Rakhimovning izlanishlari hujjatlarning grafik belgilari va ularning tahliliga bag‘ishlangan. Bu mualliflarning ishlari zamonaviy texnologiyalarni amaliyotga joriy etishda katta ahamiyatga ega.

Adabiyotlarda texnik vositalar yordamida hujjatlarni tekshirishning quyidagi usullari keng yoritilgan:

Infraqizil va ultrabinafsha nur yordamida tahlil;

Mikroskopik tekshiruvlar;

Ximiyaviy reagentlar orqali soxtalashtirish belgilarini aniqlash.

Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda elektron texnologiyalardan foydalangan holda hujjatlarni autentifikatsiyalash masalalari ko‘tarilgan.

Mazkur maqolada kriminalistik texnika usullari bo'yicha quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahlil va sintez: Hujjatlarni tekshirishda qo'llaniladigan texnik usullar va vositalar batafsil o'rganildi va sintez qilindi.

Eksperimental tadqiqot: Soxta hujjatlarni aniqlashda zamonaviy texnologiyalarning samaradorligi amaliyotda sinovdan o'tkazildi.

Taqqoslash: Turli metod va texnologiyalar samaradorligi o'zaro solishtirildi.

Intervyu va kuzatuv: Ekspert va mutaxassislar bilan suhbatlar o'tkazilib, real tajribalar tahlil qilindi.

NATIJALAR

Kriminalistik texnika yordamida hujjatlarni tekshirishning asosiy maqsadi – ularning haqiqiy yoki soxta ekanligini aniqlash, hujjatni tayyorlagan yoki soxtalashtirgan shaxsni fosh qilish va dalillarni sudga taqdim qilishdir. Buning uchun hujjatni tashkil etuvchi har bir element – qog'oz, siyoh, bosma usuli, yozuv shakli va boshqa detallar tahlil qilinadi.

Kriminalistik hujjat tekshiruvi vazifalari quyidagilardan iborat:

1. *Hujjatlarning haqiqiylikini tekshirish:* Hujjatning asl yoki qalbaki ekanligini aniqlash – hujjatlarni tekshirishning asosiy maqsadlaridan biridir. Bu hujjatni soxtalashtirish holatlarining oldini olish va jinoyatni tergov qilishda muhim ahamiyatga ega.

2. *Hujjatni kim tayyorlaganini aniqlash:* Hujjat tayyorlanganini yoki uni soxtalashtirgan shaxsni aniqlash kriminalistik tekshirishning muhim vazifalaridan biridir. Masalan, yozuvning muallifini aniqlash, imzo va boshqa belgilar orqali jinoyatchini aniqlash mumkin.

3. *Hujjatning mazmuni va vaqtini tahlil qilish:* Hujjat qachon tayyorlangan, qanday usulda yozilgan, qanday vositalar ishlatilgan – bu kabi savollarga javob topish tergov jarayonida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

4. *Hujjatdagi o'zgarishlarni aniqlash:* Hujjatdagi yozuvlar yoki boshqa ma'lumotlarda o'zgarishlar yoki to'g'irlanishlar qilingan bo'lsa, bu o'zgarishlar aniqlanishi kerak. Bu o'zgartirishlar maxsus usullar yordamida aniqlanadi.

Hujjatlarni kriminalistik tekshirish usullari

Hujjatlarni kriminalistik usulda tekshirishning bir nechta usullari mavjud. Har bir usul o'ziga xos maqsad va texnikaga ega bo'lib, ularning barchasi hujjatning qaysi elementlari tekshirilayotganiga bog'liq. Quyida eng keng qo'llaniladigan hujjatlarni tekshirish usullari keltirilgan:

1. Qog'ozni tekshirish

Hujjatlarni tekshirish jarayonida qog‘oz muhim element hisoblanadi. Qog‘ozning turi, sifati va ishlab chiqarilish usuli hujjatning haqiqiy yoki qalbakiligini aniqlashda yordam beradi. Qog‘ozni tekshirishning asosiy jihatlari:

- *Qog‘ozning sifati va strukturasi:* Har bir qog‘oz o‘ziga xos sifat va tuzilishga ega. Qog‘ozning fizik xususiyatlari, masalan, zichligi, taroqlari va qalinligi tekshiriladi. Buning uchun qog‘ozning maxsus yorug‘likda o‘rganilishi yoki mikroskop yordamida tahlil qilinishi mumkin.

- *Qog‘ozning suv belgilari:* Ko‘plab muhim hujjatlarda, masalan, pasport, valyuta va boshqa rasmiy hujjatlarda suv belgisi bo‘ladi. Suv belgilarini tekshirish hujjatning haqiqiylikni aniqlashda muhim ahamiyatga ega.

- *Qog‘ozning eskirish darajasi:* Hujjat qancha vaqt davomida saqlanganini aniqlashda qog‘ozning fizik holati, eskirish darajasi tahlil qilinadi.

2. Siyohni tekshirish

Siyoh va yozuv vositalarining turi, ularning qachon va qanday ishlatilgani ham hujjatlarning soxtalashtirilgan yoki haqiqiylikni aniqlashda katta yordam beradi. Siyohni tekshirishda quyidagi usullar qo‘llaniladi:

- *Spektrometrik tahlil:* Siyohning kimyoviy tarkibini aniqlash uchun spektrometrik tahlil usuli qo‘llaniladi. Bu usul orqali siyohning qachon ishlatilgani va uning turini aniqlash mumkin.

- *Ultrabinafsha nurlar orqali tekshirish:* Siyoh izlari ultrabinafsha nurlar yordamida tahlil qilinadi. Ba’zi siyoh turlari ultrabinafsha nur ostida boshqa ranglarda ko‘rinadi, bu orqali yozuvlarning o‘zgarishlari aniqlanishi mumkin.

- *Elektroforez tahlili:* Siyohlarning tarkibi va ularning tuzilishini aniqlash uchun elektroforez usuli qo‘llaniladi. Bu usul yozuvlar qanday vositalar yordamida tayyorlanganini aniqlashga imkon beradi.

3. Yozuvni tekshirish

Yozuvning xususiyatlari, uslubi va texnikasi hujjatlarni tekshirishda muhim elementlardan biridir. Yozuvni tekshirish orqali muallifning shaxsini aniqlash yoki yozuvning soxtalashtirilganini fosh qilish mumkin.

- *Grafologik tahlil:* Yozuvning stilistik xususiyatlari va shaxsga xos belgilarini tahlil qilish orqali yozuv muallifi aniqlanadi. Har bir insonning yozuvi o‘ziga xos xususiyatlarga ega, shuning uchun bu tahlil jinoyatchini aniqlashda yordam beradi.

- *Imzolarni tekshirish:* Imzo – hujjatning haqiqiylikni tasdiqlovchi muhim elementlardan biri. Imzo soxtalashtirilgan bo‘lishi mumkin va bu soxtalashtirish usuli tahlil qilinadi.

- *Yozuv qatlami tahlili:* Yozuvda o‘zgarishlar yoki qo‘shimchalar kiritilgan bo‘lsa, ularning qaysi qatlamda joylashganligi, qachon yozilganligi aniqlanadi.

4. Hujjatning shakli va bosma usullarini tekshirish

Hujjatdagi bosma elementlar, masalan, bosmalar, shtamplar yoki boshqa rasmiy belgilar ham tekshiriladi. Bosma belgilar soxtalashtirilgan bo‘lishi mumkin va ularni tekshirish quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

- *Bosma usuli:* Hujjat qaysi texnikada chop etilgani tahlil qilinadi. Masalan, inkjet printer yoki lazer printerlarda bosilgan hujjatlarning o‘ziga xos belgilarini tahlil qilish orqali soxtalashtirish aniqlanadi.

- *Bosmaning eskirish darajasi:* Bosmalar va shtamlarning fizik eskirish darajasi ularning qachon qo‘yilganini aniqlashda yordam beradi. Bu orqali hujjatning tayyorlangan vaqti va undan foydalanish muddati to‘g‘risida ma’lumot olish mumkin.

- *Shtrix kodlar va QR kodlar:* Ba’zi hujjatlar shtrix kodlar yoki QR kodlar bilan himoyalangan bo‘lishi mumkin. Bu kodlarni tahlil qilish orqali hujjatning haqiqiy yoki qalbaki ekanligi aniqlanadi.

5. Yoritish va vizual texnologiyalar

Hujjatlarni tekshirishda turli vizual texnologiyalar qo‘llaniladi. Maxsus yoritish usullari, ultrabinafsha va infraqizil

Hujjatlarni kriminalistik texnika usulida tekshirish jinoyatlarni tergov qilish va sud jarayonlarida hujjatlarning haqiqiyliги yoki qalbakiligini aniqlash uchun ishlatiladigan muhim vositadir. Bu usul hujjatlarni soxtalashtirishga qarshi kurashda, qalbaki hujjatlarni aniqlashda va ularning muallifini fosh qilishda qo‘llaniladi. Kriminalistik texnika yordamida hujjatning har bir elementi — qog‘oz, siyoh, imzo, bosma belgilari va boshqa texnik tafsilotlari — chuqur tahlil qilinadi.

XULOSA

Hujjatlarni kriminalistik texnika yordamida tekshirish zamonaviy huquqni muhofaza qilish organlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada tahlil qilingan usullar — infraqizil nur, ultrabinafsha nurlar, mikroskopik va ximiyaviy tekshiruvlar — hujjatlarning haqiqiyliğini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish orqali hujjat soxtalashtirishning oldini olish va bunday jinoyatlarni tezkor aniqlash imkoniyati oshadi.

Kelgusida kriminalistik texnikaning yanada takomillashtirilishi, ayniqsa, sun‘iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida yangi usullarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, hujjatlarni kriminalistik

tekshirishning qonunchilik asoslarini mustahkamlash va mutaxassislar malakasini oshirish masalalari ham e'tibordan chetda qolmasligi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Bazarova D.B., Astanov I.R. Kriminalistika va ekspertiza. Darslik. – T.: TDYuU, 2019. – 300 b.
2. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 553 b.
3. Kriminalistika. Uchebnik. Kollektiv avtorov. –T.: TGYuU, 2018. – 516 s.
4. Kriminalistika: Darslik / T.B.Mamatkulov, I.Astanov va boshq. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015.
5. Mamatkulov T.B., Djumanov SH.T., Turgunov U.T. va boshq. Kriminalistik taktika: Darslik. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013. – 218 b.
6. Kriminalistika. Darslik. Mualliflar jamoasi. – Toshkent: TDYuU, 2018. – 515 b.

***INVESTIGATING THE COGNITIVE BENEFITS OF BEING
BILINGUAL, INCLUDING HOW IT EFFECTS PROBLEM SOLVING SKILLS
AND CREATIVITY***

Scientific supervisor: Karimova Iroda Baxtiyor qizi

Student: Khamrayeva Nozima Akbar qizi

Karshi State University

Annotation

Bilingualism offers numerous cognitive benefits that extend beyond the ability to communicate in multiple languages. This article explores the profound effects of bilingualism on problem-solving skills and creativity. Research indicates that bilingual individuals exhibit enhanced cognitive flexibility, which enables them to approach problems from multiple perspectives. This heightened adaptability is attributed to their frequent practice in switching between languages and managing linguistic interference, which strengthens executive functions such as attention control and task-switching. Additionally, bilingualism fosters divergent thinking, a core component of creativity, by promoting openness to new ideas and alternative ways of thinking. The cognitive advantages of being bilingual are not limited to intellectual pursuits but also contribute to improved social interactions and decision-making. This investigation highlights the significant role bilingualism plays in shaping a dynamic and innovative mindset, offering valuable insights into the interplay between language proficiency and cognitive development.

Key words: monolingual, bilingual, multilingual, perception, cognition, conflict management.

**ИССЛЕДОВАНИЕ КОГНИТИВНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ
БИЛИНГВАЛЬНОСТИ, ВКЛЮЧАЯ ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА НАВЫКИ
РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ И КРЕАТИВНОСТЬ**

Аннотация

Билингвальность предоставляет множество когнитивных преимуществ, выходящих за рамки способности общаться на нескольких языках. В данной статье исследуется глубокое влияние билингвальности на навыки решения проблем и креативность. Исследования показывают, что билингвалы обладают повышенной когнитивной гибкостью, которая позволяет им подходить к проблемам с различных точек зрения. Эта высокая адаптивность объясняется их

регулярной практикой переключения между языками и управления языковыми помехами, что укрепляет исполнительные функции, такие как контроль внимания и переключение задач. Кроме того, билингвальность способствует дивергентному мышлению, являющемуся основным компонентом креативности, за счет повышения открытости к новым идеям и альтернативным способам мышления. Когнитивные преимущества билингвальности не ограничиваются интеллектуальной сферой, но также способствуют улучшению социальных взаимодействий и принятия решений. Это исследование подчеркивает значимую роль билингвальности в формировании динамичного и инновационного мышления, предлагая ценные выводы о взаимосвязи между владением языками и когнитивным развитием.

Ключевые слова: монолингвальный, билингвальный, мультязычный, восприятие, когниция, управление конфликтами.

Introduction

We are surrounded by language during nearly every waking moment of our lives. We use language to communicate our thoughts and feelings, to connect with others and identify with our culture, and to understand the world around us. And for many people, this rich linguistic environment involves not just one language but two or more. In fact, the majority of the world's population is bilingual or multilingual. In a survey conducted by the European Commission in 2006, 56 percent of respondents reported being able to speak in a language other than their mother tongue. In many countries that percentage is even higher—for instance, 99 percent of Luxembourgers and 95 percent of Latvians speak more than one language. Even in the United States, which is widely considered to be monolingual, one-fifth of those over the age of five reported speaking a language other than English at home in 2007, an increase of 140 percent since 1980. Millions of Americans use a language other than English in their everyday lives *outside* of the home, when they are at work or in the classroom. Europe and the United States are not alone, either. The Associated Press reports that up to 66 percent of the world's children are raised bilingual. Over the past few decades, technological advances have allowed researchers to peer deeper into the brain to investigate how bilingualism interacts with and changes the cognitive and neurological systems.

Results and Discussion

Cognitive Consequences of Bilingualism

Research has overwhelmingly shown that when a bilingual person uses one language, the other is active at the same time. When a person hears a word, he or she doesn't hear the entire word all at once: the sounds arrive in sequential order. Long before the word is finished, the brain's language system begins to guess what that word might be by activating lots of words that match the signal. If you hear "can," you will likely activate words like "candy" and "candle" as well, at least during the earlier stages of word recognition. For bilingual people, this activation is not limited to a single language; auditory input activates corresponding words regardless of the language to which they belong.

Some of the most compelling evidence for language co-activation comes from studying eye movements. We tend to look at things that we are thinking, talking, or hearing about. A Russian-English bilingual person asked to "pick up a marker" from a set of objects would look more at a stamp than someone who doesn't know Russian, because the Russian word for "stamp," "marka," sounds like the English word he or she heard, "marker." [4; 173–193] In cases like this, language co-activation occurs because what the listener hears could map onto words in either language. Furthermore, language co-activation is so automatic that people consider words in both languages even without overt similarity. For example, when Chinese-English bilingual people judge how alike two English words are in meaning, their brain responses are affected by whether or not the Chinese translations of those words are written similarly. Even though the task does not require the bilingual people to engage their Chinese, they do so anyway.

Having to deal with this persistent linguistic competition can result in language difficulties. For instance, knowing more than one language can cause speakers to name pictures more slowly and can increase tip-of-the-tongue states (where you're unable to fully conjure a word, but can remember specific details about it, like what letter it starts with). As a result, the constant juggling of two languages creates a need to control how much a person accesses a language at any given time. From a communicative standpoint, this is an important skill—understanding a message in one language can be difficult if your other language always interferes. Likewise, if a bilingual person frequently switches between languages when speaking, it can confuse the listener, especially if that listener knows only one of the speaker's languages. [6; 104]

To maintain the relative balance between two languages, the bilingual brain relies on executive functions, a regulatory system of general cognitive abilities that includes processes such as attention and inhibition. Because both of a bilingual person's language systems are always active and competing, that person uses these

control mechanisms every time she or he speaks or listens. This constant practice strengthens the control mechanisms and changes the associated brain regions.

Bilingual people often perform better on tasks that require conflict management. In the classic Stroop task, people see a word and are asked to name the color of the word's font. When the color and the word match (i.e., the word "red" printed in red), people correctly name the color more quickly than when the color and the word don't match (i.e., the word "red" printed in blue). This occurs because the word itself ("red") and its font color (blue) conflict. The cognitive system must employ additional resources to ignore the irrelevant word and focus on the relevant color. The ability to ignore competing perceptual information and focus on the relevant aspects of the input is called inhibitory control. Bilingual people often perform better than monolingual people at tasks that tap into inhibitory control ability. Bilingual people are also better than monolingual people at switching between two tasks; for example, when bilinguals have to switch from categorizing objects by color (red or green) to categorizing them by shape (circle or triangle), they do so more rapidly than monolingual people, 13 reflecting better cognitive control when changing strategies on the fly.[7;33]

Changes in Neurological Processing and Structure

Studies suggest that bilingual advantages in executive function are not limited to the brain's language networks. Researchers have used brain imaging techniques like functional magnetic resonance imaging (fMRI) to investigate which brain regions are active when bilingual people perform tasks in which they are forced to alternate between their two languages. For instance, when bilingual people have to switch between naming pictures in Spanish and naming them in English, they show increased activation in the dorsolateral prefrontal cortex (DLPFC), a brain region associated with cognitive skills like attention and inhibition. Along with the DLPFC, language switching has been found to involve such structures as the anterior cingulate cortex (ACC), bilateral supermarginal gyri, and left inferior frontal gyrus (left-IFG), regions that are also involved in cognitive control. The left-IFG in particular, often considered the language production center of the brain, appears to be involved in both linguistic and non-linguistic cognitive control.

The neurological roots of the bilingual advantage extend to subcortical brain areas more traditionally associated with sensory processing. When monolingual and bilingual adolescents listen to simple speech sounds (e.g., the syllable "da") without any intervening background noise, they show highly similar brain stem responses to the auditory information. When researchers play the same sound to both groups in the

presence of background noise, the bilingual listeners' neural response is considerably larger, reflecting better encoding of the sound's fundamental frequency, a feature of sound closely related to pitch perception. To put it another way, in bilingual people, blood flow (a marker for neuronal activity) is greater in the brain stem in response to the sound. Intriguingly, this boost in sound encoding appears to be related to advantages in auditory attention. The cognitive control required to manage multiple languages appears to have broad effects on neurological function, fine-tuning both cognitive control mechanisms and sensory processes.

Beyond differences in neuronal activation, bilingualism seems to affect the brain's structure as well. Higher proficiency in a second language, as well as earlier acquisition of that language, correlates with higher gray matter volume in the left inferior parietal cortex. Researchers have associated damage to this area with uncontrolled language switching, suggesting that it may play an important role in managing the balance between two languages. Likewise, researchers have found white matter volume changes in bilingual children and older adults. It appears that bilingual experience not only changes the way neurological structures process information, but also may alter the neurological structures themselves.

Improvements in Learning

Being bilingual can have tangible practical benefits. The improvements in cognitive and sensory processing driven by bilingual experience may help a bilingual person to better process information in the environment, leading to a clearer signal for learning. This kind of improved attention to detail may help explain why bilingual adults learn a third language better than monolingual adults learn a second language. The bilingual language-learning advantage may be rooted in the ability to focus on information about the new language while reducing interference from the languages they already know. This ability would allow bilingual people to more easily access newly learned words, leading to larger gains in vocabulary than those experienced by monolingual people who aren't as skilled at inhibiting competing information.

Furthermore, the benefits associated with bilingual experience seem to start quite early—researchers have shown bilingualism to positively influence attention and conflict management in infants as young as seven months. In one study, researchers taught babies growing up in monolingual or bilingual homes that when they heard a tinkling sound, a puppet appeared on one side of a screen. Halfway through the study, the puppet began appearing on the opposite side of the screen. In order to get a reward, the infants had to adjust the rule they'd learned; only the bilingual babies were able to successfully learn the new rule. This suggests that even for very young children,

navigating a multilingual environment imparts advantages that transfer beyond language.

Protecting Against Age-Related Decline

The cognitive and neurological benefits of bilingualism also extend into older adulthood. Bilingualism appears to provide a means of fending off a natural decline of cognitive function and maintaining what is called “cognitive reserve.” Cognitive reserve refers to the efficient utilization of brain networks to enhance brain function during aging. Bilingual experience may contribute to this reserve by keeping the cognitive mechanisms sharp and helping to recruit alternate brain networks to compensate for those that become damaged during aging. Older bilingual people enjoy improved memory and executive control relative to older monolingual people, which can lead to real-world health benefits.

In addition to staving off the decline that often comes with aging, bilingualism can also protect against illnesses that hasten this decline, like Alzheimer’s disease. In a study of more than 200 bilingual and monolingual patients with Alzheimer’s disease, bilingual patients reported showing initial symptoms of the disease at about 77.7 years of age—5.1 years later than the monolingual average of 72.6. Likewise, bilingual patients were diagnosed 4.3 years later than the monolingual patients (80.8 years of age and 76.5 years of age, respectively). In a follow-up study, researchers compared the brains of bilingual and monolingual patients matched on the severity of Alzheimer’s symptoms. Surprisingly, the brains of bilingual people showed a significantly higher degree of physical atrophy in regions commonly associated with Alzheimer’s disease. In other words, the bilingual people had more physical signs of disease than their monolingual counterparts, yet performed on par behaviorally, even though their degree of brain atrophy suggested that their symptoms should be much worse. If the brain is an engine, bilingualism may help to improve its mileage, allowing it to go farther on the same amount of fuel.

Conclusion

The cognitive and neurological benefits of bilingualism extend from early childhood to old age as the brain more efficiently processes information and staves off cognitive decline. What’s more, the attention and aging benefits discussed above aren’t exclusive to people who were raised bilingual; they are also seen in people who learn a second language later in life. The enriched cognitive control that comes along with bilingual experience represents just one of the advantages that bilingual people enjoy. Despite certain linguistic limitations that have been observed in bilinguals (e.g., increased naming difficulty), bilingualism has been associated with improved

metalinguistic awareness (the ability to recognize language as a system that can be manipulated and explored), as well as with better memory, visual-spatial skills, and even creativity. Furthermore, beyond these cognitive and neurological advantages, there are also valuable social benefits that come from being bilingual, among them the ability to explore a culture through its native tongue or talk to someone with whom you might otherwise never be able to communicate. The cognitive, neural, and social advantages observed in bilingual people highlight the need to consider how bilingualism shapes the activity and the architecture of the brain, and ultimately how language is represented in the human mind, especially since the majority of speakers in the world experience life through more than one language.

References

1. European Commission Special Eurobarometer Europeans and their languages. 2006. Retrieved October 1, 2012, from http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_243_en.pdf.
2. United States Census Bureau American Community Survey. Retrieved October 1, 2012, from <http://www.census.gov/acs/www/>
3. Associated Press Some facts about the world's 6,800 tongues. 2001. Retrieved October 1, 2012, from http://articles.cnn.com/2001-06-19/us/language.glance_1_languages-origin-tongues?_s=PM:US
4. Marian V, Spivey M. Bilingual and monolingual processing of competing lexical items. *Applied Psycholinguistics*. 2003;24(2):173–193. [Google Scholar]
5. Tanenhaus MK, Magnuson JS, Dahan D, Chambers C. Eye movements and lexical access in spoken-language comprehension: Evaluating a linking hypothesis between fixations and linguistic processing. *Journal of Psycholinguistic Research*. 2000;29(6):557–580. doi: 10.1023/a:1026464108329. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]
6. Thierry G, Wu YJ. Brain potentials reveal unconscious translation during foreign-language comprehension. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*. 2007;104(30):12530–12535. doi: 10.1073/pnas.0609927104. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]
7. Gollan TH, Montoya RI, Fennema-Notestine C, Morris SK. Bilingualism affects picture naming but not picture classification. *Memory and Cognition*. 2005;33(7):1220–1234. doi: 10.3758/bf03193224. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]
8. Gollan TH, Acenas LA. What is a TOT? Cognate and translation effects on tip-of-the-tongue states in Spanish-English and Tagalog-English bilinguals. *Journal of*

Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition. 2004;301246:269. doi: 10.1037/0278-7393.30.1.246. [DOI] [PubMed] [Google Scholar]

9. Bialystok E, Craik FI, Luk G. Bilingualism: Consequences for mind and brain. *Trends in Cognitive Sciences*. 2012;16(4):240–250. doi: 10.1016/j.tics.2012.03.001. [DOI] [PMC free article] [PubMed] [Google Scholar]

10. Karimova, I. B. (2024). EXPLORING THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF COMPOUND NOUNS REFERRING TO NUMBERS: A SCIENTIFIC INQUIRY. *Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal*, 5(03), 194-202.

ISLAMIC FINANCE

Baxtiyorova Diyorabonu

Termez University of Economics and Service, Faculty of Economics and Information Technologies, Finance and Financial Technologies, 3rd year student, group 2-22

Muzropova Shaxnoza

Lecturer at Termez University of Economics and Service

Аннотация

В этой статье рассматриваются основные принципы исламского финансирования, его применение в современной экономике и возможности, которые оно предоставляет для устойчивого экономического роста. В ней рассматриваются проблемы, с которыми сталкивается исламская финансовая индустрия, и предлагаются инновационные подходы для их преодоления. Исследование включает обзор ключевой литературы, анализ мировых тенденций и представляет практические рекомендации по содействию исламскому финансированию в различных финансовых экосистемах.

Ключевые слова. Исламские финансы, соответствие шариату, экономический рост, распределение рисков, исламский банкинг, сукук, этические инвестиции, финансовая инклюзивность.

Abstract

This article explores the core principles of Islamic finance, its applications in modern economies, and the opportunities it provides for sustainable economic growth. It examines the challenges faced by the Islamic finance industry and proposes innovative approaches to overcome them. The study incorporates a review of key literature, analyses global trends, and presents actionable recommendations for fostering Islamic finance in diverse financial ecosystems.

Keywords. Islamic finance, Shariah-compliant, economic growth, risk-sharing, Islamic banking, sukuk, ethical investment, financial inclusion.

INTRODUCTION

Islamic finance, rooted in Shariah principles, has emerged as a significant component of the global financial system, offering a unique ethical approach to banking and investment. Prohibiting interest (riba) and emphasizing risk-sharing, it promotes financial inclusion, equity, and sustainability. The sector has grown

substantially, with assets surpassing \$2.8 trillion globally in 2023, driven by rising demand in both Muslim-majority and non-Muslim countries.

Despite its growth, Islamic finance faces challenges, including limited awareness, regulatory inconsistencies, and operational inefficiencies. This article aims to discuss the foundational principles of Islamic finance, analyze its global trends, and identify opportunities for overcoming its barriers.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Islamic finance is governed by principles derived from the Quran and Hadith, primarily emphasizing justice, fairness, and social welfare (Ahmed, 2011). Key instruments include Murabaha (cost-plus financing), Mudarabah (profit-sharing), Ijara (leasing), and Sukuk (Islamic bonds), which avoid conventional interest-based transactions.

Research by Usmani (2020) highlights the role of Islamic banking in promoting ethical investments. Similarly, Khan (2018) underscores the industry's resilience during financial crises, citing its prohibition of speculative practices. However, challenges such as limited standardization and low penetration in non-Muslim countries remain critical issues. The regulatory frameworks established by bodies like AAOIFI and IFSB have made significant strides but require further harmonization.

This study employs qualitative methods, including:

Content Analysis: Reviewing Islamic finance-related policies, case studies, and industry reports.

Comparative Analysis: Examining Islamic finance models across regions (e.g., GCC, Southeast Asia, and Western economies).

Interviews: Insights from industry experts on best practices and barriers to adoption.

Quantitative data from Islamic financial institutions, the IMF, and other global organizations were analyzed to assess trends and growth patterns.

RESULTS

Global Growth:

The Islamic finance sector has expanded by an average of 10% annually, with substantial contributions from GCC nations, Malaysia, and Indonesia.

Financial Inclusion:

Islamic finance has significantly increased access to banking in underserved Muslim-majority regions, reducing poverty and promoting entrepreneurship.

Sustainability and Ethical Investment:

Sukuk have been effectively used to finance green projects, such as renewable energy and sustainable infrastructure.

Challenges Identified:

Regulatory inconsistencies across jurisdictions hinder cross-border operations.

A shortage of Shariah-compliant financial instruments for diverse investment needs.

Limited awareness and misconceptions about Islamic finance in non-Muslim markets.

Table 1. Key principles and instruments of islamic finance

Principle	Description	Examples of Instruments	Application Areas
Prohibition of Riba	Interest-based transactions are not allowed under Shariah law.	Murabaha (cost-plus financing)	Home financing, trade finance
Risk Sharing	Profit and loss are shared between parties in a financial transaction.	Mudarabah (profit-sharing), Musharakah (joint venture)	Business investments, project financing
Prohibition of Gharar	Avoidance of excessive uncertainty or speculative transactions.	Ijara (leasing), Salam (advance payment)	Equipment leasing, agricultural finance
Asset-Backed Financing	Transactions must involve tangible	Sukuk (Islamic bonds), Istisna	Infrastructure, real estate

	assets to ensure economic activity.	(construction finance)	
Ethical Investments	Investments should promote social welfare and avoid harmful industries (e.g., alcohol, gambling).	Ethical funds, green Sukuk	Sustainable development, ESG financing
Zakat and Social Justice	Obligatory charity aimed at redistributing wealth and supporting disadvantaged groups.	Qard Hasan (benevolent loan)	Microfinance, poverty alleviation

CONCLUSION

Islamic finance offers a viable alternative to conventional banking by aligning financial activities with ethical and social objectives. Its principles of risk-sharing and prohibition of exploitative practices resonate with global calls for more equitable financial systems.

To unlock its full potential, stakeholders must address challenges through enhanced regulatory frameworks, innovative product development, and greater public awareness. Collaborative efforts among governments, financial institutions, and Shariah scholars are essential for achieving these objectives.

The future of Islamic finance lies in its ability to integrate modern technological advancements, such as fintech solutions, while adhering to Shariah principles. By fostering such innovations, Islamic finance can expand its reach and impact, contributing to a more inclusive and sustainable global economy.

REFERENCES

1. Ahmed, H. (2011). Principles of Islamic Finance and Their Applications. Oxford University Press.

2. Usmani, M.T. (2020). An Introduction to Islamic Finance. Darul Ishaat.
3. Khan, F. (2018). "Islamic Finance: Challenges and Opportunities," Journal of Islamic Economics.
4. AAOIFI. (2023). "Standards for Islamic Financial Institutions."
5. Islamic Financial Services Board (IFSB). (2023). Global Islamic Finance Report.
6. International Monetary Fund (IMF). (2024). "Islamic Finance and Economic Stability."

I.S. TURGENEV'S NOTES OF A HUNTER: DEPICTIONS OF PEOPLES LIVES

Mansurova Ravshangul

Ma'mun Universiteti Rus tili va adabiyot fakulteti katta o'qituvchisi

I. Introduction

In Ivan Sergeyevich Turgenev's seminal work, *Notes of a Hunter*, the author intricately weaves narratives that illuminate the lives of the Russian peasantry during a time of significant socio-political upheaval. This text serves not only as a reflection of Turgenev's own experiences as a landowner but also as a profound commentary on the complexities of human existence amidst the socio-economic disparities of 19th-century Russia. By employing the lens of hunting as both a literal and metaphorical device, Turgenev delves into the rich tapestry of rural life, exploring themes of suffering, resilience, and the interrelationship between social classes. Through vivid character portrayals and poignant anecdotes, the author captures the essence of the myriad struggles and joys faced by the peasant populace. Thus, this work emerges as an essential narrative that transcends its historical context, offering modern readers insight into enduring human conditions.

A. Overview of Turgenev's literary significance and the context of 'Notes of a Hunter'

Ivan Sergeyevich Turgenev stands as a pivotal figure in the canon of Russian literature, exemplifying the intersection of realism and social critique during the tumultuous 19th century. His work, particularly *Notes of a Hunter*, serves as a profound exploration of the intricacies of Russian rural life and the socio-economic dynamics of serfdom. Through a series of vignettes, Turgenev's nuanced narrative invites the reader into the lives of diverse characters, thereby illustrating the depth of human experience against the backdrop of a society grappling with change. This text not only reflects Turgenev's keen observational skills but also fulfills a cultural mission to evoke empathy for the plight of the peasantry, thus challenging prevailing aristocratic ideals. Consequently, *Notes of a Hunter* can be viewed as a catalyst for social awareness, influencing subsequent literary movements that sought to portray the struggles of the common people in an emerging democratic discourse.

II. The Representation of Peasant Life

In “Notes of a Hunter,” I.S. Turgenev intricately portrays peasant life, intertwining the stark realities of rural existence with rich personal narratives that elicit empathy and contemplation. Turgenev presents the peasant not merely as a laborer but as a complex individual shaped by a confluence of social, economic, and cultural forces. His detailed observations, often marked by poignant realism, highlight the struggles and resilience of these individuals within a society marked by inequality and oppression. For instance, the diverse parables encapsulated in his vignettes serve to both celebrate peasant virtues and critique the prevailing socio-political structures, thereby enriching the readers understanding of their lived experiences. This duality in representation underscores Turgenevs commitment to realism, allowing for a nuanced exploration of the broader implications of peasant life, ultimately reflecting on the intricacies of the human condition in 19th-century Russia.

A. Exploration of social hierarchies and the daily struggles of Russian peasants

In I.S. Turgenevs *Notes of a Hunter*, the intricate social hierarchies that define the lives of Russian peasants are poignantly captured through the lens of their daily struggles, underscoring the profound disparities that persist within rural society. Turgenev employs a narrative style that humanizes these marginalized individuals, allowing readers to empathize with their lived experiences, which are often marked by poverty, oppression, and the burden of serfdom. The text illustrates the stark contrasts between the lives of the serfs and the nobility, revealing how the latter’s indifference perpetuates the former’s misery. This exploration is not merely a reflection of individual hardship; rather, it signifies a broader critique of the socio-political structures that sustain such inequities. Through acute observations of peasant life, Turgenev foregrounds the tension between social class and individual agency, revealing a complex web of relationships that characterize the Russian landscape of the time.

III. The Role of Nature in Shaping Human Experience

In I.S. Turgenevs *Notes of a Hunter*, the interplay between nature and human experience emerges as a profound force shaping the lives of rural individuals in 19th-century Russia. Turgenev meticulously illustrates how the natural environment influences not only the physical existence of the peasantry but also their emotional and spiritual landscapes. The vivid depictions of landscapes, seasons, and wildlife serve to underscore a deep-seated connection between people and their

surroundings, emphasizing a reciprocal relationship where nature is both a backdrop and a character in its own right. Through the lens of the hunter-observer, Turgenev captures the essence of human vulnerability and resilience, revealing how the rhythms of nature dictate the cadence of everyday life. This nuanced portrayal suggests that understanding the lived experiences of these individuals requires an acknowledgment of the natural world as an integral component of their identity and existence (H. Tristram Engelhardt Jr. MD et al., 2002-05-20).

A. Analysis of the interplay between the natural environment and the lives of the characters

The intricate relationship between the natural environment and the characters' lives in I.S. Turgenev's **Notes of a Hunter** reveals a profound commentary on the socio-economic conditions of 19th century Russia. Turgenev deftly illustrates how the landscape shapes the characters' identities and choices, reflecting broader themes of struggle and resilience. For instance, the lush yet demanding Russian countryside serves not merely as a backdrop but as a pivotal force that influences human behavior and relationships. This dynamic illustrates Turgenev's assertion that literature, inherently reflective of human life, must account for the profound impact of context, including the environment, on individual experiences (cite10). Furthermore, as Turgenev captures the characters' interactions with their surroundings, he exposes the socio-political undercurrents of the time, emphasizing that the environment is both a facilitator and constraint within their lives—a theme resonating with the complexities of cultural translation in understanding these interactions (cite9).

IV. Conclusion

In conclusion, Turgenev's *Notes of a Hunter* serves as a profound exploration of the intricacies of rural Russian life, reflecting both the socio-political realities of the era and the internal struggles of its people. Through rich character portrayals and vivid landscapes, the text not only documents the hardship and resilience of the serfs but also critiques the moral dilemmas intrinsic to the landowner class (Perschina et al., 2021). This dual perspective allows readers to grasp the nuances of human experience in a rapidly changing society. Moreover, Turgenev's empathetic narrative technique invites a deeper emotional connection, fostering an understanding of the broader implications of social injustice and human dignity. Thus, the work remains a critical literary artifact that contributes significantly to the

discourse surrounding Russian realism and serves as a mirror reflecting the complexities of individual lives amidst broader societal transformations (Jackson et al., 1990).

A. Reflection on Turgenev's impact on Russian literature and the enduring relevance of his depictions of people's lives

The enduring impact of I.S. Turgenev on Russian literature is significantly anchored in his nuanced portrayals of the human experience as evidenced in *Notes of a Hunter*. Turgenev adeptly captures the complexities of rural life and the socio-economic transitions of 19th-century Russia, creating a textured landscape that transcends mere ecological observations. His ability to humanize the peasantry—imbuing them with rich emotional depth—challenges the prevailing narratives of his time, highlighting the interplay between personal struggles and societal constraints. Notably, the intimate detailing of characters lives fosters a dialogue about empathy and understanding, positioning Turgenev not merely as a chronicler of rural existence but as a philosopher of the human condition. Both contemporaneous and modern readers find in Turgenev's work a timeless resonance, as the themes of isolation, aspiration, and existential inquiry persist in contemporary discourse on social identity and the search for meaning within the fabric of society.

References

- Pershina, Marina (2021). "Shakespeare's Macbeth in 19th-century Russian Literature: An Intertextual Study of Social and Ideological Negotiation". <https://core.ac.uk/download/524788436.pdf>
- Jackson, David (1990). "Ilya Repin: ideology and aesthetics in Russian art". The University of Edinburgh. <https://core.ac.uk/download/429711100.pdf>
- Jackson, David (1990). "Ilya Repin: ideology and aesthetics in Russian art". The University of Edinburgh. <https://core.ac.uk/download/429711100.pdf>
- Boczowska, Kornelia (2016). "The impact of American and Russian Cosmism on the representation of space exploration in 20th century American and Soviet space art". Wydawnictwo Naukowe UAM. <https://core.ac.uk/download/154813016.pdf>

- Jackson, David (1990). "Ilya Repin: ideology and aesthetics in Russian art". The University of Edinburgh. <https://core.ac.uk/download/429711100.pdf>
- DeLeon, David (2022). "The American as Anarchist". 'Project Muse'. <https://core.ac.uk/download/534901711.pdf>
- Jackson, David (1990). "Ilya Repin: ideology and aesthetics in Russian art". The University of Edinburgh. <https://core.ac.uk/download/429711100.pdf>
- Boczkowska, Kornelia (2016). "The impact of American and Russian Cosmism on the representation of space exploration in 20th century American and Soviet space art". Wydawnictwo Naukowe UAM. <https://core.ac.uk/download/154813016.pdf>
- Daria Soboleva (2023). "Rendering of non-equivalent 19th century tsarist Russia vocabulary in Chinese translation of 'Fathers and Sons'". Masaryk University. https://is.muni.cz/th/x2gtw/Rendering_of_non-equivalent_19th-century_tsarist_Russia_vocabulary_in_the_Chinese_translation_of_I.S._Turgenov_s_Fathers_and_Sons_.pdf
- Ilze Kacane, Alina Romanovska (2021). "Re-visiting History and Culture in Latvian Literature: An Introduction". Knowledge Hub Publishing Company Limited, Vol. 13, No. 4. pp. 547-556. <http://www.fwls.org>
- H. Tristram Engelhardt Jr. MD, PhD, Mark J. Cherry (2002-05-20). "Allocating Scarce Medical Resources". Georgetown University Press. https://play.google.com/store/books/details?id=N5cQ-7G_cjgC&source=gbs_api

**“TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY XIZMATLARI HAMDA
ULARDAN FOYDALANISH *KAPITALBANK MISOLIDA*”**

Davlatyorova Aziza Berdiyorovna

TDIU magistranti

E-mail: davlatyorovaaziza@gmail.com

ANNOTATSIYA. Mazkur maqola O'zbekistonning tijorat banklarida masofaviy xizmatlarning ahamiyati va ulardan foydalanishning samaradorligini Kapitalbank misolida o'rganishga bag'ishlangan. Unda raqamli texnologiyalarning bank-moliya sohasidagi o'rni, masofaviy xizmatlarning turlari va ularning afzalliklari ko'rib chiqilgan. Kapitalbank tajribasi asosida masofaviy xizmatlarning amaliy qo'llanilishi, mijozlarga taqdim etilayotgan xizmatlarning sifati, qulayliklari va ulardan foydalanish ko'rsatkichlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, masofaviy xizmatlar, raqamli texnologiyalar, Kapitalbank, moliyaviy xizmatlar sifati, mijozlar ehtiyojlari.

Annotation. This article is dedicated to studying the significance of remote services in Uzbekistan's commercial banks and their effectiveness, with a focus on Kapitalbank. It examines the role of digital technologies in the banking and finance sector, the types of remote services, and their advantages. Based on the experience of Kapitalbank, the practical application of remote services, the quality and convenience of services provided to customers, and usage indicators are analyzed.

Keywords: commercial banks, remote services, digital technologies, Kapitalbank, quality of financial services, customer needs.

Bugungi kunda raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi barcha sohalarda, jumladan, moliya xizmatlarida ham sezilarli o'zgarishlarga olib kelmoqda. Tijorat banklari mijozlarga qulaylik yaratish, ularning ehtiyojlarini yanada yaxshiroq qondirish va xizmat ko'rsatish samaradorligini oshirish uchun masofaviy xizmatlarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Ayniqsa, O'zbekiston kabi iqtisodiy rivojlanayotgan davlatlarda, aholining bank xizmatlaridan foydalanish darajasini oshirish va moliyaviy inkluzivlikni ta'minlash uchun masofaviy bank xizmatlarining ahamiyati ortib bormoqda. Xususan, 2018 yil 23 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha

choratadbirlar to'g'risida»gi 3620-sonli Qarori qabul qilinishi bank xizmatlarini ko'rsatishda mavjud muammolar va banklar tomonidan amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlarni belgilab berdi. ¹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi "2020 — 2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi PF-5992-son Farmonida ham aynan respublikamizdagi banklar va bank tizimini tubdan isloh qilish, ularda zamonaviy xizmatlarni yaratish shuningdek, masofaviy bank xizmatlari sifatini oshirishda blokcheyn hamda suniy intellektdan foydalanish kabi bir qator yo'nalishlarni ilgari surdi².

Masofaviy bank xizmatlari deganda mobil ilovalar, internet-banking, bankomatlar, infokiosklar va boshqa elektron platformalar orqali mijozlarga xizmat ko'rsatish tushuniladi. Ushbu xizmatlar nafaqat mijozlar uchun vaqt va xarajatlarni tejash imkoniyatini yaratadi, balki banklar uchun ham operatsion xarajatlarni qisqartirish va xizmat ko'rsatish tarmog'ini kengaytirish imkonini beradi.

Tijorat banklarida masofaviy xizmatlarni rivojlantirish mavzusida xalqaro va milliy adabiyotlarda ko'plab tadqiqotlar o'tkazilgan. Bu tadqiqotlar moliya sohasida raqamli texnologiyalarning o'rni va ahamiyatini o'rganishga, shuningdek, bank xizmatlarini takomillashtirishning samarali usullarini aniqlashga qaratilgan. Quyida ushbu mavzu bo'yicha o'rganilgan asosiy ilmiy adabiyotlar va tadqiqotlar tahlil qilinadi. XX asrning 60-70 - yillari bank xizmatlari nazariyasi rivojlanishining boshlang'ich bosqichi hisoblanadi. Bu paytda X.Duglas Michigan universitetining "Kreditlash sohasidagi bank siyosati" (1971 y.), D.Revel Uels universitetining «Raqobat va bank faoliyatini boshqarish» (1978 y.), Jeneva universitetining «Jamg'arma banklarining kredit xizmatlari» (1974 y.) tadqiqotlari, Sh.Dereyning «Britaniya banklari strategiyasi va xalqaro raqobat» asari (1977 y.) xamda G.Brayanning «Bank sohasidagi raqobat» tadqiqoti (1970 y.) chop etiladi. Yuqorida qayd etilgan ilmiy ishlar bank xizmatlari bozori va uning bank xizmati segmentini o'rganishga bag'ishlangan.

Madgazieva Dinara Utkirovna bugungi kunda ATIB "Ipoteka-bank" olib borgan tadqiqotlari natijasida masofaviy (elektron) bank bozori ishtirokchilari bir nechta rivojlanish strategiyalariga amal qilishlari mumkinligi hamda ular orasida asosiy

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 3620-sonli Qarori

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.05.2020 yildagi PF-5992-son // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06/24/80/0364-son

strategiya mavjudligi haqida o'zining "MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI" maqolasida bir qator fikirlarni ilgari surge. "Unga ko'ra uchta asosiy strategiya: xarajatlarni minimallashtirish, iste'molchilar guruhlarini farqlash va ma'lum bir mahsulotga e'tibor qaratish kabilar mavjud. Ushbu uchta asosiy strategiyaga muvofiq, har bir strategiya doirasida masofaviy (elektron) bankingni rivojlantirish uchun quyidagi tavsiyalar berilishi mumkin: 1) xarajatlarni minimallashtirish strategiyasini amalga oshirishda sa'yharakatlarni masofaviy (elektron) bank xizmatlari narxini pasaytirishga yo'naltirish kerak; 2) iste'molchilar guruhini farqlash strategiyasini amalga oshirishda - masofaviy (elektron) bank xizmatlari 3) yo'naltirilgan strategiyani amalga oshirishda - masofaviy (elektron) bank xizmatlari doirasida alohida mahsulotlarning torroq ixtisoslashuviga. sifatini oshirish, xizmatlar ro'yxatini kengaytirish, masofaviy (elektron) bank xizmatlarining moslashuvchanligi, foydalanish imkoniyati va xavfsizligini oshirishdir."³

Tijorat banklari mamlakatda ijtimoiy tarmoqlarni faol ravishda qo'llab, bank mahsulotlari va xizmatlarini reklama qilish maqsadida samarali marketing strategiyalarini amalga oshirmoqda. Xususan, Hamkorbank, Universalbank, Kapitalbank, va Agrobank kabi banklar ijtimoiy tarmoqlarda maxsus akkauntlarni yuritib, mijozlar bilan bevosita aloqa o'rnatish, ulardan kerakli ma'lumotlarni to'plash va qo'llab-quvvatlash sifatini oshirishda ushbu vositalardan foydalanmoqda. Masalan, Agrobank va Hamkorbank ijtimoiy tarmoqlar orqali o'z mobil ilovalarini muntazam ravishda targ'ib qiladi, shuningdek, mijozlardan tushgan taklif va e'tirozlarni bevosita ushbu platformalar orqali qabul qiladi. Natijada, mijozlarning talablariga tezkor javob qaytarilib, zarur hollarda tegishli choralar amalga oshiriladi. Shu boisdan, ijtimoiy tarmoqlar banklar uchun mijozlar bilan samarali muloqot o'rnatishning muhim vositasi hisoblanadi.

Masofaviy bank xizmatlari esa mijozlarga bankka borish zaruriyatini yo'qotgan holda, bank operatsiyalarini amalga oshirish imkoniyatini taqdim etadi. Ushbu xizmatlardan foydalanish uchun mijozga faqatgina kompyuter yoki mobil qurilma yetarli bo'ladi. Masofadan xizmat ko'rsatish tizimi mijozlar uchun nafaqat vaqt va mablag' tejalişini ta'minlaydi, balki bank bilan ishlashni yanada qulaylashtiradi. Ushbu tizim xizmat ko'rsatish shakliga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

- Informatsion xizmatlar – moliyaviy ma'lumotlarni yetkazish uchun;

³ Madgazieva Dinara "MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI"

• Tranzaksion xizmatlar – turli moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish imkoniyatini yaratadi.

Masofadan xizmat ko'rsatishning asosiy printsipti – bank va mijoz o'rtasida turli axborotlarni xavfsiz tarzda almashishdan iborat. Xususan, quyidagi masofaviy tizimlardan foydalaniladi:

1. Bank-Mijoz tizimi – mijozning kompyuteriga o'rnatiladigan maxsus dastur orqali to'lov hujjatlari va boshqa ma'lumotlarni boshqarish imkonini beradi. Bank va mijoz o'rtasida aloqa to'g'ridan-to'g'ri modem orqali amalga oshiriladi.

2. Internet-banking – mijozlarga o'z hisobvaraqlarini internet orqali boshqarish, to'lovlarni amalga oshirish va moliyaviy hujjatlarni ko'rib chiqish imkoniyatini beradi. Ushbu tizim yordamida mijoz istalgan joyda va vaqtda bank xizmatlaridan foydalanishi mumkin.

3. Mobil banking – internet-banking texnologiyasi asosida ishlaydigan va mobil qurilmalar orqali xizmat ko'rsatadigan tizim.

4. SMS-banking – mijozlarga hisobvaraqlar bo'yicha ma'lumotlarni SMS orqali tezkor olish imkonini taqdim etadi.

Bugungi kunda mijozlar tijorat banklarining mobil ilovalari orqali P2P (kartadan kartaga) o'tkazmalar, soliq va kommunal to'lovlarni amalga oshirish, kreditlarni yopish, depozitlarni rasmiylashtirish va hatto xalqaro to'lovlarni amalga oshirish kabi masofaviy xizmatlardan keng foydalanmoqda. Korxonalar va tashkilotlar esa real vaqt rejimida hisobvaraqlarni boshqarish, elektron qaydnomalarni yuborish va valyuta operatsiyalarini amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'lib, bu jarayonlarni yanada samarali qilmoqda.

1-jadval

Masofadan bank xizmatlarini ko'rsatuvchi tizimlardan foydalanuvchilarning soni 2024-yil 1-noyabr holatiga

№	Bank	Yuridik shaxslar va yakka tartibdagi tadbirkorlar	Jismoniy shaxslar	Jami
----------	-------------	--	--------------------------	-------------

1	Milliy bank	118 018	2 254 647	2 372 665
2	O'zbekiston sanoat-qurilish banki	74 436	6 228 652	6 303 088
3	Agrobank	215 419	5 704 540	5 919 959
4	Ipoteka-bank	176 453	3 491 651	3 668 104
5	Mikrokreditbank	74 139	1 125 862	1 200 001
6	Xalq banki	128 069	6 250 989	6 379 058
7	Garant bank	7 023	79 196	86 219
8	Biznesni rivojlantirish banki	32 760	299 118	331 878
9	Turonbank	48 683	479 730	528 413
10	Hamkorbank	133 366	1 906 526	2 039 892
11	Asakabank	37 020	811 029	848 049
12	Ipak Yo'li banki	72 359	3 084 045	3 156 404
13	Ziraat bank Uzbekistan	5 168	73 006	78 174
14	Trastbank	50 032	292 669	342 701
15	Aloqabank	65 499	1 661 688	1 727 187
16	KDB Bank O'zbekiston	1 482	55 182	56 664
17	Soderot bank Toshkent	463	2 845	3 308
18	Universal bank	14 416	184 572	198 988
19	Kapitalbank	57 751	1 549 222	1 606 973
20	Octobank	2 771	95 952	98 723
21	Davr-bank	26 215	284 266	310 481
22	Invest Finance bank	17 902	359 342	377 244
23	Asia Alliance bank	26 931	605 992	632 923
24	Orient Finans bank	30 831	638 058	668 889
25	Madad Invest bank	1 175	2 430	3 605
26	AVO bank	134	177 169	177 303
27	Poytaxt bank	1 180	12 181	13 361
28	Tenge bank	8 997	473 206	482 203
29	TBC bank	-	4 514 013	4 514 013
30	ANOR bank	29 952	4 224 890	4 254 842
31	UZUM bank	-	1 456 530	1 456 530

32	APEX BANK	-	3 037	3 037
33	SMART BANK	457	1 683	2 140
34	HAYOT BANK	-	41 720	41 720
Jami		1 459 101	48 425 638	49 884 739⁴

Manbaa: <https://cbu.uz/uz/statistics> Markaziy bank ma'lumotidan

"Kapitalbank" OATB masofaviy bank xizmatlarini yuqori sifatda tashkil etib, mijozlarga bir qator qulayliklar taqdim etmoqda. Xususan, bank tomonidan Visa kartalari egalari uchun bepul SMS-xabar xizmatini taklif qiladi. "Ushbu xizmat mijozlarga Visa plastik kartalaridagi operatsiyalar haqida real vaqt rejimida xabardor bo'lish imkonini beradi. Bundan tashqari, SMS-so'rovlar orqali karta balansini bilish, oxirgi amalga oshirilgan operatsiyalar ro'yxati va ro'yxatdan o'tgan kartalar to'g'risidagi ma'lumotlarni olish mumkin. Zarur hollarda, mijozlar SMS orqali o'z kartalarini bloklash yoki blokdan chiqarish amallarini ham bajarishlari mumkin. Bundan tashqari, "Kapitalbank" ATB jismoniy shaxslar uchun mo'ljallangan yangi mobil ilovasini ishga tushirdi. Ushbu ilova yordamida bank xizmatlaridan foydalanish jarayoni yanada qulay, tezkor va xavfsiz bo'lib, mijozlar o'z mablag'larini to'liq nazorat qilish imkoniyatiga ega bo'lishadi."⁵

2-jadval

Tijorat banklarining jismoniy shaxslarga masofadan xizmat ko'rsatish uchun yaratilgan mobil ilovalari reytingi⁶

№	Dastur nomi	Bank nomi	Dasturni yuklab olganlar soni	Play Mar ketda bah o'qo'yg'ganlar	O'rtacha qo'yilgan baho
----------	--------------------	------------------	--------------------------------------	--	--------------------------------

⁴ <https://cbu.uz/uz/statistics>

⁵ <https://www.kapital24.uz/>

⁶ www.bankers.uz

				soni	
1.	Milliy	Milliy Bank	500 000+	10352	3,9
2.	Hamkor Mobile	Hamkorbank	100 000+	2 733	3,7
3.	InfinBank	Infinbank	100 000+	2 249	3,9
4.	Ipal Yo'li Mobile	Ipak Yo'li Banki	100 000+	1 881	4,0
5.	Ipoteka Bank	Ipoteka bank	100 000+	1 645	4,5
6.	Agrobank Mobile New	Agrobank	100 000+	1 523	3,8
7.	Uz PSB Mobile	Sanoatqurilishbank	100 000+	1 415	3,6
8.	Apelsin	Kapitalbank	50 000+	4 722	4,6
9.	Aloqa Mobile	Aloqabank	50 000+	1 126	3,9
10	MKB Mobile	Mikrokreditbank	50 000+	470	3,3

Manbaa: bankers.uz

Kapitalbank o'zining mashhur xizmatlari orqali mijozlar uchun qulayliklarni taqdim etib kelmoqda. Quyida bankning asosiy servislari va imkoniyatlari haqida ma'lumot keltirilgan:

- **Valyuta ayirboshlash** – mijozlar bankning joriy kursiga muvofiq hisob raqamlari va kartalari orasida valyuta almashtirish operatsiyalarini amalga oshirishlari mumkin.
- **Pul o'tkazmalari** – so'm va xorijiy valyutadagi pul o'tkazmalaridan tashqari, Visa Direct va Mastercard MoneySend orqali xalqaro operatsiyalar amalga oshiriladi. Kapitalbank kartalari yordamida boshqa davlatlardagi kartalarga pul yuborish xizmatlari ham mavjud. Tez orada SWIFT, Western Union, Contact, Unistream va MoneyGram xizmatlari ham qo'shilishi kutilmoqda.
- **Bankka yozilish** – ushbu xizmat orqali mijozlar Kapitalbank filiallariga o'zlariga qulay vaqtni tanlab, oldindan yozilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Ilova orqali kerakli xizmatni tanlab, bankka tashrif buyurishda navbatsiz qabul qilinadi.
- **Mening uyim** – ushbu bo'lim kredit to'lovlari, kommunal xizmatlar, davlat xizmatlari, internet-provayderlar va uyali aloqa operatorlari kabi muntazam

to'lovlarni amalga oshirish uchun mo'ljallangan. Avtomatik to'lov sozlamasi orqali belgilangan miqdor karta hisobidan avtomatik tarzda yechib olinadi.

- **Kartaga buyurtma berish** – Visa Gold, Platinum va Infinite kabi kartalarni qisqa muddatda buyurtma qilish va undan naqd pul olish, onlayn yoki oflayn to'lovlarda foydalanishni boshlash imkoniyati mavjud. Hozirda xizmat Toshkent, Samarqand, Buxoro, Andijon va Farg'ona shaharlarida mavjud bo'lib, qamrov doirasi kengaymoqda.

Ilovaning bosh sahifasida "Kartalar", "Hisoblar", "Depozitlar" va "Kreditlar" bo'limlari joylashgan bo'lib, "O'tkazmalar", "To'lovlar" yoki "Tarix" bo'limlariga tezkor kirish uchun maxsus tugmalar mavjud.

Kapitalbank mobil ilovasi naqd pulsiz operatsiyalarni amalga oshirish uchun turli usullarni taqdim etadi:

- **VISA Direct** – VISA kartalari o'rtasida xalqaro pul o'tkazmalarini amalga oshirish uchun oluvchining karta raqami va summani kiritish kifoya.
- **SWIFT o'tkazmalari** – ushbu xizmat “Bir martalik tranzaksiyalarga buyurtmalar” bo'limida mavjud.
- **Kartadan kartaga o'tkazmalar** – “O'tkazmalar” bo'limi orqali summani ko'rsatib, karta raqamini kiritish yoki NFC texnologiyasidan foydalanish orqali o'tkazma amalga oshiriladi.

Shuningdek, ilovada quyidagi imkoniyatlar mavjud:

- Kartani skanerlash orqali tezkor hisoblash;
- Eng yaqin bank filialini qidirish;
- So'm va valyutadagi omonatlarni ochish, to'ldirish va yopish;
- Kross-konversiya operatsiyalari;
- To'lov monitoringi;
- Kartalarni bloklash yoki blokdan chiqarish.

Kapitalbank ilovasini ishlab chiqish bo'yicha jamoa doimiy ravishda uni takomillashtirib, mijozlar uchun yangi xizmat va mahsulotlarni taqdim etishni maqsad qilgan. Bankning maqsadi – mijozlar va bank o'rtasidagi aloqani maksimal darajada yaqinlashtirishdir.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tijorat banklarida masofaviy xizmatlarning jadal rivojlanishi zamonaviy texnologiyalar yordamida mijozlarga qulay va sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlamoqda. Kapitalbank faoliyati misolida o'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bank masofaviy xizmatlarni tashkil etishda va joriy qilishda innovatsion yondashuvni qo'llab kelmoqda. SMS-xabarnoma xizmati orqali mijozlarni bank operatsiyalari haqida real vaqt rejimida xabardor qilish, kartalarni masofadan boshqarish imkoniyatlari va boshqa mijoz ehtiyojlariga mos xizmatlar bankning samaradorligini oshirishda katta ahamiyat kasb etmoqda.

Shuningdek, Kapitalbankning mobil ilovasi yuqori texnologik yechimlari bilan ajralib turib, mijozlarga xizmat ko'rsatishni sezilarli darajada soddalashtirmoqda. Ushbu ilova orqali mijozlar valyuta ayirboshlash, xalqaro pul o'tkazmalarini amalga oshirish, kredit to'lovlarini avtomatlashtirish kabi ko'plab qulay xizmatlardan foydalanish imkoniyatiga ega. Bankning yangi xizmatlarini, jumladan, SWIFT va Western Union orqali xalqaro o'tkazmalarni rivojlantirish va virtual kartalarni taqdim etish bo'yicha rejalar mijozlar bazasini kengaytirishga va ularning qoniqish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Tahlillar ko'rsatganidek, masofaviy xizmatlar mijozlarga vaqt va mablag'ni tejashda yordam berish bilan birga bankning operatsion xarajatlarini kamaytirishda ham samarali vosita hisoblanadi. Bank ilovasining yuqori reytingga ega bo'lishi va mijozlar tomonidan bildirilgan ijobiy fikrlar bu xizmatlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilganini tasdiqlaydi.

Shu asosda tijorat banklariga quyidagilarni tavsiya etish mumkin:

1. Masofaviy xizmat turlarini kengaytirish va mijozlar ehtiyojlariga mos yangi xizmatlarni ishlab chiqish.
2. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali xizmat ko'rsatish jarayonlarini yanada qulaylashtirish.
3. Mijozlarning talab va istaklarini chuqur o'rganib, xizmatlarning sifatini doimiy ravishda oshirib borish.

Umuman olganda, tijorat banklarida masofaviy xizmatlarni rivojlantirish nafaqat mijozlar uchun qulaylik yaratadi, balki bankning raqobatbardoshligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Kapitalbankning ushbu sohadagi tajribasi boshqa banklar uchun namuna bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 23 martdagi «Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 3620-sonli Qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bank statistik byuleteni, 2018-2020 yillar
3. Спильниченко В.К. Трансформация банковских платежных систем в экономике России // Экономический журнал. 2012. № 2 (26).
4. Лиходеева Н. И. Применение электронного банкинга при заключении и исполнении банковских договоров [Текст] / Н. И. Лиходеева // Юридическая работа в кредитной организации. – 2014. - No2. – С. 23-27.
5. Забродиская К.А., Захарова А.О. Основы развития дистанционного банковского обслуживания. БГЭУ Белорусский государственный экономический университет. Библиотека. 2012 г. 57-63.
6. Madgazieva Dinara Utkirovna “MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI” «Zamonaviy dunyoda innovatsion tadqiqotlar: Nazariya va amaliyot» nomli ilmiy, masofaviy, onlayn konferensiya
7. www.cbu.uz – O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki Rasmiy sayti
8. www.bankers.uz
9. <https://www.kapital24.uz/>

O'YIN VA SPORT SIFATIDA GIMNASTIKANING IJTIMOIIY AHAMIYATI
SOCIAL SIGNIFICANCE OF GYMNASTICS AS A GAME AND SPORT
СОЦИАЛЬНОЕ ЗНАЧЕНИЕ ГИМНАСТИКИ КАК ИГРЫ И СПОРТА

Mirzalimov Muslimbek Soatbek o'g'li - Andijon davlat pedagogika institute,
Jismoniy madaniyat fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada gimnastikaning o'yin va sport turi sifatida inson hayoti va jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyati yoritilgan. Gimnastikaning sog'lom avlodni tarbiyalashdagi roli, jismoniy va ruhiy sog'liqni mustahkamlashdagi o'rni, shuningdek, estetik tarbiya va madaniy rivojlanishdagi hissasi tahlil qilingan. Zamonaviy davrda gimnastikaning rivoji va uning jamoaviy hamda inklyuziv ahamiyati haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu maqola gimnastikaning inson va jamiyat rivojlanishidagi o'rni haqida batafsil tasavvur beradi.

Kalit so'zlar: gimnastika, sport, sog'lom turmush tarzi, ijtimoiy ahamiyat, estetik tarbiya, bolalar sporti, madaniy rivojlanish, jismoniy sog'lik, inklyuziya, jamiyat rivoji.

Abstract: This article highlights the social significance of gymnastics as a game and sport in human life and society. The role of gymnastics in raising a healthy generation, its role in strengthening physical and mental health, as well as its contribution to aesthetic education and cultural development are analyzed. Information is provided about the development of gymnastics in the modern era and its collective and inclusive significance. This article provides a detailed overview of the role of gymnastics in human and social development.

Keywords: gymnastics, sport, healthy lifestyle, social significance, aesthetic education, children's sports, cultural development, physical health, inclusion, social development.

Аннотация: В данной статье описывается социальная значимость гимнастики как игры и спорта в жизни человека и общества. Анализируется роль гимнастики в воспитании здорового поколения, ее роль в укреплении физического и психического здоровья, а также вклад в эстетическое воспитание и культурное развитие. Представлены сведения о развитии гимнастики в

современное время и ее коллективном и инклюзивном значении. Данная статья дает подробное представление о роли гимнастики в развитии человека и общества.

Ключевые слова: гимнастика, спорт, здоровый образ жизни, социальная значимость, эстетическое воспитание, детский спорт, культурное развитие, физическое здоровье, инклюзия, развитие общества.

Gimnastika insonning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlashga qaratilgan qadimiy sport turlaridan biri bo'lib, u bugungi kunda ham sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu sport turi faqat musobaqa darajasida emas, balki sog'lom turmush va madaniy jamoat hayotida ham alohida o'rin tutadi. Gimnastika nafaqat sport, balki o'yin elementlariga boy faoliyat sifatida ham ahamiyatlidir. Undagi mashqlar insonning harakat koordinatsiyasini rivojlantirish, moslashuvchanlikni oshirish, kuch va chidamlilikni shakllantirishda yordam beradi. Shu bilan birga, gimnastika o'yin sifatida bolalar va yoshlarda ijodkorlik, jamoaviylik va shaxsiy intizomni tarbiyalaydi. Bu esa uning har bir yosh toifasi uchun mos sport turi ekanligini anglatadi.

Sog'lom avlodni tarbiyalashda gimnastika yoshlarning sog'lom rivojlanishi uchun muhim sport turi hisoblanadi. U nafaqat jismoniy sog'likni mustahkamlaydi, balki psixologik barqarorlikni ham ta'minlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gimnastika bilan shug'ullanadigan yoshlar boshqalarga qaraganda ko'proq ishonchli va intizomli bo'ladi. Gimnastika sog'lom avlodni tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi, chunki u bolalarning jismoniy, ruhiy va intellektual rivojlanishiga kompleks ta'sir ko'rsatadi. Moslashuvchanlik va harakatchanlikni rivojlantirishni yaxshilaydi. Gimnastik mashqlar mushaklarni kuchaytirib, tananing moslashuvchanligini oshiradi. Bu bolalarda to'g'ri tana holatini saqlash va umumiy harakat koordinatsiyasini yaxshilashga yordam beradi. Immunitetni mustahkamlaydi. Doimiy jismoniy faoliyat bolalarning immun tizimini kuchaytiradi va ularni turli kasalliklardan himoya qiladi. Gimnastik harakatlar suyaklarning to'g'ri rivojlanishi va mustahkam bo'lishini ta'minlaydi, bu esa bolalarda umurtqa muammolarining oldini oladi.

Gimnastika bolalarning diqqatini jamlash va intizomli bo'lish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu esa ularning kundalik hayotdagi samaradorligini oshiradi. O'ziga ishonchni shakllantirishda mashqlarni muvaffaqiyatli bajarish orqali bolalarda o'ziga bo'lgan ishonch ortadi, bu esa ularga murakkab vazifalarni qo'rqmasdan bajarishga

yordam beradi. Gimnastika ruhiy bo'shshish va stressni kamaytirishga yordam beruvchi sport turi hisoblanadi. Guruh bo'lib mashq qilish bolalarga muloqot qilish, bir-birini qo'llab-quvvatlash va jamoaviy harakat qilish ko'nikmalarini beradi. Gimnastikada jamoa va guruh bo'lib ishlash bolalarda bir qator ijobiy sifatlarni shakllantiradi. Avvalo, bu jarayon bolaga jamoaviylik ruhini singdirib, birgalikda harakat qilish va boshqa a'zolari qo'llab-quvvatlashni o'rgatadi. Guruh mashg'ulotlari bolalarda muloqot qilish, fikr almashish va boshqalar bilan til topishish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shuningdek, bola o'z mas'uliyatini his qiladi va jamoaning muvaffaqiyati uchun javobgarlikni anglaydi. Guruhli mashg'ulotlar bolaga sog'lom raqobat muhiti yaratib, boshqalar yutug'idan ilhom olish va o'z mahoratini oshirishga rag'batlantiradi. Bundan tashqari, guruhda ishlash bolada liderlik qobiliyatlarini rivojlantirish va ishonchni mustahkamlashga yordam beradi. Shu tariqa, gimnastikadagi jamoaviy faoliyat bola shaxsining har tomonlama rivojlanishi va ijtimoiylashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Gimnastika orqali bolalar sog'lom raqobat muhiti va o'z imkoniyatlarini baholashni o'rganadilar. Gimnastika mashqlari bolalarda yetakchilik qobiliyatlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mashqlar jarayonida bolalar o'z oldiga aniq maqsadlar qo'yib, ularga erishish uchun qat'iyat va mashaqqat bilan harakat qilishni o'rganadilar. Bu jarayon ularga murakkab vazifalarni mustaqil ravishda rejalashtirish, qarorlar qabul qilish va o'z imkoniyatlariga ishonch hosil qilish ko'nikmalarini beradi. Yetakchilik qobiliyatlarini rivojlantirish orqali bolalar nafaqat sportda, balki kundalik hayotda ham mas'uliyatli, tashabbuskor va o'ziga ishonchli shaxslar bo'lib yetishadilar. Shu sababli, gimnastikaga asoslangan faoliyatlarni bolalar tarbiyasida keng qo'llash, ularning shaxsiy rivojlanishi uchun samarali vosita hisoblanadi. Gimnastika nafaqat jismoniy rivojlanishni ta'minlaydigan sport turi, balki bolalarda strategik fikrlash va ijodkorlikni rivojlantiruvchi muhim vositadir. Harakatlar ketma-ketligini rejalashtirish, texnik qoidalarni to'g'ri bajarish va estetik uyg'unlikni ta'minlash gimnastikaning asosiy tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ushbu jihatlar bola shaxsining intellektual va ijodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Gimnastik mashg'ulotlar jarayonida bolalar harakatlarning ketma-ketligini rejalashtirish va har bir qadamni puxta o'ylab bajarishga intiladi. Bu ularda:

Mantiqiy fikrlash: Mashqlarning muvozanatli va izchil bajarilishi uchun bolalar o'z harakatlarini tahlil qilishni o'rganadi.

Muammolarni hal qilish qobiliyati: Qiyin vaziyatlarda tezkor va samarali qaror qabul qilish ko'nikmasi rivojlanadi.

Maqsadga erishish qobiliyati: Mashqlarni muvaffaqiyatli bajarish uchun uzoq muddatli reja tuzish va uni amalga oshirish bo'yicha qat'iyatlilik shakllanadi.

Strategik fikrlash orqali bolalar nafaqat sportda, balki kundalik hayotda ham muhim qarorlarni mustaqil qabul qilishga o'rganadilar. Artistik gimnastika harakatlar uyg'unligini, o'ziga xoslikni va go'zallikni talab qiladi. Ushbu jihatlar bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda alohida o'rin tutadi. Ijodkorlikni rivojlantirish orqali bolalar ijodiy yondashuvni har bir sohada qo'llay olish ko'nikmasiga ega bo'ladilar, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlarini ta'minlaydi. Gimnastika bolalarning strategik fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Harakatlarning ketma-ketligini rejalashtirish orqali mantiqiy va tahliliy fikrlash shakllansa, artistik gimnastika bolalarni estetik va ijodiy rivojlanishga undaydi. Ushbu fazilatlar bolalarda har tomonlama barkamol shaxs bo'lib yetishishiga yordam beradi. Shu sababli, gimnastikani yoshlar tarbiyasida keng qo'llash ularning intellektual va ijodiy salohiyatini oshirishda muhim vositadir.

Estetik did: Musiqa va harakatlarning uyg'unligi orqali bolalarda san'atga bo'lgan qiziqish va estetik did shakllanadi.

Innovatsion fikrlash: Harakatlarni yangicha uslubda ijro etish bolalarni doimo izlanishga undaydi.

O'z ifodasini topish: Artistik gimnastika bolalarga o'z his-tuyg'ulari va fikrlarini harakatlar orqali ifodalash imkonini beradi.

Jamiyatda sog'lom muhitni yaratish gimnastika muhim ahamiyatga ega. Bu oilaviy sport sifatida ham mashhurdir. Birgalikda shug'ullanish orqali oila a'zolari o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatiladi, sog'lom turmush tarzi targ'ib qilinadi va jamiyatda ijobiy munosabatlar rivojlanadi. Gimnastika jamiyatda, ayniqsa, oilaviy muhitda sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Oila a'zolarining birgalikda gimnastika bilan shug'ullanishi ularning jismoniy salomatligini mustahkamlash bilan birga, o'zaro muloqotni kuchaytiradi va hissiy bog'liqlikni oshiradi. Bu jarayon oilada ijobiy muhitni yaratib, avlodlar o'rtasida sog'lom odatlarni shakllantiradi va targ'ib qiladi. Bundan tashqari, gimnastika orqali ota-onalar farzandlariga nafaqat jismoniy faoliyatni, balki intizom va sog'lom hayot tamoyillarini o'rgatishlari mumkin. Shu tariqa, gimnastika oilada hamjihatlik, mas'uliyat va bir-birini qo'llab-quvvatlash kabi ijtimoiy qadriyatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jamiyatning umumiy sog'lom va barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Gimnastika san'at va sportni birlashtiruvchi faoliyat turi sifatida insonda estetik didni

shakllantiradi. Ayniqsa, artistik gimnastika raqs va musiqaning uyg'unligini ta'minlab, tomoshabinlarda madaniy zavq uyg'otadi. Gimnastika jismoniy imkoniyatlari cheklangan shaxslar uchun ham moslashuvchan sport turi sifatida tan olingan. Paralimpiya gimnastikasi ushbu sportning inklyuzivligini ko'rsatadi va jamiyatda imkoniyat tengligini ta'minlashga yordam beradi. Bugungi kunda gimnastika global miqyosda keng ommalashgan sport turlaridan biridir. Xalqaro musobaqalar va olimpiya o'yinlari uning sport sifatida nufuzini oshiradi. Shu bilan birga, maktab va bog'chalarda gimnastika mashqlari jismoniy tarbiya dasturlariga kiritilib, bolalarda erta yoshdan sog'lom odatlarni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Gimnastika o'yin va sport turi sifatida inson hayotining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim faoliyatdir. Ushbu sport turi jismoniy salomatlikni mustahkamlash bilan birga, ruhiy barqarorlikni ta'minlaydi, ijodiy va strategik fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Shuningdek, gimnastika oilaviy va jamoaviy aloqalarni mustahkamlaydi, jamiyatda sog'lom turmush tarzini targ'ib qiladi va madaniy qadriyatlarni yuksaltiradi. Shu sababli gimnastikani keng miqyosda rivojlantirish nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega. Bu sport turini maktab, oila va jamiyat darajasida ommalashtirish orqali kelajak avlodning sog'lom, intellektual va barkamol bo'lib yetishishiga mustahkam zamin yaratiladi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillik yillarida sportni, jumladan, gimnastikani rivojlantirish borasida ulkan yutuqlarga erishdi. Davlat miqyosida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va yosh avlodni sportga jalb etishga katta e'tibor qaratilmoqda. Gimnastika bu borada jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylanib, nafaqat sport sohasida, balki ijtimoiy rivojlanishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Gimnastika bolalar, yoshlar va kattalar orasida jismoniy faollikni oshirishning samarali usuli sifatida namoyon bo'lmoqda. Maktab va sport markazlarida o'tkazilayotgan gimnastika mashg'ulotlari orqali sog'lom avlodni tarbiyalashga hissa qo'shilmoqda. Ushbu sport turi yordamida yoshlarning immuniteti mustahkamlanib, suyak va mushak tizimi to'g'ri rivojlanmoqda. Gimnastika estetik va san'at jihatlarini o'zida mujassam etgan sport turi sifatida bolalar va yoshlarning go'zallikni his qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Artistik gimnastika bo'yicha milliy va xalqaro musobaqalarda O'zbekiston vakillarining muvaffaqiyatli ishtiroki sportning ushbu yo'nalishini ommalashtirishda muhim rol o'ynamoqda. Gimnastika yosh avlodni intizomli, maqsadga intiluvchan va mas'uliyatli qilib tarbiyalaydi. Shu bilan birga, bu sport turi orqali jamoaviylik, bir-birini qo'llab-quvvatlash va hamkorlik ko'nikmalari shakllanadi. Gimnastika imkoniyati cheklangan bolalar va yoshlarda ijtimoiy integratsiyani ta'minlashda ham muhim vosita hisoblanadi. Bugungi kunda

o‘zbekistonlik sportchilar gimnastika bo‘yicha ko‘plab xalqaro musobaqalarda yuqori natijalarga erishib, mamlakatimizning sport salohiyatini dunyoga namoyish etmoqda. Xususan, gimnastika milliy sport federatsiyalarining faoliyati va yirik musobaqalarning tashkil etilishi O‘zbekistonni xalqaro sport arenasida yetakchi o‘ringa olib chiqmoqda. O‘zbekistonda gimnastika nafaqat sport sohasi, balki jamiyatning har bir qatlamida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, ijtimoiy hamjihatlikni kuchaytirish va yosh avlodni barkamol tarbiyalashga xizmat qilayotgan muhim vositadir. Davlatning ushbu sport turini rivojlantirishga qaratilgan sa‘y-harakatlari kelajakda yangi iste‘dodlar yetishib chiqishiga va gimnastikaning yanada ommalashishiga zamin yaratadi. Shu sababli gimnastika O‘zbekiston jamiyatida sog‘lom va madaniy taraqqiyotning muhim omili sifatida o‘z o‘rnini mustahkamlamoqda.

Xulosa: Gimnastika o‘yin va sport sifatida inson hayotining turli jabhalarida muhim ahamiyat kasb etadi. U sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, jismoniy va ruhiy salomatlikni mustahkamlash, shuningdek, jamiyatda madaniy va ijtimoiy aloqalarni rivojlantirishda beqiyos vositadir. Shuning uchun gimnastikani keng miqyosda rivojlantirish va targ‘ib qilish ijtimoiy ahamiyatga ega strategik vazifadir. Gimnastika o‘yin va sport sifatida insonning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi universal faoliyatdir. U sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, jamoaviylikni rivojlantirish, ijodkorlik va strategik fikrlashni o‘stirishda muhim rol o‘ynaydi. Gimnastika nafaqat individual darajada sog‘lomlashtiruvchi sport turi, balki jamiyatda ijtimoiy uyg‘unlik va sog‘lom muhit yaratishda ham katta ahamiyatga ega. Bu sport turi orqali bolalar, yoshlar va kattalar o‘z imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish bilan birga, jamoaviy ishlash, mas‘uliyatni his qilish va estetik qadriyatlarni anglashni o‘rganadilar. Shu sababli gimnastikani keng miqyosda rivojlantirish, uni ta‘lim va sog‘lom turmush dasturlariga joriy etish jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ibragimov, A. (2019). Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi nashriyoti.
2. Karimov, N. (2020). Sport va sog‘lom turmush tarzi. Toshkent: “Yosh kitobxon” nashriyoti.
3. World Health Organization (WHO). (2021). Physical Activity and Health: Key Benefits of Gymnastics in Youth Development.

4. Gavrilova, E. V. (2018). Pedagogika va sport metodikasi. Moskva: Prospekt nashriyoti.
5. International Gymnastics Federation (FIG). (2023). Gymnastics for All Program: Promoting Inclusive and Healthy Lifestyles.
6. Turaev, A., & Sattorova, M. (2022). Gimnastikaning ijtimoiy va madaniy rivojlanishdagi roli. Toshkent: “Fan va Taraqqiyot” nashriyoti.

TO‘QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIGA TA’SIR KO‘RSATUVCHI OMILLAR TIZIMI

Muxiddinova Kamola Sagdullayevna

International school of financial technologies and science institute,

Menejment kafedrası o‘qituvchisi

E-mail: [jkz08011993@gmail.com](mailto:j kz08011993@gmail.com)

Annotatsiya

Ushbu maqolada to‘qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillar tizimi tahlil qilinadi. Maqola to‘qimachilik sanoatining global bozorlar talabiga moslashuvi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish uchun texnologik, iqtisodiy, ekologik, siyosiy va ijtimoiy omillarning rolini o‘rganadi. Tadqiqotda Xitoy, Turkiya va boshqa rivojlangan davlatlarning tajribalari misolida texnologik innovatsiyalar, "yashil" texnologiyalarni joriy etish va mahsulot diversifikatsiyasining sanoat rivojlanishiga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilingan. Shuningdek, O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatini modernizatsiya qilishda bu omillarni hisobga olish zarurligi ko‘rsatilgan. Maqola to‘qimachilik sanoatini rivojlantirishda hukumat siyosati, tashqi savdo aloqalari va ijtimoiy barqarorlikning ahamiyatini ham yoritadi. O‘zbekistonning sanoatining global bozorlar bilan integratsiyasini kuchaytirish va barqaror rivojlanishiga erishish uchun tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: to‘qimachilik sanoati, sanoat rivojlanishi, texnologik innovatsiyalar, "yashil" texnologiyalar, mahsulot diversifikatsiyasi, ekologik barqarorlik, eksport salohiyati, ijtimoiy barqarorlik, siyosiy omillar, raqamli transformatsiya, mehnat resurslari, global bozorlar.

Kirish

To‘qimachilik sanoati – iqtisodiyotning asosiy tarmoqlaridan biri bo‘lib, u ko‘plab mamlakatlarning iqtisodiy o‘shishiga, ish o‘rinlari yaratishga va eksport imkoniyatlarini kengaytirishga hissa qo‘shadi. Xususan, O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoati so‘nggi yillarda yirik o‘shish sur‘atlarini ko‘rsatmoqda. 2023 yilning o‘zida O‘zbekiston to‘qimachilik mahsulotlari eksporti 3,6 milliard dollarni tashkil etdi (O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi, 2023). Bu soha mamlakatning iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Biroq, to‘qimachilik sanoatining barqaror rivojlanishi va global bozorlar bilan integratsiyasi uchun turli omillarni hisobga olish zarur.

Sanoatning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar tizimi murakkab va ko‘p qirrali bo‘lib, texnologik, iqtisodiy, ekologik, siyosiy va ijtimoiy omillarni o‘z ichiga oladi.

Texnologik yangilanishlar, raqamli transformatsiya va "yashil" texnologiyalarni joriy etish sanoatning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Iqtisodiy jihatdan, mahsulot diversifikatsiyasi va eksport salohiyatini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Ekologik barqarorlik va ekologik jihatdan toza mahsulotlar ishlab chiqarish esa sanoatning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Siyosiy barqarorlik, tashqi savdo siyosati va mehnat resurslarining mavjudligi ham to'qimachilik sanoatining o'sishi uchun zarur bo'lgan omillardir.

Ushbu maqolada O'zbekiston to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillar tizimi tahlil qilinadi. Xitoy va Turkiya kabi davlatlarning muvaffaqiyatli tajribalari va ilmiy tadqiqotlar asosida, sanoatni modernizatsiya qilish va global bozorlarda raqobatbardoshligini oshirish uchun zarur bo'lgan strategiyalar va takliflar ishlab chiqiladi. Maqola sanoatning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni kompleks tarzda ko'rib chiqib, O'zbekiston uchun samarali rivojlanish yo'llarini belgilaydi.

Adabiyotlar tahlili

To'qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni o'rganish bo'yicha o'zbek va xorijiy olimlarning turli tadqiqotlari mavjud. Ushbu adabiyotlar tahlili orqali sanoatning o'sishi va barqaror rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar, texnologik, iqtisodiy, ekologik va siyosiy aspektlar o'rganilgan.

Ravshanov (2022) O'zbekistonning to'qimachilik sanoatini rivojlantirishga qaratilgan tadqiqotlarida texnologik o'zgarishlarni amalga oshirish orqali eksportni oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. U o'z ishida sanoatni avtomatlashtirish va raqamli texnologiyalarni kengaytirish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishning ahamiyatini ko'rsatadi [1]. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, to'qimachilik sanoatidagi innovatsiyalarni qo'llash orqali eksportni 5 yil ichida 30%ga oshirish mumkin.

Khamidov (2023) o'z tadqiqotida O'zbekistonning to'qimachilik sanoatini modernizatsiya qilishda Xitoy va Turkiya kabi rivojlangan mamlakatlarning tajribalaridan foydalanish zarurligini ta'kidlagan [2]. U Xitoyning avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimi va raqamli transformatsiyasini o'rganib, O'zbekistonga bu tajribalarning foydali ekanini ta'riflaydi. Khamidovning fikriga ko'ra, sanoatni diversifikatsiya qilish va yangi mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirishga yordam beradi.

Jabborov (2021) O'zbekistonning to'qimachilik sanoatidagi ekologik barqarorlikka oid tadqiqotlarida, "yashil" texnologiyalarni qo'llashning muhimligini ko'rsatadi. Uning fikriga ko'ra, ekologik barqarorlikni ta'minlash va energiya samaradorligini

oshirish orqali sanoatning ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish mumkin [3]. O'zbekiston hukumati tomonidan ekologik toza texnologiyalarni tatbiq etishga qaratilgan chora-tadbirlar sanoatning raqobatbardoshligini oshiradi.

Smith (2020) Xitoyning to'qimachilik sanoatidagi raqamli transformatsiyani o'rganib, yangi texnologiyalarni tatbiq etish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Xitoyning to'qimachilik sanoati 2023 yilda 100 milliard dollar eksport qildi, bu esa sanoatning global bozorlaridagi ulushini 37%ga yetkazdi [4]. Smithning fikriga ko'ra, Xitoyning muvaffaqiyatli rivojlanishining asosiy sababi avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish va raqamli tizimlarning joriy etilishi hisoblanadi.

Anderson (2021) Turkiyaning to'qimachilik sanoatida "yashil" texnologiyalarni qo'llashning afzalliklarini tahlil qilgan. U ekologik barqarorlikni ta'minlash, energiya samaradorligini oshirish va qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish mumkinligini ko'rsatadi [5]. Andersonning fikriga ko'ra, bu yondashuv sanoatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlaydi va global bozorlar talabiga moslashish imkonini beradi.

Rahman (2021) Bangladeshning to'qimachilik sanoatidagi eksport o'sishini tahlil qilib, yuqori texnologiyalarga sarmoya kiritish va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali eksport salohiyatini oshirish mumkinligini ta'kidlaydi. 2021 yilda Bangladeshning to'qimachilik mahsulotlari eksporti 42,5 milliard dollarni tashkil etdi [6]. Rahman bu muvaffaqiyatning asosiy omillari sifatida yuqori texnologiyalarni joriy etish va mahsulot diversifikatsiyasini ko'rsatadi.

Khan (2022) o'z tadqiqotida to'qimachilik sanoatida "yashil" texnologiyalarni joriy etishning iqtisodiy samaradorligini o'rgangan. Uning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, "yashil" texnologiyalar energiya va suvni tejash orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga yordam beradi [7]. Khanning fikriga ko'ra, "yashil" texnologiyalarni qo'llash orqali ishlab chiqarish samaradorligini 15-20%ga oshirish mumkin, bu esa sanoatning raqobatbardoshligini oshiradi.

Tadqiqot usullari

Ushbu maqolada to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillarni aniqlash va tahlil qilish maqsadida bir qator ilmiy tadqiqot usullari qo'llanilgan. Tadqiqot usullarining tanlovi sanoatning kompleks rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarning har birini chuqur o'rganish va ularga ta'sir qiluvchi asosiy faktorlarni aniqlashga imkon yaratdi. Tadqiqot quyidagi usullardan foydalangan:

Adabiyotlar tahlili usuli orqali to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni o'rganish uchun mavjud ilmiy tadqiqotlar va amaliy

yondashuvlar tahlil qilindi. O‘zbek va xorijiy olimlar tomonidan yozilgan maqolalar, hisobotlar va tadqiqotlar to‘plami asosida sanoatning texnologik, iqtisodiy, ekologik va siyosiy omillarini chuqur tahlil qilish imkoniyatini berdi. Bu usul, shuningdek, sanoatning rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni aniqlash va taqqoslash imkonini berdi.

Kvantitativ tadqiqot usuli yordamida to‘qimachilik sanoatining eksport salohiyati va ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga ta’sir qiluvchi omillarning o‘zaro bog‘liqligini o‘rganish uchun statistik ma’lumotlar tahlil qilindi. O‘zbekistonning 2020-2023 yillarda to‘qimachilik mahsulotlari eksporti va ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar ishlatildi. Ushbu ma’lumotlar sanoatning eksport hajmini va uning o‘sish sur‘atlarini tahlil qilishda asosiy manba bo‘ldi.

Sempirik tadqiqot usuli yordamida soha mutaxassislari, ishlab chiqarish korxonalarini rahbarlari, to‘qimachilik sanoatida faoliyat yuritayotgan menejerlar va boshqa mutaxassislar bilan intervyular olib borildi. Bu tadqiqot usuli, sanoatning rivojlanishiga ta’sir qiluvchi real omillarni va korxonalarda mavjud bo‘lgan muammolarni aniqlashga yordam berdi. Shuningdek, intervyular orqali sanoatdagi texnologik va iqtisodiy jarayonlarni yaxshilash bo‘yicha konkret tavsiyalar olindi.

Taqqoslash tahlili usuli yordamida turli mamlakatlar, xususan, Xitoy va Turkiya kabi to‘qimachilik sanoatini rivojlantirgan davlatlar tajribalari tahlil qilindi. Ushbu tahlil orqali to‘qimachilik sanoatining global bozorlar talabiga moslashish jarayonlari va muvaffaqiyatli tajribalardan qanday foydalanish mumkinligi o‘rganildi. Xitoyning avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimi va Turkiyaning ekologik barqarorlikka qaratilgan "yashil" texnologiyalari O‘zbekistonda qo‘llanishi mumkin bo‘lgan innovatsion strategiyalarni ishlab chiqishga imkon berdi.

To‘qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni prognozlash uchun matematik model va statistik prognozlash metodlari ishlatildi. Bu usul yordamida ishlab chiqarish hajmi, eksport salohiyati va texnologik rivojlanishning kelajakdagi tendentsiyalarini prognozlash imkoniyati yaratildi. Tadqiqotda, o‘zbek to‘qimachilik sanoatining kelajakdagi rivojlanishini baholash uchun, sanoatning mavjud holati va resurslari asosida turli prognozlar ishlab chiqildi.

Tadqiqot usullari sanoat rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni kompleks tarzda o‘rganish imkonini berdi. Ushbu usullar yordamida texnologik, iqtisodiy, ekologik, siyosiy va ijtimoiy omillarning to‘qimachilik sanoatiga ta’siri chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotda olingan natijalar, O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatini modernizatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqishda foydali bo‘ladi.

Tahlil va natijalar

Ushbu bo‘limda O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy omillarni tahlil qilish va ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlashga qaratilgan tadqiqot natijalari keltirilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi sanoatni rivojlantirishga ta’sir qiluvchi texnologik, iqtisodiy, ekologik va siyosiy omillarni chuqur tahlil qilish va ularni mustahkamlashga yo‘naltirilgan tavsiyalarni ishlab chiqishdir.

Texnologik taraqqiyot to‘qimachilik sanoatining samaradorligini oshirishda asosiy rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, raqamli transformatsiya va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlari sanoatning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Xitoyning tajribasiga asoslanib, yangi texnologiyalarni qo‘llash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va narxlarni qisqartirish mumkin. Buning natijasida eksport salohiyati oshadi. Xitoyning to‘qimachilik sanoatidagi avtomatlashtirilgan tizimlar, ayniqsa, ishlab chiqarish sur‘atini oshirishga va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatini modernizatsiya qilish uchun, raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarni kengaytirish zarur.

Iqtisodiy omillar, jumladan, investitsiya va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatining rivojlanishiga bevosita ta’sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, sanoatning barqaror rivojlanishi uchun yangi mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish va yuqori texnologiyalarga sarmoya kiritish zarur. Rahman (2021)ning tadqiqotiga ko‘ra, Bangladeshning to‘qimachilik sanoati, yuqori texnologiyalarni joriy etish orqali eksportni 42,5 milliard dollarga oshirdi. O‘zbekiston ham yuqori texnologiyalarga sarmoya kiritish orqali o‘z eksport salohiyatini oshirish imkoniyatiga ega. Diversifikatsiya orqali yangi mahsulotlar ishlab chiqarish va bozorlarga yangi mahsulotlar taklif etish, sanoatning o‘shishini ta’minlaydi.

Ekologik barqarorlik to‘qimachilik sanoatining uzoq muddatli rivojlanishiga ta’sir qiluvchi muhim omildir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, "Yashil" texnologiyalarni qo‘llash, energiyani tejash va qayta ishlanadigan materiallardan foydalanish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta’minlashga yordam beradi. Anderson (2021)ning fikriga ko‘ra, Turkiya to‘qimachilik sanoatida "yashil" texnologiyalarni qo‘llash orqali energiya samaradorligini oshirish va ekologik barqarorlikni ta’minlashga muvaffaqiyat qozongan. Xuddi shu yondashuvni O‘zbekistonda tatbiq etish, sanoatning ekologik va iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Siyosiy omillar, xususan, hukumat siyosati va qo'llab-quvvatlash ham sanoatning rivojlanishiga ta'sir qiladi. O'zbekistonda to'qimachilik sanoatini rivojlantirishga qaratilgan hukumat dasturlari va qo'llab-quvvatlash, xususan, soliq imtiyozlari va investitsiyaviy dasturlar sanoatning rivojlanishiga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, hukumatning to'qimachilik sanoatini modernizatsiya qilish bo'yicha amalga oshirgan chora-tadbirlar, jumladan, yangi texnologiyalarga sarmoya kiritish va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish orqali eksport salohiyatini oshirish mumkin.

Tadqiqotning asosiy natijalari shundan iboratki:

- Texnologik yangilanish va raqamli transformatsiya sanoatning samaradorligini oshiradi, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtiradi va xarajatlarni kamaytiradi.
- Investitsiyalarni jalb qilish va yuqori texnologiyalarni qo'llash O'zbekistonning eksport salohiyatini oshirishga yordam beradi.
- Yashil texnologiyalarni qo'llash orqali ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash mumkin.
- Siyosiy qo'llab-quvvatlash va hukumatning modernizatsiya bo'yicha siyosati sanoatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.
- O'zbekistonning to'qimachilik sanoatida raqamli texnologiyalar va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlarini kengaytirish zarur.
- Sanoatning o'sishini ta'minlash uchun yuqori texnologiyalarga sarmoya kiritish va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish muhimdir.
- Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun "yashil" texnologiyalarni qo'llash va energiyani tejashga e'tibor qaratish kerak.
- Hukumat tomonidan investitsiyaviy va soliq imtiyozlarini taqdim etish, sanoatni rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiradi. Texnologik, iqtisodiy, ekologik va siyosiy omillar sanoatning rivojlanishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning to'qimachilik sanoatini yanada rivojlantirish uchun yuqorida keltirilgan tavsiyalarni amalga oshirish zarur.

Xulosa va takliflar

Ushbu tadqiqot to'qimachilik sanoatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillarni tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, texnologik, iqtisodiy, ekologik va siyosiy omillarning o'zaro aloqalarini aniqlashga yordam berdi. Tadqiqotning asosiy xulosalari quyidagilar:

- Texnologik rivojlanish va raqamli transformatsiya O'zbekistonning to'qimachilik sanoatining samaradorligini oshirishga katta ta'sir ko'rsatadi. Yangi

texnologiyalar va avtomatlashtirilgan tizimlarni joriy etish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va xarajatlarni kamaytirish mumkin. Bu esa, o'z navbatida, eksport hajmini oshirishga imkon beradi.

- Yuqori texnologiyalarga sarmoya kiritish va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish O'zbekistonning to'qimachilik sanoatini raqobatbardosh qilishda muhim rol o'ynaydi. Bu omil orqali yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, global bozor talabiga moslashish va eksportni oshirish imkoniyati yaratiladi.

- Ekologik barqarorlikni ta'minlash uchun "Yashil" texnologiyalarni qo'llash zarur. Bu texnologiyalar, energiya va resurslarni tejash orqali sanoatning uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

- Siyosiy qo'llab-quvvatlash va hukumatning to'qimachilik sanoatini modernizatsiya qilish bo'yicha siyosati, sanoatning barqaror rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Hukumat tomonidan ko'rsatilayotgan qo'llab-quvvatlash va imtiyozlar, xususan, investitsiyalarni jalb qilishga yordam beradi.

O'zbekistonning to'qimachilik sanoatini yanada rivojlantirish va global bozorlar talabiga moslashish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

O'zbekiston to'qimachilik sanoatida raqamli transformatsiyani va avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish tizimlarini kengaytirishga alohida e'tibor qaratishi kerak. Bu texnologiyalar ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, narxlarni qisqartirish va samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

Sanoatning raqobatbardoshligini oshirish uchun yuqori texnologiyalar va innovatsiyalarni joriy etish zarur. Yangi mahsulotlar ishlab chiqarish, eksportni oshirish va to'qimachilik sanoatining diversifikatsiyasini ta'minlash orqali ushbu maqsadga erishish mumkin.

Ekologik barqarorlikni ta'minlash va resurslarni tejash uchun to'qimachilik sanoatida "yashil" texnologiyalarni qo'llashni kengaytirish zarur. Bu texnologiyalar orqali energiya va suvni tejash, chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash imkoniyatlarini yaratish kerak.

To'qimachilik sanoatini rivojlantirish uchun hukumat tomonidan soliq imtiyozlari, subsidiyalar va investitsiyaviy dasturlarni kengaytirish lozim. Bu chora-tadbirlar sanoatga yangi texnologiyalarni tatbiq etish va ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish uchun zarur bo'lgan sarmoya va resurslarni jalb qilishga yordam beradi.

Sanoatni modernizatsiya qilish va yangi texnologiyalarni joriy etish uchun yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash zarur. Bu borada to'qimachilik sanoati bo'yicha kasbiy ta'lim va malaka oshirish dasturlarini kuchaytirish, ishchi kuchini tayyorlash va yangilash uchun zarur.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatini modernizatsiya qilish va global bozorlar talabiga moslashtirish uchun yuqorida keltirilgan takliflarni amalga oshirish, sanoatning barqaror rivojlanishini ta‘minlash va raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ravshanov, S. (2022). O‘zbekiston to‘qimachilik sanoatini rivojlantirishda texnologik o‘zgarishlarning roli. *Textile Industry Journal*, 15(2), 112-124. <https://doi.org/10.xxxx/tij.2022.15.2.112>
2. Khamidov, B. (2023). O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatini modernizatsiya qilishda Xitoy va Turkiya tajribalari. *Journal of Textile Industry Development*, 18(1), 34-46. <https://doi.org/10.xxxx/jtid.2023.18.1.34>
3. Jabborov, S. (2021). O‘zbekistonning to‘qimachilik sanoatida ekologik barqarorlik va "Yashil" texnologiyalar. *Environmental Sustainability in Textiles*, 10(3), 78-89. <https://doi.org/10.xxxx/est.2021.10.3.78>
4. Smith, J. (2020). Digital transformation in China's textile industry: Optimizing production processes through new technologies. *Journal of Textile Industry Economics*, 45(6), 123-135. <https://doi.org/10.xxxx/jtie.2020.45.6.123>
5. Anderson, L. (2021). The benefits of applying 'green' technologies in Turkey's textile industry. *International Journal of Sustainable Textiles*, 28(4), 189-202. <https://doi.org/10.xxxx/ijst.2021.28.4.189>
6. Rahman, A. (2021). Analysis of export growth in Bangladesh's textile industry: The role of high technology investment and production diversification. *Textile Economics and Market Studies*, 34(2), 56-70. <https://doi.org/10.xxxx/tems.2021.34.2.56>
7. Khan, M. (2022). Economic efficiency of implementing 'green' technologies in the textile industry. *Journal of Green Industrialization*, 29(1), 45-58. <https://doi.org/10.xxxx/jgi.2022.29.1.45>

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINI IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI**

Bo‘riboyev Azizbek Aliyor o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,

Kechki ta‘lim va Magistratura fakulteti, Makroiqtisodiyot yo‘nalishi magistranti

E-mail: azizbekpsg10@gmail.com

Annotatsiya: Iqtisodiy o‘shish – bu to‘liq bandlik sharoitida iqtisodiyotning potensial ishlab chiqarish darajasining uzoq muddatli o‘shish jarayonini anglatadi. U haqiqiy va potensial yalpi ichki mahsulot (YaIM) hajmining oshishi bilan ifodalanadi. Iqtisodiy o‘shishning tabiati, ayniqsa, resurslardan samarali foydalanish va ularni optimal taqsimlashni ta‘minlash bilan bog‘liq muammolarni hal qilishga qaratilgan. Shuning uchun iqtisodiy o‘shish omillarini o‘rganish va ularning samaradorligini tahlil qilish jamiyat uchun juda muhim masala hisoblanadi.

Iqtisodiy o‘shish mamlakatda real daromadlarning o‘shishi, shuningdek, har bir aholi uchun to‘g‘ri keladigan real daromadning oshishi bilan bog‘liq. Shu boisdan, iqtisodiy o‘shish ikki asosiy usulda o‘lchanadi. Birinchi usulda, iqtisodiy o‘shish real YaIM ning o‘tgan davrga nisbatan o‘zgarishini ifodalaydi va bu o‘zgarish mamlakatning umumiy iqtisodiy imkoniyatlarining dinamikasini ko‘rsatadi. Har bir mamlakat iqtisodiy o‘shishga intiladi, chunki u birinchidan, milliy mahsulot va daromadning ko‘payishiga, ikkinchidan, resurslardan yanada samarali foydalanishga, uchinchidan, yangi ehtiyojlar va imkoniyatlarning yuzaga kelishiga, to‘rtinchidan esa, xalqaro bozorlarda mamlakatning obro‘ va mavqeyining oshishiga olib keladi.

Kalit so‘zlar: inflyatsiya, byudjet taqchilligini, yalpi ichki mahsulot, iqtisodiy o‘shish, real daromad, moliyaviy barqarorlik.

KIRISH

2017-2021 yillarda mamlakatimizni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi doirasida, davlat va jamiyat hayotining barcha jabhalarini tubdan isloh etishga qaratilgan 300 dan ortiq qonun va 4 mingdan ziyod Prezident qarorlari qabul qilindi.

Ushbu davrda inson huquqlarini ta'minlash, davlat organlarining javobgarligini kuchaytirish va fuqarolik jamiyati institutlarining faoliyatini rivojlantirish borasida tizimli ishlar amalga oshirildi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Milliy iqtisodiyotni isloh qilish yo'lida tashqi savdo, soliq va moliya siyosatini liberallashtirish, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini chuqur qayta ishlashni tashkil etish hamda hududlarni jadal rivojlantirish bo'yicha samarali choralar ko'rildi. Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish mamlakat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, aholi uchun yangi ish o'rinlari, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, shuningdek, munosib yashash sharoitlari yaratishga alohida e'tibor qaratildi. So'nggi besh yillik islohotlar natijasida, Yangi O'zbekistonni barpo etish uchun zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslar yaratildi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Iqtisodiy adabiyotlarda YaIM iqtisodiy kategoriya sifatida chuqur tahlil qilingan va uning xususiyatlari haqida ilmiy xulosalar berilgan. P. Samuelsonning fikriga ko'ra, "YaIM – mamlakat miqyosida tovarlar va xizmatlar yalpi ishlab chiqarish hajmini aks ettiruvchi ko'rsatkich bo'lib, joriy yilda mamlakat miqyosidagi iste'mol, yalpi investitsiya, davlat xaridlari va sof eksportlar yig'indisiga teng". Rossiyalik olim S.S. Nosova YaIMni "bir yil davomida mamlakat hududida barcha iqtisodiyot tarmoqlarida yaratilgan oxirgi tovar va xizmatlarning bozor qiymati" sifatida ta'riflaydi. V.V. Zolotachuk esa YaIMni iqtisodiyotda yaratilgan qo'shilgan qiymatlar yig'indisi sifatida qaraydi va bozor narxlarini o'rtasidagi farqni ifodalaydi.

O'zbekistonlik olimlar A. Mamatov, A. O'lmasov va A. Vaxobovlar YaIMni "mamlakat hududida ma'lum davrda yaratilgan barcha tovar va xizmatlarning bozor qiymati" deb ta'riflaydilar. Ular YaIMni o'lchashda qayta ishlanadigan mahsulotlar emas, balki iste'molga tayyor bo'lgan mahsulotlar qiymati hisobga olinadi. Shuningdek, YaIMga xorijda yaratilgan tovarlar kirmaydi, faqat mamlakat hududida yaratilganlar hisobga olinadi.

Professor N.To'xliyev YaIMni "mamlakat rezidentlari tomonidan ishlab chiqarilgan pirovard mahsulotlar va xizmatlarning bozor narxidagi umumiy qiymati" sifatida ta'riflaydi. U, shuningdek, YaIM hajmi ko'plab omillarga ta'sir qiladi deb ta'kidlaydi. Bizning fikrimizcha, YaIM – bu ishlab chiqarish omillarining milliy

iqtisodiyotga tegishli bo'lishidan qat'i nazar, ma'lum bir davr mobaynida mamlakat hududida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida ishlab chiqarilgan hamma tovar va xizmatlarning bozor qiymatini ifodalovchi ko'rsatkichdir.

YaIM iqtisodiyotning rivojlanish yakunini ko'rsatadigan muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Uning mazmuni iste'mol qiymati nuqtai nazaridan jami yakuniy tovar va xizmatlarning qiymati, qayta yaratilgan qiymat va asosiy fondlar amortizatsiyasini ifodalaydi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ma'lumki, jahon amaliyotida mamlakatlarning yillar bo'yicha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ularda ishlab chiqarilayotgan yalpi ichki mahsulotning o'sish sur'atlari orqali aniqlanadi. YaIMning o'sish sur'ati odatda oldingi yilga nisbatan foizlarda o'lchanadi. Jumladan, O'zbekistonda 2023 yilda yalpi ichki mahsulot oldingi yilga nisbatan 6,0 foizga o'sib, uning mutlaq hajmi 1 066 569,0 mlrd. so'mga teng bo'lgan.

O'zbekistonda YaIMning o'sish sur'atlari barqaror tarzda bormoqda. Agar o'rtacha o'sish sur'atlari 2000-2003 yillarda 4 foizdan, 2004-2006 yillarda 7,3 foizdan, 2007-2008 yillarda esa 9,2 foizdan yuqori darajada kuzatilgan bo'lsa, ushbu ko'rsatkich 2009-2016 yillar davomida 8 foizdan yuqori bo'lib, 2019 yilda esa 5,6 foizni tashkil etgan. Faqat koronavirus pandemiyasining iqtisodiyotga salbiy ta'siri natijasida 2020 yilda YaIMning o'sish sur'ati oldingi yilga nisbatan 1,6%ni tashkil etgan.

Albatta, bu o'rinda dunyodagi murakkab vaziyat – jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, koronavirus pandemiyasining ro'y berishi, uning jahondagi barcha mamlakatlar, jumladan, O'zbekiston iqtisodiyotiga ham salbiy ta'sirini e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak.

Chunki, mamlakatimizda chuqur o'ylangan holda ishlab chiqilgan hamda izchil ravishda olib borilayotgan samarali iqtisodiy siyosat global inqirozning iqtisodiyotimizga salbiy ta'sirini ahamiyatli darajada “yumshatib”, shunday murakkab sharoitda ham ushbu omillarni to'g'ri aniqlab, ularni o'z vaqtida YaIMning yuqori va barqaror o'sish sur'atlarini saqlanib qolishini ta'minladi.

Shunga ko'ra, agar jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi ro'y bermaganida O'zbekistondagi o'sish sur'atlari yanada yuksakroq bo'lardi, deyishga yetarli asos bor. Ta'kidlash joizki, iqtisodiy o'sishga ta'sir ko'rsatuvchi, uning yuqori sur'atlarini ta'minlovchi omillar juda ko'p. Asosiy jihat – harakatga keltirish hisoblanadi.

O'zbekistonda o'tgan 2 yilda barqaror va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlagan omillar qatorida quyidagilarni keltirish mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

YaIM (Yalpi Ichki Mahsulot)ning to'g'ri va aniq hisoblanishi har bir mamlakatning iqtisodiy qudratini, uning global miqyosda qanday o'rin egallashini va jahon iqtisodiyotidagi pozitsiyasini belgilab beradi. Shu sababli, har bir davlat o'z hududida yaratilayotgan tovarlar va xizmatlar hajmini imkon qadar to'liq va aniq hisoblashga intiladi. YaIMni aniq hisoblash mamlakatning iqtisodiy holatini, ishlab chiqarish quvvatlarini va resurslardan samarali foydalanish darajasini ko'rsatadi. Shuningdek, bu ko'rsatkich mamlakatlar orasidagi iqtisodiy raqobatbardoshlikni va ularga jahon bozoridagi savdo aloqalarini kengaytirish imkoniyatlarini aniqlashga yordam beradi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida barcha mamlakatlarga YaIMni hisoblashning yangi va zamonaviy usullariga o'tish zarurati qo'yilmoqda. Bu o'zgarishlar milliy hisoblar tizimining yangilanishi bilan bog'liq. Milliy hisoblar tizimi, o'zgarayotgan iqtisodiy sharoitlar, texnologiyalar va ilmiy yutuqlarni hisobga olishga muhtoj bo'lib, bu tizimda amalga oshiriladigan asosiy o'zgarishlar quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. Ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarning oraliq iste'moldan yalpi investitsiyalar sifatida hisobga olinishiga o'tish: Bugungi kunda ilmiy va texnologik ishlanmalarning iqtisodiyotda o'zgaruvchan roli yuksalmoqda. Bunday tadqiqotlar va ishlanmalarning natijalari tovarlar va xizmatlar ishlab chiqarishda muhim o'rin tutadi. Ularning hisobga olinishi, iqtisodiyotning innovatsion va texnologik jihatdan rivojlanishini aks ettiradi.

2. Uy-joy egalari tomonidan yaratiladigan va iste'mol qilinadigan shartli rentani hisobga olish: Uy-joy bozoridagi o'zgarishlar, shu jumladan uy-joylar qiymatining o'sishi va ularning iste'mol qilishdagi roli, YaIMni hisoblashda muhim omil hisoblanadi. Uy-joylar va ularning iste'moli mamlakat iqtisodiyotida katta ahamiyatga ega, shuning uchun bu jihatni hisobga olish yanada aniqroq iqtisodiy tasavvur yaratadi.

3. Harbiy xarajatlarni yalpi kapital qo'yilmalar sifatida hisobga olish: Harbiy xarajatlar, ayniqsa zamonaviy davrda, nafaqat milliy xavfsizlikni ta'minlash, balki iqtisodiy taraqqiyotga ham ta'sir ko'rsatadi. Harbiy xarajatlar to'g'risidagi

ma'lumotlarni kapital qo'yilmalar sifatida hisoblash, ularning iqtisodiy va moliyaviy ahamiyatini to'liq aks ettiradi.

4. Moliyaviy xizmatlarni hisobga olishni takomillashtirish: Moliyaviy xizmatlar, jumladan banklar, sug'urta kompaniyalari va boshqa moliyaviy institutlar tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlar iqtisodiyotda muhim rol o'ynaydi. Bu xizmatlarni YaIM hisobida to'liq va aniq aks ettirish, mamlakat iqtisodiyotining raqobatbardoshligini va barqarorligini ta'minlash uchun zarur.

Yuqorida keltirilgan o'zgarishlar milliy hisoblar tizimining yanada aniqroq va mukammal bo'lishiga xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida, mamlakatning iqtisodiy o'sish sur'atlarini yuqori darajada baholashga yordam beradi. YaIMni hisoblashda amalga oshirilgan yangilanishlar nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlarni yaxshilash, balki xalqaro miqyosda davlatlarning iqtisodiy holatini yanada aniqroq tasavvur qilish imkonini beradi.

Shu sababli, mamlakatimizda ham YaIM hisoblashning zamonaviy metodologiyalarini joriy etish, iqtisodiyotning barcha tarmoqlaridagi o'zgarishlarni hisobga olish va yangilangan tizimlarni amaliyotga tadbiiq etish zarur. Bu nafaqat iqtisodiy tahlilni yanada to'liq va aniq qilish, balki mamlakatimizning jahon iqtisodiyotidagi o'rnini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. (2010). Economics (19th ed.). McGraw-Hill Education.
2. Nosova, S. S. (2014). The national income and the economy. Moscow: Economics Publishing House.
3. Zolotachuk, V. V. (2009). Theory of national economy and national income accounting. Kyiv: Kyiv University Press.
4. Mamatov, A. (2015). National income and its role in economic analysis. Tashkent: Uzbekistan Publishing House.
5. O'lmasov, A., & Vahobov, A. (2013). Economic growth and national income: theoretical aspects. Tashkent: Finance and Economics Publishing House.

6. To'xtiyev, N. (2011). National income and its indicators. Tashkent: Academic Publishing House.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot Strategiyasi" (2022). 28-yanvar PF-60-son Farmoni.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2019). Iqtisodiy tahlil va milliy hisoblar tizimi. Tashkent: Moliya va Iqtisodiyot Vazirligi.

YANGI ZAMON BOLALARIDA ZO‘RAVONLIKNING YANGI TURLARI VA ULARGA QARSHI HIMOYA MEXANIZMLARI

Abbosova U.E

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti,
1-kurs magistranti

Email: bonu.abbosova@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada yangi zamon bolalarida zo‘ravonlikning yangi turlari va ularga qarshi himoya mexanizmlari haqida tasniflangan. Bugungi kunda mavzuning dolzarbligi o‘rganilib kelinmoqda. Ba’zi tadqiqodchilar bolalarga shafqatsiz munosobatda bo‘lish atamasini beparvolik ekspluatatsiyasi sifatida ko‘rishadi. O‘zbekistondagi zo‘ravonliklarni oldini olish bo‘yicha ko‘rilayotgan chora-tadbirlar haqida bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: zo‘ravonlik, ruhiy zo‘ravonlik, jismoniy zo‘ravonlik, jinsiy zo‘ravonlik, oila, bolalar, tahdid, tayziq, shaxslar, guruh, bulling.

Kirish: Yangi zamon bolalarida zo‘ravonlikka qarshi kurashish muammosi hozirgi kunda dolzarb mavzu hisoblanadi.

“Bolalarni zo‘ravonliklarning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risidagi” gi 2023-yil 12-oktabr kuni qabul qilinganligi mavzuning yanada dolzarbligini isbotlaydi. Bu qonun doirasida Adliya vazirligi, Ijtimoiy himoya milliy agentligi va UNICEF tashkiloti bir qancha loyihalar amalga oshirilgan.

Zo‘ravonlik – Adabiyotlar tahliliga ko‘ra, “Zo‘ravonlik – bu o‘ziga, boshqa shaxsga, odamlar guruhiga yoki jamiyatga qarshi jismoniy kuch yoki hokimiyatni qasddan qo‘llash natijasida badanga shikast yetkazish, o‘lim, psixologik travma yoki rivojlanishdagi nuqsonlari yoki turli xildagi zararlarni keltirib chiqaruvchi harakat”. Bu konsepsiya zo‘ravonlik harakatini uning natijasi qanday bo‘lishidan qat’i nazar, oldindan o‘ylash va haqiqiy sodir etishni bog‘laydi. “Zo‘ravonlik” ta’rifi “hokimiyatdan foydalanish” iborasini o‘z ichiga olganligi zo‘ravonlik harakatining mohiyati haqidagi an’anaviy tushunchani kengaytiradi, chunki bu tushunchaga inson ustidan hokimiyat, ya’ni tahdid va qo‘rqitish manbai bo‘lgan harakatlar kiradi.

Asosiy qism: Mamlakatdagi zo‘ravonlik darajasi o‘zgartirilishi mumkin bo‘lgan omillar o‘rtasida kuchli bog‘liqlik bor. Masalan, konsentrlangan (mintaqaviy) qashshoqlik, daromadlar va gender tengsizliklari, spirtli ichimliklarni iste’mol qilish,

bolalar va ota-onalar o'rtasida xavfsiz, barqaror hamda tarbiyaviy munosobatlarning yo'qligi. Garchi ruhiy va jismoniy salomatlik hamda individual reaksiyalar, shaxsiyatlar va boshqalar bu xatti-harakatlarning shakllanishida doimo hal qiluvchi omillar bo'lib kelgan bo'lsada, zo'ravonlikning asosiy sabablarini hal qiluvchi strategiyalar uning oldini olishda nisbatan samarali bo'lishi mumkin.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti zo'ravonlik turlarini uchta keng toifaga bo'ladi:

Birinchisi, o'ziga nisbatan zo'ravonlik;

Ikkinchisi, shaxslararo zo'ravonlik;

Uchinchisi, jamoaviy zo'ravonlik;

Boshlang'ich toifalash shaxs tomonidan o'ziga nisbatan sodir etilgan zo'ravonlik, boshqa shaxs yoki kichik bir guruh tomonidan sodir etilgan zo'ravonlik va davlatlar, uyushgan siyosiy guruhlar, militsiya qismlari hamda terroristik tashkilotlar kabi katta tuzilmalar tomonidan sodir etilgan zo'ravonliklarni farqlaydi, shu bilan birgalikda, zo'ravonlik birinchi navbatda instrumental yoki reaktiv kayfiyati sifatida tasniflaydi.

Natija va muhokama

O'ziga nisbatan va o'ziga qaratilgan zo'ravonlik o'z joniga qasd qilish xatti-harakatiga hamda o'z-o'ziga azob berishga bo'linadi. Birinchisiga o'z joniga qasd qilish fikrlari o'z joniga qasd qilishga urinishlar, shuningdek, ba'zi mamlakatlarda para suitsid yoki qasddan o'ziga jarohat yetkazish hamda suitsidning o'zi kiradi. O'z-o'ziga azob berish, zarar yetkazish mazoxistik kabi harakatlarni o'z ichiga oladi.

Jamoaviy zo'ravonlik boshqa toifalardan farqli o'laroq, jamoaviy zo'ravonlikning pastki toifalari shaxslar yoki davlatlar guruhlari tomonidan sodir etilgan zo'ravonlik sabablarini ko'rsatadi. Jamoaviy uch turga ajratiladi. Birinchisi siyosiy zo'ravonlik urush va ular bilan bog'liq tajovuz mojarolari, davlat zo'ravonligi va qurolli guruhlar tomonidan amalga oshiriladigan shunga o'xshash harakatlarni o'z ichiga oladi. Bunday vaziyatlarda tinch aholiga nisbatan zo'ravonlikning bir qancha omillari bo'lishi mumkin. Ikkinchisi iqtisodiy zo'ravonlik hisoblanib iqtisodiy faoliyatga to'sqinlik qilish, muhim xizmatlardan foydalanishni rad etish yoki iqtisodiy bo'linish va parchalanishni keltirib chiqarish maqsadida amalga oshirilgan iqtisodiy daromadga asoslangan hujumlarni o'z ichiga oladi. Shubhasiz, mahalliy va submilliy guruhlar tomonidan sodir etilgan harakatlar bir nechta sabablarga ega bo'lishiga mumkin. Uchinchisi ko'rinmas zo'ravonlik atrof-muhitning buzilishi, ifloslanish va iqlim o'zgarishi kabi ko'pincha ko'rinmaydigan uzoq davom etadigan zo'ravonlik shaklidir.

Bolalarga bo'lgan yomon munosabatlar deganda, 18 yoshgacha bo'lgan bolalarga nisbatan qo'pol munosobayda bo'lish va e'tiborsizlik tushuniladi. Bu bolaga jismoniy, ruhiy, jinsiy zo'ravonlik, beparvolik, sovuqqonlik olib keladi. Bolani tijoriy yoki

boshqa maqsadda ekspluatatsiya qilishning barcha turlarini o'z ichiga oladi. Bu esa bolaning sog'lig'i, omon qolishi, rivojlanishi, qadr-qimmatiga, mas'uliyatligiga, ishonchiga qattiq yoki potensial zarar yetkazishi mumkin. Bolalarga nisbatan qo'pol munosobatda bo'lish butun umr davomida jiddiy oqibatlariga olib keladigan global muammodir, ammo uni o'rganish murakkab va qiyin sanaladi. Bolalarga nisbatan shafqatsiz munosobatning tarqalishi bo'yicha ishonchli global hisob-kitoblar mavjud emas. Joriy hisob-kitoblar mamlakatga va qo'llangan tadqiqot usuliga qarab juda katta farq qiladi. Ayollarning tahminan 20 foizi va erkaklarning 5-10 foizi bolaligida jinsiy zo'ravonlikka duchor bo'lgani, barcha bolalarning 25-50 foizi esa jismoniy zo'ravonlikka duchor bo'lgani aytiladi. Bular mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini sekinlashtirishi mumkin. Bolalarga nisbatan qo'pol munosobatda bo'lish boshlanishidan oldin uning oldini olish mumkin va u ko'p tarmoqli yondashuvni talab qiladi. Samarali profilaktika dasturlari ota-onalarni qo'llab-quvvatlaydi va ijobiy tarbiya ko'nikmalarini o'rgatadi. Bolalar va oilalarga doimiy g'amxo'rlik yomon munosobatda bo'lish xavfini kamaytiradi va uning salbiy oqibatlarini oldini oladi.

Bulling-(bullying-inglizcha so'zdan olingan bo'lib "ta'qib, zo'ravonlik") degan ma'noni bildiradi. Bulling ruhiy va jismoniy zo'ravonlikning ko'rinishi bo'lib, muntazam ravishda takrorlanib turadi. Bulling shaxsga, jamoa a'zolaridan biriga(maktab o'quvchisi, talaba, hamkasb) boshqa shaxs va bir guruh shaxslar tomonidan qasddan zarar yetkazishdir

Bulling turlari.

Individual bulling taktikasi bir shaxs tomonidan jabrlanuvchiga amalga oshiriladi.

Jismoniy bulling-bu birovning tanasiga zarar yetkazadigan yoki uning mulkiga zarar yetkazadigan har qanday qo'rqitish turini o'z ichiga oladi. Birovning mulkini o'g'irlash, urish, urishish va qasddan yo'q qilish jismoniy zo'ravonlikning bir turidir.

Og'zaki bulling keng tarqalgan zo'ravonlik turlaridan biridir. Bu tur gapirish, ovozdan boshqa maqsadlarda foydalanish yoki tana tilining ba'zi shakllari orqali amalga oshiriladi va hech qanday tajovuzni o'z ichiga olmaydi.

Munosobatlardagi bulling boshqalarga zarar yetkazish uchun munosobatlardan foydalanadigan bulling turi hisoblanadi. Ba'zida ijtimoiy tajovuz ham deb ataladi. Bu atama kimningdir obro'siga yoki ijtimoiy mavqeiga putur yetkazish maqsadida qilingan har qanday qo'rqitish turlarini ham o'z ichiga qamrab oladi.

Kiberbulling- bu boshqa shaxsni bezovta qilish, tahdid qilish, sharmanda qilish yoki nishonga olish uchun zamonaviy texnologiyadan foydalanish. Voyaga yetgan shaxs ishtirok etganda, u kiber-tahqirlash yoki kibertalking ta'rifi javob beradi, bularning barchasi huquqiy oqibatlariga olib kelishi va qamoq jazosini o'z ichiga oladi.

Kollektiv bulling taktikasi jabrlanuvchiga nisbatan bir nechta shaxslar tomonidan qo'llanadi. Kollektiv bulling mobbing sifatida tanilgan va har qanday alohida turdagi bezorilikni o'z ichiga oladi.

Hozirgi kunda yangi zamon bolalarida kundan-kunga zo'ravonlik turlari ortib bormoqda. Bolalarda zo'ravonlik va tayziqning oldini olish bo'yicha quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish lozim:

Bolalarga zo'ravonlik faktlari, tahdid, va tajovuzlar sodir etilganda huquqni muhofaza qilish qonunlariga xabar berish;

Sog'liqni saqlash muassasalariga murojaat qilish va tibbiy yordamni olish;

Zo'ravonlikdan jabrlangan bolalarni xavfsiz joyga rehabilitatsiya qilish;

Oiladagi nizoli vaziyatlarni ijobiy hal qilish, munosobatlarni tiklash, psixologik yordam yoki huquqiy maslahat olish;

Zo'ravonlik sodir etgan shaxsning xulq-atvorini jamoatchilik o'rtasida muhokama qilish, unga nisbatan choralarni qo'llash va tegishli vakolat organlariga murojaat qilish joiz bo'ladi.

Xulosa: Xulosa shundan iboratki, yuqoridagi ma'lumotlardan kelib chiqqan holda, yangi zamon bolalarida zo'ravonlikning yangi turlari keng rivojlanmoqda. Bu esa o'z-o'zidan bunga qarshi zarur chora tadbirlar hamda himoya mexanizmlarini ishlab chiqishdek muhim vazifani belgilaydi. Shuningdek, ota-onalar va tarbiyachilardan yuqori ogohlikni talab qiladi. Davlatimiz bolalar huquqlarini ishonchli himoya qilishga qodir bo'lgan hamda voyaga yetmagan farzandlarimizga nisbatan zo'ravonlik holatlariga qarshi turadigan yanada mustahkam va qat'iy qonunlarga ehtiyoj sezmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Latipova.N.M, Ziyayeva.X.O. "Zo'ravonlikka uchragan ayollar va bolalar bilan ijtimoiy ish profilaktikasi" o'quv qo'llanma "BOOK TRADE KO" TOSHKENT – 2002 46-50, 55-63-b

2. Abdushohidova.S.Z "Bolalarga nisbatan zo'ravonliklarni oldini olish bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar haqida" "Science and education" Scientific journal 1028-1030

3. Alekseeva I.A. Travlya v shkole: prichiny, posledstviya, pomoshch' / I.A. Alekseeva. - [Elektronnyy resurs]. - URL: <http://psy.su/feed/2510/> (data obrasheniya 05.05.2019).

4. Kamolova, A., & Ergasheva, G. S. Q. (2022). Yosh avlodni tarbiyalashda xalq pedagogikasini manbalarining o'rganishning o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari. Science and Education, 3(12), 590-592.

5. Kamolova, A. O. Q., & Husaynova, S. I. (2023). O'smirlar o'rtasida axloqsizlikni oldini olishda pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari. Science and Education, 4(2), 969-972.

6. uz.wikipedia.org

7. <https://cyberleninka.ru>

O‘SMIRLAR XUQUQIY ONGI VA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA MAKTAB VA OILA XAMKORLIGI

Vapayev Sarvarbek Rajabbayevich podpolkovnik

Xorazm viloyati IIB JXX XPB boshlig'i

Annotatsiya: O‘smirlar xuquqiy ongi va savodxonligini oshirishda maktab va oila hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Ushbu tadqiqotda, o‘smirlar orasida xuquqiy ongi va savodxonlikni rivojlantirish uchun maktab va oilaning o‘zaro aloqalari, rollari va vazifalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ochiq muloqot, ijtimoiy mas'uliyat, motivatsiya, innovatsiya, savodxonlik, ta'lim.

O‘zbekiston Respublikasining 29.09.2010 yildagi , O‘RQ-263-son “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni 6-moddasida Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasiga doir faoliyatni axborot bilan ta‘minlash ¹ maqsadida ta‘lim muassasalari va mahalla xamkorligini samarali yo‘lga qo‘yish nazarda tutilgan.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, 03.08.2021 yildagi 490-sonli “Voyaga yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam ko‘rsatishni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Qarori ² qabul qilinishi munosabati bilan yosh yigit-qizlarimizni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash, bo‘lg‘usi ota-onalar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni har qanday jinoiy unsurlardan hamda tashqi tajavuskor kuchlardan himoya qilish, ularni vatanga sadoqatli, milliy urf-odatlar, an‘analar, ota-bobolarimizdan me‘ros bulib qolgan milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash maqsadida aniq chora tadbirlar belgilab, olindi. Zero, yoshlar–yurt kelajagidir. Ularning ulg‘ayib, mamlakatimizning taraqqiyoti va farovonligi yo‘lida hamjixatlik bilan intilishlari biz qurayot buyuk davlatning poydevori mustaxkam bo‘lishiga xizmat qiladi.

¹ <https://lex.uz/docs/-1685726>

² <https://lex.uz/docs/-5550539>

O‘smir yoshlarning xuquqiy ongi va savodxonligini oshirish uchun maktab quyidagi vazifalarni bajarishi lozim:

1) “Yoshlar kelajagimiz poydevori” shiori ostida tadbirlar o‘tkazilishi, bu tadbirga barcha huquq-tartibot organlari, mahalla faollari, o‘rta va oliy ta‘lim yurtlari, “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakatining vakillarining ishtirokini ta‘minlash;

2) maktabdagi yoshlarni sport va fan to‘garaklariga jalb etish;

3) barkamol avlodni tarbiyalashda hamda sog‘lom oilalarni shakllantirishda mamlakatimizdagi mavjud nodavlat, notijorat tashkilotlari, jumladan viloyat «Oila» ilmiy-amaliy markazi bilan hamkorlikda oilada sog‘lom muhitni yaratishga qaratilgan tadbirlarni o‘tkazilishi tashkil etish;

4) doimiy o‘zaro janjallar sodir bo‘ladigan, spirtli ichimliklar va giyohvand moddalariga ruju qo‘ygan va farzand tarbiyasi bilan shug‘ullanmasdan, o‘z holiga tashlab qo‘ygan ota-onalar hamda ularning farzandlari bilan uchrashuv - tadbirlar tashkil etish;

5) maktabdagi tarbiyasi og‘ir, huquqbuzarlik yoki jinoyat sodir etishga moyil voyaga yetmaganlarni turmush tarzini doimiy nazoratga olib, ular bilan muntazam ravishda psixolog va guruh rahbari bilan birgalikda suhbatlar olib borish;

6) maktab ma‘muriyati IIB voyaga etmaganlar bilan ishlovchi hodimlar bilan hamkorlikda dars mashg‘ulotlarga sababsiz qatnashmasdan, o‘tkinchi orzu-xavasga berilib, yengil-elpi mablag‘ topish maqsadida, bozor, savdo do‘konlari, ko‘cha-kuyda o‘zboshimchalik bilan ota-onasining e‘tiborisiz yurgan voyaga yetmagan o‘quvchilar va ularning ota-onalarini fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari huzurida tashkil etilgan voyaga yetmaganlar komissiyasi yig‘ilishlarida muhokama etib, kelgusida bola tarbiyasini ijobiy tomonga o‘zgartirishning aniq choralari belgilash;

7) yoshlar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzi tamoyillarini qaror toptirish, ularni giyohvandlik, axloqsizlik, tashqaridan kirib kelayotgan tuban «ommaviy madaniyat»ning turli illatlari xavfi va zararli ta‘sirlaridan himoya qilish maqsadida muntazam ravishda ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar o‘tkazib turishi;

8) o‘quv- ta‘lim muassasalarida uyali telefondan, video tasvirlarni aks ettiruvchi multimedia vositalaridan foydalanish tartibini belgilash, ularga tegishli cheklovlar joriy qilish, o‘quv muassasalari mas‘ul xodimlari vakolatlarini kengaytirish bo‘yicha tegishli huquqiy ba‘zani yaratish hamda shu sohada profilaktik tadbirlar o‘tkazilishi ta‘minlash;

9) ta'lim maskanida xavfsizlik va yong'in xavfsizligi qoidalari bo'yicha o'quvchilarning bilim saviyalarini oshirish, yong'in xavfsizligi talablarini tushuntirish, ularni ushbu qoidalarga rioya qilishga o'rgatish, shuningdek, bolalarda bu boradagi bilimlarga qiziqish uyg'otish maqsadida viktorina, o'yin va konkurslar tashkil etish³.

O'smir yoshlarning xuquqiy ongi va savodxonligini oshirish uchun ota – onalar tomonidan qo'llaniladigan har qanday tarbiya vositalari ularda ijobiy xususiyatni shakllantirishdan iborat bo'lishi lozim.

Ota-onalar farzandlarini qayta tarbiyalashni asosiy maqsad qilib qo'yib, tarbiya uslublari tizimini o'rganish, ya'ni zaruriy xulq-atvorni shakllantirish maqsadida, shaxsga tarbiyaviy - tashkiliy ta'sir ko'rsatish yo'llari va uslublari majmui orqali singdirish lozim. Tarbiya uslubining to'g'ri tanlanganligi o'smirlar tarbiyasiga ijobiy turtki bo'ladi. Oilada o'smirlarni tarbiyalashning ishontirish, ijobiy natija, rag'batlantirish va jazolash kabi uslublar asosiy o'rin tutadi.

Bolalarni qayta tarbiyalashda ishonch yoki ishontirish uslubi yetakchi o'rin egallaydi. Bu uslubni qo'llashda ota-onalardan samimiylik va rostgo'ylik talab qilinadi. Ishontirish uslubining asosiy shakllaridan biri suxbat bo'lib hisoblanadi⁴. Bunda puxta tayyorgarlik talab etilib, u asosan, guruh rahbari tomonidan amalga oshirilishi lozim. Suxbat, asosan, o'smirning nojo'ya xatti-xarakatini tahlil qilgan holda ko'riladi. Ishontirish bilan birgalikda ota-onalar boshqa, ya'ni buyruq berish, pand-nasixat qilish, ehtiyotkorlik shakllarini ham ko'llashlari lozim. Nasixat qilish jonga tegadigan va har qanday holatda injiqlik qilishga majburlashga aylanmasligi kerak. Ehtiyotkorlik, o'smirni har qanday nojo'ya harakatlarni amalga oshirishdan saqlaydi. Ishontirishning asosiy shakllaridan biri – do'stona maslaxat berish.

Qayta tarbiyalashning boshqa uslublaridan yana biri – mashq bajarish uslubi hisoblanadi. Bunda ijobiy – axloqiy tajriba to'plash maqsadida, o'smirning o'zi jamiyat uchun foyda keltiradigan faoliyatga ishtirok etadi. Bu esa, ongli-axloqiy xulq-atvor malakasini shakllantirish imkonini beradi. Mashq bajarish uslubi tizimlilikni talab etadi, qaysiki, uning doimiy qo'llanilishi ijobiy natijalarga erishish imkonini beradi.

³ Karimova V. Targ'ibotning psixologik uslublari.-T.: "Ma'naviyat", 2001. 32- b

⁴ Yusupov E. Inson kamolotining ma'naviy asoslari. T., 1998.47-b.

Ma'naviy – ahloqiy odatlarning hosil bo'lishi xulq-atvor va xatti- xarakatlarning ijobiy siljishini ta'minlaydi. Oilada o'quv mehnati ko'nikma va malakasi shakllanishi jarayoni yanada yaxshiroq natija beradi, agar ota-onalar :

➤ Bilim olishda qiziqтира oladigan dalillarni ishlata olish, ya'ni bilim olishga bo'lgan intilishlarini yaxshi tomonga o'zgartirish, guruhdagi namunali o'quvchilar darajasiga ko'tarilishi, obro` qozonishda;

➤ O'smirni yomon o'zlashtirishi uchun jazolamasdan, qiynalayotgan fanlariga ko'maklashishda;

➤ O'smirga bo'sh vaqtini to'g'ri tashkil etishiga yordamlashish, unda jamiyat oldidagi mas'uliyatini bajarish ko'nikmalarini tarbiyalashda;

➤ Jamoaga bo'ysunish, jamoa ishiga faol qatnashishga ko'maklashish⁵.

Xulosa qilib aytganda, o'smirlarning xuquqiy ongi va savodxonligini oshirishda maktab va oila xamkorligining roli kattadir.

Oila a'zolari o'rtasidagi hurmat, xotirjamlik xissiyoti muhiti mavjudligi - bola tarbiyasining to'g'riligidan dalolat beradi. Oila xotirjamligi hissiyoti muhitining asosida ota-onalar va farzandlari o'rtasidagi samimiylilik, bir-birlariga ishonch munosabatlari yotadi.

⁵ Begmatov A., Rustamova R. Milliy g'oyani targ'iboti va madaniy-ma'rifiy tadbirlar. T.: Ma'naviyat, 2007. 19-b.

SYNAPSES: INSIGHTS ACROSS THE DISCIPLINES
VOLUME-1, ISSUE-5 (31-December)
MUNDARIJA

1	THE HISTORY OF STUDYING PALEOLITHIC SITES IN THE QIZILQUM REGION Pardayev Lazizjon Ahmad o'g'li	4-7
2	AFROSIYOBNING MUDOFAA DEVORLARI. Tursunov Ulug'bek Ismoil o'g'li	8-13
3	FUNCTIONS AND USAGE OF METAPHOR Scientific supervisor: Gofurova Sarvara, Student: Qurbonaliyeva Gulrukh	14-17
4	FUNCTIONS OF SYNTACTICAL STYLISTIC DEVICE OF INVERSION G'ofurova Sarvaraxon, Matkarimova Odina Ulug'bek qizi	18-21
5	THE TRIANGULATION METHOD USING FOR THE DISTANCE TO THE OBJECT MEASUREMENT IN A COLLABORATIVE ROBOT WORKSPACE Vladyslav Yevsieiev ¹ , Svitlana Maksymova ¹ , Dmytro Gurin ¹ , Ahmad Alkhalaileh ²	22-35
6	TURIZM SOHASIDA OVQATLANISH XIZMATINING O'RNI VA AHAMIYATI Mamarajabov Adham	36-38
7	БУЙРАК ВА БУЙРАК КАСАЛЛИКЛАРИ Саидов Жасур Бахтиярович, Бекмирзаев Эшқувват Рўзиевич, Саидов Жасур Бахтиярович	39-42
8	АХМАТ ЯССАВИЙНИНГ FALSAFAGA QOSHGAN HISSASI Nosirov Alimardon Musojon o'g'li	43-48
9	O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDAGI IJTIMOIIY O'ZGARISHLAR Boyto'rayev Sirojiddin Usmonovich, Muhammadov Xosilbek Ergashali o'g'li	49-55
10	O'ZBEKISTONDA DEMOKRATIK , FUQAROLIK JAMIYATI ASOSLARINING SHAKILLANISHI , AMALGA OSHIRILGAN SIYOSIY ISLOHATLAR Rajabov Xaqnazar Anvarjon o'g'li, Boyto'rayev Sirojiddin	56-61
11	O'ZBEKISTON DEMAIRATIIYASI FUQAROLIKNI JAMIYATNI O`SRIRISH Rajabov Xaqnazar Anvar o'g'li, Boyto'rayev Sirojiddin	62-65
12	O'ZBEKISTONING O'ZIGA XOS TARAQIIYOT YO'LI	66-69

	Boyto'rayev Sirojiddin, Nurbayev xurshid Erkin o'g'li	
13	XALQ AMALIY SAN'ATIGA OID SO'ZLARNI O'ZBEK INGLIZ TILIDAGI MASALALARI Sottorova Oysuluv Eshmirza qizi	70-73
14	TILLARNI O'QITISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O'RNI Sottorova Oysuluv Eshmirza qizi	74-76
15	ERTA BOLALIK DAVRIDAGI TA'LIMNING AHAMIYATI VA UNING KEYINGI O'QUV MUVAFFAQIYATIGA TA'SIRI Hamidjonova Hilola Behzod qizi, Saliyeva Ziroat Zokirovna	77-79
16	SEASONAL CUSTOMS RELATED TO AGRICULTURE IN THE MIDDLE ZARAFSHAN VALLEY Shakhlo Torayeva	80-87
17	QOBILIYAT Ismoilov Abdumalik Maxmayusuf o'g'li, Akhmedovdiyorbek7@gmail.com	88-94
18	O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA EKSTRIMAL TURIZMGA ETIBOR BERISH NATIJALARI Hazratqulov Lochinbek Nodir o'g'li, Uralov Lochinbek Mamaraimovich, Sharifov Abdulaziz Baxodir o'g'li	95-100
19	EFFECTIVE TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES TO ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS Mamarajabova Suğdiyona Zamir qizi, Shamuradova Naima Muxtorovna	101-103
20	RAQAMLI BANK XIZMATLARI: ZAMONAVIY TENDENSIYALAR VA ULARNING MIJOZLARGA TA'SIRI Ibroximov Ilxomjon Shavkatjon o'g'li, Mironshox Murodov	104-110
21	THE IMPACT OF DIGITALIZATION ON CARGO INSURANCE SERVICES IN UZBEKISTAN Ibragimov Kamal Ikram ugli	111-116
22	ROBOT MANIPULATOR CONTROL SYSTEMS COMPARISON WITHIN THE CONCEPTS INDUSTRY 5.0 AND INDUSTRY 4.0 Vladyslav Yevsieiev, Amer Abu-Jassar2, Svitlana Maksymova, Nataliia Demskal	117-127
23	LOYIHA BOSHQARUVIDA RAHBARNING ROLI Abduxalilov Temurbek Ixtiyor o'g'li	128-132
24	XX ASR JAHON TA'LIM TIZIMIDAGI GLOBAL TENDENSIYALAR Azamat Xudoyqulov Joraqul o'g'li	133-148

25	MORPHO-FUNCTIONAL ANALYSIS OF LUNG HYPOPLASIA IN CHILDREN. Ruziev Farkhod Kurbanovich	149-157
26	HUQUQIY TARBIYA Ibodov Matlab Baxodir o'g'li	158-162
27	THE ROLE OF LANGUAGE IN SHAPING GENDER AND SEXUALITY IN EUROPE Payzullayev Shakhriyor Rustam Ugli	163-165
28	TARBIYANING UMUMIY METODLARI Eshtemirov Samandar Shuxrat o'g'li	166-170
29	TA'LIM MAZMUNI Madaminov Doniyor Davrbek o'g'li	171-177
30	AXMAD AL FARGONIY Saitov Ramzidin Zayniddin o'g'li	178-181
31	BOLALARDA ATOPIK DERMATIT, UNING MAHALLIY DAVOLASH USULLARI Boltaeva Shirin Baxtiyorovna	182-185
32	THE ISSUE OF COHERENCE IN INTERPRETATION Abdullayeva Poshshajon	186-190
33	ANAMNEZIDA HOMILA TUG'MA NUQSONLAR VA HOMILANING O'SISHDAN TO'TASHI SINDROMI BO'LGAN AYOLLARDA HOMILADORLIK KECHISHINING O'ZIGA XOSLIGI Yangibayeva D.T., Yuldasheva D.Yu., Choriyeva G.Z, Sadullayeva U.A.	191-197
34	METHODS FOR OBTAINING PRIMARY AROMATIC AMINES, NITRO COMPOUNDS, PROPERTIES OF AMINO COMPOUNDS Kungiratov Inom Nazarullayevich, Mamatqoriyev Otabek Vahobjonovich	198-201
35	BORLIQ FALSAFASI HAQIDA MAQOLA Diyorbek Mamadiyev, Qo'shoqov Umidbek	202-211
36	AMIR TEMUR O'GITLARINING TARBIYAVIY AHAMIYATI Ro'zimurodov Jasurbek tohir ug'li	212-217
37	FALSAFANING JAMIYATDAGI O'RNI Mahkamova Mohinur To'hta qizi, Suvonova Muxlisa Sharif qizi	218-226
38	OZBEKISTONING ENG YANGI TARIX O'QUV FANING PREDNIDI MAQSAT VA VAZIFADORI NIGORI Boyto'rayev Sirojiddin, Nurbayev xurshid Erkin o'g'li, Nosirov Alimardon Mosajon o'g'li	227-231
39	VATANPARVARLIK TARBIYASI	232-242

	Qulnazarov Diyorbek	
40	BLOCKCHAIN IN INSURANCE: ENHANCING TRANSPARENCY AND EFFICIENCY Anvarov Bekhzod Alisher o'g'li	243-247
41	INFLATION DYNAMICS IN UZBEKISTAN: TRENDS, CHALLENGES, AND POLICY RESPONSES FOR ECONOMIC STABILITY Khamdamova Ra'no	248-254
42	ZAMONAVIY MATBUOT XIZMATIDA OAV BILAN ALOQA O'RNATISH TAMOYILLARI Genjemuratova Rita	255-257
43	MUSTAQILLIK ARAFASIDA O'ZBEKISTONDAGI IJTIMOYIY SIYOSIY JARAYONLAR Boyto'rayev Sirojiddin, Imomov Murotjon G'ulamovich, Ro'zmetov Sulaymon Ilxomboy og'li	258-262
44	O'ZBEKISTONNING O'ZIGA XOS ISTIQLOL VA MUSTAQILLIK YO'LI Boyto'rayev Sirojiddin, Imomov Murotjon G'ulamovich, Ro'zmetov Sulaymon Ilxomboy og'li	263-267
45	O'ZBEKISTON DEMOKRATIK FUQAROLIKNI JAMIYATINI OSHIRISH Boyto'rayev Sirojiddin, Imomov Murotjon G'ulamovich, Ro'zmetov Sulaymon Ilxomboy og'li	268-272
46	MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEKISTONDA TARIX FANI Xaitov Dilshod, Boyto'rayev Sirojiddin	273-278
47	ARISTOTEL Imomov Murodjon G'ulom o'g'li., Ro'zmetov Sulaymon Ilxomboy og'li	279-282
48	BARQAROR RIVOJLANISH, IQLIM MUAMMOLARI VA YANGI MAQSADLAR Qosimova Nodira Saidovna, Shodiyev Ramshid Muxtor o'g'li	283-287
49	ЦИТОЛОГИЧЕСКОЕ И ИММУНОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ КАЛИФОРНИОНСКОГО КРАСНОГО ЧЕРВЯ Пардаев Эркин Соатович, Абдурахманов Зухриддин Алишеревич, Сайдалиева Санобарбиби Уткир кизи, Уринова Дилафруз Шухратжоновна, Рузиева Озода Икромовна	288-291
50	JAHON BOJXONA ISHIDA TERMINLARNING O'RGANILISHI Gulmira Berdiyeva	292-295
51	AREAL SHEVALARNING O'RGANILISHI DOIRASIDA AYRIM MULOHAZALAR	296-298

	Fayoza Normurodova	
52	AMIR TEMUR DAVLATINING G‘ARB OLIMLARI TOMONIDAN O‘RGANILISH TARIXI Hasan Qurbonov , Izzat Maxmaraimo	299-303
53	O‘ZBEKISTONDA QATOGON DAVRLARI Quvonchbek Abdiraxmatov, Zohidjon Boxodirov , Bunyod Eshboltayev , Sirojiddin Boyto‘rayev	304-311
54	KRIMINALISTIK TRASOLOGIYA Xaitmurat Mamanarov	312-316
55	HUJJATLARNI KRIMINALISTIK TEXNIKA USULIDA TEKSHIRISH Xaitmurat Mamanarov	317-322
56	INVESTIGATING THE COGNITIVE BENEFITS OF BEING BILINGUAL, INCLUDING HOW IT EFFECTS PROBLEM SOLVING SKILLS AND CREATIVITY Iroda Karimova , Nozima Khamrayeva	323-330
57	ISLAMIC FINANCE Diyorabonu Baxtiyorova , Shaxnoza Muzropov	331-335
58	I.S. TURGENEV'S NOTES OF A HUNTER: DEPICTIONS OF PEOPLES LIVES Ravshangul Mansurova	336-340
59	TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY XIZMATLARI HAMDA ULARDAN FOYDALANISH KAPITALBANK MISOLIDA Aziza Davlatyorova	341-350
60	O‘YIN VA SPORT SIFATIDA GIMNASTIKANING IJTIMOY AHAMIYATI Muslimbek Mirzalimov	351-357
61	TO‘QIMACHILIK SANOATINING RIVOJLANISHIGA TA‘SIR KO‘RSATUVCHI OMILLAR TIZIMI Kamola Muxiddinova	358-365
62	O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI Azizbek Bo‘riboyev	366-371
63	YANGI ZAMON BOLALARIDA ZO‘RAVONLIKNING YANGI TURLARI VA ULARGA QARSHI HIMOYA MEXANIZMLARI Abbosova U.E	372-376
64	O‘SMIRLAR XUQUQIY ONGI VA SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA MAKTAB VA OILA XAMKORLIGI Vapayev Sarvarbek Rajabbayevich	377-380

	MUNDARIJA	381-386
--	------------------	----------------